

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

VLADİMİR V. PUTİN DÖNEMİ RUS MİLLİYETÇİLİĞİ (2000-2018)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULVAHAB MUSTAFALI

**DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET AKINCI**

AKSARAY 2022

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

VLADİMİR V. PUTİN DÖNEMİ RUS MİLLİYETÇİLİĞİ (2000-2018)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULVAHAB MUSTAFALI

**DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET AKINCI**

AKSARAY 2022

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 12(on iki) ay sonra fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Abdolvahab

Soyadı : MUSTAFALI

Bölümü : Kamu Yönetimi

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: Vladimir V. Putin Dönemi Rus Milliyetçiliği (2000-2018)

İngilizce Adı: Russian Nationalism In The Period of Vladimir V. Putin (2000-2018)

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Abdulvahab MUSTAFALI

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Abdolvahab MUSTAFALI tarafından hazırlanan “*Vladimir V. Putin Dönemi Rus Milliyetçiliği (2000-2018)*” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Mehmet AKINCI

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi

.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul KORKMAZ

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi

.....

Üye: Doç.Dr. Hasan Alpay KARASOY

Kamu Politikaları Anabilim Dalı, Selçuk Üniversitesi

.....

Tez Savunma Tarihi: 15/02/2022

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .....tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın ana fikrinin belirlenmesi konusunda ve çalışmam boyunca bilgi ve deneyimleri ile katkıda bulunan ve yol gösteren sayın danışmanım Prof. Dr. Mehmet AKINCI hocama, teşekkür ederim.

Yüksel Lisans eğitimi dönemi boyunca bilgi ve becerilerini benimle paylaşan, ders dışı konularda da desteklerini esirgemeyen değerli hocalarıma teşekkür ederim. Özellikle de fikir ve bilgileri ile bu çalışmanın oluşmasına katkıda bulunan ve her daim desteğini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul KORKMAZ'a minnetdarım.

Son olarak, Türkiye`de eğitim hayatıma başladığım günden beri sabır ve özveri gösteren, maddi ve manevi destekte bulunan ANNE ve BABAm, sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmayı, bana her türlü fedakarlığı sağlayan çok kıymetli aileme ithaf ediyorum.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
VLADİMİR V. PUTİN DÖNEMİ RUS MİLLİYETÇİLİĞİ (2000-2018)

(Yüksek Lisans Tezi)

Abdolvahab MUSTAFALI, AKSARAY 2022

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, Rusya V. Putin döneminde yürütülen milliyetçilik anlayışıdır. Çalışmada, Putin dönemi milliyetçilik anlayışını milliyetçilik kuramları ve Rusya tarihi dikkate alınarak incelemek amaçlanmıştır. Rus milliyetçiliği ile ilgili ayrı ayrı dönemlere ait yapılmış çok az sayıda araştırmanın bulunduğu ve genel olarak birincil kaynağa başvuru sayısının azlığı da göz önünde bulundurularak, bu çalışmada genel olarak birincil Rusça olan kaynaklarla çalışma yöntemine özen gösterilerek Rus milliyetçiliği meselesi anlaşılmaya çalışılmıştır. Milliyetçilik ideolojisinin kendine özgü olan “bukalemunvarelik” özelliği, sonuç olarak Putin döneminin modern Rusya’ında da olduğu/oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmada genel olarak Putin’in bir kimlik inşası olarak sivil bir milliyetçilik anlayışına sahip olduğu belirtilmiştir. Bu anlayışı hayata geçirirken hem muhalif milliyetçileri bir şekilde yönetmeye/yönlendirmeye çalıştığı, diğer taraftan kendisine yakın/bağlı farklı örgütlenmeler düzeyinde etnik milliyetçilik vurgusu olan örgütleri de kontrol altında tutmaya çalıştığı iddia edilmiştir. Dolayısıyla Putin, koca bir Rusya devletini yönetirken hem kendisi bir milliyetçilik inşa ediyor hem de bu milliyetçiliği kendi çıkarları doğrultusunda kullanamaya çalışmıştır.

Bilim kodu: 117108

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Rus milliyetçiliği, Putin dönemi, Kimlik, Ulus.

Sayfa Adedi: 185

Danışman: Prof. Dr. Mehmet AKINCI

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
RUSSIAN NATIONALISM IN THE PERIOD OF VLADIMIR V.
PUTIN (2000-2018)

(M.A. Thesis)

Abdulvahab MUSTAFALI, AKSARAY 2022

ABSTRACT

The subject of this study is the understanding of nationalism carried out during the Russian V. Putin period. In this study, it is aimed to examine the nationalism understanding of the Putin period by taking into account the theories of nationalism and the history of Russia. Considering that there are very few studies on Russian nationalism made for different periods and the low number of references to the primary source in general, this research has tried to understand the issue of Russian nationalism by paying attention to the method of working with primary Russian sources. It has been observed that the "chameleonlikeness" characteristic of the nationalist ideology was also formed in the modern Russia of the Putin period as a result. In this study, it is stated that Putin generally has a civil nationalism understanding as an identity construction. It has been claimed that while implementing this understanding, it tries to manage/direct the opposition nationalists in a way, and on the other hand, it tries to keep the organizations with ethnic nationalism emphasis under control at the level of different organizations close/affiliated to it. Therefore, while managing a whole Russian state, Putin both built a nationalism and tried to use this nationalism for his own interests.

Science Code : 117108

Key Words : Nationalism, Russian Nationalism, Putin Era, Identity, Nation.

Page Number : 185

Supervisor : Prof. Dr. Mehmet AKINCI

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
BİR İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK	4
1.1. Kavramsal Analiz.....	4
1.1.1. Milliyetçilik İdeolojisi	5
1.1.2. Etnisite.....	7
1.1.3. Millet (Ulus).....	10

1.1.4. Ulus-Devlet	14
1.2. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI	17
1.2.1. İlkçiler	18
1.2.2. Modernistler	19
1.2.3. Etno-Sembolcüler	24
1.3. SİYASAL İÇERİK AÇISINDAN MİLLİYETÇİLİK TİPOLOJİLERİ	27
1.3.1. Resmi İdeoloji	28
1.3.2. Yayılmacı Milliyetçilik	29
1.3.3. Dini (Dinsel) Milliyetçilik	31
İKİNCİ BÖLÜM	33
TARİHSEL BAĞLAMDA ÇARLIK RUSYA'DAN MODERN RUSYA'YA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI	33
2.1 Çarlık Rusya'sına Tarihsel Bakış	33
2.1.1 Slavlar	33
2.1.2 Rus Devrimi	38
2.2 MODERN RUSYA'DA MİLLİYETÇİLİĞİN KÖKLERİ	40
2.2.1 “Moskova - Üçüncü Roma” doktrini	41
2.2.2 Pan-Slavizm	44
2.2.3 Slavofiller	49
2.2.4 Kara Yüzler	53
2.3 DEVRİM SONRASI SSCB'DE RUS MİLLİYETÇİLİĞİ	57

2.3.1 Rus Ulusal Hareketi	62
2.3.2 Gelişen Demokrasi ve Rusya Federasyonu	69
2.3.3 Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri`nde Durum	72
2.3.4 1990'larda Rusya'da Rus Milliyetçiliği	75
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	80
MODERN RUSYA'DA MİLLİYETÇİLİK	80
3.1 VLADİMİR PUTİN'İN KREMLİN YOLCULUĞU	80
3.1.1 Putin Dönemi İkinci Çeçen Savaşı.....	82
3.2 GENEL HATLARI İLE PUTİN VE MİLLİYETÇİLİK	86
3.3 PUTİN YÖNETİMİ VE RADİKAL RUS MİLLİYETÇİLİĞİ.....	95
3.3.1 Dazlaklar	96
3.3.2 DPNİ (Yasa Dışı Göç Karşıtı Hareketi)	101
3.3.3 Vatan bloğu – Rus Toplulukları Kongresi – Rusya Vatan Partisi	107
3.4 PUTİN DÖNEMİ MİLLİYETÇİLİK POLİTİKASI VE HÜKÜMET YANLISI MİLLİYETÇİ ÖRGÜTLER.....	112
3.4.1 Bizimkiler	113
3.4.2 Avrasya Gençler Birliği	116
3.5 RUSYA – UKRAYNA KRİZİ	119
3.5.1 Rusya – Ukrayna Krizi Döneminde Rus Milliyetçiliği	126
SONUÇ	133
KAYNAKÇA.....	140
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU.....	169

SİMGELER VE KISALTMALAR

MÖ	Milattan önce
MS	Milattan sonra
SRN	Rus Halk Birliğı
ROA	Rus Kurtuluş Ordusu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliğı
KPSS	Sovyetler Birliğı Komünist Partisi
RSFSR	Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
VOİİK	Rusya Tarihi ve Kültürel Anıtları Koruma Derneğı
VSKHSON	Tüm Rusya Halkının Kurtuluşu için Sosyal-Hristiyan Birliğı
ESSR	Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
KGB	Devlet Güvenlik Komitesi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri

DPR	Rusya Demokrat Partisi
KPR	Rusya Köylü Partisi
LDPR	Rusya Liberal Demokrat Partisi
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
RKHDD	Rusya Hristiyan Demokratik Hareketi
KDP – PNS	Anayasa Demokrat Partisi – Halkın Özgürlük Partisi
RNE	Rus Ulusal Birliği
RV	Rus Yükseliş
KPRF	Rusya Federasyonu Komünist Partisi
NBP	Milli Bolşevik Partisi
SNG	Bağımsız Devletler Topluluğu
FSB	Rusya Federal Güvenlik Servisi
MDE	Bölgeler Arası Hareket Birliği
RNS	Rus Milli Birliği
NNP	Halkın Ulusal Partisi
DPNİ	Yasa Dışı Göç Karşıtı Hareketi
RANKhiGS	Rusya Ulusal Ekonomi ve Kamu Yönetimi Akademisi
NDPR	Rusya Ulusal Güç Partisi

SS	Slav Birliği
ESM	Avrasya Gençler Birliği
RNBF	Rusya Milli Bolşevik Cephesi
ROD	Rus İçtimai Hareketi
NSS	Milliyetçi Öğrenci Birliği
NSO	Nasyonal Sosyalist Cemiyeti
PRR	Rusya Vatan Partisi
SPH	Ortodoks Bayrağı Taşıyıcıları Birliği
MKRO	Uluslararası Rus Toplulukları Kongresi
KRO	Rus Toplulukları Kongresi
PRR	Rusya Bölgeleri Partisi
SEPR	Rusya Sosyalist Birleşik Partisi
RLKSM	Rusya Leninist Komünist Gençlik Birliği
MGER	Bütün Rusya'nın Genç Muhafızları
FBK	Yolsuzlukla Mücadele Vakfı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OSCE	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
ROD SERB	Rus Kurtuluş Hareketi Güney-Doğu Radikal Bloku

NRPR Rusya Ulusal Cumhuriyetçi Partisi

RONS Rusya Ulusal Birliği

RPR Rusya Bölğeleri Partisi

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı Vladimir Putin dönemindeki özellikle de onun Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı görevine geldiği dönemden itibaren (2000) yakın güncel verilere kadar olan süresini (2018) ele alarak, bu tablo çerçevesinde Rus milliyetçiliğini okumaktır. Böylelikle Rus milliyetçiliğinin nasıl bir ideoloji olduğunu ortaya koyarak tarihi olaylar ekseninde şekillenmiş olan ve halende etkisini kaybetmeyen bu ideolojiye ışık tutulacaktır.

Bu çalışmada izlenilmiş olan yol haritasına göre, çalışma üç bölümden ibarettir. İlk bölümde arka planda milliyetçiliğin nasıl bir ideoloji olduğuyla ilgili genel çerçeve çizilmiştir. Bu doğrultuda milliyetçilik ideolojisiyle ilgili olan temel kavramlar, literatürde önem kazanmış bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Bu kavramsal çerçevenin ardından ilerleyerek, milliyetçilik ideolojisiinde genel kabul görmüş kuramların nasıl ortaya çıktığı ve hangi kuramların olduğundan kısaca bahsedilmiştir. Milliyetçilik ideolojisinin teorik kısmını ilk bölümde bu denli geniş şekilde yer verilmesine sebep, ileriki bölümlerde Rusya'nın tarihi arenasında yaşanmış olan olayların basit bir şekilde analiz yapma fırsatını sağlamaktır.

Ancak bu konuyu anlamak için sadece milliyetçilik ideolojisinin kavramsal ve tipolojik anlamlarına bakmak yetersiz kalacaktır. Bundan dolayı modern Rusya'nın milliyetçilik anlayışına geçmeden önce bu döneme kadar yaşanmış tarihi olgulardan da bahsetmek gerekmektedir. Bu yüzden ikinci bölümde Erken Slavlar (proto-Slavlar) olarak bilinen ilk Slav kabilelerinden itibaren Rusya tarihine kısa olarak göz atılacaktır. Burada Slavların kim oldukları, nasıl parçalandıkları ve Knyazlıktan Çarlığa doğru nasıl bir tarihi sürecin yaşandığı hakkındaki sorulara cevap bulunmaya çalışılacaktır. Çünkü bilindiği gibi bir topluluğun millet olarak formüle edilmesindeki en etkili etkenlerden birisi de tarihi geçmişi ve bu esnada yaşanmış olan savaşlar ve tarihi olaylardır.

Bu bölümün devamında Çarlık dönemindeki, özellikle de I. Petro'nun modernleşme politikasından sonra Rusya içerisinde zemini oluşmuş ve zamanla ortaya çıkmış yönetici seçkinler ile köylü halk arasındaki uçurumun nedenleri hakkında bahsedilecektir. Devamında ise Fransız Devrimi'nden sonra etkili bir şekilde yaygınlaşan milliyetçilik görüşlerinin zamanla nasıl Rusya toplumu içerisinde şekillendiği ele alınacaktır. Buradan yola çıkarak XVIII. yüzyılda ortaya çıkmış, bir grubun monarşi taraftarı olması diğer bir grubun ise Batılı değerlerin öneminden dem vuran tavrı arasındaki farkı üzerinde durulacaktır. Çünkü bu dönemde Rusya'da ortaya çıkmış milli felsefi akımlar Rus milliyetçiliğinin gelecekteki yönelimini etkileyerek şekillendirmiştir.

Araştırmanın ana konusu olan modern Rus milliyetçiliğini anlamak ve izah edebilmek için tabii ki Sovyetler dönemindeki milliyetçi politikaya da değinmek muhakkak önemlidir. Çünkü modern Rusya dönemindeki milliyetçi akımların faaliyet politikalarında birbirinden ayrı ideolojilere yer verilmiştir. Buna örnek olarak, Çarlık döneminde aktüel olan monarşik, emperyalist vb. fikirlere ve sonrasında Sovyetlerin kurulmasıyla ortaya çıkan bolşevizm prensiplerine dayanan sosyalist, halkçı vb. fikirlere dayanan milliyetçilikler gösterilebilir. Sovyet döneminde açık bir şekilde milliyetçilik ideolojisinin propaganda edilmesi resmi olarak yasak edilmiş bulunsada, hükümetin yürütmüş olduğu muayyen dönemlerdeki milli politikaların olduğunu belirtmek gerekmektedir. Buna rağmen özellikle de farklı kültür ve inanca sahip milletlerin ne tür ideoloji etrafında cem edildiği hakkında soruya bu bölümde açıklık getirilecektir.

Özellikle de Sovyetler Birliği her ne kadar dağılmış olsa da onun halefi olan Rusya Federasyonunda'da yeteri kadar farklı kültür ve inançlara sahip halkların yaşadığı bilinmektedir. Buradan yola çıkarak üçüncü bölümde farklılıkların yönetilmesi konusunda Sovyetlerden kalma/alınma bir takım "geleneksel siyaset" in olup olmadığı üzerine tartışma yürütülmektedir. Çünkü bilindiği üzere 25 Aralık 1991 senesinde gerçekleşmiş ve adeta Batı bloğuna yılbaşı hediyesi niteliğinde olan SSCB'nin çöküşü, bu coğrafya için yaklaşık 70 senedir ayakta tutulmaya çalışılan ideolojinin de yerle bir olması anlamına gelmekteydi. Bu coğrafyadaki böyle bir durum, milliyetçiliğin ve devamında ise ulus-devlet anlayışının yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Böyle bir durumda, büyük Rusya coğrafyasında birbirinden farklı halkları birlikte tutabilmek için nasıl bir ideolojinin formüle edilmesi gerekiyor ki, bir taraftan bağımsızlığını kazanarak ulus-devletlerini kuran eski

Birlikler, diğ er bir taraftan da bağımsızlık için savaşa kalkan özgürlükçü halkın bulunduğu bir durumda, tüm ülkeyi parçalanmaktan kurtarmayı başarabilsin. Bunun için güçlü bir zemine oturtulmuş, her kesimi ve her türlü inancı içinde barındıra bilecek ve böylelikle tüm halkların birlik ve beraberliklerini sağlayabilecek, geniş kitleleri mobilize etmeyi başaracak ve nihayetinde tarihi geçmişi ve duygusal bağları da barındıracak bir ideolojinin olması mutlaktır. Tüm bu özellikleri kendinde bulunduran en etkili ideoloji ise muhakkak milliyetçilik ideolojisidir. Ancak ne tür bir milliyetçilikten bahsedilmektedir? İşte tam da burada çalışmanın ana mevzusu olan Putin dönemi Rus milliyetçiliği konusu tüm detaylarıyla ele alınmaktadır. Tabii ki bu konu içerisinde Rusya-Ukrayna arasında ger ekleşiş gerginlik sonucu Rus milliyetçiliğinde ger ekleşiş olan kırılma hakkında da bahsedilecektir.

Sonuc olarak ise çalışmanın başında sorulmuş sorular çerçevesinde ve tezin içerisinde ayrı ayrı ele alınmış durumlar ve olaylara yek n bir değerlendirme yapılacaktır. Bu  alışmada, Putin dönemi Rus milliyetçiliği hakkında bilgi vermek; bunun sayesinde Rusya Federasyonu'ndaki halkların yönetimi ile ilgili hükümet politikalarını ve dış siyasetteki politikalarının ülke içerisine ne şekilde aktarıldığını ve toplumsal tepkinin ne şekilde olduğunu daha iyi anlamak; ve sonda ise bu konu ile ilgili Rusça kaynaklara dayanan çok az sayıda çalışma bulunduğunu dikkate alınacak olursa, bu konuyla ilgili gelecekte yapılacak çalışmalara temel oluşturması amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK

1.1. Kavramsal Analiz

Milliyetçilik terimi bütünüyle en modern bir terim olmaktadır. Bu ideolojinin fikir babası olarak Jean-Jacques Rousseau bilinmektedir. Ancak bu ideoloji, zamana, coğrafik mekana ve tarihe geçmişe göre şekillenerek uyarlanı bildiği için zamanla birden çok versiyonu ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı her milliyetçi kuramının kendi fikir öncüleri bulunmaktadır. Milliyetçilik ideolojisi, son iki asırdır üzerinde en çok tartışma yapılan bir ideoloji konumunda olmaktadır. Milliyetçilik, ideolojik bir güç olarak ortaya çıktığı zamandan itibaren toplumları düşünmeye sevk etmiş, beyin fırtınasına yol açmış, inkılaplara öncülük etmiş, birçok ülkeyi işgale maruz bırakmış, ancak birçok ülkeyi de bağımsızlığına kavuşturmuş, kimi zaman bu ideoloji baz alınarak aşırılığa gidilerek radikal ve dışlayıcılık yapılarak kanlar akıtılmış, kimi zamansa birbirinden ayrılmış toplum bireylerini tek bir yumruk gibi vücut haline getirerek saflarını tek bir millet olarak sıkılaştırmıştır. Bu ideolojinin ortaya çıkış nedenine bakıldığında ise demokrasinin temel taşlarından birisi olduğu görülecektir. Tabiri caizse milliyetçilik, çok garip ve değişken bir ideoloji olduğu kanısına varılabilir. Tam da bu anlamda, Türkiye'nin düşünen beyni olarak bilinen merhum akademisyen Durmuş Hocaoglu (1948-2010) milliyetçiliği, nereye çekilirse, içerisi nasıl doldurulursa ve nasıl yönlendirilirse öyle sonuç verir şeklinde tanımlamaktadır (Hocaoglu, 2003:12).

1.1.1. Milliyetçilik İdeolojisi

Milliyetçiliğin tarihi, bizleri eski çağlara kadar götürebilir. Ama siyasallaşarak ideolojiye dönüşmesi ve ulusla devleti bütünleştirmesi ise modern döneme, yani XIX. yüzyıla ait bir olgu olduğu söylenmektedir (Korkmaz, 2016: 20). Böylelikle milliyetçilik ideolojisinin, modern bir ideoloji olduğu kanaatine varılabilmektedir. “Nation” sözcüğü Latince “doğmuş” olmak anlamına gelen “nasci”den gelmektedir. “Natio” biçimiyle, doğum veya doğum yeri nedeniyle birleşmiş olan bir insan grubunu anlatmaktadır. Orijinal kullanımında “nation”, bir insan soyunu veya bir ırk grubunu işaret etmektedir (Heywood, 2015: 201).

XIX. yüzyıl milletler çağının yükselişi ile birlikte milliyetçiliğin felsefi ve siyasi boyutlarına dair tartışmalara sahne olan bir yüzyıldır (Türköne, 2014: 526). Milliyetçilik bir kavram olarak ilk kez 1774 yılında Johann Gottfried Herdes (1744-1803) tarafından kullanılmıştır (Uzun, 2016: 632). Milliyetçilik kavramı, ortaya çıkışından beri birçok siyasal hareketin önemli itici gücü olmuştur. Bu milliyetçilik ideolojisinin uyumluluğundan kaynaklanmaktadır. Genel olarak herkesin içinde milliyetçilik duygusunun var olduğu düşünülmektedir. Kendisine benzeyen, kendisine ait olan, kendi kültürünü taşıyan kişileri sevmek eğilimi gösterilmektedir. Bu yüzden de milliyetçiliğin bütün ideolojilerin içerisinde var olduğunu söylemek doğru olacaktır. Diğer yandan, milliyetçiliğin kitle mobilizasyonunu yüksek seviyede koruyup tutabilmesi de onun diğer ideolojiler tarafından benimsenmesine neden olan etkenlerden sayılabilir. Şöyle ki, milliyetçiliğin J.J. Rousseau'nun (1712-1778) halk egemenliği fikrinden esinlenerek yaratıldığı düşüncesine dayanılanacak olunursa, milliyetçiliğin toplumu önemseydiği için ulusu bir arada dayanışma ile ayakta tutarak kitle mobilizasyonunu yüksek seviyeye taşıyabilen tek ideoloji olduğu kanısına varmak bu düşünce ile sabittir. Özellikle de devrim sonrası milliyetçilik, yeni şekillenmiş olan toplumu bir arada tutan ruh ve moral hali olmayı başarmıştır. Buradaki toplum, homojen bir nitelik taşımaktadır.

Milliyetçilik kavramının tanımlanması konusunda ortak bir noktaya ulaşılamamaktadır. Bunun başlıca nedenleri arasında toplulukların çeşitliliği, farklı coğrafi bölgelere insanların dağılmış olması, nesnel (din, dil, ırk gibi), öznel (millet olma bilinci, bağlılık duygusu), sosyo-kültürel, sosyo-politik, sosyo-psikolojik gibi unsurların varlık nedeni sayılabilir.

Milliyetçilik olgusu her toplumda ayrı birer süreç sonunda ortaya çıkmıştır (Uzun, 2016: 632). Dolayısıyla milliyetçiliğin bir tarihsel sürecin ürünü olduğu sonucuna varılmaktadır.

Milliyetçilik, halen kimine göre bir söylem, kimine göre bir doktrin, ideoloji, siyasi prensip, bir hareket veya bir eğilim olarak tanımlanmaktadır (Türküne, 2014: 526). Kuşkusuz, milliyetçiliğin anahtar özelliklerinden biri de onun duygusal veya hissi çekicilik gücüdür. Liberalizm, muhafazakarlık, komünizm gibi kendilerine has farklı biçimlere sahip olan ideolojiler bile milliyetçiliğin çekiciliğinden etkilenmişlerdir (Heywood, 2015: 205). Anthony Smith'in (1939-2016) de dediği gibi: "milliyetçilik bukalemunvaridir, rengini bağlamından alır. Bu sonsuz kere yönlendirilebilir, şekil verilmeye ziyadesiyle müsait inanç, hissiyat ve sembollerden mürekkep dokuyu anlamak yalnızca her bir özgül durum içinde mümkündür" (Smith, 1994: 129). Özellikle eylem yönünden çok etkili bir ideoloji olan milliyetçilik, modern dönemin siyasal ve toplumsal yapılanmanın temel itici gücüdür (Korkmaz, 2016: 21). Bu yüzden her siyasal modele uyarlanabilmektedir.

Milliyetçiliği hem ideolojik hem de duygusal alanda etkinliğini devam ettirmesi nedeni ile, değişmez bir ideoloji olmasından öte, ulus kavramının ortaya çıkışından günümüze kadar evrimleşmiş bir ideoloji olarak tanımlamak mümkündür (Uzun, 2016: 633). İdeoloji olarak milliyetçiliğin düşünsel temelleri, neo-klasik akım ve romantizme dayanmaktadır (Korkmaz, 2016: 22). Milliyetçiliklerin çoğunda güçlü halkçı ve romantik öğeler baskındır. Romantizm, entelektüel bir akım olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkmış ve milliyetçiliğin manevi ve subjektif boyutunu doldurarak teritoryal karakterdeki milliyetçilikten etnik karakterli milliyetçiliğe dönüştürmüştür (Korkmaz, 2016: 23). Milliyetçilik bir duygu, eğilim, doktrin, ideoloji olarak farklı şekillerde tanımlanmaktadır (Türküne, 2014: 515). Bazen tam anlamıyla bir ideoloji olarak değil de bir siyasi öğreti olarak tasnif edilmiştir. Bazen ise özünde psikolojik nitelik taşıyan bir olgu, bir kimsenin milletine sadakati olarak tasvir edilmiştir (Heywood, 2015: 205). Dolayısıyla milliyetçilik, karmaşık ve bir hayli çeşitlenmiş bir ideolojik olgudur.

Milliyetçiliğin oluşması toplumsal ve iktisadi dönüşüm süreçlerine bağlı olarak açıklanmaktadır (Uzun, 2016: 634). Birçok bakımdan milliyetçilik, siyasi akımlar arasında en başarılı ve en rağbet gören ve siyasi rejimleri yeniden biçimlendiren ve dönüştüren güçlerin başında gelmektedir (Türküne, 2014: 515).

Şimdiye kadar bahsi geçmiş olan bu özelliklerin milliyetçiliğin çeşitli kavramlar üzerinde yükselmesine neden olduğu tespiti yapılabilir. Hiç kuşkusuz bunların başta gelenleri: etnisite, millet ve ulus-devlettir. Bu kavramlar sayesinde milliyetçilik ideolojisinin şekillenmesinde sebep sonuç ilişkisi kurulabilir.

1.1.2. Etnisite

Milliyetçiliğin tek bir tanımının mevcut olmadığı daha öncede vurgulanmaktaydı ve söylemek gerekir ki millet olmanın ve milliyetçiliğinin temel unsurlarından biri olan etnisitenin de aynı şekilde yekpare bir tanımı yoktur. Etnisite kavramı ortaya çıktığı günden itibaren zaman içerisinde anlam farkı yaşamıştır. Bu da, milliyetçilik ideolojisinin ne kadar zengin bir tarihe, değerlere sahip olduğunun ve herkes tarafından kullanıldığının göstergesidir. Milliyetçiliğin temel taşlarından birisi olan etnisite, milliyetçiliğin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu kavramın, milliyetçilik kuramlarının temel çıkış noktasını oluşturduğu idrak edildiğinde, ne denli önemli olduğunun farkına varılmaktadır. Dönemlere göre bu kavramın manaları farklılık göstermektedir. En bariz örnek, etnisite duygu ve hissiyat olarak düşünüldüğünde, bunun kökeni insanoğlunun ilk birlikte yaşadığı ana kadar götürülebilir.

Kelime anlamı olarak “ethne” Antik Yunan’da vatandaşlık karşıtı olarak tanımlanmıştır. Yani yunanlı olmayan, şehirde yaşamayan, ortak tarihi olmayan, apolitik, yabancı insan topluluğuna verilen bir isimlendirme olmuştur. Orta Çağ İngiltere’de, kafir, putperest insan topluluğu manasına gelmektedir. XX. yüzyılda ise farklı grupları tanımlamak için kullanılmıştır. Dil, kültür, gelenek ve görenek bakımından birbirine bağlı ve genellikle aynı soydan bireylerden oluşan küçük ölçekli insan topluluğu anlamına gelmektedir (Korkmaz, 2016: 28).

Bu kavram ideolojik olarak ele alındığında modern çağı incelemek gerekmektedir. Siyasi bir kavram olarak ilk kullanımı, Amerikan sosyolog David Riesman’a (1909-2002) aittir (Yıldız, 2001: 39). Etnik kavramı, sosyal bilimler alanında birçokları tarafından tartışmaya sebep olan anlamları vardır. En genel kabul edileni ise dil kültür, gelenek ve görenek, bakımından birbirine bağlı ve genellikle aynı soydan olan bireylerden oluşan görece küçük ölçekli insan topluluğu şeklinde tanımlanmıştır. Etnisite kavramını Heywood’a (1952) göre (2015: 210), özel bir nüfusa, kültürel gruba veya kara parçasına karşı bir sadakat duygusu

olmanın yanı sıra ırki olmaktan çok kültürel bağlara dayanmaktadır. Çünkü genel itibariyle milliyetçilik, kültürün siyasallaşmasını içermektedir (Korkmaz, 2016: 21). Ancak bazen bu kavram diğer kavramlarla karıştırılarak, bir ırkla ve soyla eş anlamlı olarak yanlış şekilde tanımlanabilmektedir. Buna örnek olarak Rusya Bilimler Akademisi'nin yayınlamış olduğu rusça sözlükte etnisite sözünü "tarihsel olarak oluşturulmuş etnik topluluk, kabile, milliyet, ulus" (Ozhegov & Shvedova, 2016: 848) şeklinde tanımlamaktadır.

Belirtmek gerekir ki, aynı ırk ve soydan gelip farklı etnisiteye ait farklı topluluklar da vardır. Şöyle ki, tercihe ve sonradan kazanılan bir takım kültürel öğelere dayalı etnik gruplara rastlamak mümkün hale gelmiştir. Özellikle modern toplumlarda birey ait olduğu etnik kimliği kendi iradesiyle değiştirebilme imkanına sahiptir (Uzun, 2016: 641). ırk ve soy ise biyolojik olmasının yanı sıra değiştirilemeyen, doğuştan kazanılan bir öğedir (Korkmaz, 2016: 29). Aynı ırk ya da etnik kökene mensup olmak, aynı ulusa ait olma hissi yaratmak için yeterli değildir (Tok, 2016: 213). Dolayısıyla etnik kavramı üzerinde yekpare bir tanımlama yoktur. Genel olarak milliyetçiliğin birbirinden farklı şekillerde yorumlanmasına sebep, bu ideolojinin ana temalarının farklı şekillerde tanımlanmasıdır.

Genel olarak kabul görmüş olan milliyetçiliğin üç kuramı (Primordialist, Modernist, Etno-Sembolcü), milletin nasıl oluştuğu sorusunu cevaplamak için, etnik kavramını kendi perspektiflerinden yola çıkarak değerlendirmektedirler. Burada etnisitenin köken olarak doğal mı yoksa yapay bir olgu mu olduğu şeklinde tartışma konusu mevcuttur. Primordialist (İlkçi) kuramcılara göre, etnisite kökeni itibari ile doğal veya ilk çağlardan beri var olan yani hiçbir müdahale girişimi olmaksızın kendiliğinden ortaya çıkmış bir olgu olduğudur. Primordialist kuramcılar etnik kimliğin tarihi ve sosyal koşullardan bağımsız bir varlığa sahip olduğunu, ekonomik ve kurumsal düzenlemelerin bu varlığı yok edemeyeceğini iddia etmektedirler (Korkmaz, 2016: 30).

İlkçi kuramcılarını eleştirenler içerisinde en başta Modernistler gelmektedir. Modernist kuramcılar kendi içerisinde etnisiteyi üç farklı şekilde yorumlamaktadırlar. Bunlardan ilki, araçsalcı (instrumentalist) kurama göre, etnisite bir grup iktidar sahibi seçkinin iktidarını koruyabilmek için yarattığı siyasal mitler ve manipölasyon sonucu ortaya çıkarılan araçsal olgudur. İkinci eleştirmen grup ise Marksistlerdir. Marksistlere göre, etnisite kuramı işçi sınıfının birleşmesini engelleyen ve mücadele edilmesi gereken bir sorundur. Son olarak İlkçi kuramcılarını eleştirenlerden biri olan inşacı (constructivist) görüşe göre ise etnisite

ilkçil, doğal ve kendiliğinden oluşan bir olgu değil de, bireylerin kendine özgün amaçları için ortaya çıkmış olan bir inşa olduğudur (Korkmaz, 2016: 30-31). Bu kuram, etnik kimliklerin değişmezliğini öne süren İlkçi kuramın aksine, etnik grupların sosyal, ekonomik, siyasal, tarihsel olaylara göre, belli dönemler içinde değişerek, gelişerek, önem kaybederek yok olabilir ve tarihin başka bir döneminde ya da yakın bir zamanında yeniden ortaya çıkabilir (Yanık, 2013: 232). Yani kısacası, Modernist kuramcılara göre etnisite yapay bir şekilde belirli amaçlar doğrultusunda kurgulanmış/yaratılmış bir olgudur. Bu fikrin en açık şekilde ifadesi Benedict Anderson'un (1936-2015) milliyetçilik açısından en önemli baş yapıtlardan sayılan *Hayali Cemaatler* (1983) kitabında bulmak mümkündür¹.

En son ekol olan Etno-Sembolcüler ise etnik geçmişe ağırlık vermelerine rağmen, ilkçiliği reddetmektedirler. Anthony D. Smith kendi çalışmalarında etnik kavramını *ethni* olarak isimlendirmektedir *Ulusların Etnik Kökeni* (1986) kitabında Primordialistlerin iddia ettikleri gibi modern milletlerin etnisitenin güncel versiyonu olduğu fikrini reddederek (Smith, 2002: 36), modernist yaklaşımı da yetersiz bularak, orta yolcu bir yaklaşım türünü savunuyor. Milletlerin yoktan var edilmediği, muhakkak geçmişten kalan ve eskilerden gelen mitler, değerler ve semboller etkisi altında biçimlendikleri ifade etmekte (Korkmaz, 2016: 33). Etno-Sembolizm, bu iki kuram arasında köprü kuran bir yaklaşım olarak görülebilir. Etnisitenin, ne İlkçilerin iddia ettikleri gibi ilk çağlara dayanarak doğal bir olgu olduğunu, ne de Modernistlerin iddia ettikleri gibi yakın tarihte ve yapay bir şekilde inşa edildiğini kabul etmemektedirler.

Literatürde bu kavramın kökeni hakkında birçok inancın olduğu yukarıda zikredildi. Peki neden inanç, çünkü bu kavramın anlamı ve kökeni hakkındaki farklılıkların düzeyi ona olan inancın farklılığına dayanmaktadır. Kim hangi inanç düzeyine sahip ise o şekilde kabul etmektedir. Burada kabul edilmesi gereken önemli şey şu ki, hangi kuramlar ve yaklaşımlar tarafından yorumlanırsa yorumlansın, ulus inşa sürecinin temeli etnisitenin siyasallaşmasından geçmektedir (Korkmaz, 2016: 32-33). Özümsemiş kültür ve benlik (aidiyet/kimlik) bir arada tutularak millet olgusunu oluşturur. Bu şekilde organize olmuş etnik gruplar bir araya gelerek bir milleti oluşturabilirler.

---

¹ Modernist kuramcıların, etnisitenin, milletlerin ve umumen milliyetçilik anlayışının yapay şekilde inşa edildiği iddialara, ilerleyen sayfalarda daha detaylı bir şekilde **Milliyetçilik Kuramları** konu başlıklı yazıda geri dönecektir.

1.1.3. Millet (Ulus)

Millet fikrinin XVIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıktığı genel olarak kabul edilmektedir (Türköne, 2014: 541). Tarihsel süreç içerisinde ulus kavramının doğuşu, Avrupa’da toplumsal ve siyasal değişim süreçlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Milliyetçiliğin temel inancı, siyasi örgütlenmenin merkezi ilkesinin millet olması gerektiğidir (Heywood, 2015: 206).

Millet, Arapça “mell” kökünden gelen bir din veya mezhebe bağlı olan cemaat manasını içeren ama zamanla farklılaşarak çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek, ortak değerler birliği olan insan topluluğu manasına gelmektedir (Korkmaz, 2016: 35). Liberalizmin önemli isimlerinden olan John Stuart Mill (1806-1873), milliyetçiliği aralarında benzerlik ve yakınlık bulunan insan topluluğu olarak tarif etmektedir. Bu benzerliği sağlayan ise dil, etnik köken veya din gibi unsurlar ve birlikte yaşanan ortak bir tarihtir (Türköne, 2014: 526). Bunlar canlı tutulduğunda ve yüceltildiğinde milliyetçilik olur. Devamında ise “millet” anlayışının varlığını sürdürebilmek için, milli özerklik, milli birlik, milli kimlik amaçlarına ulaşılması gerekmektedir (Altunoğlu, 2010: 5).

Ulus inşa etme politikalarının araçları ile devletler, sınırları içerisinde yaşayan farklı dini, etnik ve kültürel gruplara mensup herkesi oluşturdukları ulusal kültür, dil ve kimlik içerisinde asimile etmek suretiyle tek bir ulus yaratmayı hedeflemişlerdir (Tok, 2016: 210). Bu bağlamda Ernest Renan’ın (1823-1892) “Millet her gün tekrarlanan bir plebisittir” sözü, milleti tanımlamak için en doğru ve en çok tekrarlanan sözlerden biri olmuştur (Türköne, 2014: 526).

Milliyetçilik, dünya toplumlarının ulus-öncesi toplumsal oluşumlardan/yapılardan ulus olma aşamasına varma sürecinin hem bir ürünü hem de ideolojik aracıdır. Toplumlar uluslaştıktan sonra zaman içinde yeni özellikler kazanmışlardır. Bunun sonucunda ise yapısal değişikliklere uğramışlardır (Uzun, 2016: 633). Milliyetçilik ideolojisinin yekpare bir tanımının olmadığı gibi ulus kavramı üzerinde de birçok fikir ve düşünce ayrılıkları mevcuttur. Bu kavram üzerinde tanımlama yapmaya çalışan düşünürlerin bazıları din, dil, ırk, gibi “nesnel unsurları” (objektif unsurları) ön plana çıkarmıştır (Korkmaz, 2016: 36). Objektif milliyetçilik yaklaşımını savunan önde gelen düşünürlerden birisi olan Walker

Connor’a (1926-2017) göre millet, aynı soydan gelen ve ortak bir geçmişi paylaşan insan topluluğudur (Korkmaz, 2016: 39). Milletin oluşumunda objektif unsurların varlığı gerekliliği kabul edilmektedir. Fakat tek başına yeterli değildir. Şöyle ki, içinde birbirinden çeşitli ve farklı dil, din, ırk özellikleri taşıyan grupların birlikteliği bir ulusu var edebilmektedir. İsviçre dilinin olmamasına rağmen Fransızca, İtalyanca ve Almanca konuşulduğu İsviçre örneğindeki gibi, milli bir dilin olmamasına rağmen milli birlik duygusu hüküm sürmektedir (Heywood, 2015: 206). Bu nedenle ulusun oluşumunu objektif unsurlara dayandıran görüş ve fikirlerin, her zaman geçerliliği olmadığı sonucuna varılabilir (Uzun, 2016: 624).

Fransız milliyetçiliğinin babası olarak bilinen Ernest Renan, milletin ırk, din, dil gibi objektif unsurlarla kavranmasının çok zor olduğunu belirtmiştir (Türköne, 2014: 526). Renan’a göre, sağlıklı bir akla ve sıcak bir kalbe sahip olunarak, büyük bir insan topluluğu ahlaki bilinci oluşur ve bu bilince ulus denir (Renan, 2016: 52). Bu gibi düşünürler millet olma bilincini; bağlılık duygusu, beraber yaşama iradesi gibi “özel unsurlar” (subjektif unsurlar) şeklinde tanımlamaktadır (Korkmaz, 2016: 36). Ortak geçmiş, hatıralar, amaç, ideal, istikbal gibi unsurlar milletleri oluşturan insanları birbirine bağlayan subjektif bağları oluşturur (Tok, 2016: 211-213). Subjektif unsurlar, milletin tanımında duygusal-psikolojik boyutun önemini ortaya çıkarır. Max Weber (1864-1920), millet kavramının açık tanımının yapılmasındaki zorluklara dikkat çekerek (Yıldırım, 2016: 125), bu kavrama daha çok sosyolojik açıdan bakmaktadır. Weber’e göre bir ulusu kurmak için kan ve soy bağlılığı yetersiz olmanın yanı sıra siyasal yazgıya dayanan duygu birliğine ihtiyaç vardır (Uzun, 2016: 626). Bu yüzden milletin oluşumunda asıl önemli etken subjektif yani duygusal unsurlardır. Manevi nitelikte olan bu bağlar bir takım paylaşılan duygu ve düşüncelerden oluşur. Fransız düşünür Ernest Renan’ın da (2016: 60) vurguladığı gibi, ulus olmak birlikte yaşama arzusudur, bölünmemiş halde geçmişten aldıkları mirası geliştirmeye devam etme iradesidir.

Milliyetçiliğe göre, objektif ve subjektif unsurların bileşiminden oluşan ezeli, doğal ve organik bir toplum olarak ulus, siyasal bağlılığın ve devletin meşruiyetinin kaynağıdır. Ulusun çıkar ve değerleri diğer tüm çıkarların üstündedir. Millet, objektif ve subjektif bağlara sahip olan, bir araya gelmiş insan topluluğu şeklinde tanımlanabilmektedir. Her millet, subjektif ve objektif unsurların karışımına dayanır. Bundan önce etnisiteyi işlerken, onu millettten ayıran en önemli şeylerden birisinin ve en önemlisinin, etnisitenin

siyasallaşmamış olması olduğu vurgulandı. Yani ulus (millet) siyasi bir kavram olarak ele alınmaktadır. Her milletin kendi kaderini tayin etmek (Self determinasyon)² hakkı olduğuna göre de millet; bağımsız olmalı, kendi ulus-devletini kurmalı ve kendi ulus devleti üzerinde egemenlik hakkını kullanmalıdır (Tok, 2016: 213) veya kendilerini otantik bir tarzda gerçekleştirmek için özerk bölgeler (Smith, 1994: 126) içerisinde kendi siyasi haklarına sahip olmalıdırlar.

Nesnel unsur olarak tanımlanan dil ve subjektif unsur olan kültür, milliyetçilik için korunup yaşatılması gereken temel hedeflerden birisi ve milli ruhun yansımasıdır (Türküne, 2014: 526). Bu yüzden dil birliği sıklıkla millet olmanın en önemli şartlarından biri sayılarak (Tok, 2016: 211), bir milletin ölümsüzlüğü/kalıcılığı buna bağlı olarak görülür. Dil, bir aidiyet duygusu üreterek, ayırt edici tutumlar, değerler ve ifade biçimlerini kendi içinde barındırmaktadır (Marr, 2013: 520). Ortak bir dili konuşan insanlar ortaklık olarak milletin en basit halini oluşturur. Ancak aynı dili konuşmak insanlar arasında her zaman ortak bir aidiyet hissi yaratmaz (Tok, 2016: 212). Aynı dilin kullanılmasına rağmen aynı millete mensubiyetin olmaması da söz konusudur. Dolayısıyla geniş kabule esasen millet, aynı dili konuşan insan topluluğu olarak görülmekte olsa bile ortak bir ulusal kimlik kavrayışına sahip olmayıp aynı dili paylaşmakta olan farklı milletler mevcuttur. Buna misal: Amerikalılar, Yeni Zellandalılar, Avustralyalılar ana ve resmi dilleri İngilizce olmasına rağmen kendilerini İngiliz milletin mensubu olarak görmüyorlar (Heywood, 2015: 206).

Yukarıda da anlatıldığı üzere bir milletin oluşumunda dil önemli bir faktör olmasına rağmen, aynı dili paylaşıp farklı millete mensubiyet hissinde olan milletler de var. Aynı şekilde vurgulamak gerekir ki, millet olmanın bir diğer ana unsuru, din birliği olarak görülmektedir. Çünkü din, ortak ahlaki değerleri ve manevi inançları ifade eder (Heywood, 2015: 206). Dünyanın pek çok bölgesinde din birliği ya da farklılığı, milletlerin sınırlarını belirlemede, kimin millete dahil kabul edilip edilmeyeceğinin belirlenmesinde etkili bir faktör olmuştur. Bu iki ana unsuru bir arada barındıran (aynı dili konuşan fakat farklı mezheplere sahip olan) çok bariz bir örnek İrlanda'da ki Protestan ve Katolik İrlandalılar

---

² **Self-determinasyon** prensibi 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler Anlaşması'nda bir prensib olarak yer almaktadır. Fakat bu bir hak olarak belirtilmemiştir. Uluslararası alanda halen geçerliliğini korumakta olan prensib hiçbir zaman bir halkın kendi devletine sahip olma hakkı olarak yorumlanmamaktadır. Bu prensip, milliyetçilik fikirleri ile birlikte ortaya çıkmış, millet ve devlet arasındaki özdeşliği öne süren bir prensiptir. Self determinasyon prensibi esas alınarak günümüzde milli devletler düzeni mevcut olmaktadır. Bkz.: Türküne, (2014: 521). Ayrıca bkz.: Korkmaz, (2016: 44-51).

gösterilebilir. Protestanlar kendilerini Unionist (birlikçi) olarak görmekte ve kendilerini Birleşik Krallık nezdinde görürken, bunun tam karşıtı olan Katolikler Birleşik İrlanda taraftarındırlar (Heywood, 2015: 207). Buna benzer başka bir örnekte de aynı etnik kökenden veya ırktan gelen, aynı dili konuşan Sırp, Boşnak ve Hırvat'ların ayrı birer millet oluşturmalarının temel sebebi dini inanç farklılıklarıdır. Dolayısıyla buradan da anlaşıldığı üzere, aynı dine mensup olmak her zaman millete aidiyet hissi geliştirmesi için yeterli olmadığı gibi, farklı dine mensup olmakta aynı millete aidiyet hissi geliştirmesi için engel değildir (Tok, 2016: 212). Bu bağlamda Modernist düşünürlerden olan Benedict Anderson'un millet ile din arasında ilişki düsturuna değinmekte fayda vardır. Yazmış olduğu *Hayali Cemaatler* (1983) kitabıyla dünyaya ses salmış olan Anderson'a göre, millet ancak din ve akrabalık gibi özellikler ele alındığında antropolojik bir ruhla anlaşılabilir olmaktadır (Korkmaz, 2016: 42). Bunun ötesindeki ilkel topluluklar dışında oluşmuş tüm milletler hayal edilmiş cemaatlerdir. Özellikle de Avrupa'da XIX. yüzyılın ortalarına kadar, insanları bir arada tutan dini inancın gerilemesi sonucu halk dili temelli milliyetçi hareketler yaygınlaşarak dil dinin yerini aldı ve din kişisel bir tercih konusu haline gelmiş bulundu (Anderson, 1995: 155). Böylelikle maddi ve manevi boşluğun yerini dil temelinde tanımlanmış hayal ürünü olan siyasal cemaatler (milletler) doldurulmuş oldu.

Milliyetçilik, genellikle ulus olma bilincine sahip olma ve buna dayanan program ya da bir ülkü olarak ele alınabilir. Bir milletin nerede ve ne zaman var olduğunu kesin olarak tespit edebilecek herhangi bir tasavvur veya herhangi bir nesnel kriter bulunmamaktadır (Heywood, 2015: 206). Bu duygu ya da bilinç, birçok etmene dayanabilir (Uzun, 2016: 633). Bu noktada İngiliz düşünür Anthony D. Smith milletlerin tanımlanmasının oldukça zor olduğunu belirterek, çekirdek etnilerin uluslara zemin olduğunu vurgulamaktadır (Korkmaz, 2016: 43). Bu bağlamda milleti hem objektif hem de subjektif öğeleri bir arada kullanarak tanımlamayı tercih etmektedir. Çünkü objektif faktörler ulusların çevresini yaratmada önemli bir rol oynamalarına rağmen, ulusal topluluğun ayırt edici özellikleri hakkında çok az bilgi veriyor. Subjektif faktörler ise kolektif irade, tavır ve duyguları barındıran kalıcı niteliklere sahiptir (Smith, 1994: 24). Dolayısıyla milletler, genellikle biyolojik olmaktan çok kültürel temele dayanmaktadır.

Anlaşıldığı üzere ulus konusu, yekpare bir tanıma sahip değildir. Bu konuyu her yaklaşımçı kendi düşünceleri doğrultusunda şekillendirerek anladığı gibi aktarmıştır. Bu yüzden

milliyetçilikler mi milletleri oluşturdu, yoksa milletler mi milliyetçilikleri oluşturdu, yoksa Eric J. Hobsbawm'ın (1917-2012) tabiri ile milleti yaratan devlettir (Hobsbawm, 2003: 265) şeklindeki tartışmalar yazarlar tarafından bütüncül olmaktan çok yalnızca bazı yönleriyle ele alındığı için bu kavramların anlam tartışması ve manası göreceli olmaktan öteye gidemeyecektir. Hal böyle iken, Dankwart Rustow'un (1924-1996) *“Milliyetçi yazarlar millet kavramı ile neyi kast ettiklerini açıklığa kavuşturmak için pek bir şey yapmadılar...Işık saçmaktan çok ısı ürettiler”* (Rustow, 1968: 9'dan aktaran Korkmaz, 2016: 44) şeklinde vurguladığı deyim pek yerinde olacaktır.

1.1.4. Ulus-Devlet

Yasalar ve kurumlarla bağlantılı “ulus” kavramı orijini itibari ile Batılı kavramdır. Avrupa'nın dünyaya modern ulus kavramını hediye etmesinin ardından ulus-devlet inşasının gerçekleşmesi kendisini çok fazla bekletmemiştir (Marr, 2013: 518). Milliyetçilik üzerine yapılan çalışmalarda, sanayileşme ve modernleşme süreci sonunda ortaya çıkan ulus ve ulus-devletin niteliği, bunların nasıl ortaya çıktığı, ulus-devlet oluşumu ile milliyetçilik arasındaki ilişki temel inceleme alanını oluşturmaktadır.

Milletin belirli duygulara, değerlere ve inançlara olan bağlılıkları sayesinde ve çoğunlukla aynı toprak üzerinde yaşayan insan topluluğu olduğu kısaca belirtilmiştir. Ulus-devlet anlayışının inşası için burada önemsenmesi gereken kavram, millet olarak belirtilen insan topluluğunun üzerinde hayat idame ettirdiği toprak parçasıdır. Dolayısıyla ulus-devletin inşası için, vatan anlayışı kutsiyetinde olan bir toprak parçasına ihtiyaç mutlakır.

Yeni bir siyasal yapı olan devlet ve bu yapının içinde yaşayan “teritoryal halk” ilk kez Batı'da ortaya çıktığı daha önce de vurgulandı. Batılı ulus kavramı ilk önce alana bağlı yani teritoryal bir nitelik göstermektedir. Bu anlayışa göre toprak ve halk birbiriyle bütünleşmiş ve ayrılmaz bir özellik kazanmışlardır (Uzun, 2016: 623). Anthony Smith'e göre, ülke ile ulus arasında kaynağını milliyetçilikten alan değer ve siyasi bağlar bulundurduğu için, “ülke” konumunda olan bu arazi bütünlüğü vatan olarak anımsanmakadır (Korkmaz, 2016:48). Genel bir ifade ile ulus-devletin temel özelliklerinden birisi, onun bölünmez, parçalanmaz ve dokunulmaz olmasıdır. Siyasal sınırları netleştikten sonra bu sınırlar içinde kalan alana maddi ve manevi anlamlar yüklenerek vatan haline gelir. Vatan statüsü

kazandırılmış bu alanın çevresini belirleyen sınırlar ise korunması gereken dokunulmaz alanlar konumundadır (Korkmaz, 2016: 49). Bu topraklar tarihsel kökleri olan ve “yurt” olarak sayılan bir bakıma kutsal topraklardır. Bu yurt, nesiller boyu halkın yaşadığı, yararlandığı ve uğrunda savaştığı yerdir (Uzun, 2016: 623). Dolayısıyla toprak parçasına bu kutsiyetin atfedilmesi için geçmişe dayalı bağların (savaş ve benzeri önem arz eden olayların) olması gerekmektedir. Bilindiği üzere her bir insan aidiyet duyguları beslemektedir. Önceleri farklı insanların kendilerine ait olma duyguları, kendilerini bazı gruplara ait hissetmeleri, din ve hanedanlığa olan sadakatlerinden (Krala, padişaha, lorda olan sadakat) (Anderson, 1995: 26) ileri geldiğine, ancak bunun zamanla yozlaştığına dair vurgu yapılmaktadır. Din ve hanedanlığa atfedilen kutsiyet çerçevesinde bir arada yaşayan halkı yönetme meşruiyetinin kaynağı olan dinin zayıflamasıyla boşalan alanı milli egemenlik ilkesi doldurmaya çalışmıştır. Demokrasinin tanımı gereği halkın halk tarafından yönetilmesi fikri zaten kendiliğinde Kralın tebasını vatandaşa dönüştürmekte idi, yani siyasi bir topluluğa çevrilmek durumu gerçekleşiyordu. Bilinmelidir ki burada, subjektif unsurlar esas alınarak ulus inşa etme politikası uygulanmaya başlatılmıştır.

Ulus-devlet sınırları içerisinde yaşayanların ortak bir siyasal kültür etrafında bütünleştirilmesi gerekmektedir. Böylelikle devlet ile birey arasında hukuki bir bağ oluşmaktadır. Bu aynı zamanda ulus-devletin yapısal özelliklerinden biri olan üniter devletin yönetsel bütünlük anlayışıdır. Siyasal bütünlüğün niteliği olarak ülke sınırları içerisinde her yerde aynı yasaların geçerliliği uygulanmalıdır. Yani devletin sınırları içerisinde tek, homojen bir dil, kültür ve kimlik yaratıp, bunu ülkede yaşayan tüm insanlara ulusal dil, kültür ve kimlik olarak benimsetmek suretiyle ulus anlayışını inşa etmek gerekmektedir (Tok, 2016: 209). Zamanla ulusal toplumun devlete dönüşmesiyle birey, *yurttaş* (vatandaş) niteliğini alacaktır (Göze, 2017: 261). Bunun sonucunda ise inşa edilen ulus kavramını kabullenmiş olan insanlar, en etkili bağ olan vatandaşlık bağı ile bir çatı altına toplanmış olacaklardır. İşte Fransız vatandaşları örneğindeki gibi bu insanları bir arada tutan da milliyetçi fikirlerdir, tıpkı modern demokrasilerdeki ulus-devlet anlayışında olduğu gibi. Çünkü milliyetçilik ulus-devletin yapıtaşıdır ve milliyetçilik ideolojisinin temel siyasal hedefi ulus-devletin kurulmasıdır (Tok, 2016: 209). Milli egemenlik prensibini benimseyerek vatandaş statüsü kazanmış bireyler, zamanla yönetimin meşruiyet kaynağını milli egemenlik zeminine oturtarak ulus-devlete dönüşümü gerçekleştirdiler. Böylelikle

artık egemenliğin sahibi Tanrı ya da Kral değildir (Korkmaz, 2016: 47). Bu prosedür Jean Jacques Rousseau'nun “*yönetim bir monarkın mutlak gücüne değil de topluluğun tamamının kolektif iradesine dayandırılmalıdır*” (Rousseau, 1987: 35) fikriyle tam mütenasiptir. Dolayısıyla milliyetçilik, etnisitenin ve devamında ulusun siyasallaşarak ortaya çıkmasıdır. Bunun nihayetinde ise siyasal sınırlar milli sınırlar ile örtüştürerek “ulus-devlet” kavramı ortaya çıkmıştır.

Emmanuel Joseph Sieyès (1748-1836) 1789'da yayımladığı *Qu'est-ce que le Tiers-État?* (Üçüncü tabaka Nedir?) isimli küçük kitabı asilzadeler ve ruhbanlar dışında kalanları *tiers état* (üçüncü tabaka) yani halk olarak tanımlayarak, egemenliğin³ tek meşru kaynağı olarak ise halkı yani milleti göstermiştir (Ağaoğulları, 2020: 189-190) ve böylelikle milletle devlet özdeşleşmiş olmuştur. Egemenliğin kaynağını teşkil eden millet tıpkı egemenlik gibi vahit olmaktadır. Buna ise milli devlet veya ulus-devlet adı verilmektedir (Türküne, 2014: 520).

Milliyetçilik, ulus-devleti en anlamlı siyasal örgütlenme modeli olarak görmektedir. Devlet ulusal toplumu kapsadığı/içerdiği ölçüde mükemmelliğe ulaşacaktır (Göze, 2017: 261). Milliyetçilik neden ulus devletin olmazsa olmazıdır? Çünkü milliyetçilikle uluslar siyasallaşarak milli sınırlarla siyasal sınırların örtüştüğü ulus-devletleri kurmak hedefini gütmektedir (Korkmaz, 2016: 20). Milli varlıklar kendine has varlıklar olduğu için, her birey gibi milli varlıklar da kendi kaderini tayin edebilmelidirler (Self-Determinasyon) (Türküne, 2014: 526).

Milliyetçilik ideolojisinin temel siyasal hedefi ulus-devletin kurulması olsa dahi, milliyetçiliğin her zaman bağımsız bir ulus-devlet amacıyla oldukları fikrini ileri sürmek doğru olmayacaktır. Dolayısıyla bazı milletler sadece siyasi bir özerklik ile de tatmin olabilmektedirler. Bu tür duruma özel Rusya Federasyonun'da 22 tane özerk cumhuriyete⁴

³ **Egemenlik** kelimesi Latince “en üstün iktidar” anlamına gelen bu söz, karşı çıkılamaz yasal otorite veya sorgulanamaz siyasi iktidar olarak ifade edilen mutlak veya sınırlandırılmış güç ilkesidir. İlk defa Jean Bodin tarafından *Devletin Altı Kitabı* (1576) isimli eserinde, “yurttaşlar ve uyruklar üstündeki en yüksek, mutlak ve en sürekli güç” şeklinde tanımlamıştır. Bkz.: Gözler, (2015: 39).

⁴ Rusya Federasyonu'nda 22 özerk cumhuriyet mevcuttur, bunlar: Adıge Cumhuriyeti, Altay Cumhuriyeti, Başkörtöstan Cumhuriyeti, Buryatia Cumhuriyeti, Dağıstan Cumhuriyeti, İnguşetya Cumhuriyeti, Kabardino – Balkar Cumhuriyeti, Kalmukya Cumhuriyeti, Karaçay – Çerkes Cumhuriyeti, Karelya Cumhuriyeti, Komi Cumhuriyeti, Mari El Cumhuriyeti, Mordovya Cumhuriyeti, Saka Cumhuriyeti (Yakutya), Kuzey Osetya – Alania Cumhuriyeti, Tataristan Cumhuriyeti (Tatarstan), Tıva Cumhuriyeti, Udmurt Cumhuriyeti, Hakasya Cumhuriyeti, Çeçenistan Cumhuriyeti, Çuvaşistan Cumhuriyeti – Çuvaşıya, Kırım Cumhuriyeti (18 Mart 2014 tarihinde Rusya Ukrayna'ya bağlı Kırım'ı ilhak ettikten sonra 21 Mart 2014 tarihli № 6 FKZ (Federal Anayasa Kanunu) ile Rusya Federasyonu'na ilave etti). Bkz.: Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii, (1993-2020; 3'üncü bölüm, 65'inci madde 1'inci fıkra: 27).

sahip olan milletler, Birleşik Krallık'ta İskoç ve Gal milliyetçiliği, Fransa'da Bröton ve Basklar vb. örnekler gösterilebilir. Tabii ki, bunlar birer istisna olmaktadır ve genel bir deyimle istisnalar kaideyi bozmaz.

Sonuç itibarı ile daha önceki konuların incelenmesinden de anlaşıldığı üzere Milliyetçiliğin kuramsal tartışmaları “millet” anlayışı ile başlamaktadır. En genel anlamda milletler, ortak olarak paylaşılan değer ve geleneklerin bir araya getirdiği, sınırları belli bir coğrafi bölge üzerinde yaşayan ve orasını vatan olarak gören, ortak bir dil, din ve tarihe sahip insan topluluğu olarak tanımlanabilir (Tok, 2016: 211). Ulus-devlet, yurttaşlık ile milletin örtüştüğü egemen siyasi birlik, tek bir devlet içinde bir millet anlamına gelmektedir (Heywood, 2015: 211).

1.2. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI

Milliyetçilik ideolojisi zengin duygusal efor barındırmanın dışında, belki de hiçbir siyasi ideolojide olmayacak kadar kavram barındırmaktadır. Özellikle de bu kavramların her düşünür tarafından farklı yorumlanması, birçok düşünce akımını ve oluşan kuramları da beraberinde getirmektedir. Milliyetçilik ideolojisinin bu denli karma karışık fikirler, inanç, bakış açısı veya değerler bütünü olması onun kavranmasındaki zorluğu da beraberinde getirmektedir. John Breuilly'nin (1946) de vurguladığı gibi milliyetçiliğin *“her şeyi açıklayabilen, bütünsel bir yapıya sahip teorisi olabileceğini düşünmek fanteziden başka bir şey olamaz”* (Breuilly, 2001a: 49'dan aktaran Korkmaz, 2016: 52) ve bu ideolojideki fikirler, *“...sınıflandırmalar doğru ya da yanlış olduğu söylenemez. Ya yararlıdırlar ya da değil”* (Breuilly, 1993: 9'dan aktaran Özkırımlı, 1999: 100). Buraya kadar ki incelenen “etnisite”, “millet” kavramlarının farklı bakış açılarıyla yorumlanması neticesinde günümüz literatürde genel kabul gören üç farklı kuram ortaya çıkmıştır. Bunlar: İlkçi, Modernist ve Etno-Sembolcü olmak üzere üç temel yaklaşımdır. Dolayısıyla milliyetçiliğin kendisi kadar kuramları da zengin bir tarihi birikime sahiptir.

1.2.1. İlkçiler

İlkçilik, bir siyasi milliyetçi kuram olarak değil de bakış açısı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya esasen milletler çok eskiden veya ezelden beri var olduğu anlayışına dayanılmaktadır. İlkçi milliyetçi kuram, kavram olarak etnisite üzerinden literatüre kazanılmıştır ve bu yüzden etnik gruplar hakkındaki çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Bundan dolayı bu kuramın önderleri ilkçiliği etnik bağlılıkları nitelemek amacıyla kullanmaktadırlar (Özkırımlı, 1999: 77). İlkçi bakış açısını benimseyenler bu kuramı üç farklı şekilde yorumlamaktadırlar: “doğalcı”, “sosyo-biyolojik” ve “kültürel”.

Birinci yaklaşım olan *doğalcı* bakış açısı genel itibariyle aşırılıkla özdeşleşmektedir. Bu görüşe göre etnik kimlik her insanın doğal ve ayrılmaz bir parçasıdır (Korkmaz, 2016: 53). Dolayısıyla terk edilemez veya değiştirilemez. Herder’in bu bakış açısına benzer bir söylemi şu şekildedir: “*milletler doğal bir bitki gibi Tanrı tarafından yaratılmıştır*” (Akıncı, 2014: 140). Anthony D. Smith, milletlerin bu gibi fikirlere dayandığını kabul etmese dahi milletlerin ve milliyetçiliğin eski çağlardan beri var olduğunu kabul etmektedir (Smith, 1994: 199). Bu bakış açısı etnik gruplar ile milletler arasında bir ayrım yapmaması gibi modern milliyetçi ideoloji çerçevesinin çok gerisinde kalmasıyla yanı sıra artık günümüzde akademik anlamda meşruluğunu kaybetmiştir.

İkinci bir bakış açısı olan *sosyo-biyolojik* yaklaşımın en önemli önderi Pierre van den Berghe’dir (1933) (Özkırımlı, 1999: 83). Bu bakış açısı özünde üreme ve çoğalma kavramlarını barındırmaktadır. Kısa ve öz olarak belirtmek gerekirse *sosyo-biyolojik* yaklaşım, tıpkı ailelerde olduğu gibi etnik grupların başarılı bir şekilde üreme hedefine yönelik bir biyolojik yaklaşımdır. Dolayısıyla etnik gruplar, akrabalık ilişkisinin geniş ölçekli versiyonudur veya daha açık bir ifadeyle etnik gruplar ailelerin uzantısıdır (Özkırımlı, 1999: 84).

Sonuncu, yani *kültürel* yaklaşım ise genel olarak Edward Shils (1910-1995) ve Clifford Geertz’in (1926-2006) çalışmalarıyla bilinmektedir. Temelinde, toplum içinde bireyler arası kan bağı ve kültürel bağı barındırmaktadır. Buradaki ilkçilik kavramı ilk olma niteliği taşıyarak *verili* (given) yani hiçbir şeyden türememiş manasındadır. Bu niteliğin içindeki duygular kelimelerle ifade edilemez ve zorlayıcı özellik taşımaktadır. Bu zorlayıcılığın

nedeni, kişinin üyesi olduğu topluluk bağına atfedilen önemidir (Özkırımlı, 1999: 84). Bu bağlılık şahsi çıkarlara dayanmayan heyecan ve duygu bütününden ibarettir.

Shils'e göre aile üyeleri arasındaki bağlılık, üyelerin sürekli birbirleriyle olmalarından ziyade kan bağıyla alakalıdır (Korkmaz, 2016: 54). Bu bağı söz ile ifade etmek gayri mümkündür. Geertz ise etnisiteyi oluşturan ve devamlılığını sağlayan unsurların temelinde verili kültürü ve kan bağına görmektedir (Korkmaz, 2016: 54). Bağlılık duyulan öğeler: ırk, dil, din, bölgenin oluşturduğu etki ve geleneklerdir. Bahsi geçmekte olan bu öğeler, doğumla birlikte kazanılan duygusal gerçekliklerdir. Bu duygusal gerçeklikler bireyin kimliğini oluşturmasıyla birlikte kişiliğine de yansımaktadır. Ancak bu öğeler ilk olma niteliği taşımamaktadır (Özkırımlı, 1999: 85). Bireylerin atf etmekte oldukları bağlılık, bu öğelerin ilk olma niteliğini taşıdığı varsayılmasına neden olmuştur. Ancak isminden de belli olduğu üzere *kültürel* ilkçilik olarak isimlendirilmiştir.

İlkçi düşünürlerden sayılan Walker Connor, milleti ortak bir geçmişe sahip olduğuna inanılan duygu bütünü olarak tanımlamaktadır (Özkırımlı, 1999: 85). Peki neden inanılan, çünkü milleti oluşturan bireylerin ortak bir geçmişi paylaştığı ispattan yoksun bir iddiadır. Ancak unutmamak gerekir ki, milliyetçiliğin anahtar özelliklerinden birisi onun duygusal (hissi) gücüdür.

1.2.2. Modernistler

Milliyetçilik kuramları içerisinde belki de en dikkat çekici olanı modernist kuramdır. Zira XX. yüzyılda milliyetçilik çalışmaları genellikle bu kuram çerçevesinde şekillenmiştir. Halen günümüz itibarı ile bu görüş popülerliğini kaybetmiş değil. Modernist kuramın önde gelen isimleri genellikle Ernest Gellner (1925-1995), John Breuilly, Erik J. Hobsbawm, Tom Nairn (1932), Benedict Anderson, Miroslav Hroch (1932) olarak bilinmektedir. Modernistlere göre, millet endüstriyel kapitalizm, kentleşme, sınıflar arası hareketlilik, demokrasi, modern devlet, seküler eğitim ve daha birçok modernleşme sürecinden doğar (Smith, 2017: 34). Milliyetçiliğin oluşması için ise modernleşme gereklidir ve bunun son 200 yılda ortaya çıktığı varsayılmaktadır.

Modernist kuram, milletlerin yaşının eskilere gitmediği esası üzerinde yükselmektedir. Temelde milletler ve milliyetçiliğin, kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması,

kentleşme ve laikleşme (Akıncı, 2014: 142) gibi modern süreçlerle birlikte ortaya çıktığı ve bunlardan bağımsız düşünölemeyeceğı iddiası var olmaktadır. Modernist kuram; milletleri, milliyetçiliklerin yarattığı görüşü etrafında birleşmektedir (Korkmaz, 2016: 56-57).

Modernist Ernest Gellner'e göre milliyetçilik toplumsal ve kültürel dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Gellner, 1992: 106). Millet, insan tarafından (yapay) olarak inşa edilmiş, kişilerin inanç ve bağıllık duygularına dayanan siyasal bir olgudur. Bunun nedeni, kültürün modern öncesi toplumsal yapıyı destekleyen bir unsurdan, modern sonrası toplumsal yapının yerine geçmesidir. Bu değişimi sağlayan ise eğitim olmuştur. Gellner milleti tanımlarken iki temel unsurdan bahsetmektedir. Birincisi, toplumu oluşturan bireylerin aynı kültürü paylaşması gerekliliğı, ikincisi ise toplumu oluşturan bireylerin bir birlerini aynı milletin üyesi olarak tanımasıdır. Toplumsal yapının yerini alan ve bireylerin bir birlerini aynı milletin üyesi olarak tanıması için yaratılmış kültür, "*yüksek kültürdür*". Resmi dille verilen eğitimin amacı yüksek kültürü toplumun bütününe yaymak, kültürlü bireylerin yetişmesi sonucunda devletlerin kendi milletlerini yaratmasıdır (Gellner, 1992: 107). Gellner'e göre milletlerin olmadığı yerde milliyetçilik onu icat eder. Yani milletleri ve milliyetçiliğı var eden insanların kendi inanç, bağıllık/sadakat ve dayanışmalarıdır (Korkmaz, 2016: 59-60).

Marksist düşüncelerin en popüler olduğu 1960 – 1970 senelerinde Marksistlerin emperyalizme karşı milli birlik mücadelelerine şahit olmaları milliyetçiliğı karşı olan tutumlarını yeniden değerdirmelerine yardımcı oldu (Özkırmı, 1999: 101). Bu zaman aralığında milliyetçiliğı modernist bakış açısıyla ele alan Marksist bilim adamı olarak akıllara ilk gelen Miroslav Hroch ve Hobsbawm'dır. Modernist kuramcılardan olan ve Gellner'den esinlenen Marksist tarihçi Eric J. Hobsbawm, millet ve milliyetçilikleri kültürden ziyade siyasal bir dönüşümün sonucu olarak görmektedir. Hobsbawm, milletleri ve milliyetçiliğı "toplumsal mühendislik" olarak tanımlamaktadır. Ona göre millet devlet ile somutlaşan "vatandaşlar topluluğı"dur. Devleti yaratan millet değil, milleti yaratan devlettir (Korkmaz, 2016: 62).

Bakış açıları anlamında bir çeşitlilik barındıran Modernist kuramın belki de en önemli temsilcisi Benedict Richard O'Gorman Anderson⁵, milletlerin devletler tarafından icat

---

⁵ **Benedict Richard O'Gorman Anderson** İrlandalı bir babanın, İngiliz bir annenin oğı olarak 26 Ağustos 1936 yılında Çin'de doğmuştur. Cambridge Üniversitesin de politika okudu. Cornell Üniversitesinde profesör

edildiği görüşünü destekleyerek, ulus kavramını “Hayali Cemaatler” şeklinde tanımlamasıyla ünlenmiştir (Korkmaz, 2016: 63). Milliyetçilik araştırmalarının en verimli kesidi olan 1980’li yıllarda (Türköne, 2014: 526) Benedict Anderson’un çığır açan ve hala tekraren basılan ve çok önemli bir kitap sayılan “Hayali Cemaatler” kitabı yayınladı.

Benedict Anderson, milliyetçiliği taşınabilen modüler bir form olarak nitelerken, milliyetçiliğin bir taklit olduğunu söyleyen bir geleneği izlemektedir (Türköne, 2014: 528). Milliyetçilik kadar milliyetin de kültürel bir inşa sürecinin bir ürünü olduğu savını öne sürmektedir. Milliyetçilik XVIII. yüzyılın sonunda ortaya çıkmış olan, bir kişinin belirli bir topluluğa aidiyeti, yani genellikle bir dil, kültür, tarih ve bir ikamet bölgesi ile ilişkili bir ulus olarak ortaya çıkması şeklindedir (Anderson, 1995: 39). Ulus-devletin inşası için insanları tek bir grupta birleştiren ulusal duyguların olması gerekmektedir. Bu tür duyguların yaranması için bir takım faktörlere (dil birliği, matbaa, milli eğitim vb.) ihtiyaç duyulur (Hroch, 2011: 24). Önceki zamanlarda yani milliyetçilik ortaya çıkmadan önce insanları bir arada tutan çerçeve (faktörler) dini birlikler ve hanedanlıklardı (Anderson, 1995: 21). Dolayısıyla bu gibi etkenler milliyetçiliğin doğmasını engellemekteydi. Anderson, neden milliyetçiliğin daha öncesinde doğmadığını bu şekilde açıklamaktadır.

Milliyetçiliğin XVIII. yüzyılın sonlarında XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmasının nedenini, gerçekleşen devrimlere de dayandırmaktadır. Şöyle ki, Fransız, Alman, Rus vb. millet anlayışı ne Amerikan ne de Fransız Devrimlerine kadar ki dönemlerde yoktu. Hobsbawm’ın “*nasıl okullar ve üniversiteler milliyetçiliğin en bilinçli taraftarları olduysa, okul ve üniversitelerin gelişmesi de milliyetçiliğin gelişmesinin bir ölçüsü olmuştur*” (Hobsbaw, 2003: 150) sözüne dayanarak, XIX. yüzyıl ortalarındaki lise ve üniversite öğrencileri sayesinde ulusal bilinçlilik daha da gelişmiş oldu kanaatine varmak olağandır (Anderson, 1995: 87). Ki bu döneme kadar artık kapitalist matbaacılık uluslararası düzeyde gelişmişti.

Şimdiye kadar ki olan kısımdan anlaşıldığı üzere Anderson, ulus kavramının hayal edilmiş siyasi bir topluluktan ibaret olduğunu savunmasıyla beraber milletin sınırlı bir hayal olduğunu vurgulamaktadır. Bu siyasi topluluk hem kendine egemenlik bahşeden, hem de sınırlılıklar içerisinde hayal edilen bir “cemaat” niteliğindedir (Anderson, 1995: 20). Belirli

---

olarak çalışmıştır. Ulus kavramını “Hayali Cemaatler” olarak tanımlamasıyla ünlenmiştir. Bkz.: Türkiye (2015).

elit bir kesimin bilinçli şekilde kendilerini bir “ulus” olarak tanımladıklarını ve ilk ulus-devlet modellerinin bu şekilde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Buna göre, zaten var olan “ulus” bir “ulus-devlet” inşa etmez, “ulusalcılık düşüncesi”, ulusu ve ulus-devleti birlikte inşa eder. Peki neden millet sınırlı bir hayaldir, çünkü en büyük ulusun bile ötesinde başka uluslar yaşamaktadır. Ulus sınırlı olarak hayal edilir, çünkü belki de bir milyar insanı kapsayan en büyüğünün bile, ötesinde başka uluslara mensup insanların yaşadığı, esnekte olsa sonlu sınırları vardır. Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez (Anderson, 1995: 21). Ulus, bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir, çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır (Anderson, 1995: 22).

Önceleri de farklı insanların kendilerine ait olma duygularına sahip olduklarını, kendilerini bazı gruplara ait hissetmelerini, ancak bu aidiyetin farklı bir nitelikte olduğunu, yani yukarıda da vurgulandığı gibi din ve hanedanlıktan ibaret olduğu daha önce de vurgulanmıştır. Buna göre millet, ancak akrabalık ve din gibi olgularla birlikte ele alındığında, antropolojik ruhla anlaşılabilir bir olgudur (Korkmaz, 2016: 63). Din temelinde birleşen farklı dini cemaatler ve bu cemaatlerde etnik köken duygusu da vardı. Buna örnek olarak uzun süre birlikte yaşamış olan ve kendilerini tek bir grup ve topluluk olarak tanımlayan Yahudi toplulukları, Yahudi kasabaları, Yahudi şehirleri hatırlatılabilir (Anderson, 1995: 225).

Milliyetçiliğin yükselmeye başladığı dönemlerde Ortaçağda dinsel cemaatlerin ve dini yapılar üzerine kurulan hanedanlıkların düşüşe geçtiği görülmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren milliyetçiliğin ortaya çıkması ile birlikte bu çağ, dinsel düşüncelerin de gün batımı olarak nitelendirilmelidir. Çünkü milliyetçiliğin ön saflara gelmesindeki en önemli sebeplerden biri de zamanla dinin gerilemesi sonucu boşalan yerin millet tarafından doldurulması olmuştur (Anderson, 1995: 155). Bunun haricinde ulusun neden bu kadar yaygın olması aslında başka bir nedene dayanmaktadır. Şöyle ki, bu yaygınlığın nedenleri sırasında; Avrupa dışındaki coğrafi keşifler, matbaanın bulunması ve medya araçlarının yaygınlaşması nedeniyle farklı dillere yapılan çeviriler ve bu eylemler doğrultusunda Latincenin önemini yitirmiş olması gösterilebilir. Zira matbaanın gelişmesi ile kitap yayıncılığın pazarlanmasına yardımcı olan kapitalist sistem sayesinde 1600’lü yıllara kadar

okuma oranında yükseliş gerçekleşmiştir (Anderson, 1995: 52-54). Gutenberg'in⁶ icadından sonra ulusal dillerde basılan metinler, Kapitalizmin hızla yayılarak teknolojik gelişmeler vasıtasıyla farklı diller yaratması, ulus bilincinin oluşmasına önemli bir katkı yapmıştır (Anderson, 1995: 48). XIX. yüzyılın başlarından itibaren dil, ulus inşası anlamında bilinçli bir şekilde yönlendirilebilen bir mekanizma halini almıştır. Ulusal dillerin gelişmesi ile kutsal dillerin (Arapça, İbranice, Latince) zayıflaması milliyetçiliğin doğuşunu etkilemiştir (Anderson, 1995: 32). XVIII. yüzyılın sonunda, büyük tirajlı yayınları dağıtmanın bu basılı yöntemi, farklı gruplar ve insan toplulukları arasındaki ulusal sınırların hayal gücünün gelişmesine yol açtı (Anderson, 1995: 48). Matbaanın gelişimi sınır tanımadan gelişerek uluslararası yayınevleri kuruldu. Roman ve gazetelerin milliyetçilik bağlamında kurulan hayali cemaatlerin en önemli inşa araçlarından birisi olduğu kitapta sıkça değinilen meselelerden birisini oluşturmaktadır. Bunun sonucunda kutsal diller zayıflayarak yerel diller kapitalist matbaacılıkla gelişmeye başladı. Milliyetçiliğin gelişmesinde verimli olan önemli etken kapitalist yayıncılık olduğu vurgusu yapıldıktan sonra, söylemek gerekir ki bu etken, sayıları hızla artmakta olan insanların kendileri üstüne düşünmelerine ve kendilerini başka insanlarla çok kökten bir anlamda yeni tarzlarda ilişkilendirmelerine imkan verdi (Anderson, 1995: 51). Dolayısıyla buradan anlaşılabileceği üzere Anderson, milliyetçilik gelişiminindeki en önemli etkenlerden birisinin kitap basımının kapitalist bir sektör haline gelmesine dayandırmaktadır (Özkırımlı, 1999: 100).

Sonuç olarak söylemek gerekir ki, teknoloji ve kapitalizmin iç içe geçmiş olmasının farklı bir iktidar dili yarattığı da öne sürülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ise modern bir ulus inşası, sanayi kapitalizminin hareketlilik kazanmasıyla yeni sömürgecilik olarak kendisini dönüştürmüştür. Milliyetçilik ideolojisi “resmi milliyetçilik” anlatısıyla sistematik biçimde “modern ulus inşası” gerçekleşmiştir (Anderson, 1995: 102). Dolayısıyla etnisite, bireylerin kendi özgün amaçları için sistematik bir tarzda nicelleştirilmesidir (Anderson, 1995: 187).

---

⁶ Harfleri değiştirilebilir matbaa ilk kez Almanya'nın Mainz şehrinde Johann Gutenberg (1398-1468) tarafından icat edildi ve modern matbaacılığın babası olarak tarihe ismini yazdırdı. Gutenberg'in bu icadı modern dönemin en önemli buluşu olarak tarihe geçti ve basım işine pratiklik kazandırmış oldu. Onun ilk basmış olduğu kitap, yüz seksen adet Kitab-ı Mukaddes olmuştur. Bkz.: Y. Meral (2020: 560).

1.2.3. Etno-Sembolcüler

Milliyetçiliğin en eski kullanımı XVIII. yüzyıl sonlarında Alman felsefecisi Johann Gottfried Herder'e (1744-1803) ve Fransız karşı devrimci rahip Abbe Augustin de Burruel'e dayanır. Eskiden bazı milletlerde ilahi olarak seçilenler şeklinde teolojik bir öğreti olarak ortaya çıkmıştır (Smith, 2013: 15). Bugünkü anlamını ise XX. yüzyılın ikinci yarısında, yani milliyetçilik araştırmalarının en verimli kesitinde kazanmıştır. Etno-sembolcü yaklaşımın önde gelen düşünürlerinden biri olan Anthony D. Smith⁷ (Güder, 2016: 10), ün kazanacağı çalışmalarını bu zaman diliminde gerçekleştirmiştir. Ama aslında bu yaklaşımın ortaya çıktığı ilk zamanlar araştırılırsa Amerikalı bir siyaset bilim adamı olan John Armstrong, etno-sembolcülüğün “kurucusu” olarak anıldığı görülebilir. Fakat sonraki yıllarda yayımlanan makalelerinde çizgisini değiştirerek, ilkçi yaklaşımla arasına belirgin bir mesafe koymuştur. Devamında ise modernist yaklaşıma sempatiyle bakan çalışmalar yapmaya başlar (Özkırımlı, 1999: 211-213). Böylelikle etno-sembolcülüğün kurucu ismi olarak Anthnoy Smith tarihe geçmiştir.

Smith'e göre milliyetçilik, bir millet ideolojisi ve sembolizmden esinlenen aktif bir harekettir (Smith, 2017: 87). Bu ideolojinin içerisinde ortak öz yönetim, toprak bütünlüğü ve kültürel kimlik gibi iyi tanımlanmış hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için, çoğunlukla açık bir siyasi ve kültürel program vardır (Smith, 2013: 39).

Bu kuram ele alındığında; milliyetçilik çözümlemelerinde etnik geçmişe ağırlık veren, ilkçiliği reddeden ama modern yaklaşımları da yetersiz bulan bir yaklaşımla karşılaşmaktadır (Korkmaz, 2016: 31). Etno-Sembolcü yaklaşım, ulusun ve milliyetçiliğin doğuşu konusunda, ilkçi ve modernist yaklaşıma karşı eleştirel bir tutumdur. Çünkü onlara göre ulusların kökleri, ne ilkçilerin iddia ettiği gibi ezeli bir geçmişe dayanır ne de modernistlerin söylediği gibi modernitenin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir olgu değildir (Korkmaz, 2016: 65). Bu yaklaşımın önderleri, birçok milletin eski, hatta modernlik öncesi dönemlerdeki etnik soyları ile etnik cemaat ve modern milletlerin özelliklerini şekillendirmekteki etkisine dikkat çekerler (Smith, 2017: 45). Milliyetçilik ideolojisi modernistlerin iddia ettiği gibi yakın tarihli ve yeni olabilirdi, ancak milletler aile kavramı kadar eski, hem bir kategori hem de topluluk biçimi olarak tekerrürlü, tarih ötesi ve

---

⁷ **Anthony David Stephen Smith** 1939'de doğdu. İngiltere'li sosyolog, milliyetçilik üzerine çalışmalar yapmıştır. “Milliyetçilik sosyolojisi”nin 1970'lerden sonraki en önemli yazarlarından. Bkz.: Smith (2017).

kültürlerarasıdır (Smith, 2017: 20). Dolayısıyla bu kuramın aslında her iki yaklaşımın ortasında konumlandığını söylemek mümkündür.

Milliyetçiliğin çok defa ana damar ideolojiler (liberalizm, sosyalizm, muhafazakarlık) tarafından kullanıldığı belirtilmişti. Aslında milliyet düşüncesinin birçok ideolojiyle sınırdaş olması onun her yerde her zaman mevcut olmasını yansıtıyor. Milliyetçiliği diğer ideoloji türlerinden ayıran farklılık ise onun inanç sistemidir. Bu inanç sisteminin ortak öğeleri vardır. Bunlar: temel önermeler, temel ülküler ve çekirdek kavramlardır (Smith, 2013: 42). Bu önermeler genel olarak bütün milliyetçiliklerin çekirdek öğretisi olarak bilinmektedir. Çekirdek öğretisi, her milletin kendisini eksiksiz ifade etmesini şart koşuyor. Yalnızca siyaset alanını değil, aynı zamanda toplum ve kültür alanlarını da kuşatmaktadır. Bu kavramlar bütün milliyetçilikler için ortak özellikler olmasına rağmen, bütün milliyetçiler bu öğretiye içkin davranışlarla uyumlu hareket etmezler (Smith, 2013: 52).

Etno-sembolcülüğün temsili sıfatı olan Smith, kendi çalışmalarında etnik gruplara büyük önem vermektedir. Çünkü Smith'e göre milletin kim olduğu sorusunun cevabını bulmak için milletlerin etnik temellerini araştırmak gerekmektedir (Özkırmılı, 1999: 219). Bu yüzden milletlerin gelişim süreci geniş bir zaman dilimi içinde ele alınmalıdır. Yani anlaşıldığı üzere ilkçi ve modernist bakış açılarını kabul etmeyen Smith, milletlerin yoktan var edilmeyerek, muhakkak geçmişten kalan ve ethnies'lerden gelen mitler, değerler ve sembollerin etkisi altında biçimlendiklerini vurgulayarak çalışmasının merkezine etnisiteyi almaktadır (Korkmaz, 2016: 31). Özellikle de modern milletlerin doğuşunu etnik geçmişlerini dikkate almadan açıklamak mümkün değildir (Özkırmılı, 1999: 210). Çünkü milletler modern öncesi dönemde kökleri bulunan ve modernizmle birlikte değişen ve dönüşen, bu kökler üzerinde oluşan olgulardır (Korkmaz, 2016: 70). Dolayısıyla etnik geçmiş, milletin bugünü ile olan ilişkisi, etno-sembolizmin merkezini teşkil etmektedir ve modern milletler ile modernlik öncesi etnik topluluklar arasında devamlılık sürecinin olduğu iddiası hiç de haksız sayılamaz. Böylelikle modern milletlerin, kadim etnik toplulukların güncellenmiş versiyonları oldukları kanaatine varmak mümkündür (Heywood, 2018: 210).

Anthony Smith, milli kimliğin oluşumunu tarihin içine yerleştirerek, milletlerin tedrici bir şekilde önceden mevcut olan ethnies'in uzun bir süre içerisinde diğer ethnies'lere göre baskın olarak uzun vadede şekillenmesiyle ortaya çıktığını söylemektedir. Baskın olan ethnies'ler; sembol, hatıra, gelenek ve mitleri bu yeni milli devletlere toplumsal kültürlerini,

sembolik kriterlerini, yasa ve adetlerini nesilden nesile aktararak günümüze kadar hayatta sağlamıştır (Smith, 2017: 65). Anlaşıldığı üzere etnik köken, millet ve milliyetçiliklerin yükselişinde ve devamlılığında en önemli faktör olarak görülmektedir. Böylelikle etnik bağ türleri, birçok milletin yaratılış temelini ve çıkış noktasını oluşturduğu sonucuna varılabilir (Smith, 2017: 41). Geçmişten beri süregelen zaman dilimi içerisinde oluşan ve günümüzde de yaşatılarak paylaşılan bağlılık ve hatıralar milli kimlik anlayışını belirgin bir şekilde ortaya çıkarmıştır.

Etnik topluluğun oluşumu, kimliklerin gelişim sürecine yön vermektedir. Bunun için iki tür etnik topluluktan bahsetmek gerekir. Bunlar “yatay” ve “dikey” topluluklardır. Yatay etnik topluluklar genel olarak aristokrat, din adamları, bürokratlar, zengin tüccarlar vb. oluşan topluluklardır. Millet oluşum süreci yukarıdan aşağıya, aristokratların önderliğinde gerçekleştiği için bu tür topluluklara “aristokratik dayanışma” benzetmesi yapılabilir. Yatay topluluklar esnek sınırlara sahip olan, ancak toplumsal derinlikten yoksun topluluklardır (Özkırımlı, 1999: 222-228). Dikey etnik topluluklar ise tam tersine daha düzgün bir biçimde toplanmış, daha halka ait bir topluluktur. Hatta ileri düzeyde dikey iletişim, milli hareketin kitlelere yayılmasını kolaylaştırır (Hroch, 2011: 81). Bu tür topluluklarda etnik kültür, halkın tüm tabakalarına yayılmıştır. Buradaki kültür, farklı sınıfları ortak gelenekler etrafında birleştiriyor (Smith, 2002: 62). Dikey etnik topluluklarda millet oluşum süreci yatay etnik gruplardan farklı olarak aşağıdan yukarıya, entelijensiya ve orta sınıfların bir bölümü önderliğinde gerçekleşmektedir (Özkırımlı, 1999: 222-228). Bu iki tip topluluk millet oluşumu modellerine zemin hazırlamaktadır.

Belirli bir süreçten geçerek varolagelmiş millet anlayışı, *milli kimlik* terimi ile ele alınarak daha da anlamlı hale gelmektedir. Eskiden olmayan ve XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu terim eskiden *milli karakter*, *milli bilinç* gibi manalarda kullanılmaktaydı ve zamanla bu terim çağdaş bireyciliğin bir parçası haline gelmiştir. Birçok insan için önem arz etmekte olan milli kimlik, milliyetçi ideolojinin merkezi ülküsünü ifade etmektedir. Milli birlik ve milli özerklik de ve milli kimlik kadar milliyetçi ideolojinin hareketine can vermektedir (Smith, 1994: 62). Bu kavramlara milleti tanımlarken vurgu yapılmaktadır. Şöyle ki, millet üyelerinin paylaşılan hatıra, sembol, mit, gelenek ve değerleri geliştiren, bir tarihi bölgeye ya da “anavatana” bağlı olan ve buralarda yaşayan, belirgin bir toplumsal kültürü oluşturarak yayan, paylaşılan bu adetleri ve standartlaştırılmış yasaları gözeten, isimlendirilmiş ve

kendini tanımlamış insan topluluğu şeklinde tanımlamaktadır (Smith, 1994: 35). Böylece, etnosembolizm kavramının mit, sembol, hatıra ve değerler, millet oluşumunun temelini ve milliyetçiliğin analizini sağlamak için mühim olduğu anlaşıldır (Smith, 2017: 39-45).

1.3. SİYASAL İÇERİK AÇISINDAN MİLLİYETÇİLİK TİPOLOJİLERİ

Tarihsel arenada tedrici bir şekilde birçok farklı olaylarla etkileşimde bulunan milliyetçilik ideolojisi dönemsel olarak fikri çeşitlilik arz etmiştir. Milliyetçiliğin kavramsal analizi yapılırken onun ne kadar uyumlu ve duygulara hitap ettiği konusunda detaylı bilgi verilmişti. Kolay bir şekilde kitle mobilizasyonuna yol açabilen bu ideoloji, birçok kere ana temaları yönünden taban tabana zıt olan ideolojiler tarafından aktif kullanılmıştır. Özellikle bu ideolojinin diğer siyasi ideolojiler tarafından benimsenerek kullanılması, içinde barındırdığı kavramların farklı şekillerde yorumlanması sonucu itibarı ile birçok siyasi milliyetçilik türlerinin ortaya çıkarmıştır. Siyasal içerikleri açısından genel kabul görmüş milliyetçilik tipolojilerine örnek: liberal⁸ milliyetçilik, muhafazakar⁹ milliyetçilik, resmi milliyetçilik (devlet milliyetçiliği), yayılmacı milliyetçilik, anti-emperyalist¹⁰ milliyetçilik, dini (dinsel) milliyetçilik, sosyalist¹¹ milliyetçilik. Bu tez çalışmasından bizi sıklıkla ilgilendirecek olan

---

⁸ **Liberal milliyetçilik** – Siyasal içerik olarak, ilk milliyetçilik çeşidi olmakla beraber liberalizmin serbest piyasa ve özgürlükçülük gibi klasik unsurlarını içermektedir. Milletleri organik cemaat olarak tanımlayan liberalizm, her milletin kendi kaderini tayin etme hakkının bulunması hususunda da eşit olduklarını savunmaktadır. Monarşi sistemlere karşı olan bu milliyetçilik tipolojisinin nihai hedefi ulus-devletin tesisidir. Bkz.: Chernavskiy, (2014).

⁹ **Muhafazakar milliyetçilik** – XIX. yüzyılın başlarında ideoloji olarak kullanılmaya başlanan muhafazakarlığın milliyetçilik ideolojisi ile bağlantısını anlayabilmek için ilk önce ideoloji olarak muhafazakarlığın, mevcut yönetim sistemini muhafaza etme (koruma) özelliğinin olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Devrim sonucu monarşik yönetimin yerini milliyetçilik ekseninde ulusalcılığın ve özgürlükçülüğün alması ile birlikte yeni kurulmuş siyasi düzenin muhafaza edilme gereksinimi bu birlikteliğin temelini oluşturmaktadır. Bkz.: Akıncı, (2012).

¹⁰ **Anti-emperyalist milliyetçilik** – liberal milliyetçilikte olduğu gibi temel iddiaları her milletin kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olması ilkesi ile birlikte anti-emperyalist milliyetçiliğin öncelikli hedefi ulusal kurtuluştur. Uzun yıllar boyunca özellikle de Batı ülkelerinin kolonyalist politikaları, sömürü altında olan ülkelerin toplumlarında millet olma bilincini ve sürecini hızlandırmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkmış anti-kolonyal milliyetçilik tipolojisi, sömürge altında olan halkları özgürlüğe götürecek yeni bir milliyetçilik türü olmuştur. Karadağ & Yaman, (2018).

¹¹ **Sosyalist milliyetçilik** – bu milliyetçilik tipolojisinin kökeni anti-emperyalist milliyetçiliğe dayanmaktadır. Her türlü sömürüye karşı olan bu milliyetçilik anlayışı, uygulanmakta olduğu ülkelerde milli (toplumsal) güvenlik adı altında daha sıkı politikalara başvurmaktadır. Sosyalist milliyetçiliğin iki farklı kullanım şekli bulunmaktadır. Birincisi, bağımsızlığı hedefleyen Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerinde ve Sovyetler Birliğinde olduğu gibi servetin millileştirilerek özel mülkiyet hakkının ortadan kalktığı tek partili yönetim sistemidir. İkincisi ise Arap ülkelerindeki gibi etkili bir lider öncülüğünde olan ve genel hedefi toplumu birleştirmek ve ekonomik gelişimi sağlamak olandır. Bkz.: Korkmaz, (2016).

milliyetçilik tipolojisi resmi yayılmacı ve dini milliyetçilik olduğu için bunlara daha detaylı değinilmiştir.

1.3.1. Resmi İdeoloji

Resmi milliyetçilik ideolojisinin geçmişi Fransız milliyetçiliğine dayanmaktadır. Bu fikrin kısa tarihçesi 1789 Fransız Devrimi sonrası Krallık (mutlak monarşi) kurumu ortadan kaldırılarak yerine Jan Jack Reousseau'nun halk (millet) egemenliği, yani cumhuriyet rejimi getirilmesi kararı alınmasına dayanmaktadır. Ancak ortada bir egemen halk (millet) yoktu. Bu yüzden bir an önce siyasal toplumun kültürel olarak homojenleştirilmesi hedeflenmiştir.

Ulus-devlette topluluk kimliği, yurttaşlık kimliği (siyasal/anayasal kimlik) birbiri ile çakışmaktadır. Çakışan bu kimlikler kendi kendini yöneten otonom bir siyasal topluluk olarak ulus-devletin birlik ve istikrarının bağlarını sağlamaktadır. Böylece ulus-devlet içerisinde hem kültürel bütünlük hem de siyasal birlik bir birilerini destekleyerek aynı anda gerçekleşmiş oluyor. Milliyetçilik ideolojisine göre ulus ancak hem kültürel hem de siyasal birliği bu şekilde çakıştırarak gerçekleştiren egemen ulus-devlet biçiminde örgütlenerek var olabilir. Ancak çoğul devlette daima kültürel (etnik, din ve dil) yönünden çeşitlilik olagelmıştır. Bu kültürel homojen ulus-devlet idealinin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle ulusun yaratılması gerekmektedir. Çünkü her ulus-devlet kendi milletini yeniden inşa etme zorundadır. Dolayısıyla ulus inşa edici devlet olmak gerekiyor. Zaten ulus-devlet idealinin gerçekleştirilmesi ile milliyetçilik, devlet ve kültürün evliliğini hedeflemiştir. Bunu milli eğitim, milli tarih, milli kültür, ulusal medya, zorunlu askerlik ve bunlara ilişkin semboller ve yasalar aracılığıyla kendi uluslarını inşa etmeye girişmektedirler. Gellner'e göre işte tam da burada bir ülke sınırları içerisinde yaygın olan dil, kültür ulusal statüye yükseltilerek ve bu dil ve kültürden olmayanlara da benimsetilerek yapay bir şekilde millet yaratılmış oldu (Tok, 2016: 206). Yani çekirdek etnisitenin fikrini diğer milletlere de vermesi gerekiyor. Bunun sonucunda ise devlet, homojen bir yapı, yani tehlikesiz bir milliyetçilik yaratmış olacak (Korkmaz, 2016: 87). Bu prosedür Fransa örneği üzerinde gösterilebilir. Şöyle ki, Fransa sınırları içerisinde egemen olan dil ve kültürü özümseyen herkes bir Fransız milleti oldu. Başka bir örnekte ise bu minvalde ABD'de 1880'lerin sonlarından başlayarak her gün okullarda bayrağa bağlılık yemini uygulaması hayata geçirilmiştir. Uygulanan bu stratejinin

iki uç noktası bulunmaktaydı. İcat edilmiş olan devlet milliyetçiliği yoluyla tebaaların bir kısmı harekete geçirilirken, kendilerini devletle özdeşleştirmeyenler ise devlete yabancılaştırılmıştır (Hobsbawm, 2005: 167-168). Çevre milliyetçiliği olarak bilinen milliyetçilik anlayışı tam da burada ortaya çıkmaktadır. Bu tip milliyetçilik, gayri resmi milliyetçilik olarak bilinmektedir. Bu milliyetçilik anlayışları arasında çekişmeli ikili ilişkiler mevcuttur. Şöyle ki, resmi milliyetçilikler genel olarak diğer milliyetçilikleri ehilleştirmeye çalışmaktadır. Ancak ülke içerisindeki diğer milliyetçilikler, sürekli olarak devletin milliyetçilik yaklaşımını kendi istek ve talepleri doğrultusuna çekme isteğindedirler. Bu yüzden resmi milliyetçilik anlayışının her ülkede aynı değerler bütününden ibaret olmadığını vurgulamak gerekir. Devlet kimi zaman ulus inşa etme prensibini etnik temellere dayandırılabilir, Doğu tipi milliyetçilik¹² örneğinde olduğu gibi. Kimi zaman da millet olma prensibini subjektif unsurlardan hareketle tanımlayabilir, tıpkı Batı tipi milliyetçilik¹³ örneğindeki gibi.

Resmi ideoloji olarak isimlendirilmiş siyasi milliyetçilik tipolojisi nadir ülkelerin Anayasalarında belirtilmiştir. Bu tür ülkeler sırasında Türkiye Cumhuriyeti yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında milliyetçilik bir siyasi düstur şeklinde yerini almıştır (Türköne, 2014: 515). Milliyetçiliği Anayasasında belirtmemiş ülkeler sırasında ise Rusya'nın özel bir yeri var. Şöyle ki, Rusya Federasyon'u Anayasasının 13'üncü maddesinin 2'inci fıkrasında belirtildiği üzere "*hiçbir siyasi ideoloji zorunlu bir şekilde devlet ideolojisi olarak tanımlanamaz*" (Osnovı Konstitutsionnogo Stroya, 1993 – 2020: 6).

1.3.2. Yayılmacı Milliyetçilik

Milliyetçiliğin duygusal açıdan etki alanının çok geniş olduğu hakkında daha önce de bahsedildi. Bu baskın duygusal ruh sayesinde birçok savaşın (işgalci, anti-emperyalist, devrimci) temel itici gücü olmuştur. Buna örnek olarak Napoleon Bonaparte (1769-1821) iktidara geldikten sonra ülkede milliyetçiliğin demokrasi idealleriyle bağını azaltırken,

¹² **Doğu tipi milliyetçilik**; etnik, romantik, gerici, genlere dayalı, kültürel ve tarihsel kimliğe vurgu yapmakta olan, otoriter-faşist yapıların ortaya çıkmasına neden olmuş, objektif bir milliyetçilik anlayışıdır. Diğer adıyla kötü milliyetçilik olarak bilinmektedir. Örneğin Alman, İtalyan, Japon milliyetçiliği. Bkz.: Akıncı, (2014: 133).

¹³ **Batı tipi milliyetçilik**; sivil, rasyonel, devrimci, teritoryal, siyasal bir topluluk oluşturan subjektif bir milliyetçilik anlayışıdır. Diğer adıyla iyi milliyetçilik olarak bilinmektedir. Örneğin: Fransız, Amerikan milliyetçiliği. Bkz.: Cesur, (2018: 213).

komşu ülkelerin halkları arasında yayılmasına teşvikte bulunarak ihtilallerin oluşmasını, monarşinin yıkılmasını ve bu şekilde bu ülkeleri işgal etmeye çalışmıştır (Türköne, 2014: 521-522).

XIX. yüzyılın sonlarına doğru, kendi ulusal birliklerini kurmakta geç kalan (Türköne, 2014: 523) Almanlar ve İtalyanlar hızlı bir şekilde (demokratik özelliklerin yerini otokratik özelliklerin yerleştiği) ulus-devletlerini kurduktan sonra sömürgecilik yarışına katılarak milliyetçilik adı altında emperyalist-yayılmacı politikalarını uygulamışlardır. Milliyetçilik ikliminin desteğini arkasına alan emperyalizm, elde ettiği her sömürge zaferi dolayısıyla kendi milleti tarafından kutlamalarla karşılanıyordu¹⁴. I. Dünya Savaşı (1914-1918) patlak verdiğinde, Avrupa'nın bütün büyük şehirlerinde kitlesel kutlamalar yapılmıştı (Heywood, 2015: 221). Bu savaş sonrası mağlup durumda olan Almanya, İtalya ve Japonya yapılan anlaşmayı ulusal onurun zedelenmesi sayarak (Tok, 2016: 208), ileride II. Dünya Savaşına yol açacak bir yayılmacı/işgalci politikalar gerçekleştirecektir.

Aslına bakılırsa emperyalizmin benimsemiş olduğu fikirler bütünü milliyetçilikten ziyade *şovenizmdir*¹⁵. Self-determinasyonu kabul etmeyen bu düşünce, kendileri bazı milletlerin üstünde değer ve hak sahibi olduklarını iddia etmektedirler. Kendilerini birtakım özelliklerden (fiziksel, ırksal, fikrîsel, kültürel) dolayı üstün görmektedirler. İnanması güçlük teşkil etse de emperyalizmin geniş çapta yayıldığı dönemlerde, emperyalistler işgal ettikleri coğrafyalarda yaptıkları amansız eylemleri, kendi halklarına “ahlaki ödev, az gelişmiş ülkelere medeniyet öğretisi ve Hristiyanlığın faydalarını sunmak” adı altında servis ediyorlardı¹⁶.

Zamanla sömürü altında olan ülkelerde bütün baskılara rağmen milli bilinç yükseldikçe yavaş-yavaş özgürlük yönünde adımlar atılmaya başladı. Bunun dışındaki nedenlerden

---

¹⁴ Birinci Karabağ savaşı sırasında (1991-1993), Dağlık Karabağ Ermeni vandalları tarafından işgal edilirken ve bu bölgenin insanları; çocuk, kadın, yaşlı denilmeden katledilirken (özellikle de Hocalı katliamı), Ermeniler bunu milli zafer ve gurur gibi algılayarak kutlamalarla tepki vermişti.

¹⁵ Kendisini I. Napoleon'a fanatik bir biçimde adanmış bir Fransız askeri olan Nicolas Chauvin'in adından türemiş bir terimdir. Liberal milliyetçilikten farklı olan bu ideoloji, ırkçılık olarak bilinmektedir.

¹⁶ 2003'te ABD Irak'ı işgal ederken, “Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu” sözü adı altında gerçekleştirdikleri insanlık dışı eylemlerden pek bir farkı bulunmamaktadır. Genel olarak “Demokrasi” ve “İnsan hakları” adı altında Orta ve Latin Amerika, Afrika, Orta-Doğu ve Asya ülkelerini sömürmek için yıllardır çeşitli ülkelere müdahale eden ABD ve diğer Avrupalı ülkelerinin kanlı eylemleri dünyaya sadece yıkım getirdi. Ne yazık ki, bu tür eylemler günümüz muasır dünyasında bile halen devam etmektedir. Emperyalizmin ortaya çıkmasının üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen Afrika, Orta-Doğu ve Asya coğrafyalarında akıtılmaya başlatılan kan halen de durmak bilmiyor.

birisi, sömürgeci konumunda olan ülkelerin kendi iç siyasetlerinde yaşanan ekonomik ve sosyal krizler gösterilebilir. Özellikle II. Dünya Savaşı (1939-1945) sonrası yayılmacı politikaların egemenliği altında bulunan Afrika ve Asya ülkelerinin bağımsızlık mücadelesi, anti-emperyalist savaşa örnek gösterilebilir. Bir başka örnekle de devrimci mücadeleden bahsetmek gerekirse, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle Doğu Avrupa’da, Güney Kafkasya’da SSCB’den ayrılma amacıyla gerçekleşmiş bağımsızlık mücadelelerini hatırlamak mümkündür. Böylece milliyetçilik ideolojisi sömürge halklarına kurtuluş mücadelesinde ve devamında kendi ulus-devletlerini kurmalarına yardımcı oldu (Tok, 2016: 208).

Bu konunun başlangıcından itibaren milliyetçiliğin siyasi bir güç olarak kullanıldığı günden bu yana, amaçlar ve fikirler doğrultusunda nasıl farklı türlerde kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla milliyetçilik kaba bir tarifle, içine girdiği kaba göre şekillenen bir ideolojidir. Marhum Durmuş Hocaoglu’nun da vurgulamış olduğu gibi, *“milliyetçilik ideolojisi kişinin düşüncelerini oluşturan değerler bütünüyle alakalı olarak iyi veya kötü bir şey olarak yorumlanabilmektedir. Gerçekte ise milliyetçilik bir realitedir, bir olgudur. Onsuz hayat olmaz ama, iyisi de olur. Ama en önemlisi bunu anlamak gerekir ki o nasıl kullanılırsa öyle sonuç verir. En kötü milliyetçilik şüphesiz ki, XIX. yüzyılda Avrupa’da vücut bulan ve bu yüzden de Avrupa’nın insanlığa en kötü hediyesi olan saldırgan ve yırtıcı Avrupai milliyetçiliklerdir”* (Hocaoglu, 2003: 12). Milliyetçiliği ırk bazlı gören yaklaşımlar onu yayılmacı/işgalci politikaları için kullanır, liberal özgürlükçü demokrasi taraftarları milli egemenliği tesis etmek için ön plana çıkarır, amaçlarına ulaşanlar ise vahit olan rejimi korumak adına muhafazakarlığa büründürerek yaşatırlar.

1.3.3. Dini (Dinsel) Milliyetçilik

Dini inançlar tarih boyunca toplumların şekillenmesinde önemli rol oynamış olduğu gerçeği bilinmektedir. Dinin yerinin boşalması ile milliyetçiliğin bu boşalan yeri doldurmaya çalıştığı ve böylelikle kuvvetlenerek toplumları mobilize etme gücüne sahip olduğu konusu daha önce detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, milliyetçilik ile dinin paradoksal bir ilişkide olduğu söylenebilir. Ancak belirtmek gerekmektedir ki

milliyetçilik, “laik bir toplumun yeni dini” olarak düşünülmektedir (Degtyarev & Chernous, 2011: 90).

Açıklığa kavuşturulması gereken en önemli husus, burada din milliyetçiliğinden bahsedilmiyor olmasıdır. Olması gereken, kaynağını dinden alan, dini veya diğer bir tanımıyla bilinen dinsel milliyetçiliktir. Bu milliyetçilik tipolojisine göre, ister ayrı isterse de aynı etnik kimliğe ait olunsun, kendilerini anlamlandırdıkları ve kimliklendirdikleri şeyi dindir (Korkmaz, 2016: 89). Dolayısıyla ortak bir dini inanç, milli birliğin oluşmasına da büyük katkı sağlamaktadır. Dini milliyetçilik, dindar olmaktan daha çok ritüel, sembol, mitler gibi değerlere önem vermektedir. Burada dini milliyetçiliğin özellikle manevi değerlere vurgu yaptığı belirtilmektedir. Böylelikle dini milliyetçilik, ortak bir inanç ekseninde aynı dini inanca mensup bireyleri şekillendirmekte ve birleştirmektedir (Korkmaz, 2016: 89). Bu tür milliyetçilik anlayışı, kutsallık statüsünü elde ederek belirli kolektif temsil ilkelerini teşvik etmek için bir hareket haline gelir (Friedland, 2000: 90). Böyle bir durumda dini bir kimliğin oluşturulması çok basit durumdur.

Bundan dolayı dini inancın etkili olduğu ülkelerde, dini milliyetçiliğe siyasi unsur aracı olarak sık sık başvurulmaktadır. Buna örnek olarak yahudilik veya bu tez çalışmasında ileride görülecek olan ortodoksluk ekseninde gelişmiş bir dini milli kimlik ve milliyetçilik anlayışı gösterilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL BAĞLAMDA ÇARLIK RUSYA'DAN MODERN RUSYA'YA MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

2.1 Çarlık Rusya'sına Tarihsel Bakış

Milliyetçilik ideolojisi, bulunduğu konum, tarihi geçmiş, dini inanç ve bu gibi unsurlardan etkilenecek şekilde şekillendiği ve bundan dolayı her toplum açısından farklılık gösterdiği hakkında milliyetçiliğin ideolojik olarak analiz edildiği kısımda geniş bir şekilde anlatılmıştır. Dolayısıyla bu tür faktörler aynı Rus milliyetçiliği içinde geçerli olmaktadır. Bundan dolayı, bu bölümde tarihsel bir bakış açısı ile Rusların ilk ortaya çıktıkları dönemden ve tarihi gelişim süreci ile birlikte Çarlık dönemi ve devamında Rus Devrimi ile ortaya çıkmış SSCB dönemi de ele alınarak incelenecektir. Bu bölümde Rus milliyetçiliğinin gelişiminde önemli rol üstlenmiş hususların ele alınmasına dikkat gösterilmiştir.

2.1.1 Slavlar

Slavların ilk ataları olarak Proto-Slavlar bilinmektedir. Günümüz tarihçilerine göre, Proto-Slavlar MÖ 2. bin yılın ortasında ortaya çıkmış ve uzun süreden beri Orta ve Doğu Avrupa topraklarında yaşamışlardır (Alekseyev, 2011: 80). Bu halk dil olarak, Hint-Avrupa etnolarından ayrılan Hint-Avrupa halk grubuna ait edilmektedirler (Trubachov, 1992: 12).

Eski Slavların tarihleri hakkında çok az sayıda kaynak bulunmaktadır. Temel kaynaklar: Bizanslı yazarlar Prokopius (MS 500 – MS 565) ve Gotik'li bir piskopos olan İordan (MS

VI. yüzyıl); XII. yüzyılın başında yaşamış olan Kiev-Peçersk Manastırı keşişi Nestor (1056-1114) tarafından kaleme alınmış ünlü “Geçmiş Yılların Hikayesi” eseri; arkeolojik kazıntılar sonucu o döneme ait ortaya çıkmış kalıntılar ve son olarak, tarihsel dilbilim: nehirlerin, şehirlerin, farklı yerleşim yerlerinin isimleri sayılmaktadır. Bu kaynaklardan yola çıkarak Slavlar ve özellikle de Doğu Slavlar hakkında bilgi edinebiliriz.

İordan, VI. yüzyılın ikinci yarısında “*Gothlar Üzerine*” (De rebus Gethicis) tarihi bir eser yazmıştır. Bu eserin değerli olmasında ki neden, Gothlar`la karşılaşan eski Slavların tarihinden bir dizi bilgi verilmiş olmasıdır (Mishulin, 2020). Bu nedenle, İordan`ın Slavların tarihi açısından önemi şüphesiz çok büyüktür.

İordan, Slavları üç gruba ayırmaktadır: Vistül ve Dinyester nehirleri arasında yaşayan Sklavin`ler, Vistül havzasında yaşayan Vened`ler ve Dinyester ve Dinyeper arasına yerleşmiş Anta`lar (Mishulin, 2020). Anta`lar doğu Slavlarının ataları olarak kabul edilmektedir.

Doğu Slavlarının yerleşimi hakkında ayrıntılı bilgi ise Nestor`un “*Geçmiş Yılların Hikayesi*” eserinde verilmektedir. Nestor, yazmış olduğu vakayinamesinde yaklaşık 13 kabile (polyanlar, kriviçler, drevlyanlar, uliçler, tiverler, volınyanlar, dreqoviçler, severyanlar, radimiçler, ilmen slovenleri ve diğerleri) hakkında bahsetmektedir¹⁷ ve onların yerleşim yerlerini ayrıntılı olarak anlatmaktadır (Letopisets, 2001). Baltık halkları ve Batı Slavları (Polonyalılar ve Çekler) Batıdaki Doğu Slavlarının komşularıydı, Güneyde Peçenekler ve Hazarlar, Doğuda ise Volga bulgarları ve çok sayıda fin-ugor kabileleri (Mari, Murom ve Mordovyalılar) bulunmuştur (Volobuev, 2003). Günümüzde Batı Slavları (Polonyalılar, Silezyalılar, Slovinler, Çekler, Slovaklar, Kaşubyalılar, Moravyalılar ve Lusikalılar), Doğu Slavlar (Ruslar, Belaruslular, Ukraynalılar, Rusinler) ve güney Slavları (Bulgarlar, Sırp, Hırvatlar, Boşnaklar, Makedonlar, Slovenler, Karadağlılar) olarak bilinmektedir (Suchanek, 2017: 66).

IX. yüzyılda Slav kabileleri tarafından ele geçirilen topraklarda, her biri ticaret yolunun belirli bir bölümünü kontrol eden iki Rus devlet merkezi kuruldu: Kiev ve Novgorod. Kiev Rusya`sı beylikler federasyonu şeklinde yaklaşık 300 yıl var olmuştur. İleriki zamanlarda

---

¹⁷ Bilim adamları bunların kabile birlikleri olduğunu iddia etmektedirler. Bkz.: Dyomin, (2009).

feodal ilişkilerin gelişmesi ve bireysel şehirlerin bağımsızlığının güçlendirilmesi, Kiev Rusyası'nın siyasi parçalanmasına yol açmıştır (Volobuev, 2003).

862 yılında, “*Geçmiş Yılların Hikayesi*” eserine göre, Novgorod`lular, iktidarı ele geçirme amaçlı başlamış olan amansız iç savaşı sona erdirmek için Varangian<sup>18</sup> prenslerini Novgorod'u yönetmek ve kanlı mücadeleye son vermeleri için davet etmişlerdir. Novgorod`luların isteği üzerine gelen Varangian prens Ryurik (830-879), Rus prens hanedanının kurucusu olmuştur. Böylelikle eski Rus devletinin oluşum tarihi 882 yılı olarak kabul edilmektedir (Volobuev, 2003).

IX. yüzyılın sonlarından XIII. yüzyılın başlarına kadar Rusya prenslikler halinde yönetilmektedir. Ancak XIII. yüzyılın başlangıcında Moğollar, Orta Asya da dahil olmakla büyük şehirleri işgal ederek, Transkafkasya'dan geçerek Kuzey Kafkasya'nın bozkırlarına girmeyi başardılar. Buradan da Rusya yönünde ilerlemeye başladılar. Dönemin Kiev prensi Mstislav Romanoviç tarafından yönetilen Rus prenslerinin birleşik ordusu moğollara karşı birleşmesine rağmen Rus alaylarında birlik ve eylemlerin koordinasyon eksikliği nedeniyle, bu savaşı kaybetmişlerdir. Rus birliklerinin mağlubiyeti sonucunda Moğollar, Novgorod hariç tüm Rus topraklarını ele geçirmiş ve Altın Orda (1242-1502) devletini kurmuşlardır. Bu mağlubiyetin sonucunda Rusya neredeyse 250 yıl boyunca Altın Orda'ya bağımlı olarak kalmıştır (Blinov, 2006: 5).

Özellikle belirtmek gerekiyor ki, bu iki buçuk asırlık dönemde Moğollar, Rusların asimilasyonu yönünde politikaları olmamıştır ve bu nedenle Rus halkına kendi kültür ve yaşam biçimlerini empoze ettirmemişlerdir. Ancak köleleştirme kaçınılmaz olarak kalıyordu. Rusya Bilim Akademisi Sibirya Şubesi'nde Budizm, Tibetoloji ve Moğol çalışmaları araştırmacısı Nolev Evgeniy Vladimiroviç (1987), buradaki köleliğin siyasi veya ideolojik köleleştirme olmadığını, sadece fiziksel güç anlamında kullanılmış olduğunu vurgulamaktadır (Nolev, 2013: 93).

Bu zaman diliminde, günümüzde büyük ihtişamıyla bilinen Moskova, henüz küçük ve çok gelişmemiş bir bölgeydi. Ancak Moskova'nın, Slav topraklarının merkezindeki konumu ve buradaki Rus halkının yoğun olması, buranın yükselişine ve büyümesine katkıda bulunmuştur. Özellikle Moskova'nın kara ticaret yollarının kavşağında yer alması buranın

---

¹⁸ Rus halkı tarafından Vikinglere verilen addır.

ekonomik kalkınmasına yol açmıştır. Bu bir dizi faktörler nedeniyle, Moskova XIV. yüzyılın başında Rus halkının siyasi merkez konumuna ulaşmış bulunmaktadır. XIV. yüzyılın ikinci yarısında ise Moskova, Rus halkının Moğol-Tatar boyunduruğuna karşı silahlı mücadelesinin organize merkezi rolünü oynamıştır. 1480 yılında Ugra nehri üzerindeki Rus Moğol-Tatar savaşı, Rusların zaferiyle sonuçlanmıştır. Devamında ise XV. yüzyılın sonu XVI. yüzyılın başında Altın Orda çöküşe uğrayarak varlığı fesh edilmiştir. Sonuç olarak ise Moskova, Rus topraklarının merkezine ve Rus merkezi devletinin başkentine dönüşmüştür. Böylelikle, Rus orta çağ tarihinin bittiği yer burası sayılmaktadır.

XVII-XVIII. yüzyıllara gelindiğinde ise feodal sistemin korunması ve hatta güçlendirilmesi ile kapitalist yapının oluşumunun başlamasıyla, Rusya tarihinde yeni bir dönemin açılması görülmektedir. Ülkedeki açlık ve sefaletten ileri gelen bir takım isyanlar ve Korkunç IV. İvan'ın¹⁹ oğlunun ölümü ile Ryurik hanedanının sona ermesi, bu olaylarda önemli nedenlerden olmuştur (Nedelko, 2012: 108).

Uzun karanlık yıllardan sonra XVII. yüzyılın sonlarına doğru Rusya'yı tek başına yöneten²⁰ Romanovlar hanedanına²¹ ait olan I. Petro'nun²² dönemi, devlet ve kamusal yaşamının tüm

---

¹⁹ **IV. İvan Vasilyeviç** (1530-1584) - aynı zamanda Korkunç (Grozny) İvan olarak da bilinmektedir. Bununla ilgili bi çok farklı söylentiler bulunmaktadır. En ünlülerinden biri ise Çarın çok gaddar ve acımasız olması ile ilgilidir. Başka bir versiyona göre ise Çar, ölümünden sonra Korkunç olarak adlandırılmıştır ve buradaki "korkunç" kavramı kana susamışlık ve kötülük manasında değil, o dönemin Rus geleneğinde, adil anlamındadır. IV. İvan, 1547 senesinden 1584 yılına kadar tüm Rusya'nın Çarı olarak hükümdarlık sürmüştür. Bkz.: Platonov, (1998).

²⁰ 1682'de önceden de hasta olan Çar Fyodor Alekseyeviç aniden vefat etti ve kendisi çocuksuz olduğu için Rusya'da bir hanedan krizi patlak vermiştir. Bu durumda tahta Fyodor Aleskeeviç'ten önceki Çar Aleksey Mihayloviç'in iki oğlu aday gösterildi, ancak onlardan birisi on altı yaşında hasta ve zayıf İvan ve on yaşındaki Petro'ydu. Hal böyle iken, Prenses Sofya'da (İvan ve Petro'nun annesi) taht iddiasında bulundu. Böyle gergin bir durumda her iki varis de Çar ilan edildi ve Sofya onların naibi oldu. Ancak 1689 yılından sonra I. Petro, bütün Rusya'nın tek yöneticisi olarak ilan edildi. Bkz.: Pavlenko, (1989: 7-23).

²¹ **Romanovlar hanedanı** (1613-1917) - XVI. yüzyılın sonundan itibaren Rus asilzadeler ailesinin soyadıdır. Bu soyadı 1613'ten beri Rus çarları ve 1721'den itibaren ise Rusya'nın imparatorları ve daha sonra - Polonya kralları, Litvanya ve Finlandiya'nın Büyük Dükleri, Oldenburg ve Holstein-Gottorp dükleri taşımıştır. Romanov ailesinin Rusya tahtı ile doğrudan ilişkisi, İmparatoriçe Yelizavet Petrovna'nın (1709-1762) ölümünden sonra başlamıştır. 5 Ocak 1762'den itibaren, imparatorluk tahtı, bir hanedan anlaşmasına göre, Prenses Anna Petrovna ve Holstein-Gottorp Dükü Karl-Friedrich'in oğlu Holstein-Gottorp-Romanov hanedanına kadın hattından geçti, oğulları Karl Petro Ulrich Holstein-Gottorp (gelecekteki Rusya İmparatoru III. Petro) Romanov, İmparatorluk Evi'nin bir üyesi olarak kabul edildi. Böylece, soy kurallarına göre, imparatorluk ailesi (hanedanı) Holstein-Gottorp-Romanovskaya oldu. Bkz.: Vasenko, (1912). İmparatorluk tahtında olan sonuncu Romanov'lar hanedanının temsilcisi II. Nikolay (1868-1918), 1917 Rus Devrimi ile tahttan indirilmiş ve ailesi ile birlikte bolşevikler tarafından kurşuna dizilmiştir. Hayatta kalan diğer aile üyeleri ise yurtdışına (esas olarak Fransa'ya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne) sürgüne gönderilmiştir. Romanov'lar ailesinin soy ağacı bugüne kadar devam etmektedir. Bkz.: Abovyan & Mosin, (2019).

²² **I. Petro Alekseyeviç** (1672-1725) – aynı zamanda Büyük Petro olarak da adlandırılmaktadır. 1682 yılından itibaren Rusya'nın son Çarı ve 1721'den 1725'e kadar Rusya'nın ilk İmparatoru olmuştur. I. Petro, Rusya'nın

yönlerini kapsayan ciddi dönüşümlerin gerçekleştiği bir zaman dilimi olmuştur. I. Petro'nun reformları, buna muhalif olan grupların ve halkın eziyetlere maruz kalmasına rağmen, parlak sonuçlar vermiştir (Martynenko, 2017: 162). Bu reformların başlıca sonucu, Çarlık Rusyası'nın Avrupa devletleri arasında değerli bir yer sağlamak için gelişimini önemli ölçüde hızlandırmayı mümkün kılan bir deniz gücüne dönüşmesi olmuştur (Pavlenko, 1989: 169).

Diğer taraftan I. Petro'nun yapmış olduğu kültürel devrim, toplumun sosyolojik yapısını çok etkilemiştir. Aristokratların konumu güçlenmiş, onlara özel haklar tanınmış ve askerlikten muaf tutulmuşlardı. Ülke hanedanı da yerel kültüre yabancılaşmış ve genellikle Alman ve Fransız medeniyetine benimsemişlerdi. Bu duruma örnek olarak I. Petro'nun torunu III. Petro gösterilebilir. Birçok tarihçiye göre II. Katerina²³, 1762 yılında III. Petro'nun Rus yerel adet ve geleneklerinden bihaber olması gerekçesiyle ve ülke yönetim şeklini tasvip etmediği için halk adına yüksek rütbeli askerlerin yardımıyla kendi kocasını iktidardan devirerek tahta çıkmıştır. Vurgulamak gerekir ki, eğitilmiş olan II. Katerina, kendisini I. Petro'nun halefi olarak takdim ediyordu (Guseva, Looga, & Solovyov, 2010: 24). II. Katerina döneminde en çok dikkat çeken olay, soyluların ayrıcalıklı olmalarının resmileşmiş olmasıdır ve bu yüzden bu dönem genel olarak “soyluluğun altın çağı” olarak bilinmektedir.

Köylülerin durumu ise daha da kötüleşerek serflik, köle konumuna düşmüş bulunmaktadır (Anatolyevna, 2017: 18). Bu dönemdeki toplumsal eşitsizliğin büyümesi, “Pugaçov ayaklanması” olarak bilinen köylü ayaklanmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu ayaklanmadaki köylülerin yenilgisi feodal bağımlılığın genişlemesine yol açmıştır. Bütün bu olanlar, XIX. yüzyılda keskin bir şekilde tezahür eden feodal sistemin yaklaşmakta olan krizini göstermektedir (Martynov, 1935: 38). Ancak XIX. yüzyılın ortalarında özellikle de Kırım Savaşı sırasında yoğunlaşan köylülerin isyanı ve ekonomik kriz nedeni ile, II. Aleksandr²⁴

---

modernleşmesinin temellerini atmış ve böylelikle Rusya'nın sosyal düzenin büyük ölçekli reformlarını başlatan kişi olarak tarihe geçmiştir. I. Petro aynı zamanda Baltık bölgesindeki Rusya topraklarının genişlemesiyle ve bundan dolayı da 1721'de Rusya İmparatoru unvanını alması ile bilinmektedir. Bkz.: Savinov, (2012).

²³ **Katerina II. Alekseyevna** veya diğer bir adıyla Büyük Katerina (1729-1796) - Rusya İmparatoriçesi ve Otokratı, 1762 ile 1796 seneleri arası yönetimde bulunmuştur. Edebi faaliyetlere düşkün olan imparatoriçe Katerina II. sayesinde o dönemde Rusya, kültürel olarak Avrupa ülkeleri ile aynı saflara girmeyi başarmıştır. Aynı zamanda II. Katerina dönemi Rus İmparatorluğunun sınırlarının önemli ölçüde genişlenmesi (Novorossiya, Kırım ve kısmen Kafkasya'nın ilhakı) ile bilinmektedir. Bkz.: Madariaga, (2002).

²⁴ **Aleksandr II. Nikolayeviç** (1818-1881) - Romanov hanedanından olan Rusya İmparatoru, aynı zamanda Polonya Çarı ve Finlandiya Knyazı (Büyük Dükü) (1855-1881) olmuştur. Bkz.: Tatishchev, (1903).

başkanlığındaki hükümet ülkede devrimci bir patlamayı önlemek için acil ekonomik, sosyal ve politik reformları kabul etmiştir. Böylelikle 1862'de serfligi ortadan kaldırılmış, kısmen de olsa yayın yasağı sonlandırılmış ve bir takım liberal kararlar alınmıştır (Shustov, 2005: 63). Ancak serfligin ortadan kaldırılmasından sonra vergi miktarları akıl almaz şekilde yükseltilerek köylülerin sorunları bire beş artmıştır. Bu olaylar, yaklaşmakta olan geniş çaplı halk isyanlarını ve devrimi sadece bir süreliğine ertelemiştir.

2.1.2 Rus Devrimi

XX. yüzyılın başlarında Rusya'da halkın son derece kötüleşen durumu, hükümetin ülkenin kalkınmasının acil sorunlarını çözememesi, Rus-Japon Savaşındaki (1904-1905) Rusların yenilgisi, ilk Rus devriminin ana nedenleri arasında sayılmaktadır (Frolov, 2014: 174). Unutulmaması gereken spesifik bir diğer neden de, 9 Ocak 1905'te St. Petersburg'da bir işçi gösterisindeki insanların Çar hükümetinin emri ile mermi yağmuruna tutulmasıydı (Volobuev, 2003). Bu toplu infaz, Rus toplumunun geniş çevrelerinde bir öfke patlamasına neden olmuştur. Şöyle ki, bu olayın etkisinden ülkenin tüm bölgelerinde ayaklanmalar ve kargaşa çıkmıştır. Bu ayaklanmalar yavaş yavaş organize bir hareket karakteri kazanarak, Rus köylü halkı da bu harekete katılma kararı almıştır.

Bu zaman diliminde, Rusya'nın Japonya ile savaş halinde olması da, hükümeti hazırlıksız bir zamanda yakalamıştı. Kısacası hükümet, sayısız gösterileri bastırmak için yeterli sayıda güç biriminden yoksun durumdaydı. Gerginliği azaltmanın araçlarından biri olarak Çarlık, temsili bir organ olan Devlet Duması'nın²⁵ kurulması gerekliliği yönünde emir vermiştir. Lakin reform talebinde bulunan kitlelerin çıkarlarının en başından beri göz ardı edilmesi gerçeği, Duma'yı pratikte hiçbir gücü olmadığı için, ölü doğmuş bir vücut konumunda olması bariz bir gerçektir (Frolov, 2014: 175).

1905 sonbaharında, Rusya'da ülke çapında bir krizin püf noktaya ulaşması için tüm koşullar artık hazır durumdaydı. Bu durum üzerindeki kontrolünü kaybeden Çarlık hükümeti, yeni tavizler vermek mecburiyetinde kalmıştır. Böylelikle Ekim 1905'te II. Nikolay²⁶, Rus

---

²⁵ **Duma** – Rusya parlamentosu

²⁶ **II. Nikolay (Nikolay Aleksandroviç Romanov)** (1868-1918) - Rusya İmparatoru, Polonya Çarı ve Finlandiya Knyazı (Büyük Dükü), 1894 ile 1917 yılları arasında yönetimde bulunmuştur. II. Nikolay'ın saltanatı, Rusya'nın ekonomik gelişimi ve aynı zamanda ülke içindeki sosyo-politik çelişkilerin büyümesi

halkına basın hürriyeti, ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme hakkı veren Manifesto'yu imzalamıştır. Bu manifesto Rus demokrasisinin temellerini atan bir olay olduğu söylenebilmektedir (Bazanov, 2020: 193). Manifestonun imzalanarak yürürlüğe girmesinden sonra ülke genelindeki devrimci hareket fikirlerinde bölünme yaşanmaya başlamıştır²⁷. Artık devrimci dalga, genişliğini ve kitlesel karakterini yavaş yavaş yitirdiğini söylemek mümkündür²⁸ (Levin, 2020: 6). Çünkü itiraz eden halk isyanlarının başını çekmekte olan kişiler, artık kısmen isteklerini (siyasi güç ve Duma'da sandalye) elde etmişlerdi.

Kabul edilen yeni reformlar sayesinde yeni liberal çevreler, çok sayıda siyasi partiler ortaya çıkmaya başlamıştır, buna örnek: Kadetler (Anayasal Demokratlar), Oktobristler (17 Ekim Birliği). Ortaya çıkmış olan siyasi çevreler içerisinde en fenomen olanı, “Kara Yüzler”²⁹ (Çernosotentsı) monarşist-milliyetçi örgütünün yaratılmasıydı (Omelyanchuk, 2006: 26). Ancak bu örgütlerin hiçbirisi bütünlükte tüm halkın istek ve fikirlerini temsil etmiyordu.³⁰

Yukarıda da belirtildiği üzere hükümetin kabul etmiş olduğu reformlar, ülke genelini sarmış olan devrim fikirlerinin etkisini azaltmıştır. 1906'da ülke gündemindeki merkezi olay artık devrimci hareket değil, İkinci Devlet Duması seçimleriydi. Bu siyasi sistem 1917 devrimine kadar sürecektir (Volobuev, 2003).

Duma'nın faaliyetsizliği, hükümetin halka vermiş olduğu özgürlüğün kısa sürede yine ortadan kaldırılması, halk hareketlerinin başını çeken gruplar içerisindeki fikir ve çıkar ayrılıkları dolayısıyla halkın istek ve taleplerinden uzak kalmaları, yatışmış olan geniş çaplı halk itirazlarını tekrar ateşlendirmiştir. 1917 Şubat Devrimi ile sonuçlanan iç siyasi kriz,

---

sonucu devrimci hareketleri (1917 Şubat Devrimi) ile bilinmektedir. Dış politikada ise Uzak Doğu'da genişleme, Japonya ile savaşın yanı sıra Rusya'nın Avrupa güçlerinin askeri bloklarına ve Birinci Dünya Savaşı'na katılımı ile tarihe geçmiştir. II. Nikolay, Mart 1917'de gerçekleşen Devrim sırasında tahttan indirildi. Ailesi ile birlikte bir süre tutsak bulunduktan sonra ise Temmuz 1918'de Yekaterinburg'da ailesiyle birlikte kurşuna dizildi. 20 Ağustos 2000 senesinde ise Rusya Ortodoks Kilisesi tarafından eşi ve çocukları ile birlikte şehit olarak aziz ilan edildiler. Bkz.: Melgunov, (2005).

²⁷ II. Nikolay tarafından kabul edilen Manifesto yürürlüğe girdikten sonra devrimciler arasında Ilımlılar (reform taraftarları, anayasal monarşistler vd.), ve Radikaller (solcu devrimciler) şeklinde ayrım oluşmuştur.

²⁸ Buna örnek olarak, ilk Rus devriminin gelişimindeki en yüksek nokta olan 1905'te Moskova'da gerçekleşen “Aralıkçılar” (Dekabristi) silahlı ayaklanmasının yenilgisi gösterilebilir.

²⁹ Bu örgüt hakkında daha detaylı bilgi ikinci bölümün sonunda verilmektedir.

³⁰ Aynı durum SSCB yıkıldığında yeni kurulmuş olan devleti yönetmek isteyen gruplar ve halk arasında da yaşanmıştır.

Rusya'nın girmiş olduğu Birinci Dünya Harbi'nden çekilmesine yol açmıştır³¹. Bu devrim eski devlet sistemini tamamen yıkmış ve yeni bir siyasi durum yaratmıştır (Kidyarov, 2017: 278). Rusya'da iktidar Vladimir Lenin³² liderliğindeki Bolşevikler tarafından ele geçirilerek, İşçi, Köylü ve Asker Vekilleri Sovyeti temsili iktidar organı olarak ilan edilmiştir (Volobuev, 2003).

Bu bölümde Rus halkının kabile olarak tarih sahnesine çıkışından itibaren 1917 devrimine kadar olan dönem, tezin ileriki ana konusunu anlamak için gerekli olan konular kısa bir şekilde ele alınmıştır. Buradan itibaren ise yukarıda ele alınmış zaman dilimi çerçevesinde modern Rus milliyetçiliğini tetikleyen unsurlar ve Rus milliyetçiliğinin tarihi kökleri incelenmiştir.

2.2 MODERN RUSYA'DA MİLLİYETÇİLİĞİN KÖKLERİ

Modern Rus milliyetçiliğini anlayabilmek için ve özellikle de Putin rejiminin inşa etmiş olduğu Rus milliyetçiliğini kavrayabilmek amacıyla Çarlık Rusya'sı döneminde ortaya çıkmış milliyetçi fikir akımlarını incelemek gerekmektedir. Burada, genel olarak modern Rus milliyetçiliğinin şekillenmesinde etkili olmuş milli felsefi akımlar ele alınmıştır. Şöyle ki, ister Devrim sonrası SSCB'de isterse de Rusya Federasyonu'nda halen etkisini korumuş olan milliyetçi hareketler, temel kaynaklarını bu dönemin milliyetçi fikirlerine dayandırmaktadırlar. Hatta birçok tarihçi ve siyasi araştırmacılara göre, Rusya devleti özellikle de modern Rusya hükümeti, Devrim'e kadar ki dönemde temeli atılmış milli akımların düşüncelerini, dış politikalarında tatbik etmişlerdir (Dağı, 2002: 147).

---

³¹ 1914-1917 Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, özellikle de 1907 anlaşması (1907 yılında St. Petersburg'da Rus ve İngiliz İmparatorluğu'nun imzalamış olduğu Konvansiyona esasen, Orta Asya'daki etki alanları sınırlanmış ve İran, Afganistan ve Tibet ile ilgili çıkarlar konusunda uzlaşmaya varılmıştır) esasına göre, Rusya'nın dış politikası Büyük Britanya ile yakınlaşma çizgisi üzerinden ilerlemekteydi. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın askeri-politik ittifakı, Birinci Dünya Harbinde İtilaf devletlerinin nihai oluşumuna yol açmıştır. Bkz.: Atuk, (2018:101).

³² **Vladimir İlyiç Lenin** (1870-1924) - doğumdaki soyadı Ulyanov olmuştur. Lenin ise sadece bir takma addır. Gizlilik amacıyla Lenin gibi birçok takma ad kullanmış olan Ulyanov, genel olarak bu takma adını kullanmış ve bu takma ad ile de ünlenmiştir. Bkz.: Volper, (1965: 42). Lenin, Rus devrimci, Marksizm teorisini, Sovyet politikacı ve devlet adamı, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (Bolşevikler) kurucusu, Rusya'da 1917 Ekim Devrimi'nin ana organizatörü ve lideri olmuştur. Dünya tarihindeki ilk sosyalist devletin yaratıcısı olmakla birlikte aynı zamanda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurucusudur. Bkz.: Danilov, (2007).

2.2.1 “Moskova - Üçüncü Roma” doktrini

Rus halkının milli-dini ve ulus-devlet bilinci arasındaki ilişkiyi anlamak için, Rusların kendilerine atfettikleri “kutsal tarihi görev” fikrine, yani XVI. yüzyılın tarihsel düzlemine inmek gerekmektedir. Çünkü Rus kimliğini belirleyen unsurlar ve Rus fikri olgusu bu dönemde formüle edilmiştir (Nikolayeva, 2009: 78). Bundan dolayı “Moskova -Üçüncü Roma” doktrinini incelemek gerekmektedir. “Moskova - Üçüncü Roma” fikir anlayışı, XV. yüzyılın sonunda ve XVI. yüzyılın birinci yarısında merkezi bir devletin oluşumu sırasında Rusya'nın sosyo-politik düşüncesinde ortaya çıkan tarihsel bir kavramdır (Bauer, 2011: 15).

Bu konsepti daha iyi anlamak için belirtmek gerekir ki, Rusya'nın ana jeopolitik kavramı, III. İvan'ın (1440-1505) son Bizans imparatorunun kardeşi kızı Sofya Palaeologus (1472–1503) ile evlenmesinden sonra formüle edilmiştir. Bu izdivaç neticesinde Rusya, Bizans ile yakından bağlantılı konuma düşmüştür (Panarin, 2006).

Fatih Sultan Mehmed (1432-1481) tarafından 1453'te Konstantinopolis'in fethinden sonra, Bizans krallığının tek varisi olarak Sofya Palaeologus kalmıştır. Dolayısıyla Moskova, Konstantinopolis'in halefi konumuna düşmüştür. Bu sebeple Büyük Moskova Knyazı, Bizans modelinde olduğu gibi Çar ve otokrat olarak anılmaya başlamıştır. Böylelikle Konstantinopolis'in Türkler tarafından fethinden sonra, Rusya tek Ortodoks devleti olarak tarihe geçmiştir (Panarin, 2006).

Aynı zamanda Bizans'tan Rusya'ya geçen sembolik nişaneler de mevcuttur. Buna örnek olarak günümüz Rusya'sında dahi resmi devlet arması olarak kullanılan iki imparatorluk yönetimini simgeleyen Bizans'ın çift başlı kartal arması gösterilebilmektedir. Bu arma Büyük Konstantin tarafından 326 yılında kabul edilmiştir. Sofya Paleologus'un Moskova Knyazı ile evliliğinden sonra o, bu armayı Rusya'ya getirmiştir. Bu nedenle, iki başlı kartal o dönemden bugüne kadar Rusya'nın resmi devlet nişanesi olarak tanınmaktadır. Bu olay aynı zamanda “Moskova – Üçüncü Roma” fikrinin de temelini oluşturmaktadır.

“Moskova – Üçüncü Roma” doktrini, manastır keşişi Filofey'in (1465-1542) büyük hükümdarlara (III. Vasiliy (1479-1533) ve Korkunç IV. İvan) atfen ele almış olduğu yazılarıyla bütünleşmiştir (Korenevskiy, 2001: 87). Filofey, III. Vasiliy'i ve IV. Ivan'ı tek Ortodoks hükümdarları olarak tanımlamaktadır. Bu iki hükümdara hitaben yazmış olduğu ünlü mektubunda şöyle söylemektedir: “*tüm Hristiyanlık bir olarak sizinle bütünleşti*” ve

ardından bu mektupta yazılı olan en önemli ifade: “*sizden önceki iki Roma*³³ (keşişin deyimiyle, dinden uzaklaştıkları için) *düştü, üçüncüsü ise şu an mevcut, ancak dördüncüsü asla olmayacaktır.*” (Korenevskiy, 2001: 106). Dolayısıyla Tanrı, Rus halkını bu topraklardaki bütünleştirici/birleştirici güç olarak seçmiştir. Filofey’in buradaki bütünleştiricilik/birleştiricilik fikri aslında milliyetçi bir misyona dayalı ulusal bir fikir rolüdür (Vozheva, 2014: 54).

Dolayısıyla bu konsepti benimseyenler Rusya’yı Roma İmparatorluğu’nun varisi olarak görmektedirler (Panarin, 2006). Vurgulamak gerekmektedir ki, bu doktrini siyasi ve dini fikir ve milli kimlik oluşumu açısından değerlendirmek gerekmektedir. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, “Moskova - Üçüncü Roma” doktrini, genç Rus devletinin kendini bulduğu jeopolitik durumdaki değişime ve Ortodoksluğun dünya merkezi olan Bizans İmparatorluğu tarafından devlet bağımsızlığının kaybıyla ilişkili krize bir tepkidir (Solovyev, 2018). Konstantinopolis’in düşüşü ve Polonya, Litvanya ve Osmanlı tarafından Ortodoksluğun geleneksel yayılma alanı olan tüm bölgelerin ele geçirilmesi, kuzeydoğu Rusya’daki 250 yıllık Tatar-Moğol boyunduruğunun eşzamanlı olarak son bulması, Ortodoksluğun dünya merkezini ve buna bağlı olarak siyasi merkezi Bizans’tan Moskova’ya taşıma fikrinin iddiasına katkıda bulunmuştur (Bauer, 2011: 88). Öte yandan, Rusya devletinin hem göçebe bozkır halklarından ve Batı’dan sürekli olarak hissettiği askeri-politik baskı, hem de bulunduğu olumsuz dış politika durumundan dolayı, “kuşatılmış kale” sendromunun ortaya çıkmasına ve Ortodoksluğun son kalesini koruma ihtiyacının ortaya çıkmasına neden olduğu söylenilmektedir. Aynı zamanda, tüm Rusya topraklarının devlet birliği anlamına gelen “Moskova - Üçüncü Roma” kavramı, Rus etnosunun hızlandırılmış oluşumuna, milli kimliğin oluşumuna katkıda bulunmuştur (Solovyev, 2018).

“Moskova – Üçüncü Roma” kavramındaki en esas siyasi amaç Rusya’nın Roma İmparatorluğu’ndan devralmış olduğu tek Ortodoks Hristiyan devleti statüsü aracılığıyla tüm Ortodoks Hristiyan topraklarının ve halklarının Moskova egemenliğinin esası altında birleşmesi yönündedir (Ishin, 2016: 5). Belirtmek gerekir ki, XVI. ve XVII. yüzyıllarda yarı resmi bir siyasi doktrin statüsü kazanan bu teori, henüz genç Rusya devletinin Katolik Avrupa’nın evrenselci iddialarına karşı bir tür tepkisi şeklinde de değerlendirilmektedir

---

³³ Doğu Roma İmparatorluğu (476) ve Bizans İmparatorluğu - Konstantinopolis (1453).

(Nikolayeva, 2009: 79). Bu doktrin aynı zamanda, Moskova çarlarının XVI. ve XVII. yüzyıllarda Smolensk, doğu Belarus ve Ukrayna bölgelerini Rusya'ya ilhak etmeyi amaçlayan “yeniden birleşme” politikasının ideolojik temeli olarak hizmet etmiştir.

Ancak XVII. yüzyılın ortalarında gerçekleşen kilise reformu devletin bu doktrinle birlikte ilerlemesine engel teşkil etmiştir. Şöyle ki, Patrik Nikon (1605-1681) eski Rus ve Yunan modellerine göre, tüm ritüeller için tek ve bağlayıcı bir düzen oluşturmak için ayin kitaplarındaki hataları düzelterek kilise yaşamını düzene sokmaya karar vermiştir. Ancak arka sahnedeki gerçek amaç bu değildir. İlerleyen zamanlarda, Rus Ortodoks Kilisesi'nde bölünmeye sebep olan bu reformun uygulanması sırasında, Rus toplumundaki çeşitli elit gruplar tarafından “Moskova - Üçüncü Roma” fikrinin yorumlanmasında tartışmalı konular ortaya çıkmaya başlamıştır (Oshchepkov, 2016: 73). Kilise reformuna karşı çıkan Başrahip Avvakum (1620-1682) liderliğindeki birçok rahip, Kilisenin kararına karşı çıktı ve Nikon başkanlığındaki Ortodoks Kilisesinden ayrıldıklarını duyurdular (Oshchepkov, 2016: 85). Karara karşı çıkanları “bölücüler” veya “eski adetçiler” olarak adlandırmaya başladılar. Nikon reformunun asıl amacı “Moskova - Üçüncü Roma” doktrinine dayanarak devletin üstü bir dini otorite yaratmak, yani teokratik bir yönetim şekli kurmak olmuştur. Bu amacın ortaya çıkması sonucu, patriklerin devlet idaresi işlerine müdahale etmeleri gerekçesiyle, Çar ile aralarının açılmasına neden oldu ve bu durum Nikon'un görevden alınmasıyla sonuçlanmıştır (Bauer, 2011: 108). Sonuç itibarıyla kilise reformu süreci ülkeyi derin bir siyasi krize sürükleyerek zamanla devletin “Moskova – Üçüncü Roma” doktrininden uzaklaşmasına neden olmuştur (Solovyev, Tretiy Rim, 2018).

Böylelikle kilise, devlet aygıtının bir parçası haline gelmiştir. Kilisenin yönetim şeklinde değişim ancak neredeyse yüz yıl sonra, XVIII. yüzyılın başında, I. Petro'nun yönetimi zamanında gerçekleşmiştir. Önceden patrikhane kurumunca yönetilen kilise, 1721'de laik bir yetkili tarafından yönetilen Sinod'un³⁴ kurulmasıyla, artık tamamen devletin hizmetinde haline getirilmiştir. Böylece Rusya'da patrikhane kurumu artık ortadan kaldırılmıştır (Volobuev, 2003).

---

³⁴ **Sinod**, Ortodoks Kilisesi'nin yüksek dini kurumudur.

2.2.2 Pan-Slavizm

Pan-Slavizm fikirleri XIX. yüzyılın başlarında Hırvatistan'da ortaya çıkmıştır. Pan-Slavizmin öncüsü olarak ise Hırvat Yuri Krijanić (1618-1683) bilinmektedir (Gromov, 2018). 1848'de Prag'da Palatskiy başkanlığında, Avusturya İmparatorluğunun eşit halklardan oluşan bir federasyona dönüşmesini talep eden Slav kongrelerinin ilki gerçekleşmiştir³⁵. Bu kongrenin ismi tarihte “Avusturya-Slav Programı” olarak geçmektedir (Melnikov: 2013: 19). Bu programda Hırvat ulusal hareketinin öncüleri, güney Slavları Hırvatistan çevresinde, Sırları Sırbistan çevresinde birleştirme fikrini geliştirerek, Çek liberalizminin temsilcileri ise Çeklerin güney Slavlarla birleşmesi yönünde teklifler ileri sürmüştür (Prokudin, 2004).

Pan-Slavizm fikirleri hem Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Hırvatistan'da hem de XIX. yüzyılın sonlarında XX. yüzyılın başlarında Rusya'da aktif olarak geliştirilmiştir. Bu fikirler şu anda dahi ilgi düzeyini kaybetmiş değildir (Vashchenko, 2013: 112). Bugüne kadar Slavların birleşmesi konusuyla ilgili sosyo-politik tartışmalar devam etmektedir. Bu konuyla ilgili tarihte bu tür birleşmelerin hangi biçimlerinin bilindiği ve gelecekte ne gibi artı ve eksilerinin olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki, Pan-Slavizm veya Slav birliği fikirleri, Slavların etnik, kültürel, bölgesel ve dilsel topluluğu temelinde ortaya çıkmış ve XIX. yüzyılın sonlarında XX. yüzyılın başlarında entelijansiyanın siyasi partilerinin ve kamu derneklerinin faaliyetlerine yansımıştır (Vaganov, 2020: 20). Entelijansiya, Slavların birleşmesi ve ayrılması konularını, birliğin temeli sorununu, hangi hükümdarın bu fikri hayata geçirebileceğini gündeme getirmekteydi. Çünkü bu soruların cevapları, Slav halklarının kaderini şekillendirmek için önemli ve gereklidir.

Rus İmparatorluğu'nun himayesi altında Slavların siyasi birleşmesi yönünde projeler, XVIII. ve XIX. yüzyılın başlarında Andrey Samborskiy (1732-1815), Vasiliy Malinovskiy (1765-1814) ve diğerleri tarafından geliştirilmekteydi (Tsimbayev, 1986: 76). Vurgulamak gerekir

---

³⁵ XIX. yüzyıl boyunca Hırvatistan, Çekya ve Slovakya topraklarının çoğu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Bu dönemde Batı'da yaşayan Slavlar Doğu'daki Slavlara cevap olarak Slav bilincinin canlanması amacıyla bir takım girişimlerde bulunmuşlardır. Bkz.: Prokudin, (2004).

ki, Slavofiller³⁶ de Pan-Slavistler gibi Slavların Osmanlı ve Avusturya yönetiminden bağımsızlığını (Melnikov, 2013: 8) ve Slav federasyonunun kurulması fikrini desteklemektedirler (Leontyev, 1993: 66). Slav topluluğunun kurulması fikirleri, XIX. yüzyılın başlarında ilk Rus devriminin gelişimine önemli katkıda bulunan ve Slav halkının Batı burjuvazisine karşı mücadelesinde önemli rol üstlenen o dönemin Aralıkçılar (Dekabrist) hareketinin ideolojisinde de yer almaktadır.

Bundan ziyade bazı bilim adamlarına göre, Büyük Fransız Devrimi'nden hemen sonra Rusya'da bir sivil ulus (vatandaşlık) oluşturma ihtiyacı gerekliliği hakkında konuşanların ilki de Aralıkçılar olmuştur. Aralıkçılar'ın ilham aldıkları yer hiç şüphesiz Fransa'ydı. Çünkü Fransız Devrimi, yeni bir toplumsal özne (ulus), eşit yurttaşlar birliği olarak doğuşunu ilan etti ve bu birlik, devletin egemenliğini sağlayan tek güç kaynağı haline gelmiş bulundu. Fransızların ulus yaratma başarılarından sonra bu hareket Rus halkının, otokratların basit bir tebaa toplamı olmadığını, dolayısıyla eşit ve özgür vatandaş birliği olmaları gerekliliği hakkında tartışmaya başladılar. Böylelikle yurttaşlık prensibine göre Aralıkçılar, sınıf ayrımını reddedilerek tüm vatandaşların kanun önünde eşitliğinin sağlanması gerekliliğini savunmuşlardır. Bunun için ise Rusya'nın tüm halklarının asimilasyonuna, yani Ruslaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun sonucunda, onların görüşüne göre, Rusya'nın tüm halklarını belirli bir ortak standarda (Rusluğa) getirmek mümkün olacaktır. Buradaki "Rusluk" biyolojik veya dini olarak değil, kültürel ve tarihsel anlamda belirtilmektedir. Bu fikrin ana bileşenlerini ise Rus dili bilgisi ve tüm vatandaşların kanun önünde eşitliği teşkil etmektedir (Filimonov, 2018: 77). Buradan yola çıkarak Aleksandr Filimonov'un aslında subjektif bağlardan hareketle bir Rus milleti oluşturmaya çalıştığı söylenebilir.

Genel olarak söylemek gerekir ki, XIX. yüzyılın 40'lı yıllarında, Slav meselesine olan ilgide önemli bir artış göze çarpmaktadır. Bunun sebepleri arasında ise Batı Avrupa'da kurulmakta olan ulus-devlet anlayışı ve uyanan milli kimlik bilincidir. Tabii ki, spesifik olarak buraya dönemin Rusya Çarlığının otokrasi sistemini ve Rus halkının özellikle de köylülerin ekonomik sorunları ilave edilebilir. Aralıkçılar'dan başka bu dönemde Slav milliyetçiliği

---

³⁶ Rus toplumunun kendine özgü örf ve adetlerine ve Slav Ortodoks inancına sahip çıkılmasıyla Rus toplumunun gelişimini savunan reformcu düşünce akımcılarıdır. Bu konu hakkında detaylı bilgi, **Slavofiller** başlıklı bölümde verilmiştir.

görevi üstlenmiş olan, ulusal meseleye özel önem veren ve tüm Slav halklarının birleştirilmesini, özgürlük için savaşmak, insan haklarının geri dönüşü ve bir ulusal devlet yaratmayı ana görevleri olarak belirleyen Kirillo – Mefodiyevskiy Kardeşliği'nin faaliyetleri de örnek olarak gösterilebilir (Prokudin, 2004).

Kirillo – Mefodiyevskiy Kardeşliği veya diğer bir adıyla Birleşik Slavlar Cemiyeti, Kostomarov'un inisiyatifiyle Ocak 1846'da Rusya İmparatorluğu'nda Kiev'de oluşturulmuş gizli bir siyasi örgütüdür. Örgütün amacı, Slav demokratik cumhuriyetlerinin yaratılmasıdır. İlginç olan durum, bu örgütün Pan-Slav demokratik cumhuriyetler federasyonunun merkezi olarak gördüğü Ukrayna topraklarında ortaya çıkması ve faaliyet göstermesidir (Vaganov, 2020: 20). Buna sebep olarak ise Ukrayna toplumunun özgür ve demokrasi ruhlu olmalarından ileri gelmesinden ötürü olduğu belirtilmektedir (Petrov, 1983: 311).

Bu örgütün faaliyet süresi yaklaşık bir sene kadar olmuştur. Lakin farklı bölgelerde farklı isimlerle Kirillo – Mefodiyevskiy Kardeşliği örgütünün fikirleri yaşatılmaya çalışılmıştır. En son 1930'da Sovyet rejimi tarafından yasaklanıncaya kadar bu örgütün kurumları uzun yıllar faaliyet göstermeye devam etmiştir (Prokudina & Komissarova, 2017: 96).

XIX. yüzyılın sonlarında XX. yüzyılın başlarında Slavların birliği, Slav halkının yükselişi yönünde oluşturulan fikri akımlardan bir diğeri de Slavofiller ve Batıcılardır. Bu iki grup hakkında daha geniş bilgi ileriki bölümde verilmiştir. Belirtmek gerekir ki, Slav birliği fikrini en çok etkilemiş olan Slavofillerdir. Bu fikri akımın öncü temsilcileri arasında Moskova Slav Komitesi üyeleri olan İvan Sergeyeviç Aksakov (1823-1886), Fyodor Vasilyeviç Çijov (1811-1877) ve Yuri Fedoroviç Samarin (1819-1876) yer almaktadır (Gromov, 2018). Ancak pek çok Slavofilin, Slav sevgisi ile Pan-Slavizm arasında ayırım yapmaya çalıştığı söylemek mümkündür. Bu kanıya varmaktaki sebep ise Slavofil düşünce öncüsü olan Aksakov'un yazmış olduğu yazıdır. Bu el yazmada Aksakov: “...ben genel Slav sevgisi düşünce tarzını sadece kısmen paylaşıyorum ve bunun diğer kısmını da kendimden uzak görüyorum.” fikrini paylaşmaktadır (Tsimbayev, 1986: 34).

Slavofilizm fikirlerinin o zamanın hükümet çevrelerinde olumsuz algılandığı da ayrıca belirtilmelidir. Çar tarafından onaylanan ve eğitim kurumlarına yönelik bir genelgede, “Üniversitelerde gençlere yönelik öğretilen vatanseverlik öğretileri Slavların kültürel ve politik birleşmesi hayallerine esaslandırılmaktadır, ki bu fikirler çok zararlıdır, olması

gereken ise Rusların vatanseverlik bilinci bütün Slavların birliğine değil, Rus halkının kendisine dayanmalıdır” (Zadorozhnyuk, 2013: 70). Bu formülasyondaki amaç, Çekya ve diğer Slav topraklarındaki “Slav birliği” hayranlarına, siyasi programlarında sürekli vurguladıkları “Slav” halklarının kültürel ve politik birleşmesinin önüne geçmektir. Anlaşıldığı üzere Çarlık hükümeti, Batı’daki otokrasileri devirmiş olan milliyetçilik ideolojisinden bir hayli çekinmektedir.

Böylelikle Slavofil akımının tüm temsilcileri her yerde takip ediliyor, hapsediliyor, çalıştıkları iş yerlerinden kovduruluyorlardı. Çünkü hükümet, bu tür Slav milliyetçiliği fikirlerinin artması durumunda tüm Slav halkını tek bir devlette birleştirerek otokrasinin yerini demokratik temellere dayanan Birleşmiş Slav devleti alacağını yakın etmektedir (Zadorozhnyuk, 2013: 64).

İleriki zamanlarda zorluklar yaşamakta olan Slavofilizm ve Pan-Slavizm temsilcileri milliyetçilik alanında düşüncelerini değiştirdiklerini ifade ederek, Slav halklarının birleşmesi, eşitlik ve demokrasinin oluşması ancak otokratik mutlakiyetçiliğin devrilmesiyle olabileceği yönündeki fikirlere katılımlarını ve kendilerine karşı suç teşkil eden suçlamaları reddettiler (Vaganov, 2020: 21). Bu durumda, hükümet Slavofilizm ve Pan-Slavizm temsilcilerini, Rus olmayan Slavlar arasında Rus dilinin ve Rusya’nın popülerleştiricileri olarak görmeye başlamıştır (Tsimbayev, 1986: 128). Bu bağlamda, Slavofilizm meselesi basında da aktif olarak tartışılmaya başlamıştır. Hatta Slavofilizm ve Pan-Slavizm temsilcileri kendilerinin, Rus İmparatorluğunun çıkarları yönünde hareket ettiklerini ilan etmişlerdir.

İlerleyen dönemlerde Aleksey Stepanoviç Homyakov’un (1804-1860) “*Sırlara Mektup*” (1860) isimli yazısı yayınlandı; Slavofillerin Rusya’da sevgi ve inanç biçimindeki faaliyetlerini teşvik eden ve destekleyen “*Rus Sohbetleri*” (Russkaya Beseda) ve “*Gün*” (Den) gazetelerinin edebi faaliyetleri de aktif olarak gelişmeye başlamıştır. Aksakov, bu yayınların sayfalarında defalarca, hükümdarın egemenliği koruması altındaki Slavofil faaliyetlerinin Rusya için, özellikle dış politikası için çok yararlı olduğunu vurgulamaktaydı (Tsimbayev, 1986: 129).

XIX. yüzyılın 70’li yıllarında, siyasi Pan-Slavizmin ve Slavofillerin görüşlerinin gelişimi hükümet tarafından dış politika faaliyetlerinde kendi amaçları için kullanmaya başlamıştır.

Ancak devletin bu politikası Slav milliyetçiliği fikirlerinin gelişmesine de yol açmıştır. Belirtmek gerekir ki, milliyetçilik fikrinin temsilcilerinden olan Pan-Slavistler, Slav birliği düşüncesini her ne kadar açık şekilde ifade edemeselerde, her zaman gizli de olsa bu fikirleri paylaşmışlardır (Kaliganov, 2008: 89).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Slav milliyetçiliğinin en büyük araştırmacılarından olan filozof ve kültür bilimci Nikolay Yakovleviç Danilevskiy (1822-1885) olmuştur. Danilevskiy'e göre, Rusya her türlü yaratıcı etkinliği uygulayabilen genç bir Slav-Rus medeniyetinin çekirdeğidir (Shevlyakov, 1998: 127). Araştırmacı, Slav-Rus medeniyetinin anlamını ve önemini, bu dönemde yabancı ülkelerin bir parçası olan Slavların³⁷ birleşmesi ve çok yönlü gelişimi ile ilişkilendirmektedir. Danilevskiy araştırmalarında, kendini koruma ve geliştirme adına Slavların, Slav dünyasının tanınmış bir savunucusu ve lideri olarak gördüğü Rusya'yı, etrafında toplanılması gereken bir ülke olduğu yönünde vurgulamaktadır. Onun bu düşüncesi, halkların dilsel topluluğu fikrine dayanmaktadır. Bu düşünceye dayanarak, aynı dili (lehçeyi) konuşan insanların birleşmeye daha yatkın olduğunu ve tek bir bütün oluşturması gerektiğini kaydetmektedir (Rozhdestvenskiy, 1902: 62). Yazara göre, Slav halklarının birliği, orijinal Slav kültürünün gelişimi için tek sağlam zemin ve vazgeçilmez bir koşuldur. Dolayısıyla Danilevskiy, Slavların bütünü ile birlikte Rusya'yı tek bir kültürel ve tarihi grup olarak ele almaktadır. Ancak bu birliğin gönüllülük ve milli kimlik bilinci esasına dayanmasını savunarak, Slavların Rusya etrafında birlik oluşturmasının işgal yöntemiyle gerçekleşmesine karşı çıkmaktadır (Vaganov, 2020: 22).

Tabii ki, yukarıda bahsi geçen görüşün zıttını oluşturan görüşler de mevcuttur. O dönemin bir sıra düşünürleri Slavlar hakkındaki analizlere dayanarak, tamamen siyasi bir tüm Slav birleşmesinin sadece imkansız değil, aynı zamanda gereksiz olduğuna inanmaktadırlar. Bunun en başlıca nedeni Rus olmayan Slavların çoğunluğunun Avrupa'daki özgürlük, eşitlik değerlerine, dolayısıyla demokrasi³⁸ değerlerine çok alışkın olduklarından dolayıdır (Leontyev, 1993: 11).

Bu durumda zamanla Slav birliği ortodoksluk, otokrasi ve halkçılık esaslarına dayandırılmaya başlanmıştır (Tsimbayev, 1986: 43). XIX. yüzyılın sonlarından itibaren

---

³⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nda olan Balkan Slavları ve Habsburg İmparatorluğu'nda olan Çekler, Slovaklar ve kısmen Balkan halkları.

³⁸ Bu ifade, Rusya'da demokrasi değerlerinin eksikliğinin açık itirafı olarak değerlendirilebilir.

Slavofilizm, Pan-Slavizm ile eş tutulmaya başlandı ve artık Slav dayanışması Rus otokrasisinin himayesinde Slavların birliği anlamına gelmektedir. Slavofilizm fikirleri zamanla Slavların Rusya başkanlığındaki Ortodoksluk temelinde birleşmesini vurgulayan muhafazakar çevrelerin temsilcileri için de ilginç hale gelmeye başlamıştır. Sözde “Pan-Slavizm'in Çarsever versiyonu” temsilcilerinin (Pogodin) düşünceleri “*Moskova*” ve “*Deniz Feneri*” dergilerinin sayfalarına da yansımaya başlamıştır. İdeolojisi hem kültürel hem de politik Pan-Slavizm fikirlerini içeren Mihail Petroviç Pogodin (1800-1875), özellikle Slavofilizm fikirlerinin gelişmesinde çok etkili olmuştur. Pogodin, bu eğilimin Çek temsilcileriyle bir araya gelerek, Slav dünyasının Rusya ile işbirliği yoluyla yapılabileceğini belirterek, Slav sorununu çözmek için siyasi bir program geliştirmiştir. Onun oluşturmuş olduğu görüşe göre Slav dünyasının lideri, Rusya olacaktır. Bu birleşmenin temelini ise etnik akrabalık, dil ve kültür gibi faktörler üzerine oluşturmuştur. Ancak her ne kadar ortodoksluk Slav birliği esaslarından biri olsa da, birlik çağrısı yapılan halkların çoğu Katolik olduğu için din ilk sıraya konulmamıştır (Kaliganov, 2008: 89).

Pan-Slavizm fikirlerinin ana temsilcilerinin, Rus kimliği, Slav halkının kültürel ve dini topluluğu fikirlerini geliştiren o zamanın filozofları ve yazarları olduğu belirtilmelidir. Bu ideolojide, Rusya'nın Slav dünyasındaki öncü rolü, birleştirici misyonu hakkındaki tezler önemli bir yer tutmuştur (Kaliganov, 2008: 91).

XIX. yüzyılın sonundan itibaren, Slavların birliği fikri Rusya'nın sosyal yaşamında giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Önceki zamanlarda, Slav dayanışması fikri ağırlıklı olarak etnik bir içeriğe sahip idiyse, zamanla bu fikirler feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde ve Avrupa uluslarının oluşumu döneminde, Slav dayanışması fikri kültürel içerikle doldurulmuştur. Hatta söylemek mümkündür ki, kültürel milliyetçilik anlayışı Rus ve diğer Slav halklarının ulusal kimliği açısından ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Dostyan, 1980: 185). Bu süreçte Rusya'ya, tüm Slav devletlerinin en güçlüsü ve tek bağımsız olanı olarak özel bir rol düşmektedir.

2.2.3 Slavofiller

XIX. yüzyılın ortalarında, Rus toplumunda ülkenin daha da gelişmesi için reformcu iki düşünce akımı ortaya çıkmıştır: “Slavofiller” ve “Baticılar”. Bu fikir akımları arasında

büyük farklılıklar mevcuttur. XVII. yüzyılın sonlarında ve XVIII. yüzyılın başlarında Rusya'nın yapmış olduğu keskin bir Avrupa yönüne dönüşü, “Moskova – Üçüncü Roma” ideolojisinin yıkılmasına ve onun yerine Suhov'un deyiimiyle: “*Rus geçmişini vahşet ve barbarlık olarak niteleyen resmi Batıcılık*” geçmiştir (Sukhov, 1998: 42). Bu yüzden Slavofil fikir temsilcileri, Rusya'nın kendine özgü adetlerini ve Slav Ortodoks fikrinin gelişimini savunurken, “Batıcılar” ise esas olarak Batı'ya yönelmekte ve her şey için Batı'dan örnek almayı ve böylelikle yeni bir toplum inşa etmeyi teklif etmektedirler (Sukharnikov, 2018).

Slavofilizmin en önemli düşünürü ve kurucusu yazar Homyakov olarak kabul edilmektedir. Alman klasik felsefesi ve Ortodoks teolojisi, Slavofilizmin önemli kaynakları olarak bilinmektedir (Gabov, 2015: 60). Ancak kendine özgü Rus fikri felsefesi başlangıçta Slavofilizm biçiminde ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Genel olarak ise Slavofilizm, Rus felsefesinde ve sosyal düşüncesinde, Rus milletinin özgünlüğünü, Batı'dan tipik farklılıklarını belirlemeye odaklanan bir eğilimdir (Sukhov, 2018: 81). Bundan dolayı Slavofilizmde birincil ilgi, tarih felsefesine verilmektedir.

Bölümün başında da belirtildiği üzere Slavofilizm, Batıcılarla olan fikri ayrılıklarından dolayı Batıcılığın bir muhalifi ve ideolojik antipodu olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Slavofil düşünürlerinin en çok seslendirdikleri fikir, Rusya'nın “Batı uygarlığı” yolundan farklı bir “özel yolu” olduğudur (Koshelev, 1984: 81). Onların görüşüne göre I. Petro, Rusya'nın tarihsel gelişiminin orijinal yolunu yapay olarak değiştirdi ve bu yüzden Rusların kendilerine özgü bilince geri dönmeleri mutlak şarttır. Çünkü onlara göre Batı değerleri, Rus topraklarında kök salamaz, en iyi ihtimalle uyarlanabilir, ancak kendi tarihsel ideallerine ve geleneklerine geri dönmeleri çok daha arzu edildir (Sukharnikov, 2018).

Slavofilizme rehberlik eden ilk ilkeler Homyakov'un ve İvan Vasilyeviç Kireevski'nin (1806-1856) “*Eski ve Yeni Üzerine*” el yazısıyla yazılmış eseriyle formüle edilmiştir. Böylelikle Slavofil doktrinini toplu olarak geliştiren bir çevre kurulmuştur (Gabov, 2015: 60). Aslında “Slavofilizm” terimi, Batıcılar tarafından günlük hayatta kullanılmaya başlamıştır. Slavofiller ise diğer isimleri tercih etmekteydiler: “Moskovalılar”, “Moskova yönü”, “Moskova Partisi” (Sukhov, 2018). Buradaki amaç, kendilerini batı yönüne zıt, yani Rus yönlü olduklarını vurgulamaktır. Aynı amaçla “Doğulular” kavramını da kullanmaktadırlar. Ancak akıllarda en çok kalan “Slavofilizm” terimi olmuştur, hatta ileriki

zamanlarda bu fikir adamları tarafından dahi benimsenerek kullanılmıştır (Tsimbayev, 1986: 92).

Slavofilizmin ideologları arasında ayrıca Kireevski, Aksakov ve Samarin gibi ünlü Rus düşünürler, filologlar, tarihçiler ve diğer mesleklerin temsilcileri de yer almaktadır. İlmli Slavofiller arasında ünlü şair Apollon Aleksandroviç Grigoryev (1822-1864) ve yazar Fyodor Mihayloviç Dostoyevski (1821-1881) de bulunmaktadır (Koshelev, 1984: 168). Slavofil düşünce temsilcilerince, binlerce Rus halk şarkı ve destanları toplanılıyor, Rus halk sanatının çalışmaları yürütülüyor, Rus dili sözlüğü oluşturuluyordu. Özellikle İvan Dmitrievich Belyayev'in (1810 - 1873) "*Rusya'da Köylüler*" adlı çalışması, Rus köylülüğünün tarihi üzerine ilk genelleme çalışması olarak bilinmektedir. Dolayısıyla Slavofil fikirleri, bu çalışmalar sayesinde güçlü fikir öncüleri aracılığıyla geniş çapta yayılmıştır.

Genel olarak Slavofillerin faaliyetlerinin fikir zeminini oluşturan en önemli unsur Rusların kimlik arayışı olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca romantizmin ve Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in (1770-1831) de etkisinin olduğu bilinmektedir (Gabov, 2015: 60). Slavofil düşünce yaklaşımına karşı tutumda bulunan Batıcılar, Rusya'nın özellikle kültür, sosyal yapı ve sivil yaşam konularında Batılı ülkelerin yolunu izlemesi gerektiği yönünde ısrar ediyorlardı (Sukhov, 1998: 42). Batıcıların bu ısrarı, Rus özgünlüğünü geri kalmışlık olarak tanımlamalarından kaynaklanmaktadır. Bu düşünce sahibi kişiler, I. Petro figüründe, her bakımdan geride kalmış olan ülkeyi doğru gelişme yoluna koyabilen ve onu dönüşüme doğru iten ana reformcu olarak görmektedirler (Koshelev, 1984: 47). Batıcı fikirlerin tanınmış taraftarları arasında devrimci fikirlere sahip Aleksandr İvanoviç Herzen (1812-1870), Nikolai Platonoviç Ogaryov (1813-1877), Nikolay Gavriloviç Çernişevskiy (1828-1889), edebiyat eleştirmeni Vissarion Belinskiy (1811-1848) ve ünlü yazarlar İvan Sergeyeviç Turgenev (1818-1883), Nikolay Alekseyeviç Nekrasov (1821-1877), Mihail Evgrafoviç Saltıkov-Şedrin (1826-1889) ve diğerleri vardı.

20 yılı aşkın bir sürede Slavofiller, Batıcılarla polemikler içinde bulunarak Slavofilizm kavramı geliştirilmiştir. İki ideolojik akım arasında sıkça sözlü polemikler hüküm sürmüştür (Sukhov, 1998: 25). 1840'ların ortalarında Batıcılar, liberal ve devrimci-demokratlar şeklinde iki kanata ayrıldılar (Melnikov & Melnikova, 2015: 51). Bunun nedenini oluşturan şey ise iki temel soruydu: dine karşı tutum ve reform yöntemleri ve ayrıca Rusya'nın reform

sonrası gelişimi. Liberal kanadın temsilcileri kilise dogmalarını savunarak ülkenin barışçıl reformu fikrine bağlı kalmaktadırlar. Demokratlar ise ateizm ve materyalizm ilkelerinden yola çıkarak sosyalizmi inşa etmek için devrimci bir mücadele önermekteydiler (Ovsiannikova, 2009: 20).

Slavofiller, günlük yaşam pratiğinde bile kendilerini Batı'dan örnek almaya karşı koymaya çalışmışlardır. Şöyle ki, Rus ulusal geleneklerine tekabül eden bir elbise giyerek, Rus halkının geçmiş önderlerini temsilen sakal bırakıyorlardı. Bu tür kılık kıyafetle Moskova sokaklarında dolaşüyor, yurtdışı seyahatleri gerçekleştiriyor, aristokrat törenlerini ziyaret ediyor ve böylelikle dönemin hakim olan görgü kurallarına muhalifliklerini göstermişlerdir (Koshelev, 1984: 147). Aynı zamanda kendi konaklarını dahi Slavofil zevklerine göre dizayn etmekteydiler (Shirokova, 2002: 94). Slavofillerin aksine Batıcılar ise Rusya'yı Batı Avrupa ile neyin birleştirdiğine veya birleştirmesi gerektiğine odaklanmış durumdadılar.

Daha önce de vurgulandığı üzere, Slavofillerin görüşüne göre, Batı'nın denediği gelişme yolu Rusya'ya uymamaktadır. Onlara göre, Rus halkının tarihi geçmişi kendine özgüdür ve Rusya'nın Avrupa tarihiyle çok az ortak noktası vardır. Son bir buçuk yüz yıl içinde ülkenin varlığı dış etkilerden dolayı kısmi deformasyonlara uğramış olsa dahi, kendi geleneklerine dayanarak ve geçmişinden örnek alarak ilerlemek zorundadırlar (Ovsiannikova, 2009: 21).

Slavofillere göre Rus kimliğinin ideolojik temeli, sosyal yaşamla yakından bağlantılı olan ve gelişmesini sağlayan Ortodoksluktur. Akılcılık ve bireycilik ilkelerini içeren, Katoliklik ve Protestan Hristiyanlık, Avrupa halklarını Ortodoksluğun rehberliğinde olan Rus halkının uzun süredir izlediği yoldan çok farklıdır (Maslanov, 2009: 204). Bununla birlikte, Slavofillerin inandığı Ortodoksluk bile henüz tüm özelliklerini ve gücünü ortaya koyamamıştır. Bizans'ta bu, eski Roma uygarlığının etkisiyle engellenmiştir. Rusya'da ise örf adet ve gelenekler, inancın manevi içeriğini arka plana iterek öne çıkmıştır. Bu dönemde, Slavofiller de mevcut kilisenin laik güce tamamen boyun eğmesini ve bu yüzden de dini gücü kullanmadaki başarısızlığından dolayı memnun değillerdir (Sukhov, 2018: 83).

Dini inancın haricinde Rus tarihini etkileyen fenomenler arasında, Slavofiller özellikle Rus toplumunu görüyorlardı. Bunun Rus toplumunun tüm yaşamını belirleyen temel unsur teşkil ettiği inancına sahiplerdi. Çünkü toplum, Rus kimliğinin sadece geçmişte ve günümüzde değil, aynı zamanda gelecekteki garantörü konumundadır (Gabov, 2015: 59).

Slavofiller açısından Rusya ile Batı arasındaki siyasi farklılıklardan bir diğeri de, yüzyıllardır süregelen Rusya'nın özgünlüğünü oluşturan ve korunması gerektiği düşünülen otokrasidir (Sukharnikov, 2018) Ancak bu dönemdeki hüküm sürmekte olan otokrasi Slavofillerce ideal bir otokrasi şekli değildir. Slavofillere göre otokrasi, bir zorlama aygıtı değil, toplumu birleştirebilecek ve içinde meydana gelebilecek ihtilaflara direnebilecek ahlaki bir güçtür (Tsimbayev, 1986: 134).

Dönemin siyasi istikrarsızlığı ve toplumun ekonomik sorunları, fikri taleplerin önüne geçmesi sonucu Slavofilizm destekçileri azalmaya başlamıştır. Önceki sorunların yerine farklı yaklaşımlar gerektiren yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Böylelikle Slavofil düşünürlerinin ortaya çıkmış olduğu bu yeni sorunlar karşısındaki etkisizlikleri Slavofilizm çevresinin yavaş yavaş boşalmasına neden olmuştur. 1860'ların başına gelindiğinde ise Slavofillerin hayal etmiş oldukları otokrasi ve Rus toplumunun özgün yaşamı, gerçeğe dönüşme aşamasına geçmeden Slavofilizmin öncüleri olan Kireevski, Homyakov ve Aksakov'un ölümüyle son bulmuştur (Melnikov & Melnikova, 2015: 51). Ancak vurgulamak gerekir ki, Slavofiller ile Batıcılar arasındaki, özgünlüğe veya Avrupalılığa bir yönelim olan tartışma, XIX. ve XX. yüzyıllarda Rus felsefi ve sosyal bilincinin çeşitli yönlerinin ilgi odağı olmaya devam etmiştir (Teslya, 2019: 189).

2.2.4 Kara Yüzler

Ortaçağ Rusya'sında “Çernosotentsı” (Kara Yüz)³⁹, temsilcileri köylerde yaşayan, vergi ödeyen ve görev yapan tüccar ve zanaatkarlar sınıfının adı olarak bilinmektedir. Sol çevrelerde “Kara Yüzler” kelimesi gerici, antisemit ve bozguncu şeklinde anlam ifade etmektedir (Eroshkin, 2012: 52). Kara Yüzler'in selefleri, Rus milliyetçiliği fikirlerini savunan, 1881'de St. Petersburg'da ortaya çıkan “Svyaşennoye Drujina”⁴⁰ (Kutsal

³⁹ Bu çalışmada Rusça olan kısaltmalar bir kereye mahsus Türkçe ve Rusça açılımı verilmiştir. Devam eden çalışma boyunca ise tekrar edilen Rusça kelimelerin sadece baş harfleri kullanılmıştır.

⁴⁰ **Svyaşennoye Drujina** (Kutsal Dostluk/Birlik) - 1881 yazında Rusya'da saray aristokrasisi tarafından devrimci hareketle savaşmak için oluşturulan gizli bir örgüttür. Bu örgüt, Halkçılar'ın Çar II. Aleksandr'a suikast girişiminden sonra kurulmuştur. “Svyaşennoye Drujina”nın faaliyetleri, Şuvalov başkanlığındaki St. Petersburg'da bulunan merkezi komite tarafından yürütülmüştür. Örgütün liderleri arasında dukler, bakanlar ve generaller gibi büyük makam sahipleri vardır. Örgütün geniş şekilde hem devrimciler arasında hem de polis teşkilatı içerisinde casus ağı mevcuttur. “Svyaşennoye Drujina” Cenevre'de “Volnoe Slovo” (Özgür Söz) ve “Pravda” (Gerçek) isimli gazeteler yayımlayarak propaganda yürütmekteydiler. 1882'nin sonunda ise “Svyaşennoye Drujina”nın faaliyetleri sona ermiştir. Bkz.: Senchakova, (1967).

Dostluk/Birlik) ve “Russkoye Sobraniye” (Rus Meclisi) olarak kabul edilmektedir (Kozlov, 2012: 121). Bu birliğin savunmakta olduğu teze göre, ana hedefi Rus ulusal kimliğinin korunması ve geliştirilmesi yönündedir. Örgüt üyeleri otokrasinin korunmasını ve aynı zamanda da ifade, basın, toplanma ve sendika özgürlüğünü savunmaktadırlar. Bu birliğin ideolojisine göre Rusya topraklarındaki diğer halklara herhangi bir özgürlük verilmemeli ve ülkedeki lider rol sadece Rus halkına ait olmalıdır. Geri kalanlar, yani Rus olmayanlar ise ya Rus halkına “düşman olmayan” ya da “yabancılar” olarak isimlendirilmektedir. Ancak yahudiler hariç, imparatorluğun tüm halklarının eşit haklara sahip olması gerektiğini belirtmektedirler⁴¹ (Omelyanchuk, 2006: 41). Çünkü Kara Yüzler, yahudileri Rus nüfusunun sömürücüleri ve devrimci hareketin aktif katılımcıları ve destekçileri olarak görmektedirler (Solovev & Zaplechny, 2015: 129).

Daha önce de belirtildiği üzere 1905`te kabul edilmiş olan reform, Rus partilerinin tarihinde, bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Rusya`da ileride patlak verecek olan devrimin temelleri atılmış ve siyasi faaliyetler yasallaşmıştır (Solovev & Zaplechny, 2015: 128). Reformun getirmiş olduğu demokratik haklar o zamandan beri, siyasi yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Böylelikle 1905'te, doktor Aleksandr İvanoviç Dubrovin'in (1855-1921) önderliğinde resmi olarak en büyük Kara Yüz örgütü olan “Soyuz Russkogo Naroda” (Rus Halk Birliği) kurulmuştur (Ilyin & Omelyanchuk, 2016). SRN ile birlikte Moskova'da “Soyuz Russkih Lyudey” (Rus İnsanı Birliği), “Soyuz Mihaila Arkhangela” (Başmelek Mikail Birliği), “Russkaya Monarkhiçeskaya Partiya” (Rus Monarşist Partisi), “Obşestvo Aktivnoy Borby s Revolyutsiyey” (Devrime Karşı Aktif Mücadele Derneği) ve Odessa`da “Belıy Dvuglavıy Orol” (Beyaz İki Başlı Kartal) gibi sayıları yaklaşık 20-30`a kadar varmakta olan Kara Yüzler teşkilatı oluşturulmuştur (Solovev & Zaplechny, 2015: 130). Bu örgütlerin toplumsal temelini toprak sahipleri, din adamları, büyük ve küçük kent burjuvazisi, tüccarlar, zanaatkarlar ve işçi köylüleri oluşturmaktadır. Farklı isimlerle kurulmuş olsalar dahi, hepsinin amaç ve gayesi otokrasinin geleceğine olan inanç ve kapitalizmin reddi idi; ve

---

⁴¹ Dolayısıyla, Rusya`daki egemen sınıf Rus milletine ait olmalı, geri kalan diğer halklar ikinci sınıf vatandaş ama tüm bu diğer halklar arasında eşit hak ve özgürlük hakim olmalıdır; yahudiler ise hiçbir hakka sahip olmamalı ve dışlanmalıdırlar.

elbette, Rus olmayanlara (yahudilere ve polonyalılara) karşı belirli bir nefret.⁴² Kara Yüzler teşkilatları arasında zaman zaman fikir ayrılıkları oluşmuş olsa da, yahudi düşmanlığı konusunda hiçbir zaman ihtilaf etmemişlerdir (Ilyin & Omelyanchuk, 2016). Kara Yüzler örgütlerinin üyeleri yahudilere şiddet eylemlerine devam ederken, birçok Kara Yüzler lideri, yahudilerin haklarının tamamen kısıtlanmasını savunarak ve onlara karşı terörü meşrulaştırarak açıkça anti-Semitik bir tavır sergiliyorlardı (Ivakin, 2011: 402).

Kara Yüzlerin eylemleri esas olarak “eski düzeni korumak”tan ibaret olmuştur. Ancak örgütün bazı liderleri değişikliklere izin vermektedir. Müsade etmekte oldukları değişikliklerin ise eskiyi koruma ve iyileştirme yönünde olması gerektiğine inanıyorlardı (Ivakin, 2013: 111). Monarşiye karşı olan tutuma gelince ise hepsi ufak değişikliklerle otokrasinin korunmasını savunmaktadırlar. Örneğin, “Soyuz Russkogo Naroda” birliğinin bir üyesi olan Şarapov'un ileri sürmüş olduğu çok ilginç bir teklifi vardı: hakem rolünü hükümdara devretmeyi ve tüm yönetim işlerini ise hükümete ve Duma'ya (parlamento) devretmeyi öneriyordu (Omelyanchuk, 2006: 34). Buradan varılacak sonuç ise şudur ki, Kara Yüzler her ne kadar monarşi taraftarları olsalar da, Çarlık makamını sembolik ve kısmi yetkilerle donatılmış bir merci olarak istemektedirler.

Kara Yüzler örgütlerinin temsilcileri II. III. ve IV. dönem seçimlerinde Rus İmparatorluğu Devlet Dumasına seçilmişlerdir (Solovev & Zaplechny, 2015: 130). Bu zaman diliminde (1906-1907) Kara Yüzler hareketi, gelişiminde bir zirve yaşamıştır. Ancak 1912'de Devlet Duması seçimlerinden sonra, Kara Yüzler monarşiyi korumaya yönelik faaliyetlerinin anlamsızlığını anlamaya başlamışlardır. Bunun nedeni ise hükümetin onlara karşı mesafeli tutumu olmuştur. Bundan dolayı zamanla örgüt içerisindeki liderler arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Örgütün tebarları teşkilatta artık aktif olarak rol almanın anlamsız olduğunu düşünerek ve teşkilat toplantılarına gitmeyi, bağışta bulunmayı dahi bırakmışlardır. Böylelikle Kara Yüzler hareketi kendisi içinde iç çelişkiler ve bölünmelerle

---

⁴² Bu dönemde Sibiry'a'da toprak ağaları çoğunlukla Katolik Polonyalılardı. Burada çalışan yoksul köylüler ise Ortodoks Hristiyanlardan oluşmaktaydı. Monarşi taraftarları (Kara Yüzler) etki alanlarını geliştirmek amacıyla, monarşi taraftarlarının az olduğu bu bölgelerde Ortodoks köylülerin toprak ağaları olan Katolik Polonyalılar tarafından sömürüldükleri ve Polonyalıların otokrasinin ve Ortodoksluğun düşmanı oldukları yönünde propaganda yaparak köylüleri galeyana getirdiler. Kara Yüzlerin ise Ortodoks halkının yanında olduklarını ilan ederek bu çatışmadan yararlandılar. Böylelikle bu bölgelerdeki tüm köylü halkı “Soyuz Russkogo Naroda” örgütüne katılmış bulundular. Bkz.: Ilyin & Omelyanchuk, (2016).

sarsılmıştır; Rus toplumunda ise onlara karşı tutum çelişkili olmaya yüz tutmuştur. Dolayısıyla örgütün gözle görülür düşüşü artık başlamıştır (Ilyin & Omelyanchuk, 2016).

Böylelikle parti içi ve örgütler arası anlaşmazlıklar Kara Yüzlerin zayıflamasına yol açmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere Kara Yüzler monarşinin destekçilerinden birisi olmasına rağmen, monarşinin kendisi bu desteği bir kenara itmiştir. Özellikle “Soyuz Russkogo Naroda” birliğinin bölünmesinde İmparatorluğun Başbakanı olan Pyotr Arkadyeviç Stolipin`in (1862-1911) rolü vurgulanmaktadır. Şöyle ki, Stolipin sağcı akımlar arasında sürekli bir destek eksikliği veya tam tersine destek fazlalığıyla grupları kasıtlı olarak birbirine düşürmüş ve onları parçalamıştır (Omelyanchuk, 2006: 46). Ancak bu olayın, devletin sokak örgütlerine değil de, parlamenter tipteki partilere ihtiyacı olduğu için yapıldığı düşünülmektedir. Çünkü hükümete göre bu teşkilatlar ehilleştirilemeyen radikal örgütler konumundadır ve bu tür örgütlerin faaliyetleri devletin nüfuzuna zarar vermektedir. Stolipin, Rusya'da Avrupa tipi bir siyasi milli kimlik oluşturulmasını doğru bulmuştur. Onun başbakanlık yıllarında milliyetçilik konusu gerçek bir devlet programı haline gelmiştir. Çünkü devlet, hükümet yönetimi altında yaratılacak milli kimlik anlayışının, ötekileştirici ve saldırgan değil, kültüre dayalı birleştirici bir politika olacağına inanmaktaydı. Bundan dolayı bunun dışındaki tüm milliyetçi fikirleri zayıflatarak yok etmeye çalışmaktaydı. Devletin bu yöndeki politikalarını gören Kara Yüzler örgüt liderlerinden olan Dubrovin`in bu olayla ilgili söylemiş olduğu çok önemli bir söz tarihe şu şekilde geçmiştir: “*Bir kraldan daha fazla kralcı olunamaz. Biz kendisini korumak istemeyen hükümdarın gücünü korumaya çalışıyoruz*” (Kiryanov, 1998: 389).

Ancak Reformlar gerçekleştirilmeden siyasi bir milli kimlik oluşturmak imkansızdı. Ama 1917 devrimi, reformlarının tüm başarılarını yok etti ve devletteki siyasi ulus sorunu, yeni Sovyet yetkilileri tarafından talep edilmedi. (Filimonov, 2018: 78). İktidarın sürekli liberal politikalara taraf kayması, monarşistlerin giderek daha da sağa doğru kaymasına ve bir o kadar da hükümetten uzak kalmasına neden olmuştur. Artık Kara Yüzler teşkilatları her şeyden umutlarını kesmişlerdi. Böylelikle 1916'nın sonunda, monarşist örgütler tam manayla ortadan kalkmışlardır. Sağ kanadın parlamentodaki bölünmesi, onları devlet organlarında şartlı temsilden bile mahrum etmiştir (Kiryanov, 1998: 396).

Tüm bu olayların bir sonucu olarak, 1917'ye kadar örgütün çıkarları yönünde aktif olarak çalışmaya gönüllü olan fedailer, son dönemde en iyi ihtimalle bin kişi kadar kalmıştır. Geri

kalan on binlerce üye ise sadece isim olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Günümüz bazı tarihçilerine göre son Rus Çarı olan II. Nikolay, Batı'ya olan yöneliminden dolayı yerelci örgütleri görmezden gelmiş ve onları desteklememiştir. Ancak monarşist örgütler istedikleri desteği almış oldukları durumda, adım adım yaklaşmakta olan büyük devrim aslında önlenebilirdi (Ivakin, 2011: 408).

Böylelikle Şubat 1917'ye gelindiğinde, atık devrim gerçekleşmiş, Kara Yüzler liderleri tutuklanarak kurşuna dizilmişlerdir. Hatta örgüt içerisinde olan siyasi faaliyetlerine çok daha önceden son verenler dahi (Ilyin & Omelyanchuk, 2016). Devrimci kalabalıklar tarafından Kara Yüzler örgütün teşkilat binaları ateşe verilmesi sonucu tüm arşivler, yazışmalar ve belgeler yakılmıştır. Böylelikle monarşist, Ortodoks dindar, milliyetçi veya sağ kanatla ilgili düşünce savunucusu olan tüm örgütler tasfiye edilmiş ve devrimcilerin kesin galibiyeti İmparatorluğun her yerine ilan edilmiştir.

Modern Rus milliyetçiliğinin köklerini teşkil eden felsefi akımlar hakkında anlatılanlardan hareketle bu akımların hem etnik unsurlar hem dini hem de kültürel unsurlar bağlamında, farklı değerler bütününde geliştiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla kimi akım objektif değerler ekseninde milliyetçiliği savunurken kimi akımlar ise subjektif değerler ekseninde gelişmekte milliyetçiliği savunarak geliştirmiştir. Bu fikri akımlar Rusya toplumunun belirli kesimi tarafından benimsenerek desteklenmiş olsa dahi, hükümet tarafından hiç bir zaman tamamen desteklenmemiş ve kabul edilmemişlerdir. Hiç şüphesiz ayrı ayrı değerler bütününi savunmakta olan bu dönemin bütün milliyetçi akımlarının ortak noktaları da bulunmaktadır. Söz edilmesi gereken en önemli ortak nokta ise otokrasinin savunulması, Çarlık makamının korunması olmuştur. Ancak hükümetin bu desteği görmezden gelmesi, devrim ile yaklaşmakta olan sonunu kolaylaştırmıştır.

2.3 DEVRİM SONRASI SSCB'DE RUS MİLLİYETÇİLİĞİ

Devrim öncesi Rusya'nın resmi ideolojisi, “Ortodoksluk, otokrasi ve lider millet” formülünde somutlaştırılmıştır. Yani Rus milliyetçilerinin ideolojik temelini Rus ulusunun hakim olduğu Rus İmparatorluğu, devlet dini olarak Ortodoksluk ve güçlü otoriter güç şeklinde olduğu belirtilmelidir (Ataeva, 2013: 174). Ancak Devrim, bu formülü “Bütün

Ülkelerin işçileri birleşin!” şeklinde değiştirmiştir. Bu slogan, gerçekteşmesi hayal edilen bir dünya devrimine olan inanç tarafından dikte edilmiştir.

Rusya topraklarında yaklaşık iki yüze yakın farklı halkların bulunduğu dikkate alındığında SSCB, devrimin ilk yıllarında herhangi bir ulus üzerinden politika retmeyerek herkesi kapsayacak şekilde milletler politikası üretmeye çalıştığını vurgulamak mümkündür. Böylelikle eski Rus İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısının bütünlüğünü korumak için, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Sovyet resmi ideolojisi enternasyonalizm olmuştur.

Rusya topraklarının çok milletli olmasından dolayı Lenin, devrim öncesi vermiş olduğu “kendi kaderini tayin etme hakkı” sözünü devrim sonrası da devam ettirmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden arlık döneminde işgal edilmiş olan ülkelerin hepsini tek bir devlet anlayışı şemsiyesi altında birleştirememiştir. Böylelikle Lenin, federasyon fikrini ilk olarak Haziran 1917'deki I. Sovyetler Kongresi'nde, “*Rusya, bir zgr cumhuriyetler birliği olsun*” şeklinde ortaya atmıştır (Lenin, 1969: 286). Dolayısıyla bu dönemde herhangi bir milletin nc rol oynamasına müsade edilmemiştir. Hatta belirtmek gerekmektedir ki, Sovyet iktidarının ilk yıllarında, Ruslara yönelik herhangi bir çıkar belirtisi dahi Rus şovenizmi olarak isimlendirilmektedir. O güne kadar olan siyasi istikrarsızlıklar ise milliyetçilik ideolojisine ve Rus milliyetçiliği savunucularına yüklenmiştir (Solovey, 2000: 595).

Bilindiği üzere mevcut devrim sonrası Sovyet milli kimliği veya Sovyet halkı anlayışı yaratılmıştır ve bundan dolayı bu dönemde Rus milliyetçiliği ortaya çıkamaz duruma dşmştir. Lenin`in yakın arkadaşlarından olan Grigoriy Evseyevi Zinovyev (1883-1936), “Rus komünizmi” dönemini, Sovyet toplumunun inşa süreci dönemi olarak isimlendirmiştir (Veretennikov & Ivanov, 2015: 6). Bu yüzden iktidar sahipleri herhangi bir politika üretirken bunu sadece Rus milleti veya herhangi bir başka millet adına değil, Sovyet halkı adına üretmiş bulunmaktadır. Bu yüzden Rus kimliği, Rus komünizmi ile sentezlenmeye çalışılmıştır (Timoshin, 2017: 89). Bunun en büyük nedeni ise toplumun sınıfsal inşası ve ayrılıkçı bir yönelimin g kazanamamasıdır; devletin istikrarı için milliyetçilik, hükümet tarafından tehlikeli olarak tanımlanmış ve engellenmiřtir⁴³ (Pavlov, 1999: 438).

---

⁴³ Belirtmek gerekir ki, buna benzer siyaset bugün Rusya Federasyonu`nda da uygulanmaktadır. şöyle ki, etnik veya milli mensubiyeti ayırt edilmeksizin her RF vatandaşı Anayasaya göre Rusyalı olarak sayılmaktadır.

1930'lara gelindiğinde Lenin döneminde bur tarz uygulamara rağmen, yurtseverlik ve Rus kültürünün unsurları Sovyet ideolojisine dahil edildiği söylenebilmektedir. Şöyle ki, hükümet “Anavatan” ve “Rusya” kelimelerinin telaffuz edilmesine izin vermiş ve İkinci Dünya Harbi döneminde Ortodoksluğa ve genel olarak tüm dinlere karşı yürütülen mücadeleyi zayıflatmıştır. Belki de bu tür politika Büyük Anavatan Savaşı (İkinci Dünya Harbi) sırasında ve zaferden sonra, İosif Stalin'in⁴⁴ siyasi gidişatı ayarlamak, yani Rus ulusal fikrine dayalı güçlü bir devlet inşa etmek için bir planı olmuştur (Yakushev, 2011: 367). Şöyle ki, savaş sırasında enternasyonalizm vaazını reddetmiş ve geçmişin büyük Rus komutanlarının zaferlerini hatırlatarak geçmişe atıfla halka hitap etmiştir. Buna ek olarak, ancak gerçekliği doğrulanmamış olan Stalin'in bir ziyafette kadeh kaldırırken Rusları, Sovyetler Birliği'nin lider sınıfı olarak tanımladığı bilinmektedir (Yakushev, 2011: 279), ki eğer bu gerçekten de böyle ise bu söylem tamamen milliyetçi bir ifadedir. Ancak bu dönemde açık bir şekilde sıradan insanlar tarafından milliyetçi fikirler seslendirilemez, milli unsur yöneliminde ayrımcılık yapılamaz ve bu konuda sadece devletin müsaade ettiği kadar konuşulabilirdi. Dolayısıyla milliyetçilik ile ilgili herşey sadece devlet tarafından ifade edilebilmektedir. Anlaşıldığı üzere Stalinist yönetim, bariz ikiyüzlülüğü ve ulusal duyguları spekülative bir şekilde kullanmıştır (Osipov, 1978: 17) ve dolayısıyla SSCB döneminde Rus milli fikrinin kısmen canlanması, Nazi Almanyası ile savaş sırasında oluşmuştur.

Bu dönem hakkında bahsedilirken, kimilerine göre milliyetçi-vatansever, kimilerine göre ise vatan haini olan ünlü General Andrey Vlasov'u kısa da olsa hatırlatmakta fayda vardır. General Vlasov, İkinci Dünya Savaşından bugüne kadar herkesin bildiği ancak herkesin hakkında farklı görüşte olduğu bir kişiliktir. Günümüz dahil olmak ile halen hakkında araştırmalar yürütülerek tartışma konusu halindedir. 1901 yılında dünyaya gözünü açmış olan Vlasov, askeri akademiden başarıyla mezun olduktan sonra, Çin'de SSCB'nin askeri başdanışmanı görevini yürütmüştür (Andreyeva, 1990: 36). İkinci Dünya Savaşı patlak verdikten sonra 1941 yılında Kiev'in ve Moskova'nın savunmasında başarılı bir şekilde yer almış ve kendi isminde bahsettirmiştir.

---

⁴⁴ **İosif Visaryonoviç Cugaşvili** (Stalin) - 21 Aralık 1878'de Rus İmparatorluğuna bağlı olan bugünkü Gürcistan'ın Gori kentinde doğmuştur. 1953 senesinde Moskova'da vefat etmiştir. 1924'ten 1953'e kadar Sovyetler Birliği'nin lideri olmuştur. Stalin gerçek bir soyad değildir, takma addır. Bu dönemde devrimciler tarafından takma isimlerin kullanılması geniş şekilde yaygındı. Bkz.: Edelman, (2017).

Mart 1942 yılında Vlasov, Volhov cephesinde Leningrad ablukasını kırmaya çalışmış, ancak ordusuyla birlikte pusuya düşerek kuşatılmış ve 11 Temmuz'da Nazilere esir düşmüştür (Andreyeva, 1990: 13). İşte Vlasov hakkındaki tüm ihtilaflar buradan itibaren başlamaktadır. Şöyle ki, o dönemin ve bugünün birçok araştırmacıları, Vlasov'un kendi canını korumak adına Nazilere esir düştükten sonra kendisinden önce ve sonra da esir düşen askerlerden ibaret bir ROA "Russkaya Osvoboditelnaya Armiya" (Rus Kurtuluş Ordusu) adında ordu kurarak SSCB'ye karşı savaşmıştır (Puchenkov, Romanko, & Mashkevich, 2017: 235).

Bir başka versiyonda ise o dönemin ve bugünün araştırmacılarına göre General Vlasov ve ordusu birer kahraman ve vatanseverdirler. Şöyle ki, Vlasov Rus Devrimi'ni bizzat görmüş ve onun getirmiş olduğu yıkımları hiçbir zaman tasvip etmemiştir. Çünkü Bolşevikler Rus milli değerlerini, dini inancı, örf adeti yok ederek insanların kendi kaderlerini tayin etme haklarını elinden almış otoriter işgalci bir güçtür. Hatta SSCB İkinci Dünya Harbi'ne katıldığı andan itibaren bu savaşın fakir köylülerin yok olduğu, zayıfın ön cephede can verdiği ve dolayısıyla bu durumun Rus milletine müstahak olmayan bir savaş olduğunu düşünmüştür. Bundan dolayı ilk fırsatta Nazi askerlerine teslim olarak kendisi gibi Bolşevizm karşıtı vatan severlerden ibaret ordu kurmuş ve Bolşevikleri devirerek milli temellere dayanan ve dini inanca değer veren ulus-devleti kurulması için mücadele vermiştir (Andreyeva, 1990: 56). Bu fikirler, Sovyet savaş esirleri için Wehrmacht propaganda bölümünün "Zarya" gazetesinde Vlasov'un kendi imzasıyla 1943 yılında yayınlanan "Neden Bolşevizme karşı savaşma yolunu seçtim?" yazısında mevcuttur: *"Bütün Rus halkını Stalin'e ve onun rejimine karşı savaşmak, Bolşevikler ve kapitalistler olmadan yeni bir Rusya inşa etmek için ayağa kalkmaya çağırarak, eylemlerimi buradan ilan etmeyi kendime bir görev sayıyorum. Ben Rus halkını daha parlak bir geleceğe, Ulusal Devrimi tamamlama mücadelesine çağırıyorum. İnşa edeceğimiz yeni Rusya'yı, Avrupa halklarıyla kardeşlik ve birlik yolunda ve her şeyden önce Büyük Alman halkıyla işbirliği ve ebedi dostluk yolunda olmaya çağırıyorum. Her iki büyük ulus için de eşit derecede faydalı olan bu birlik bizi zafere götürecektir. Bolşevizm'in karanlık güçleri bizi Anglo-Amerikan sermayesinin esaretinden kurtaracaktır. İmza: Korgeneral A.A. Vlasov. 03.03.1943"* (Aktaran, Petrovich, 2016: 55).

Bunun haricinde de 14 Kasım 1944 yılında Prag'da gerçekleşmiş olan toplantıda Prag Manifestosu imzalanarak Rusya Halklarının Kurtuluşu Komitesi kurulmuştur. Bu toplantıda Vlasov, Rus ulusuna ve Rusya halklarının temsilcilerine "...Bolşevizm rejimi bizleri milli

özgürlüğümüzü elimizden almış, ifade ve basın özgürlüğünü yok etmiş ve bundan dolayı herkesi sorumluluk almaya davet ediyor ve Bolşevizme karşı birleşmeye çağırıyorum...” şeklinde seslenmiştir (Wlassow Action, 2019).

ROA'nın bileşiminde Vlasov hariç 5 tümgeneral, 29 albay, 16 yarbay, 41 binbaşı kadar rütbeliyle birlikte yaklaşık 120 bin Rusyalı asker olduğu bilinmektedir (Semenov, 2013). Ancak tarafsız araştırmacılara göre bu ordu sıralarındaki tüm askerler gönüllü değillerdi ve bir çoğu esir düştükten sonra canlarını kurtarmak için bu orduya katılmışlardır. Hatta bilindiği üzere Almanların savaşı kaybetme üzere olduklarını gören Tümgeneral Sergey Kuzmiç Bunyaçenko (1902-1945), 15 Nisan 1945 yılında bir grup askerler ile Alman komutanlığının emrinden çıkarak pozisyonları izinsiz terk etmiş ve işgal altındaki Çekoslovakya yönünde ilerleyerek Nazileri geri püskürtmek için partizanlara yardım etmiştir. Birçok araştırmacıya göre buna sebep Bunyaçenko'nun ve emri altındaki bir grup askerlerin komünistlerden nefret ettikleri kadar Almanlardan da nefret etmeleri olmuştur (Andreyeva, 1990: 109). Prag yönünde ilerlemekte olan Kızıl Ordu kuvvetleri, faşistlerin geri püskürtülmesinden sonra, kentte tam kontrolü ele geçirmiştir. Bu esnada komünistlere teslim olmak istemeyen ROA askerleri komünistlerle çatışmaya girmiş ve çatışma esnasında Tümgeneral Bunyaçenko öldürülmüştür. Artık Almanların yenilgisi belirgin hale geldikten sonra Vlasov ve yakın çevresi onlara doğru yaklaşmakta olan Kızıl Ordu'dan kaçmak için Yugoslavya'ya doğru ilerlerken Linarze-Pilsen yolunda Kızıl Ordu tarafından yakalanmıştır (Andreyeva, 1990: 110).

1946 yılında Moskova'da mahkeme önüne çıkarılan Vlasov ve rütbeli askerler vatana ihanetten suçlu bulunarak ölüme mahkum edilmişlerdir. Ele geçirilen ROA askerlerinin çoğu, savaşa katılım derecelerine bağlı olarak değişen hapis cezalarından ölüm cezasına kadar çeşitli cezalara çarptırılmışlardır (Semenov, 2013). Kaçmayı başarmış geri kalan askerler ise Batı ülkelerine sığınmıştır.

İkinci Dünya Harbinden sonra, milliyetçilik ideolojisinin kitleleri mobilize etme gücüne şahit olan Sovyet rejimi, Rus milliyetçiliğini Ulusal Bolşevizm adı altında hedeflerine uyum sağlayarak resmi Sovyet siyasetinde kontrollü şekilde sürekli olarak kullanmıştır (Agurskiy, 2003: 67). İlerleyen dönemlerde SSCB'nin siyasi sistemi totaliterlikten otoriterliğe doğru geliştikçe, Rus tarihini ve geleneksel Rus yaşam tarzını korumaya çalışan kültürel ve edebi

hareketler yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Tabii ki, burada Stalin'in ölümünden sonra hükümet yönetimine gelen Kruşçev'in rolünü özellikle belirtmek gerekmektedir.

2.3.1 Rus Ulusal Hareketi

Devrim sonrası her türlü milliyetçi akımların yasaklanması sonrası, hem Rus milliyetçilik fikirleri hem de diğer ulusal eğilimler gelişme yolunda sekteye uğramıştır. Daha önce de belirtildiği üzere ulusal hareketlerin kısmi özgürlüklerine kavuşması İkinci Dünya Savaşı sonrası ve sonrasına tekabül etmektedir. Özellikle, SSCB'deki yasa dışı Rus-ulusal-demokratik çevreler, Stalin'in ölümünden sonra ortaya çıkmıştır (Novikov, 2012: 261) Bu süreç, Stalin'i destekleyen sistemden ideolojik normlar sistemine geçiş dönemi olarak tanımlanmaktadır.

Destalinizasyon⁴⁵ döneminde Rus milliyetçilerinin ve Ortodoks dindarlarının aktif faaliyetleri başlamıştır (Osipov, 1978: 64). Bu bağlamda KPSS “Kommunisticheskaya Partiya Sovetskogo Soyuza” (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) Merkez Komitesi, RSFSR “Rossiyskaya Sovetskaya Federativnaya Sotsialisticheskaya Respublika” (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti) Bakanlar Konseyi ve “Sovetskaya Rossiya” (Sovyet Rusya'sı) gazetesi, özellikle Rus çıkarlarına hizmet etmek için tasarlanmış RSFSR Bürosunun oluşturulması, Rus milliyetçi hareketlerin canlanmasına yardımcı olmuştur (Shafarevich, 1992: 54).

Rus milliyetçiliğinin canlanmasındaki bir diğer faktör ise Kruşçev'in⁴⁶ “Ulusların Yükselişi ve Yakınlaşması” politikasıdır. Buradaki “ulusların yükselişi” ifadesi Rus kültürünü Rus

⁴⁵ **Destalinizasyon** (Stalinsizleştirme) - Stalin döneminde (1930-1953) bireysel olarak kurulan totaliter rejim sisteminin kınanması ve kademeli olarak ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Destalinizasyon politikasına yönelik ilk adımlar, Stalin'in ölümünden hemen sonra atılmıştır. Bu uygulama daha geniş bir şekilde, Şubat 1956'da KPSS'nin XX. Kongresinde N. Kruşçev'in “Stalin'in Kişilik Kültü ve Sonuçları Hakkında” bir raporuyla gerçekleşmiştir. Bu raporda terörün, şiddetin, sürgünlerin ve yargısız infazların Stalinist sistemin ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Bu beyanlara rağmen Kruşçev, Destalinizasyon politikasını dikkatli ve kademeli bir şekilde yürütmüştür. Çünkü uzun yıllardır ve özellikle de II. Dünya Harbinden sonra toplum tarafından “Halkın Lideri/Serkerdesi” olarak bilinen Stalin'i bir anda “günah keçisi” olarak ifşa etmek, komünist hareketin ve KPSS'nin otoritesine büyük bir darbe indirmiş olacaktır. Bu olaydan sonra Sovyet toplumu politik olarak yekpare olmaktan çıktı; ve Stalinistler ve anti-Stalinistler olarak ikiye ayrılmış oldu. Bkz.: Gradoboyev, (1962).

⁴⁶ **Nikita Sergeyeviç Kruşçev** - 4 Nisan (17), 1894'te Rus İmparatorluğu topraklarında köylü bir ailede dünyaya gözünü açmıştır. 1953'ten 1964'e kadar KPSS Merkez Komitesinin Birinci Sekreteri olarak görevde bulunmuştur. Kruşçev yönetimi dönemine genellikle “çözümle” dönemi denilmektedir. Şöyle ki, birçok siyasi mahkum serbest bırakıldı, Stalin'in yönetimi dönemine kıyasla, baskı faaliyeti önemli ölçüde azaldı. Kruşçev'in

olmayan halklara aşılama olarak anlamak gerekmektedir; “yakınlaşma”daki anlam ise tüm halkları Ruslarla kan bağı yoluyla birleştirmektir. Kruşçev’in izlemiş olduğu politikanın sonucundaki amaç, Rusçayı tüm halkların ana dili haline getirmek ve vahit komünist bir ulus yaratmaktır (Avtorkhanov, 1988: 229).

Leonid Brejnev⁴⁷ yönetimi sırasında da (1960'larda - 1970'lerde), Rus milliyetçiliği ve vatanseverliği, kültürel alanda aktif olarak kendini göstermiş, Rus kültürel milliyetçiliğinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bunlardan birisi VOPİK “Vserossiyskoye Obshchestvo Okhrany Pamyatnikov Istorii i Kultury” (Rusya Tarihi ve Kültürel Anıtları Koruma Derneği) kısaltmasını kullanan Rus tarihi ve kültürel anıtları korumayı amaçlayan bir teşkilat olmuştur⁴⁸. Akıl öncüleri köy yazarlarından ibaret olan örgütün faaliyetleri en çok da mimari ve edebiyat alanında belirgin olmuştur (Novikov, 2012: 262).

1960'ların 1970'lerin başında, samizdat⁴⁹ olarak anonim bir şekilde olan “*Ulusun Sözü*” isimli bir belge dolaşıma girmiştir. Burada yazarlar, ulusal geleneklere dayanan güçlü bir hükümeti, Birleşik Bölünmez Rusya'yı ve bununla birlikte Rusya sınırları içerisinde yaşayan tüm halkların kültürlerini özgürce yaşama ve geliştirme hakkına sahip olmaları gerekliliğini yazılarında savunmaktaydılar. Aynı zamanda Rus insanının doğum oranındaki düşüş, sosyal ataletin büyümesi, aile temellerinin zayıflaması sonucu toplumun parçalanması, manevi değerlerin ortadan kalkması gibi sorunlar hakkında da yazılar yazılmaktaydı. Rus

---

yönetimi döneminde, önceki dönemle kıyasla SSCB'de bir tüketim toplumunun ortaya çıkışının yanı sıra yaşam standartlarında da bir artış kaydedilmiştir. Kruşçev dönemi aynı zamanda, Karayip krizi vakaları, 1956 Macar ayaklanmasının bastırılması ve Detalinizasyon politikası ile bilinmektedir. Nikita Kruşçev 11 Eylül 1971'de vefat etmiştir. Bkz.: Shevelev, (1999).

⁴⁷ Sovyet devlet adamı **Leonid İlyiç Brejnev** - 19 Aralık 1906'da Ukrayna topraklarında işçi sınıfı bir ailede doğdu. II. Dünya Savaşı sırasında Leonid Brejnev, Sovyet Ordusunun Kafkasya'da, Karadeniz bölgesinde, Kırım'da, Ukrayna'da askeri operasyonlarının yanı sıra Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan'ın kurtuluş savaşlarında yer almış ve Prag'daki savaşı tümgeneral rütbesiyle bitirmiştir. 50'li yıllarda Moldova Komünist Partisi Merkez Komitesinin birinci sekreteri ve ardından Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin birinci sekreteri görevlerinde bulunmuştur. Mayıs 1960'tan Temmuz 1964'e kadar ise SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığında başkanlık görevini icra etmiştir. 14 Ekim 1964'te Nikita Kruşçev'in görevden alınmasından sonra, KPSS Merkez Komitesinin genel kurulunda Brejnev, KPSS Merkez Komitesinin birinci sekreteri olarak seçilmiştir. Brejnev dönemi, “durgunluk” dönemi olarak bilinmektedir. Bu dönemde ülkede toplumun sosyal, ekonomi ve manevi alanlarında olumsuz süreçler büyüyordu. Bundan ziyade Brejnev'in adı, Çekoslovakya'ya (1968) “Tuna Operasyonu” adı verilen müdahale ile ve Sovyet birliklerinin 26-27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgali ile de bilinmektedir. Leonid Brejnev, 10 Kasım 1982'de vefat etmiştir. Bkz.: Churbanov, (2007).

⁴⁸ 1964 yılında kurulmuş olan Moskova öğrenci kulübü “Rodina” ve 1966 yılında kurulmuş olan “Tüm Rusya Tarihi ve Kültürel Anıtları Koruma Derneği”. Bkz.: Osipov, (1978: 98).

⁴⁹ Sovyet döneminde ideolojik ve diğer nedenlerle yasaklanmış edebiyatın yasa dışı üretimi ve dağıtımıdır.

milliyetçilerine göre bu gibi sorunların giderilmesi yalnızca milli değerlere dayanan güçlü devlet ile mümkün olacaktır (Garkin & Koroleva, 2014: 28).

Ülke genelinde yayınlanmakta olan bu illegal yazıların ekseninde ciddi taraftarlara sahip milliyetçi teşkilatlar kurulmaya başlamıştır. Bunlardan bazıları: Sovyet Slavofilleri, Rus Milli Bolşevikleri, Rusofil Muhalifler, Milliyetçi Sosyalistler, Faşizmin Rus takipçileri ve Birleşmiş Rus Milliyetçileri dernekleridir. Belirtmek gerekir ki, bütün bu milliyetçi gruplar birbirinden katı şekilde ayrışmaktadırlar (Novikov, 2012: 262). 1964 yılında ise antikomünist ve Hristiyan din düşüncüsü olan İgor Vyacheslavoviç Ogurtsov (1937), Kuzey Başkent’de⁵⁰, açıkça anti-komünist faaliyetlerde bulunan VSKHSON “Vserossiyskiy Sotsial-Khristianskiy Soyuz Osvobozhdeniya Naroda” (Tüm Rusya Halkının Kurtuluşu için Sosyal-Hristiyan Birliği) adında milliyetçi bir teşkilat kurmuştur. Örgütün tüzüğü gereği, Sovyet sisteminin silahlı olarak yıkılması ve siyasetin, ekonominin ve kültürün “Hristiyanlaştırılması” temelinde yeni bir Hristiyan devletin yaratılması hedef olarak belirlenmiştir (Vyrko, 2012: 30).

Bu dönemde Rusya’da muhalefetin oluşumu sırasında bolşevik Rus milliyetçisi olarak bilinen Rus Milli Bolşevik hareketinin kurucusu Aleksandr Aleksandroviç Fetisov (1912-1991) grubu ortaya çıkmıştır. Fetisov genel olarak köylü topluluklarının restorasyonu ve sanayisizleşme yönünde çağrılar yapmıştır. Fetisov’a göre Rusluğun özünü yaşatmak tarımcılıktan geçmektedir. Bu yüzden Doğu Avrupa’daki Slav topraklarında sanayileşmeye değil tarım sektörünün gelişimi için devletin teşvikte bulunması gerekmektedir (Novikov, 2012: 263).

Böylelikle 1960’larda ve 1970’lerde, Rus milli kimliğinin farkındalığında gözle görülür bir büyüme yaşanmıştır. Araştırmacılara göre bu sürecin ana nedeni, Rus halkının ekonomik geçimsizliğinden kaynaklanmaktadır⁵¹. Şöyle ki, Rus halkının yaşam standardı birçok açıdan SSCB’nin diğer halklarının çoğundan daha düşük olduğu gösterilmektedir (Chebotarev, 2006: 333). Bu istatistiksel karşılaştırma Rus tarihçileri tarafından da inkar edilmemektedir. Ulyanov adına olan St. Petersburg Üniversitesi “LETI”de Felsefe Bölüm

⁵⁰ St. Petersburg, Rusya’nın kuzey başkenti olarak kabul edilmektedir.

⁵¹ Ortalama hesaplara göre 1970’lerde, RSFSR topraklarında yaşayan ve Rus milletinden olan insan başına yılda 851 ruble bütçe fonu harcanırken, ESSR’de (Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) olan Eston başına 1268 ruble harcanıyordu. Bkz.: Chebotarev, (2006: 333).

Başkanı olan Margarita Rosenko (1929-2019), bu eğilimin 1980'lerin sonuna kadar devam ettiğini vurgulamaktadır (Chebotarev, 2006: 334).

Bu dönemde (1971'den 1974 yılına kadar) V. Osipov'un editörlüğünde Rus milliyetçi hareketinin yayını olan “Veçe”⁵² dergisi, yayınlanmıştır. Derginin adı, Rus ulusunun doğasında var olan ve onu karakterize eden özellikler olarak halk dayanışmasını ve hoşgörüyü simgelemektedir. Osipov, Rus milliyetçiliği ideolojisine hitaben bu ifadeleri kullanmaktadır: “*Rus milliyetçiliği anlayışı, ruhsal arınma ve zenginleşme arzusunun ve ayrıca kültürel seviyenin yükseltilmesinin bir sonucu olarak doğmuştur*” (Osipov, 1978: 201-202). Bu bağlamda, derginin editörleri, kendi görevlerini maddi ve manevi kültür anıtlarının korunması, “milli mabetlere” saygı gösterilmesi, “Vatana ve Ortodoks Kilisesine olan sevginin sürdürülmesi” yönünde ilan etmişlerdir (Osipov, 1978: 202-203). Osipov'un milliyetçilik anlayışı koruyucu bir karaktere sahip olup, yok olan Rus ulusunun kendini koruma içgüdüsünün bir tür gerçekleşmesi olarak nitelendirmek mümkündür. Çünkü Osipov'a göre, ölmekte olan Rus ulusu sorunu diğer halkların haklarından daha önemli konumdur. Bundan dolayı da “Veçe” dergisi editörü Osipov, Rus ulusal ilkelerini ön plana çıkaran SSCB Anayasasının fiili olarak uygulanmasına dayanmakta olan bir Sovyet sistemini savunmaktadır.

Bu dönemdeki SSCB'deki Rus milliyetçi hareketine ideolojik olarak Aleksander İsayeviç Soljenitsin (1918-2008), İgor Rostislavoviç Şafareviç (1923-2017) gibi birçok bilim adamları önemli desteklerde bulunmuşlardır. Ancak dönemin en önemli milliyetçi liderlerinden birisi hiç kuşkusuz A. İ. Soljenitsin olmuştur. Matematik ve fizik alanında öğretmen, edebiyat alanında ise Nobel Ödülü sahibi bir yaratıcı yazar, anti-komünist Soljenitsin, kendisine uygulanan baskıya rağmen fikirlerinden vazgeçmemiş ve çalışmalarına her zaman devam etmiştir.

Soljenitsin'nin fikirlerine göre Marksizm, aydınlanma ideolojisinin özel bir halidir. Ancak buna rağmen yazara göre sosyalizm ve kapitalizm, dinsiz hümanist bir düşünce tarzını seçtikleri için başarısızlığa mahkumdurlar. Bu yüzden yıpranmış, modası geçmiş hatalı bir

---

⁵² 1971-1974 senelerinde SSCB'de yayınlanmaya başlamıştır. “Veçe” dergisi, “Rus sansürlü Ortodoks vatansever dergisi” olarak isimlendirilmektedir. Derginin kurucusu ve yazı işleri müdürü Vladimir Nikolayeviç Osipov (1938-2020) olmuştur. Bkz.: Osipov, (1978: 198).

ideoloji olan Marksizmden vazgeçilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda Kapitalizmde, sosyalizm kadar kötü ve yıkıcıdır (Solzhenitsyn, 1974: 146).

Devrimci ayaklanmalara karşı çıkan Soljenitsin'in görüşleri, kapalı bir toplum olan Rus halkının baskıcı, dinsiz otoriteden kurtularak kendi kaderini tayin etme, dolayısıyla evrimsel bir dönüşüm gerçekleştirmesi gerektiği yönündedir. Andrey Dmitrieviç Saharov (1921-1989) gibi insan hakları savunucusu, nükleer fizikçi, Nobel Barış Ödülü sahibi, Batı ile SSCB arasında her yönden yakınlaşmayı ve komünist olmayan ülkelerle iyi ilişkiler kurulmasını öneriyorduydu; komünizmi Şeytanın yeryüzündeki elçiliği olarak gören Soljenitsin, Batı'nın SSCB'ye borç vermeyi durdurmasını, ticaret ve teknoloji transferini kısıtlamasını ve zulme uğramış kişilerin haklarını koruması gerekliliğini savunmaktadır (Garkin & Koroleva, 2014: 29). Ona göre, eğer Sovyet yönetimi tüm dünya tarafından sert tepkiye uğrarsa ve ülke içerisindeki halkta kimlik bilincinin farkına vararak haklarını talep eder olursa Rus sorunu çözülmüş olur.

Bu yüzden halkı bilinçlendirmek adına, Sovyet rejimine karşı olan fikirleri ve özellikle de Rus halkının uzun yıllardan beri ezik ve fakir durumda olması yönündeki isyanı, ele almış olduğu yazılarda yerini bulmaktadır. Bu amaçla yazılmış olan eserlerden birisi de *“İvan Denisoviç'in Bir Günü”* (1962) adlı hikayesi, Soljenitsin'in SSCB'de yayınlanan eserlerinin ilkidir. Ancak yazarın bu ve bu gibi birçok eserinin basımı, 1966 senesinden sonra uzun yıllar boyunca yasaklanmıştır. Devamında ise kişisel arşivine KGB “Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti” (Devlet Güvenlik Komitesi)⁵³ tarafından el konulmuştur. Bu yüzden yazarın eserleri gizli yollarla yurt dışına çıkarılarak basımı ve dağıtımı yurtdışındaki milliyetçiler tarafından sağlanmaya başlamıştır. *“İlk Çemberde”* (1968) ve *“Kanser Koşuşu”* (1969) romanın yurtdışında yayınlanmasından sonra, Soljenitsin destekçileri ile devlet arasındaki çatışma daha da artmaya başlamıştır. Soljenitsin'in *“Bütün Rusya Patriği Pimen'e Mektup”*, *“Barış ve Şiddet”*, *“Sovyetler Birliği Serkerdelerine Mektup”*, *“14 Ağustos”* (1971) ve *“Takımada GULAG”* (1973) (Svetov - Korsakov, 1974:

---

⁵³ 13 Mart 1954'te SSCB Bakanlar Kurulu'na bağlı olarak Devlet Güvenlik Komitesi kuruldu. Bu Komite 1991 yılına kadar faaliyetini yürütmüştür. 3 Aralık 1991 SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov, “Devlet Güvenlik Organlarının Yeniden Düzenlenmesi Hakkında Kanun”u imzaladı. Kanun temelinde, SSCB'nin KGB'si kaldırıldı ve temelinde bir geçiş dönemi için Cumhuriyetler Arası Güvenlik Servisi ve SSCB Merkezi İstihbarat Servisi (şimdiki Rusya Federasyonu Dış İstihbarat Servisi) kuruldu. Bkz.: FSB, (1999-2021).

169) eserleri, yazarı Sovyet liderliği tarafından Şubat 1974'te ülke sınırları dışına (Almanya'ya) kovmaya zorlamıştır (Garkin & Koroleva, 2014: 29)⁵⁴.

Soljenitsin'in haricinde “Samizdat döneminde” Rus milliyetçiliği önderlerinden olan Şafareviç'in (1974-1978), “*Rusfobisi*” (1978), “*Rus sorunu*” (1990) adlı eserleri Rus milliyetçilerinin ideolojik yönelimini belirlediği sayılmaktadır. Igor Rostislavoviç Şafareviç, SSCB'nin doğal olmayan ve hasta bir organizma durumunda olduğunu vurgulamaktadır. Bunu da, Rus halkının milli kimlik anlayışının yok edilmesi sonucu, Rusların milli egemenliğe dayanmakta olan ulus devlet anlayışından mahrum bırakılmalarına bağlamaktadır. Şafareviç'e göre, yeni ideal içtimai sistem, yapısı gereği manevi ve ahlaki değerlere dayanmalı, sosyal adalet ve sosyal sorunlar şiddet ile halledilmemelidir (Shafarevich, 1992: 67). Şafareviç'in 1974'te Batı toplumlarındaki demokratik sistemin işleyiş prensibini (faydalarını) kendi prespektifinden inceleyerek, aslında pratikte pek de güvenli olmadığını, insan haklarının gerçekleşmesini engellediğini vurgulamıştır. Bunun nedeni olarak ise Batı toplumunun dinsiz olmalarına esaslandırmıştır. Bu çıkarımı ise SSCB'nin dağılıp demokratikleşmeye doğru adımladığı dönemdeki (1990'larda) Rusya'da karşı karşıya kalınan devletin medya üzerindeki kontrolünü kaybetmesi ile, bireysel silahlanmanın artmasıyla, toplu mitinglerin ve grevlerin olmasıyla, ülkeye giriş çıkışların kontrolsüzce gerçekleşmesiyle, kriminal çetelerin ülke genelindeki hadsiz faaliyetleriyle, dolayısıyla bu gibi bir takım düzensizlik ile mukayese ederek varmıştır. Bu yüzden Şafareviç'e göre Rus toplumunun ileri seviyedeki evrimi, Hristiyanlık sayesinde Rusluğun özüne dönmesi ile gerçekleşecektir (Polivanov, 1992: 151).

Rus milliyetçi güçlerinin ülkedeki etkilerini artırma fırsatları, Mihail Gorbaçov'un⁵⁵ perestroyka politikası sonucu SSCB çağının kırılma döneminde gerçekleşmiştir. Bu onların

---

⁵⁴Yaratıcı entelijansiya temsilcilerine yönelik bu tür cezalandırmalar, Sovyet liderliği tarafından 1920'lerin başlarından itibaren uygulanmaktadır. SSCB'nin yurtdışındaki nüfuzunu korumak adına uygulanmakta olan bu “hümanist” davranış (yurt dışına sürgünedilmek), genel olarak devlet için ciddi bir tehlike oluşturmayanlara karşı uygulanmıştır.

⁵⁵ **Mihail Sergeyeviç Gorbaçov** (1931) – Halen Rusya'da ve eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinde lanetle anılan, bazı kesimler tarafından ise saygı ve sevgi gösterilen Gorbaçov, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin son Genel Sekreteri (1985-1991) olmuştur. 1990'da Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen Gorbaçov'un, Sovyetler Birliği'nde devlet başkanı ve KPSS başkanı olarak faaliyet gösterdiği dönemde, tüm dünyayı etkileyen ve aşağıdaki tarihsel olayların sonucu olan en ciddi değişiklikler meydana geldi: Sovyetler Birliği'nde geniş çaplı bir reform “Perestroyka” girişimi gerçekleşti; SSCB'de “Glasnost” politikasının tanıtımıyla, konuşma ve basın özgürlüğü, demokratik seçimler uygulanmaya başlamasının yanı sıra, sosyalist ekonominin piyasa ekonomisi modeli yönünde değişimi sonucu ülkede derin ekonomik kriz patlak verdi; Sovyetler Birliğinin çökmesiyle Soğuk Savaş sonlandı; Sovyet birlikleri Afganistan'dan çekildi (1989);

açık şekilde ilk gayri resmi faaliyetleri olarak bilinmektedir. 1980 yılında kurulmuş olan ve antikomünist, antisemitist, antisyonist, muhafazakar Rus milliyetçiliği ideolojisini içinde barındıran “Pamyat” (Hatıra) örgütünün bu yıllardaki faaliyetleri bir nevi etkisiz bir biçimde olmakla beraber belirtmek gerekir ki, bu örgütün nüfusun çoğunluğunun gözündeki imajı olumsuz şekilde olmuştur. Bunun sebebi sadece Rus milliyetçi hareketinin zayıflaması için çalışan aktörler değil, neredeyse “Pamyat”ın kendi öncüleri de olmuştur. Çünkü programlarında genel olarak “Yahudi-Mason komplosu” ile savaşmak, yahudi nefreti konularını vurgulamkataydılar (Prokopenko, 2016: 30). Ancak Rus halkında bu tür çağrışımlar karşılık bulamamıştır. Çünkü vurgulamak gerekmektedir ki, milliyetçi güçler, özellikle de 1980 yılından itibaren demokratikleşmeyi en çok isteyen Rusya nüfusunun en aktif kısmının aslen Rus olmayanlardan ibaret olduğunu hesap etmemişlerdir (Novikov, 2012: 262).

1989 yılından başlayarak “Pamyat” milliyetçi örgütünün alternatifi olarak, önce SSCB’de, ardından Rusya Federasyonu’nda, hem solu hem de sağı birleştirmeye çalışan egemen örgütler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar: Birleşik Rusya Konseyi Birliği, Rusya Yurtsever Güçleri Koordinasyon Konseyi, Otçizna (Vatan), Rusya Ulusal Birliği, Rus Halk Meclisi, Rus Ulusal Konseyi, Milli Kurtuluş Cephesi’dir. Bu örgütlerin hepsinin ortak amacı; ülkenin dünya sahnesindeki konumunu güçlendirilmek, SSCB’nin çöküşünden sonra devletin toprak bütünlüğünü korunmak, iflas etmiş devlet ekonomisini yeniden ayağa kaldırmak olmuştur (Novikov, 2012: 263).

Ancak bu örgütlerin hiçbirisi de önemli bir aktör olmayı başaramamışlardır. Böylece, milliyetçi örgütlerin hiçbirisi Batı yanlısı demokratların aksine, tek bir koordinasyon merkezi oluşturmayı başaramamışlardır. Kruşçev’le dirilmeye başlayan Rus milliyetçiliği fikirleri, SSCB’nin çöküşünden sonra elde etmiş olduğu tam özgürlük fırsatını değerlendirme konusunda başarısız kalmıştır. Bunun temel nedeni ise Rus siyasi ulusunun oluşum sürecinin tamamlanmamış olması sayılmaktadır. Ayrıca, bu dönemde ülkede çok sayıda milliyetçi görüşlü entelijansiya eksik bulunmaktadır. Siyasi arenaya çıkmaya çalışan örgütlerin çalışma biçimleri ise halk kitlesi tarafından ilkel ve gericici olarak

---

Komünizmin resmi devlet ideolojisi statüsü olarak reddedilmesi ile birlikte bu ideolojiye muhalif olanlara karşı takipler sonlandı; SSCB’nin ve Doğu Avrupa’nın sosyalist ülkelerinin piyasa ekonomisine ve demokrasiye geçişinin bir sonucu olarak SSCB ve Varşova bloku çöküşü uğradı. Bkz.: Chernyshov, (2010).

nitelendirilmektedir. Bunu yalnızca yetersiz finansman ve karizmatik bir liderin yokluğu ile açıklamak mümkün değildir. Çünkü örgütlerin başındaki kişilerin hazırladıkları miting sloganları ve diğer program yönergelerinin modasının geçmiş olması ve halkın talepleriyle eşleşmemesi de başarısızlığın temel sebeplerindendir. Bunun nedeni de, SSCB'nin son dönemlerindeki özellikle de ekonomik kriz yüzünden Rus halkının zihniyetinde meydana gelen fikri değişiklikler, bu örgütlerce göz ardı edilmiştir (Novikov, 2012: 263). Böylelikle anlaşıldığı üzere milliyetçi örgütlerin başında duran insanlar, kendilerini siyasi atmosferin gerçek mekanizmalarının dışında buldular ve tedricen desteklerini giderek kaybettiler (Vyrko, 2012: 33). Başka bir ifadeyle vurgulamak gerekirse, dönemin Rus milliyetçileri, Rusya sakinlerine, onlara muhalif olanların teklifleriyle ilgili olarak tamamen rekabet etmeyen bir dizi belirsiz sloganlar sunmaktaydılar. Belirtmek gerekir ki, bu dönemde anket araştırmaları verilerine göre perestroyka'nın sona ermesi döneminde, ülke sakinlerinin büyük çoğunluğu Batı liberal modeline göre modernleşme arzusunda olmuşlardır. Bütün bunların sonucu olarak ise söylemek mümkündür ki, 1990'ların başında, özellikle gelişmiş nitelikte siyasi güç olarak tam teşekküllü bir Rus milliyetçiliği fikri oluşturulamamıştır (Novikov, 2012: 263).

2.3.2 Gelişen Demokrasi ve Rusya Federasyonu

Mart 1985'te, ülkenin parti liderliğine nispeten genç ve hırslı olan Mihail Gorbaçov gelmiştir. Onun girişimiyle, Nisan 1985'te, ülkenin sosyo-ekonomik gelişimini bilimsel ve teknolojik ilerleme temelinde hızlandırmayı amaçlayan yeni bir stratejik rota ilan edilmiştir (Matvey, 2009: 41).

19 Kasım 1985 Mihail Gorbaçov, İsviçre'deki Cenevre zirvesinde ABD Başkanı Ronald Reagan⁵⁶ ile ilk kez bir araya gelmiştir (Zakirova, 2014: 17). Gorbaçov'un meşhur Perestroyka ve Glasnost politikalarının temelleri bu görüşmeden sonra, Şubat 1986'da 27. Sovyet Komünistleri Kongresinde atılmıştır. Bu kongrede, Sovyet toplumunun yaşamının tüm yönlerinin yeniden yapılandırılması için bir kurs ortaya konulmuş, ancak uygulanması

---

⁵⁶ **Ronald Reagan** (1911-2004) - Amerikalı politikacı (Cumhuriyetçi) ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 40. Başkanı (1981-1989) olan Reagan, aynı zamanda film oyuncusu ve radyo sunucusu olarak da bilinmektedir. Bkz.: Woodard, (2012).

için belirli mekanizmalar hazır olmadığından sıradan bir ideolojik slogan olarak algılanmıştır.

Bu dönemde aynı zamanda, Sovyetler Birliği dış politikasını kökten değiştirerek Batı ile Doğu arasındaki gerilimi yumuşatmayı, bölgesel savaşları ve çatışmaları çözmeyi, tüm devletlerle ekonomik ve siyasi bağları genişletmeyi amaçlamıştır. Böylelikle Sovyetler Birliği, Afganistan'daki savaşı sona erdirmiş, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkileri geliştirmiş ve Almanya'nın birleşmesini sağlamakla bir takım politikalara imza atmıştır (Lukyanov, 2021: 21-22).

Bu politikaların yanı sıra 1989 yazında, yukarıdan gelen bir devrimle birlikte “perestroyka” milyonların davasına dönüşmeye başlamıştır. Artık mesele sosyalist sistemin iyileştirilmesiyle ilgili değil, tamamen değişmesiyle ilgili olmaya başlamıştır. Bunun neticesinde de ülke genelinde geniş çaplı bir miting dalgası yayılmıştır (Parfiryev, 2020). Bunlardan biri Temmuz 1989'da neredeyse SSCB'nin tüm kömür havzalarında: Donbass'ta (Ukrayna), Kuzbass'ta (Rusya), Karaganda'da (Kazakistan), Vorkuta'da (Rusya) gerçekleşmiştir. Burada çalışan madenciler sadece ekonomik değil, siyasi talepler de ileri sürmekteydiler; özellikle de Anayasanın altıncı maddesinin ⁵⁷ kaldırılmasını, basın özgürlüğü ve bağımsız sendikaların yaratılmasını talep etmekteydiler (Ershov & Zimenkova, 2016: 21).

SSCB geneline yayılmış olan hoşnutsuzluk, toplu grevler, mitinglerin yanı sıra KPSS'nin kendi içindeki iç çelişkilerin büyümesi, parti liderliğini çok partili sistem üzerindeki konumunu yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır. Sonuç olarak SSCB Anayasasının altıncı maddesi iptal edilmiştir (Ershov & Zimenkova, 2016: 21). Böylece 1989-1990'da KPSS'nin seyrine alternatif olarak yeni ideolojik ve siyasi eğilimde olan DPR “Rossiyskaya Demokraticeskaya Partiya” (Rusya Demokrat Partisi), KPR “Krestyanskaya Partiya Rossii” (Rusya Köylü Partisi) ve başkanlığında Vladimir Jirinovski'nin ⁵⁸ olduğu LDPR

---

⁵⁷ **Madde 6:** Sovyet toplumunun önde gelen ve yol gösterici gücü, siyasi sisteminin, devlet ve kamu kuruluşlarının çekirdeği, Sovyetler Birliği Komünist Partisidir (KPSS). KPSS halk için vardır ve halka hizmet eder. Marksist-Leninist öğretilerle donanmış olan Komünist Parti, toplumun gelişmesi için genel beklentileri, SSCB'nin iç ve dış politikasını belirler, Sovyet halkının büyük yaratıcı faaliyetini yönlendirerek, komünizmin zaferi için planlı, bilimsel temelli bir mücadele vermektedir. Tüm parti örgütleri SSCB Anayasası çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bkz.: 12 Nisan 1978 Anayasası, Birinci Kısım: SSCB'nin sosyal sisteminin ve politikasının temelleri., Birinci Bölüm: Siyasi sistem.

⁵⁸ **Vladimir Volfoviç Jirinovskiy** (1946) – Rusya siyasetinin önemli politikacılarından olan Jirinovskiy, kurulduğu günden beri (1989) LDPR'in başkanlığını yürütmektedir. Felsefi bilimler doktoru, milletvekili ve

“Liberalno-Demokraticheskaya Partiya Rossii” (Rusya Liberal Demokrat Partisi) ortaya çıkmıştır (Isayev, 2017: 38). Anti-komünist görüşleri destekleyen partiler güçlü ittifak kurmak amacıyla “Demokratik Rusya” isimli bir koalisyon altında birleşerek faaliyetlerine devam etmeye çalışmışlardır. Sol kanat ve milliyetçi güçler ise ideolojik muhaliflerinin aksine, seçmenleri konsolide edemedi ve kendi taraflarına çekemediler, çünkü özellikle belirtmek gerekmektedir ki, bu dönemin koşullarında demokratik sloganlar nüfus için daha çekici olmuştur (Isayev, 2017: 77).

Bu dönemde, eski üst düzey parti üyeleri bir darbe girişiminde bulunarak çökmekte olan Sovyetler Birliğini düşmüş olduğu durumdan kurtarmak adına Gorbaçov'un görevden alınması yönünde girişimde bulundular. Ancak Ağustos 1991 darbe girişiminin başarısızlığı, eski siyasi sistemi yeniden canlandırmanın imkansızlığını bir daha göstermiş oldu (Obolkin, 2020: 202-203). 25 Aralık 1991 yılında ise devlet otoritesini kaybeden Mihail Gorbaçov, SSCB Başkanlığı görevinden istifa ettiğini resmen açıklamıştır. Böylelikle KPSS'nin de faaliyeti askıya alınmış, Kremlin üzerindeki SSCB bayrağı ise indirilmiştir. Aralık 1991'de aynı zamanda SSCB milli marşı iptal edilerek yerine “Vatansever Şarkı” isimli yeni milli marş kabul edilmiştir (Radugin, 2015: 60). Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, Aralık 1991'de Amerikan başkanı halkını Soğuk Savaşta zafardan dolayı tebrik etmiştir (Lukyanov, 2021: 22).

Bu dönemde kendini demokrat ve Batı yanlısı olarak gösteren Boris Yeltsin⁵⁹, her bakımdan özgürlük arayışında olan yoğun kitle için “mumla aranan” lider olmuştur. SSCB'nin Batı ile yumuşama siyaseti döneminde devlet tarafından ABD'ye gönderilen Yeltsin, SSCB'nin gelecek demokrasi planları hakkında söyleşiye katılmıştır. 1993-1995 sene aralığında LDPR'den milletvekili olan Vladimir Lisiçkin'e (1941) göre Yeltsin ABD seferinde, Batı

---

aynı zamanda avukat olan Jirinovskiy, ekonomi, tarih, hukuk vb. bir çok alanda da kitap yazmışlığı bulunmaktadır. Rusya'nın dış politikası konusunda sık sık radikal ve saldırgan söylemleri ile gündeme gelmesi ile beraber, kendisini milliyetçi olarak tanımlamaktadır. Bkz.: Nikonenko, (2010).

⁵⁹ **Boris Nikolayeviç Yeltsin** (1931-2007) – Hem Sovyetler Birliği döneminde hem de Rusya Federasyonu döneminde önemli bir devlet adamı ve siyasi figür olarak bilinmiştir. Yeltsin, SSCB dağıldıktan sonra Rusya Federasyonu'nun ilk halk tarafından seçilen Başkanı (1991-1999) olmuştur. Cumhurbaşkanlığı görevi süresince faaliyetlerinden dolayı, Rusya'nın sosyo-politik ve ekonomik yapısının radikal bir reformcusu olarak bilinmektedir. Boris Yeltsin'in Başkanlık görevi döneminde 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşü, 1992 başlarında fiyat serbestleşmesi ve özelleştirme, Yüksek Kurulun dağılması ve 1993 Anayasasının kabulü, ilk Çeçen savaşı (1994-1996) ve ikinci Çeçen savaşının başlangıcı, 1998 senesi Rusya'da gerçekleşen derin ekonomik kriz ve bu gibi bir sıra önemli olaylar yaşanmıştır. Bkz.: Mlechin, (2007).

camiası için SSCB'nin yeni dönemindeki yönetici olarak görmek istedikleri insan figürünü oluşturmuştur (Tsentr, 2018).

Komünizm değerlerini yerden yere vurarak özgürlük ve komünizmin bağdaşamaz olduğu yönünde sık sık sloganlar atan Yeltsin, 1991 senesinde bağımsız olarak seçimlere katılarak %57 oy oranıyla cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Yeltsin'in ifadesiyle: *“Rusya halkı özgürlük haklarını savundu ve 75 yıllık kabusun tekrür etmesine izin vermeyerek parlamenter demokrasi yolunu seçmiştir”* (Vestnik - INFO, 2021). Böylelikle 8 Aralık 1991'de Belovejskaya Puşa'da⁶⁰ Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Ukrayna Devlet Başkanı Leonid Kravçuk (1934) ve Beyaz Rusya Yüksek Konseyi Başkanı Stanislav Şuşkeviç (1934), SNG'nin “Sodruzhestvo Nezavisimyykh Gosudarstv” (Bağımsız Devletler Topluluğu) kurulması (Polyakov, 2019) ve SSCB'nin varlığının sona ermesi üzerine Belovejskaya Antlaşmasını imzalayarak, Sovyetler Birliği'nin artık var olmadığını ve eski Birliğin 15 bağımsız cumhuriyete bölündüğünü açıkladılar (White, 2007: 25).

Eski SSCB'nin yasal halefi haline gelen Rusya Federasyonu ise eski devletin ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkilerindeki tüm zorlukları da miras edinmiştir. Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, ülkedeki çeşitli siyasi çevre ve partiler arasında anlaşma yapmakta güçlük çekerken, ülkede piyasa reformlarını gerçekleştirmek için Batıcı ve Batılı reformcu ekonomistlerle yakınlaşmıştır. Hatta 1992 yılında Boris Yeltsin, ABD Kongresi'nde şu ifadelerle yer vermiştir: *“Ülkemizde yeni düzenlenmiş yasal kanuna göre, herhangi bir işletme yerini özelleştiren yabancı vatandaşlara o yerin arsa sahipliği de verilecektir. Böylece biz, Amerikan özel sermayesini eşsiz ve keşfedilmemiş Rusya pazarına davet ediyoruz ve geç kalmayın diyoruz”* (Vestnik - INFO, 2021). Yeltsin'in devlet mülküne düşüncesizce özelleştirme politikası uygulaması, Batılı uluslararası kuruluşlara mali yönden borçlanma, ülkedeki genel durumu önemli ölçüde kötüleştirmiştir (Yasin, 2017: 10).

2.3.3 Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'nde Durum

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını fırsat bilen SSCB cumhuriyetleri hemen bağımsızlığını ilan ederek ulus devlet kurma yoluna girmişlerdi. Ancak Sovyetlerin milletler politikası esaslı her cumhuriyet içerisinde birden çok millet göç/sürgün ettirilmiş ve bunun sonucunda da

---

⁶⁰ Beyaz Rusya

karma bir milli azınlıklar ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu durumda ise ulus devlet kurmak isteyen cumhuriyetlerde etnik çatışmalar kaçınılmaz olmuştur (Puchenkov, 2020: 827). 1988-1991'de, SSCB'yi bir etnik çatışma dalgası sardı: Dağlık Karabağ'da ve Sumgayıt'ta Azerbaycanlılar ile Ermeniler (1988)⁶¹, Fergana'da Özbekler ve Ahıska Türkleri arasında gerçekleşmiş amansız çatışmalar (1989)⁶², Sohum'da Gürcü - Abhaz etnik çatışması (1989)⁶³, Tshinvali'de Gürcü - Oset etnik çatışması (1990)⁶⁴, (Parfiryev, 2020). Yüzlerce

---

⁶¹ 1988-ci yıl Şubatın 27-29-da eski SSCB'nin en yüksek makamlarının doğrudan liderliğinde Sumgayıt hadiseleri gerçekleştirildi ve bu vahşilik Azerbaycan halkının adına yazıldı. Bu hadise Azerbaycan-Ermenistan münakaşasının başlamasında ve özellikle de Karabağ'ın işgalinde mühim rol oynamıştır. Ancak vurgulamak gerekmektedir ki, bundan önce de 1988 yılında 220 binden fazla Azerbaycan Türkü Ermeni ırkçı vahşiliğine daha fazla dayanamayarak anavatanlarını zorla terk etmek zorunda kalmış ve bugünkü Azerbaycan sınırlarına sürgün edilmişlerdir. Bu dönemde Erivan'da ve Dağlık Karabağ'da Ermeniler Azerbaycanlılara zulmediyor, öldürüyor ve küçük kız çocuklarına tecavüz ediyor haberleri Azerbaycan'ın büyük şehirlerine özellikle de Ermenilerin yoğun yaşadığı Sumgayıt kentine ulaşınca, buradaki halk arasında hoşnutsuzluk ve itirazlar yükselmeye başlamıştır. Daha önceden de ahalinin arasına Azerbaycan Türkçesini ana dili gibi bilen Ermenilerden ibaret provakatör terörist gruplar yerleştirilmiştir. Bu fırsatı elden kaçırmayan Ermeni teröristler, bu kentte Azerbaycanlılarla hiçbir sorunu olmayan Ermenileri vahşi şekilde katlederek bunu Azerbaycanlılar intikam için yaptı şeklinde lanse ettirmeye başladılar. Bu grup tarafından Sumgayıt'ta 26 Ermeni, 6 Azerbaycanlı vahşice öldürülmüş, 400 kişi ise yaralanmıştır. Bkz.: Süleymanoğlu, (2009).

⁶² Mayıs 1989'da Özbekistan SSC'nin Fergana bölgesinde, bugün Fergana katliamı olarak bilinen korkunç olaylar yaşanmıştır. Yerli Özbekler tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemleri sırasında onlarca Ahıska Türkü amansızca öldürülmüştür. Bu olaylardaki kurbanların kesin sayısını belirlemek bugün dahi mümkün değildir. Belirtmek gerekir ki, Ahıska Türkleri, Stalin döneminde Gürcistan'dan ve Kafkasya'nın diğer bölgelerinden Orta Asya'ya sürgün edilmiş ve bu döneme kadar yerli halk ile hiçbir sorun yaşamadan barış içerisinde yaşamışlardır. Her şey aniden başlamış ve aradan otuz yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen bugün bile kimse buna neyin sebep olduğunu kesin olarak açıklayamamıştır. Özbek tarafı, Fergana'daki olayların sosyal, ekonomik nedenlerle ortaya çıktığını ve bu olaylarda KGB'nin eli olduğunu iddia etmektedirler. Görgü tanıklarına göre, bu olayların arkasında Sovyetler Birliği'nin yakında çökeceğini öngörerek tüm yabancıları Özbekistan'dan çıkarmaya karar veren milliyetçi olarak tanımlanan provokatör gruplar tarafından yapılmıştır. Sonuç olarak Fergana'da gerçekleşen trajedi neticesinde 757 ev yakılmış, 52'si Ahıska Türkü, 36'sı Özbek olmak üzere toplamda 103 kişi öldürülmüş, 1011 kişi yaralanmıştır. Bkz.: Yunusova, (2012: 62).

⁶³ Gürcü-Abhaz ilişkileri uzun zamandan beridir aralarında küçük çaplı sürtüşmelerin olduğu ve 1980'lerin sonlarında temel nedeni etnik gerilimin büyümesiyle bir kriz ortaya çıkmıştır. Abhazya bölgesi, Gürcistan SSC'nin özerk bir bölgesiydi. Sovyetlerin dağılmasını fırsat bilen Abhazlar, Mart 1989'da Gürcistan SSC'sinden ayrılma girişiminde bulunmuşlardır. Bu girişimler doğal olarak Gürcü nüfusu tarafından sert tepkiye neden olmuştur. Ülke genelinde itiraz ve tepki gösterileri yükselmeye başladı. Artık bu olaylar, 28 Mart'ta etnik gruplar arası çatışmalara dönüştü. Bu çatışmaların en şiddetlisi 15-16 Temmuz 1989'da Gürcü nüfusunun yoğun yaşadığı Sohum'da gerçekleşmiştir. Bu bölgede çıkan çatışma sonucu 17 kişi hayatını kaybetmiş, 448 kişi ise çeşitli yaralar almıştır. Bkz.: Zakharov, (2009).

⁶⁴ Daha önce de belirtildiği üzere Sovyetlerin çöküşe doğru hızla irelilediği bir dönemde, Birlik cumhuriyetleri SSCB'den ayrılma şansını yakalamışlardır. Bu dönemde Güney Osetya, Abhazya gibi özerk bir bölge olarak Gürcistan SSC'sinin bir parçasıydı. Kasım 1989'da Güney Osetya Bölge Konseyi, Gürcistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi'nden özerk bölgeyi özerk bir cumhuriyete dönüştürme kararını değerlendirmesini istedi, ancak Gürcistan SSC Yüksek Konseyi, anayasaya aykırı olduğunu belirterek bu öneriyi reddetmiştir. Abhazya bölgesinde genişleyen bağımsızlık mücadelesi Ocak 1991'de Güney Osetya'ya da sıçramış ve burada başlayan silahlı çatışma neredeyse bir buçuk yıl sürmüştür. Güney Osetya'nın merkezi olan Tshinvali'de Gürcü milislerden ve saha oluşumlarının üyelerinden oluşan büyük bir silahlı müfrezenin ortaya çıkmasıyla şiddetli çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmanın tüm süresi boyunca yaklaşık 1.500 kişi hayatını kaybetmiş, 3 binden fazla kişi yaralanmış, 100'den fazla kişi ise kayıp düşmüştür. Bu dönemde 20 bin Güney Osetya sakini evlerini terk etmek ve Rusya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Bkz.: Tarkhan-Mouravi, (2011: 6).

insan etnik temelli şiddet ve çatışmaların kurbanı oldu, bu yüzden birçoğu kaçarak SSCB'nin diğer bölgelerine taşınmaya ya da tamamen SSCB`den göç etmeye mecbur kalmıştır. KPSS merkezi komitesi, ülke genelinde patlak vermiş etnik çatışmalara yönelik sorunları Eylül 1989'da genel kurulda tartışmaya başladı, ancak etnik ve federal ilişkileri düzenlemek için tasarlanmış belirli yasalar ancak 1990 baharında kabul edilmiştir (Musayeva, 2019: 67). Bu dönemde merkezi hükümet, cumhuriyetlerde bir kargaşa çıkması durumunda artık sert önlemlere başvuracak kadar güçlü değildi. Ancak istisnai durum olarak ise Bakü'deki katliamı belirtmek gerekmektedir⁶⁵. Genel olarak ise Moskova artık ülke genelindeki durumu kontrol etmek gücünden mahrum kalmıştır.

Birlik cumhuriyetlerindeki savaş ortamından ve mali krizden dolayı, buradaki insanlar, merkezi hükümeti Rus olmayan halkların kaderine kayıtsızlıkla suçlamaya başladılar, üstelik topraklarının SSCB ve ondan önce Rusya tarafından ilhak ve işgal edilmesi fikrini geliştirerek bu topraklardaki uzun yıllardan beridir yaşamakta olan merkezi hükümet tarafından yerleştirilmiş Ruslara karşı da nefret duyguları oluşmaya başlamıştır. Buna cevaben, Merkez Komitesinin Eylül 1989 genel kurulu ise RSFSR'in mali ve ekonomik ayrımcılık koşullarında olduğunu ve birlik cumhuriyetlerine hiçbir yönden yardımda bulunamayacaklarını belirtmiştir (Parfiryev, 2020). Bununla birlikte merkezi yönetim, bu durumdan bir çıkış yol haritası dahi sunmamıştır.

Bu dönemde sert Sovyet karşıtlığı, özellikle de Baltık cumhuriyetlerinde oluşmaya başlamıştır. 1988'de buradaki yerel yetkililer tarafından, 1940 olaylarında SSCB'ye, kendilerinin ilhak edilmeleriyle ilgili “açıklığa kavuşturulma” talebi ileri sürmüşlerdir. Devamında ise 1988'in sonlarında - 1989'un başlarında Estonya, Litvanya ve Letonya SSC'sinde, yerel dillerin devlet dili statüsünü aldığına dair yasal düzenlemeler kabul edilmiştir. Ayrıca, Estonya Yüksek Konseyi'nin oturumunda “Milli Egemenlik Bildirgesi” kabul edilmiştir. Litvanya ve Letonya da kısa süre sonra bu bildirgeyi yürürlüğe sokmuştur. 11 Mart 1990'da Litvanya Yüksek Konseyi “Bağımsız Bir Devletin Restorasyonu Üzerine” yasasını kabul etti ve Litvanya SSC'sinin adı Litvanya Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir.

---

⁶⁵ 1990 yılında Ocak ayının 19-dan 20-ne geçen gece Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un emri ile SSCB Savunma Bakanlığı, Devlet Güvenlik Komitesi ve İçişleri Bakanlığı birlikleri tarafından Bakü'de ve Azerbaycan'ın bir kaç ilinde, masum ahali ağır ekipman ve çeşitli silahlarla vurularak katledilmiştir. Netice itibarıyla Bakü ve etraf illerde toplam 131 kişi öldürülmüş, 744 kişi yaralanmıştır. Bkz.: Abışov, (2007: 39).

Böylelikle Litvanya SSC Anayasası ve SSCB Anayasasının bu topraklar üzerindeki etkisi de iptal edilmiştir (Obolkin, 2020: 206). 30 Mart'ta Estonya'da ve 4 Mayıs'ta Letonya'da da benzer bir yasa kabul edilmiştir. Devamında ise 1991 yılının sonuna kadar tüm eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

2.3.4 1990'larda Rusya'da Rus Milliyetçiliği

Komünizmin yenilgisinden sonra siyasi partilerin hızlı bir şekilde büyümesi, milliyetçi doktrinler ve programların yaratılması ve böylelikle Rus milliyetçiliğinin siyasallaşması görülmektedir (Solovey & Solovey, 2009: 401). Bu dönemde “Rusya'nın ve Rusların durumuna ilişkin” bir takım endişeli birleşmeler ortaya çıkmıştır. Bu birleşmeler özellikle ekoloji ve Rus ulusal kültür sorunları, Rus tarihi anıtlarının yok edilmesi, Rus nüfusunun alkol bağımlılığı gibi konularda endişelenmektedirler (Savelyev, 2008: 61). 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında milliyetçiler, ulusun çıkarları amacıyla birbirinden farklı yol izlemeye başladılar. Bu yollardan biri, milliyetçi olarak adlandırılabilen Ortodoks Monarşizmidir. Bu hareket, kendi içerisinde Hristiyan-Vatanseverler Birliği ve Hristiyan Diriliş Birliği gibi gruplar şeklinde bölünerek temsil edilmiştir. İkinci bir yol ise Cumhuriyetçilerden oluşan, temsilcilerinin çoğu güçlü otoriter iktidara sempati duymuş ve SSCB'nin korunmasına karşı çıkmıştır. Örnek olarak, Nikolay Lisenko'nun (1961) NRPR “Natsionalno-Respublikanskaya Partiya Rossii” (Rusya Ulusal Cumhuriyetçi Partisi), İgor Artemov'un (1964) RONS “Russkiy Obshchenatsionalnyy Soyuz” (Rusya Ulusal Birliği), Viktor Aksyuçits'in (1949) Rusya RKHDD “Rossiyskoye Khristianskoye Demokraticeskoye Dvizheniye” (Rusya Hristiyan Demokratik Hareketi), Mihail Astafyev'in (1946) KDP – PNS “Konstitutsionno-Demokraticeskaya Partiya - Partiya Narodnoy Svobody” (Anayasa Demokrat Partisi - Halkın Özgürlük Partisi) (Solovey & Solovey, 2009: 402). Belirtmek gerekmektedir ki, bu dönemde ulusal ve demokratik değerleri bir Batı biçiminde birleştirmeye çalışanlar kesinlikle azınlıkta olmuştur. Dolayısıyla Rus milliyetçiliği siyasi arenada ciddi bir şekilde kendini gösterme fırsatı kazanmasına rağmen bu fırsatı yeteri kadar değerlendirememiştir (Prokopenko, 2016: 33). Peki siyasi başarısızlıklarının nedenleri gerçekte nelerden ibaretti? Genel anlamda, Rus milliyetçilerinin 1990'lardaki başarısızlıklarının nedeni, tüm milliyetçileri birleştiren güçlü karizmatik bir lider eksikliği,

ideolojilerinin ve yapısal örgütlenmelerinin sağlam ve anlaşılır temellere dayanmaması ve dolayısıyla hazırlıksızlık ve bağımsız siyasi gelişme korkusu olarak nitelendirilebilir.

Bu dönemdeki milliyetçiler ise katılabilecekleri bir siyasi güç arıyorlardı (Solovey & Solovey, 2009: 357). Bu olaya dikkat eden Yeltsin, zaferinden sonra bunu kullanmaya başlamış ve kendilerine lider arayışında olan milliyetçiler onu bir Rus vatanseveri olarak görerek ona destek olmuşlardır. Ancak milliyetçilerin beklentilerinin gerçekleşmemesine rağmen, ülke yönetimindeki yakın çevreler için halen umutlarını korumaktaydılar. Çünkü buna sebep ülke yönetiminde önemli yere sahip olan muhalif LDPR lideri Jirinovski'nin kendisini milliyetçi bir ideolojiyi destekçisi olarak tanıtmasıdır. Hatta LDPR'nin parti programında Rus milliyetçiliğine önemli yer verilmektedir. Çünkü LDPR'nin en yoğun seçmen kitlesi genç ve orta yaşlı, Batı karşıtı, milliyetçi duygular besleyen Doğu Rusya bölgesindeki insanlar olmuştur (Umland & Shekhovtsov, 2011: 126). Ancak zamanla Jirinovski'nin oportünizm⁶⁶ tarzı birçok milliyetçi tarafından ciddiye alınmamasına neden olmuştur (Solovey & Solovey, 2009: 362-363). Ama LDPR partisi siyasi sisteme entegre olabilmeyi başarmış ve parti lideri Jirinovskiy, özellikle de seçim öncesi yapmış olduğu mitinglerle milliyetçi kitleye dokunmayı başararak seçmen kitlesini kendi çıkarları yönünde kullanmayı başarmıştır. 1993 yılında gerçekleşmiş olan devlet Duması seçimlerinde %22,92 oy oranıyla birinciliği kazanmıştır (Tsikrf, 1993).

Ancak bilindiği üzere bu dönemde meydanlarda gösterişli mitinglerle kendilerinden bahsettiren radikal ultra sağcı gruplar da olmuştur. Bu gruplar “sivil toplum” kavramını uygulamanın zor olduğu aşırı sağcı, köktenci ve kısmen faşist olmalarıyla seçilmekteydiler (Umland, 2009: 138). Bu ultra sağcı gruplar hiçbir siyasi partiye katılmadıkları gibi, kendileri de siyasi hedeflere ulaşmak için çabalayan politikacılar olmamışlardır (Portnov, 2008: 89).

Buna örnek olarak dönemin en ünlü aşırı sağcı gruplarından biri olan RNE “Russkoye Natsional'noye Yedinstvo” (Rus Ulusal Birliği) ni göstermek mümkündür. RNE 1990'ların gerçekten popüler bir milliyetçi örgütü olmuştur. Bu birlik siyasi stratejisini geliştirmeyerek gerçek bir siyasi mücadeleye girememiş ve bu yüzden potansiyelini boşa harcamıştır (Solovey & Solovey, 2009: 358). RNE tarafından, Alman faşizminin modifiye edilmiş

---

⁶⁶ Siyasi çıkar nedeniyle sürekli değişken olan bir tutum.

sembolleri, selamlama şekilleri ve ırksal fikirlerin kullanılması, bu birliğin zamanla halk arasında güçlü karşılık bulamaması nedeniyle eriyip dağılmıştır (Kuzmin, 2008: 115). RNE'den sonra yaranmış olan boşluğu doldurmak için RV “Russkoye Vozrozhdeniye” (Rus Yükselişi) birliği devreye girmiş bulunsa da, uzun süre tutunamayarak dağılmıştır. Bu örgütün RNE'den tek farkı ise Alman faşizmine ait olan sembolleri kullanmayarak Rus faşizmi fikrini yaratmaya çalışması olmuştur (Solovey & Solovey, 2009: 398-399).

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra halen umutlarını yitirmemiş olan komünistler, 1966'dan beridir KPSS'nin önemli üyesi olan Gennadiy Zyuganov⁶⁷ başkanlığında 14 Şubat 1993 yılında KPRF “Kommunisticheskaya Partiya Rossiyskoy Federatsii” (Rusya Federasyonu Komünist Partisi) kurularak KPSS'nin halefi yerine geçmiştir. Bu nedenle, milliyetçilerin gözünde KPRF, 20. yüzyılın birçok suçundan sorumlu tutulmuştur. Genel olarak, parti adı “komünist” kelimesini içerdiği sürece hem liberal hem de milliyetçi cepheler tarafından eleştirilere maruz kalmıştır (Prokopenko, 2016: 36). Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra iktidara gelenlerce ülke genelinde sürdürülebilir iyileşme olmamasından dolayı, Rusya genelindeki nüfusun bir çoğu yeniden komünizme taraf yüz çevirmeye başlamıştır. Ne liberaller ne de bağımsız siyasi çevrelerce geliştirilen politikalar, ülkeyi düşmüş olduğu durumdan çıkarabilmiştir. Ülke genelindeki yolsuzluk, kriminal olaylar, ekonomik çöküş sonucu yaşanan yoksulluk gibi trajik olaylar insanları umutsuzluğa sürüklemiştir. Bu durumu fırsat olarak değerlendirmeye çalışan komünistler, ülkenin kurtuluşunu Leninist politikalarda olduğuna vurgu yaparak güncellenmiş Leninist değerlere geri dönme yönünde çağrı yapmıştır. Böylelikle 1995 yılında gerçekleşmiş olan devlet Duması seçimlerinde KPRF %34,9 oy oranıyla parlamentoda birinciliği sağlamayı başarmıştır (Tsikrf, 1995).

Tabii ki, 1990'larda önemli bir yere sahip olan NBP'ni “Natsional-Bolshevistskaya Partiya” (Milli Bolşevik Partisi) de hatırlamak gerekmektedir. RNE gibi bu parti de faşist ideolojiye sahip, sistem karşıtı bir parti olmuştur (Solovey & Solovey, 2009: 399). Hatta bu partinin lideri Eduard Limonov (1943), defalarca RNE ve lideri Barkaşov'u (1953) ideolojik yandaşları olarak nitelendirmiştir (Zhakovska, 2010: 214). NBP'nin sorunları, sadece

---

⁶⁷ **Gennadiy Andreyeviç Zyuganov** (1944) – SSCB döneminde KPSS içerisinde önemli görevlerde bulunmuş Zyuganov, hem Sovyet döneminin hemde Rusya Federasyonu'nun önemli politikacılarından biridir. Federal Meclis Devlet Duması'nda milletvekili olan Zyuganov, 1995'ten beri, ana muhalefet konumunda olan Rusya Federasyonu Komünist Partisi Merkez Komitesi Başkanı görevini yürütmektedir. Bkz.: Pribylovskiy, (2016).

beslemiş olduğu faşist ideolojilerle de bitmemektedir. Şöyle ki, partinin öne çıkan söylemlerinden birisi de Batı düşmanlığıydı, ki bu dönemde bu gibi ifadeler Batı'ya açılmak ve özgür olmak isteyen halk tarafından ılımlı karşılanamazdı. Olayın traji-komik tarafı ise parti liderinin yaşamının önemli bir bölümünü “nefret edilen” Batı'da geçirmiş olmasıdır. Üstelik parti kurucularından olan, Rusya'nın günümüzde de yaşamakta olan önemli bilim adamı Avrasyacı Aleksandr Dugin'in (1962) partiden ayrılması, NBP'nin önemini daha da yitirmesine neden olmuştur (Umland, 2009: 142-143).

Buraya kadar anlaşıldığı üzere Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra ülke genelindeki etnik çatışmalar, arazi çatışmaları, bağımsızlık ilan eden Cumhuriyetler ve bunlara eklenmiş olan ekonomik kriz (açlık, sefalet), suç eylemlerinin artışı (insan kaçakçılığı, rüşvet, cinayet, gasp, terör olayları vd.), bu topraklardaki tüm düzeni alt üst etmiştir. Bazı uzmanlara göre coğrafik olarak Rusya topraklarının çok geniş olması da, bu dönemdeki yönetimin bir elde toplanmasına engel teşkil eden sebeplerden olmuştur. Her ne kadar 1991 yılından itibaren 31 Aralık 1999 yılına kadar Boris Yeltsin cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüş olsa dahi, ülkede bir türlü siyasi istikrar sağlanamamıştır. Özellikle 1995 yılında patlak vermiş I. Çeçen savaşında⁶⁸ Rusya silahlı kuvvetlerinin duruma müdahale etmesiyle, ülkedeki durum daha da kötüye giderek, yönetime olan güven daha da derinden sarsılmıştır.

Bu bölümde, Rus milliyetçilik anlayışlarının ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren Sovyetler döneminde ve Sovyetlerin çöküşünden sonra da toplumda ve yönetimde yaratmış olduğu

---

⁶⁸ 8 Haziran 1991'de Sovyet Hava Kuvvetleri eski generali Cevher Dudayev (1944-1996) Çeçen İçkerya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu zaman diliminde Rusya Federasyonu güçleri meseleye karışmamıştır. Daha doğru ifadeyle bunun için ne askeri yönden motivasyonu ne de ekonomik gücü yoktu. Çeçenistan her ne kadar bağımsızlığını ilan etmiş olsa dahi, Dudayev'in meşruluğunu tanımayan silahlı muhalif güçler 1994 yazında iktidarı ele geçirmek için Dudayev güçleriyle çatışmaya girmiştir. Bu iç karışıklıktan faydalanarak kaybedilmiş toprakları geri almak isteyen Rusya, muhalif güçlere destek sağlamaya başlamıştır. 11 Aralık'ta Rusya birliklerinin Çeçenistan topraklarına girmesiyle I. Çeçen savaşını resmi olarak başlamıştır. Savaşın ilerleyen zamanlarında Rus birlikleri ülkenin başkenti Groznıy da dahil olmakla % 60'ını ele geçirmiştir. Devam etmekte olan şiddetli savaş zamanı Cumhurbaşkanı Dudayev Rus ordusu tarafından öldürülmüştür. O andan itibaren, Çeçen birliklerini yönetmeye Başkan Yardımcısı Zelimhan Yandarbiyev (1952-2004) başlamıştır. 1995 yılında, tüm Çeçen generallerin katılımıyla düzenlenmiş olan kongrede Ahmed Kadirov (1951-2004), ülke müftüsü olarak atanmıştır. Nisan 1995'te ise Kadirov, Ruslara karşı seferberlik ilan ederek herkesi kutsal savaş anlamını gelen cihada çağırmıştır. 1996 yılının ilkbaharında Çeçen birlikleri Rus ordusunu kısmen geri çekilmeye mecbur ederek başkent Groznıy'ı geri almayı başarmıştır. Rus birliklerinin durumunun ağır olduğunu gören Rus General Aleksandr Lebed (1950-2002), 31 Ağustos 1996'da, Çeçen heyeti başkanıyla müzakerelere başlamıştır. Müzakereler sonucu, Rus birliklerinin Çeçenistan'dan çekilmesinin başladığı Khasavyurt anlaşması imzalanmıştır. Böylelikle I. Çeçen savaşı sona ermiştir. Bu savaş sonucunda Çeçen silahlı kuvvetleri tarafından yaklaşık 2.500 kişi hayatını kaybetmiştir. Rus birliklerinin kaybı ise 5.000'den fazla kişiye ulaştığı bildirilmektedir. Bkz.: Cherkasov & Orlov, (2010).

durum ve etkilemiş olduğu yönleri ele alınmaya çalışılmıştır. Ancak bu akımların etkileri sadece bu döneme kadar ulaşmakla kalmamış, 2000'lerden sonraki dönemlerde de siyasi ve sosyal açıdan etkili olmuş ve bazıları günümüz Rusya'sında da halen etkisini korumaktadır. Hem iktidar yanlısı hem de muhalif siyasi partiler ve gruplar aracılığıyla milliyetçi düşünce ve eylemler her zaman varlığını korumuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERN RUSYA'DA MİLLİYETÇİLİK

3.1 VLADİMİR PUTİN'İN KREMLİN YOLCULUĞU

1990'ların ötesine geçildiğinde, ülkedeki milliyetçilerin konumunu değiştiren Putin'in iktidara yükselişinden bahsetmek gerekmektedir. Ayrıca ilave olarak Rusya'da radikal milliyetçiliğin, özellikle de yabancı düşmanlığının büyümesini etkileyen 26 Ağustos 1999 senesinde gerçekleşen İkinci Çeçen Savaşı hakkında da not geçmekte fayda vardır. Çünkü Birinci Çeçen Savaşı sırasında Rusya'da yükselmekte olan milliyetçi görüşler, İkinci Çeçen Savaşının patlak vermesi sonucuyla, aşırılıkçı görüşler daha çok rağbet kazanarak toplumda yayılmaya başlamıştır.

7 Ekim 1952 senesinde Leningrad'da⁶⁹ doğmuş Vladimir Putin, cumhurbaşkanı olmadan önce, SSCB'nin çöküşünden sonra, görevde olduğu Doğu Almanya'dan memleketi Leningrad'a gelerek burada çalıştıktan bir süre sonra KGB'den istifa etmiş ve St. Petersburg Belediyesinde çalışmaya başlamıştır (Tszinin, 2016: 45). Bundan sonra her ne kadar garip gözüксе de Putin'in devlet yöneticiliği kademesine olan yükselişi hızlı bir şekilde başlamıştır. Şöyle ki bir süre sonra, yani 1996'da Rusya Federasyonu Başkanı İcra Kurulu Başkan Yardımcısı olarak atandığı Moskova'ya yerleşmiştir. Bu konuda Putin'e idarenin başında olan ve Putin'i daha önce çalışmış olduğu St. Petersburg belediye başkanlığından çok iyi tanıyan ve ona güvenen Anatoliy Çubays (1955) yardımcı olmuştur (Felde, 2010:

---

⁶⁹ **Leningrad**, yani bugünkü Sankt Petersburg, Lenin'in anısına Matveygrad olarak adlandırılmıştır. Ancak 1991'den sonra Boris Yeltsin döneminde şehrin ismi yeniden Sankt Petersburg olarak değiştirilmiştir. Putin zaman zaman gençlik yılları hakkında anısını anlatırken Leningrad ismini sık sık kullanmaktadır.

27). Bir sene sonra ise yani Mart 1997'de Cumhurbaşkanlığı Kontrol Dairesi başkanlığına atanmıştır. Tekrar görev değişikliği yaşayan Putin, bu sefer 1998'de FSB'nin “Federalnaya Sluzhba Bezopasnosti” (Federal Güvenlik Servisi)⁷⁰ direktörlüğüne atanmıştır. FSB'ye atanmanın Putin için bir sadakat ve Yeltsin'in halefi rolüne uygunluk testi olduğu yönünde fikirlere inanılmaktadır (Felshtinskiy & Pribylovskiy, 2001: 5). Bir yıl sonra, Mart 1999'da Putin ayrıca Rusya Güvenlik Konseyi sekreteri görevine de getirilmiştir. Belirtmek gerekir ki, iki kere Cumhurbaşkanlığı görevi yapmış olan Yeltsin, 2000 yılında artık yeni bir dönem için aday olamayacaktı. Bu dönemde zaten Duma'da Gennadiy Zyuganov ekibinin (komünistlerin) çoğunluğu Yeltsin'i tedirgin etmekteydi. Bundan dolayı kendi yerine onun başlatmış olduğu liberal politikalara uyacak ve komünistlerle başedebilecek birine mutlak ihtiyaç vardı. Bu kişi ise Yeltsin'e göre mütevazî, sadık ve çalışkan olduğu için ideal aday gibi görünen Putin'dir. Böylelikle de Putin'in her sene yeni bir üst kademe görevlere getirilmesi, onun Cumhurbaşkanlığı görevi için önceden hazırlık yapıldığı fikrini doğrulamaktadır (Yasin, 2017: 10-11).

Kısa bir süre sonra yani 9 Ağustos 1999'da Yeltsin, dönemin Başbakanı Sergey Stepasın'ın (1952) istifasını açıkladı ve Putin'i bu göreve atadı. Başbakanlık makamına yükselmiş olan Putin o anları “*Boris Yeltsin bey beni yanına çağırdı ve başbakan olmamı istedi. Bende bu tekliften dolayı gurur duyduğumu bildirdim*” (Aydın, 2020: 21) cümleleriyle aktarmıştır. Yıl 1999 senesinin sonunu göstermektedir, 19 Aralık'ta Rusya Federasyonu Federal Meclisi Devlet Duması'na seçimler gerçekleşmektedir. Duma'da çoğunluk KPRF'te olduğu için ve Yeltsin'in kendi siyasi partisi olmadığı için parlamentodan yasa geçirmek genellikle zorluk teşkil etmekteydi. Bu durumun önüne geçmek ve komünistlere karşı direnmek için 3 Ekim 1999'da dönemin Rusya Federasyonu Sivil Savunma, Acil Durumlar ve Doğal Afetlerin Sonuçlarının Ortadan Kaldırılması Bakanı Sergey Şoygu⁷¹ başkanlığında MDE “*Mezhregionalnoye Dvizheniye Yedinstvo*” (Bölgeler Arası Hareket Birliği) partisi kurulmuştur (Dikikh, 2014: 10). Bu seçimlerde MDE partisi mucize olarak gözüксе de oyların yüzde 23,32'sini alarak ikinci olmayı başarırken, birinciliği ise yine %24,29 oyla komünistler kazanmıştı (Tsikrf, 1999). Ancak MDE Duma'da çoğunlukta olabilmek için,

⁷⁰ **FSB RF** (Rusya Federasyonu Federal Güvenlik Servisi), 3 Nisan 1995 Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, FSB'nin KGB'nin yasal halefi olduğu “Rusya Federasyonu'ndaki Federal Güvenlik Hizmetinin Organları Hakkında” yasayı imzaladı. Bkz.: FSB, (1999-2021).

⁷¹ 6 Kasım 2012 tarihli Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile Rusya Federasyonu Savunma Bakanı olarak atanmış olan Sergey Şoygu (1955), bu görevi halen yürütmektedir.

seçimlerde oyların %13'ünü alan “Otechestvo — Vsyaya Rossiya” (Anavatan-Bütün Rusya) partisi ile birleştiler (Dikikh, 2014: 8). Bunun sonucunda ise 2001 yılında bu hareketlerin temelinde Devlet Dumasında çoğunluğa sahip olacak “Yedinaya Rossiya” (Birleşik Rusya) partisi ortaya çıkacaktır.

Böylelikle Duma seçimlerinde elde edilen başarı, Putin'in cumhurbaşkanlığının önünü açmış bulunmaktadır. Putin'in zaferini daha da olası kılmak için, 1999'un son gününde Boris Yeltsin kendi istifasını ve Putin'in onun yerine geçeceğini açıklamıştır. 3 ay sonra, yani 26 Mart 2000 yılında ise Rusya Federasyonu'nda erken cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleşmiştir. Bu seçimlerde Putin ilk turda neredeyse %53 oyla seçimi kazanarak cumhurbaşkanlığı makamına ulaşmayı başarmıştır (Tsikrf, 2000).

Vladimir Putin'in iktidara gelmesinden sonra Rusya tarihinde yeni bir dönem başlamış bulunmaktadır. Putin, Rusya'yı demokratik dönüşüm ve liberal reformlar yolunda daha da ileriye götürecek olan Yeltsin davasının devamcısı olarak bilinmekteydi. Ancak başkanlığının daha ilk aylarında, gelecekteki despot duruşun endişe verici işaretleri görölmeye başlamıştır. Şöyle ki, 2000 yılında Putin, Sovyet marşının tüm versiyonlarının sözlerini yazan Sergey Mihalkov'un (1913-2009) yeni bir metin ile ve Aleksandr Vasilyeviç Aleksandrov'un (1883-1946) müziğiyle, eski SSCB marşını yeniden Rusya devlet marşı olarak yapılması yönünde emir vermiştir (Kremlin, 2000). Bu olay esas olarak liberal çevreler tarafından eleştirilmiştir. Hatta 2001 senesi Yılbaşı Gecesi'nde bunu öğrendiğinde Yeltsin'in kendisi bile rahatsız olarak ve bu konu ile ilgili şu şekilde yorum yapmıştır: “Yeni bir metin bile onu (marşı) hiç kurtarmıyor. Kırmızı!” (Shavrey, 2018). Buradaki “Kırmızı” kelimesi, komünist anlamına gelmektedir.

3.1.1 Putin Dönemi İkinci een Savaşı

İkinci een savaşı, Rusya tarihinde özel bir yere sahiptir. İki een savaşı arasındaki dönemde gelişen durum hem Çeçenistan'da hem de Rusya Federal Hükümeti düzeyinde değişmişti. İkinci een savaşı, Birinci een savaşıdan farklı koşullarda ilerlemiş ve Rus makamları için olumlu bir sonuçla sonuçlanabilmiştir. Ancak Khasavyurt anlaşmasıyla sona eren ilk een savaşı, Çeçenistan topraklarında gözle görülür olumlu sonuçlar getirmemiştir.

Bundan dolayı bölgede ayrılıkçı güçler arasında sürekli çatışmalar devam etmekteydi (Dobayev, 2006: 172).

Bunun önüne geçmek amacıyla ve güçlü bir iktidar inşa etmek adına Ocak 1998 yılında cumhurbaşkanı Aslan Mashadov⁷² Çeçenistan'da güçlü nüfuz sahibi olan ve emri altında binlerce asker bulunduran Şamil Basayev'i⁷³ başbakan olarak atadı. Nüfuzu Dağıstan'nın Çeçenistan'la sınır bölgelerinde de etkili olan Basayev'in hayali, bağımsız bir şeriat ülkesiydi. Bu yüzden o, Dağıstan'ı özgürlük hareketine katarak Rusya'dan ayrılmasını istemekteydi. Ancak Mashadov onun bu konumunu desteklemiyordu (Tumakov, 2021: 259). Kısa bir süre sonra Başbakanlık görevinden istifa ederek Çeçen İçkerya Cumhuriyeti silahlı kuvvetlerinin başkomutan yardımcısı görevini üstlendi. 1999 yazında ise Şamil Basayev, "İslamskaya Mezhdunarodnaya Mirotvorcheskaya Brigada" (Uluslararası İslami Barış Gücü Grubu) kurdu ve Aslan Mashadov'un rızası olmadan Dağıstan'ı Rusya'dan ayırmak için Dağıstan'da bir askeri operasyon düzenledi. Bu olay İkinci Çeçen Savaşı'nın başlamasının ana nedeni olarak tarihe geçmiş bulunmaktadır. Burada belirtmek gerekir ki, bu savaş Rusya makamlarınca İkinci Çeçen Savaşı olarak değil, terörle mücadele operasyonu şeklinde isimlendirilmektedir (Khlobustov, 2003: 53).

Böylelikle resmi olarak 7 Ağustos 1999 yılında Dağıstan'da aktif askeri hareketlilikle İkinci Çeçen Savaşı başlamıştır. Ancak Kremlin resimleri bu savaşa terörle mücadele operasyonu adı vermiştir. Buna paralel olarak Rusya'nın farklı bölgelerinde terör eylemleri gerçekleşmiş bulunmaktadır. Şöyle ki, 4 Eylül'de Dağıstan'ın Buynaksk kentinde bir evin yakınında kamyonun patlatılması sonucu 64 kişi hayatını kaybetti. 8 Eylül'de Moskova'da Guryanov Caddesi'ndeki bir evin patlatılması sonucu, binanın iki girişi çökmüş ve 100 kişi hayatını kaybetmiştir. 13 Eylül'de Moskova'da önceki terör saldırılarında hayatını

---

⁷² **Aslan Mashadov** (1951-2005) - Tanınmayan Çeçen İçkerya Cumhuriyeti'nin merhum devlet başkanıdır. 1990'ların başında, Çeçen İçkerya Cumhuriyeti'nin silahlı kuvvetlerinin oluşturulmasına katılmış ve federal güçlere karşı askeri operasyonları yönetmiştir. Ocak 1997'den Mart 2005'e kadar Çeçen İçkerya Cumhuriyeti'nin başkanı olmuştur.

⁷³ **Şamil Basayev** (1965-2006) - askeri lider ve Çeçen İçkerya Cumhuriyeti'nin liderlerinden biridir. Askeri eğitimini SSCB Hava Kuvvetleri'nde görev yaparak almıştır. 1987'de Moskova Arazi Yönetim Mühendisliği Enstitüsü'nde eğitime başlamış ancak sonradan eğitimini yarıda bırakmıştır. 1991 sonbaharında "Çeçen Devrimi" protestolarında aktif rol almıştır. 1992 senesinde Azerbaycan tarafında Dağlık Karabağ'daki savaşa gönüllü olarak katılmış, sonradan ise Abhazların yanında Gürcistan SSC'ne karşı savaşarak ardından Abhazya Savunma Bakan Yardımcısı olarak atanmıştır. Kısa bir süre sonra ise Çeçen İçkerya Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'ndan ayrılarak bağımsızlığını kazanması için 2006 senesine kadar aktif şekilde mücadele yürütmüştür. 10 Temmuz 2006 gecesi Rus özel servisleri tarafından gerçekleştirilen askeri operasyon sonucu vefat etmiştir.

kaybedenler için düzenlenmiş anım merasiminde gerçekleşmiş bombalı saldırı sonucu 124 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun gibi daha birçok terör eylemleri gerçekleşmiş ve yüzlerce sivil hayatını kaybetmiştir. Her an gerçekleşebilme ihtimali olan bu tür saldırılardan dolayı artık sivil halk bodrumlarda ve çatı katlarında gece gündüz nöbet düzenlemeye başladılar. Başkenti terk edenlerin sayısı ise her geçen gün daha da artmaktaydı. Rusya resmi makamların soruşturmasına göre, saldırıların “Kafkasyalı teröristler” şeklinde addedilen unsurlar tarafından organize edildiği ve finanse edildiği sonucuna varılmıştır (Gurov, 2011: 13). Buna genel sebep olarak ise Rus silahlı kuvvetlerinin Dağıstan’daki askeri operasyonu gösterilmiştir. Ancak ne Çeçenistan tarafından ne de Rusya toplumu tarafından resmi makamlarca yürütülmüş olan bu soruşturmanın sonuçlarına herkes inanmamıştır. Rusya’da terör saldırılarının toplum içerisinde panik yaymak için FSB öncülüğünde gerçekleştirildiği görüşü hala çok yaygındır. Bu eylemler, Federal birliklerin Çeçenistan’a girişini haklı çıkarmak ve Putin’in seçimlerde zafer kazanmasına zemin hazırlamak için yapıldığı fikirleri ileri sürülmektedir. Çünkü Putin’in iktidara gelirken en çok vurgulamakta olduğu slogan, terörle mücadele ve Kafkasya’da istikrarı sağlamak olmuştur. Bu konuyla ilgili Putin’in 1999 senesinde Astana’da düzenlenmiş olan basın toplantısında alenen kullanılmış bir ifadesi halen unutulmuş değildir: *“Teröristleri her yerde takip edeceğiz. Gerekirse onları tuvalette bile öldüreceğiz. Konu kapanmıştır”* (Aleksandra, 2009: 192).

Birinci Çeçen savaşından farklı olarak İkinci Çeçen savaşında Çeçen güçleri ülkedeki ekonomik zorluklar, kıtlık, silah azlığı, ülke yöneticileri arasında oluşmuş fikir ayrılıkları ve parçalanma gibi nedenlerden dolayı daha zayıf durumdaydı. I. Çeçen savaşında cihad ilan eden ve kendi deyimiyle *“her Çeçen hergün 100-150 Rus öldürürse bu savaş biter”* ifadesini kullanan Ahmed Kadirov, İkinci Çeçen savaşının başlamasıyla saf değiştirerek Rusya Federasyonu güçlerine karşı savaşmayacağını ilan etmiştir. Aslan Mashadov ise Kadirov’u vatana ihanet suçundan görevden almış ve tutuklanmasını emretmiştir. Bunun üzerine Kadirov, Çeçenistan temsilcisi sıfatında Federal yetkililerle müzakerelere başlamış ve Putin ile bölgedeki durum hakkında bilgi vermek için Kremlin’de görüşmüştür (Yashin, 2016: 7). Artık Rusya Federasyon’u Aslan Mashadov’u cumhurbaşkanı gibi meşruluğunu kabul etmeyerek, onun yerine Ahmed Kadirov’u Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile Rusya Federasyonu Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti Başkanlığına atamıştır.

6 Şubat 2000 senesinde, Çeçen savaşçıların kalesi olan Grozny şehrinde Rus ordusu tarafından büyük kayıplar verilmiştir. Bu yüzden Basayev'in ordusu geri çekilmek zorunda kalarak Çeçenistan'ın dağlarına çıktılar. Tüm bu operasyonlardan sonra, Çeçen birliklerinin eylemlerinin aktif aşaması tamamlanmış sayılmaktadır. 20 Mart 2000 yılından sonra Aslan Mashadov, savaşın partizan aşamasına geçmiş olduğunu ilan etmiştir. Zamanla partizanlar ile federal güçler arasındaki sıcak çatışma yoğunluğu, istikrarlı bir şekilde azalmaya doğru gitmiştir. Ancak 2002-2005 seneleri arasında çatışma bölgesi dışında gerçekleşmiş terör eylemleri bulunmaktadır. Buna örnek Moskova'da gerçekleşen bombalı saldırılar, Beslan'da⁷⁴ okulun rehin alınması, Nalçik⁷⁵ şehrinde yapılan bombalı saldırı gösterilebilir. Özellikle de 2004 senesinde 9 Mayıs⁷⁶ bayramı kutlamaları sırasında Dinamo stadyumunda bombalı saldırı sonucu dönemin Çeçenistan cumhurbaşkanı Ahmed Kadirov ve tüm üst düzey liderler, Kuzey Kafkasya Bölgesindeki Terörle Mücadele Ortak Kuvvetler Grubu komutanı ve Rus Silahlı Kuvvetleri komutanlığının temsilcileri öldürüldüler (Yashin, 2016: 9). Bu gibi terör eylemleri bölgedeki gerginliğin yakın bir zamana kadar sona ermeyeceğini göstermiştir.

Sadece 2009 senesinde Çeçenistan'da gerilimin artık son bulması, bölgedeki terörle mücadele operasyonunun iptal edilmesini mümkün kılmıştır. Tabii ki, bu döneme kadar Şamil Basayev, Aslan Mashadov gibi bir sıra önemli eski devlet adamları, Rus özel servisleri tarafından gerçekleştirilen askeri operasyonla imha edilmişlerdir. Bu savaş sonucunda hem Federal Kuvvetler, hem özgürlükçü Çeçen silahlı güçleri, hem de siviller arasında büyük kayıplar meydana gelmiştir. Federal kuvvetlerinin toplam kayıpları 6.000'den fazla kişi olduğu belirtilmektedir. Devlet yetkililerinin belirttiği üzere, 1999-2002 yılları arasında yaklaşık 15.500 Çeçen savaşçı etkisiz hale getirilmiştir. 2002'den 2009'a kadar olan süreçte ise güvenlik güçleri tarafından daha 2.000 Çeçen savaşçısının tasfiye edildiği bildirilmektedir. İkinci Çeçen savaşının ana sonucu olarak ise Çeçen Cumhuriyeti'nde elde edilen aşamalı istikrar olduğu kabul edilmektedir (Markov, 2016: 98).

---

⁷⁴ **Beslan** - Kuzey Kafkasya'da yer alan Kuzey Osetya Cumhuriyeti'nde bir şehirdir.

⁷⁵ **Nalçik** - Kuzey Kafkasya'da yer alan Kabardin-Balkarya Cumhuriyeti'nin başkentidir.

⁷⁶ **9 Mayıs** - 1945 senesinde SSCB'nin Alman faşizmi üzerinde elde etmiş olduğu zaferi dolayısıyla, resmi bayram olarak kutlanmaktadır. Bu gün, tüm eski Sovyetler Birliği ülkelerinde de resmi bayram niteliğinde olup, gösterişli bir şekilde kutlanmaktadır.

3.2 GENEL HATLARI İLE PUTİN VE MİLLİYETÇİLİK

Rus milliyetçiliğinin gelişimindeki modern aşama, 2000'li yılların başından itibaren, yani Putin'in iktidara geldiği zaman olarak kabul edilmektedir. Rusya halkı dışında herkesin Vladimir Putin'i Rus milliyetçisi olarak kabul ettiğini söylemek mümkündür. Ancak Ruslar, Putin hakkında “milliyetçi” kavramının yerine muhtemelen “vatansever” terimini tercih edecektir (Khorina, 2018: 98). Bunun nedeni ise Rusya toplumunda olumsuz bir milliyetçilik imajının olmasıdır. Özellikle 90'larda ve 2000'lerin başında birçok yasa dışı eylemler ile akıllarda kalan radikal ultra sağcı gruplar yüzünden ve komşu cumhuriyetlerde etnik ayrılıktan dolayı patlak vermiş savaşlar, milliyetçilik teriminin Rusya toplumunda birleştirici olmasından ziyade daha çok ayrıştırıcı bir anlama gelmesine sebep olmuştur. Hatta Rusya'da bağımsız bir şekilde kamuoyu araştırmaları ve anket çalışmaları yürüten sivil toplum kuruluşu Levada Merkez'in oldukça yakın tarihli araştırmasına göre, Rusların çoğunluğu (%70) milliyetçiliğe karşı olumsuz bir tutuma sahiptir (Dubin, 2014: 17). Buradan yola çıkarak milliyetçiliğe karşı oluşmuş olan bu anlayış, toplumda milliyetçiliğin genel olarak etnik-milliyetçilik olarak algılanmasına neden olmaktadır. Aslında vatanseverlik ile milliyetçilik anlayışı temelde birbirinden ayrılmadığı halde, Rusya toplumu bunu ayırarak vatanseverliği “iyi”, milliyetçiliği ise “iyi olmayan” şeklinde anlamaktadır. Bu yüzden Putin, genel olarak milliyetçilik sözü yerine vatanseverlik terimini kullanmaktadır. Ancak Putin'in bu konuda “*ben milliyetçiyim, Rusya'da en etkili milliyetçi benim, Medvedyev benden daha az Rus milliyetçisi değil*” gibi zaman zaman akılları karıştıran söylemleri de bulunmaktadır.

Ancak söylemek gerekir ki, çağdaş Rusya yönetimi ile Rus milliyetçiliği arasında temel bir bağlantının olması, inkar edilmeyecek bir gerçekliktir. Çünkü bu yönetim genel olarak Rus toplumunun milliyetçi yükselişinden doğmuştur ve milliyetçiliği meşruiyetinin önemli bir kaynağı olarak kullanmaktadır. Bununla beraber aynı hükümet, Rus milliyetçiliğinin kendisinden bağımsız olarak en ufak tezahürlerine karşı son derece olumsuz bir tutum sergiliyor ve bunu ülkenin istikrarı ve kendisi için büyük bir tehdit olarak görmektedir (Prokopenko, 2016: 52). Bu paradoksu anlamak için, Rus milliyetçiliğini ilk olarak toplumun kitlesel bir ruh hali olarak ve sonra ise iktidar iddiasında bulunan politik ve ideolojik bir eğilim olarak ayırmak ve tanımlamak gerekmektedir.

Öncelikle vurgulamak gerekir ki, Rusya'da en etkili milliyetçiliğin banal milliyetçilik⁷⁷ olduğu iddia edilmektedir (Solovey & Solovey, 2010: 51). Rusya'da bu tür milliyetçiliğin oluşumu 1990'ların ikinci yarısından sonra başlamıştır. Bundan önce ise 90'ların başında Sovyetlerin çöküşüyle birlikte oluşmuş istikrarsızlık ve ekonomik krizlerden dolayı Ruslar, millet olarak depresyona girerek “biz en kötüsüyüz, biz bir köle ulusuyuz”, “tüm dünyaya nasıl yaşanmayacağını örneğiz” şeklinde isyan içindelerdi (Solovey & Solovey, 2010: 52). Ancak hayal kırıklığı uzun vadeli olamaz; bu durum ya toplumun dağılmasına ya da bireyin kendisinin ait olduğu grubunu değerlendirmesine/yüceltmesine yol açar. 1990'ların sonundan itibaren de Rus toplumunda ikinci durum, yani Rus kimliğinin geniş çaplı bir dönüşüm süreci yönünde çalışmalar başladığı görülmektedir⁷⁸. Bu dönüşüm hareketi, Rus toplumunda “banal milliyetçilik”in ya da daha bilindik bir dille ifade edilecek olursa, kitlesel vatansever duyguların oluşmasıyla sonuçlanmıştır (Solovey & Solovey, 2010: 52). Vladimir Putin de tam bu vatansever yükselişin zirvesinde iktidara gelmiştir. Bu dönemdeki toplumda milliyetçilik atmosferinin yükselişi, halkın istikrar ve adalet talepleri ile birleşmesi sonucu, yeni yönetime gelen başkan Putin'in kalıcı popülaritesi olgusuna yol açmıştır. Dolayısıyla bu dönemde toplumun milli lider arayışını gören Putin, bu durumu kendi lehine kullanarak milli lider olmaya çalışmıştır.

Bununla birlikte, milliyetçiliğin bu dönemdeki etkinliği, garip görünsede, milliyetçi partilerin etkisinin artmasına yol açmamıştır. Hatta toplumda siyasi Rus milliyetçiliğine verilen destek 90'lı yıllarda olduğu gibi halen %10-15 civarındadır. Bunun en önemli nedeni ise 90'larda olduğu gibi yakın dönemde de milliyetçi partilerin/örgütlerin, halkın taleplerini duymadaki isteksizliklerinin devam etmesidir (Prokopenko, 2016: 39). Dolayısıyla politikalarını güncellememiş ve toplumun talepleri ekseninde gelişmemişlerdir.

---

⁷⁷ **Banal milliyetçilik** - İngiliz akademisyen Michael Billig (1947) tarafından geliştirilmiş bir milliyetçilik kuramı sayılmaktadır. Genel ifadeyle bu kuram, rutinleşmiş bir milliyetçilik versiyonu hakkında bahsetmektedir. Genel olarak Batı'ya özgü olan bu tür milliyetçilik, adeta gündelik yaşamın her alanına nüfuz etmiş bir ideolojidir. Bu ideolojiye göre milliyetçilik, binaların önünde dalgalanan milli bayrak, resmi dil, milli bayramlar, milli marşlar ile sürekli kendisini farketirmeden sosyal, kültürel ve politik hayata bir şekilde nüfuz etmiştir. Sonuç olarak ise bu durum sıradanlaşarak, sürekli toplumda psikolojik olarak millet olma bilincini tetiklemektedir. Dolayısıyla Michael Billig'e göre milliyetçilik, sadece belirli bir grupların veya kesimlerin desteklemiş olduğu fikir değil, yukarıda bahsedilen sebeplere sürekli maruz kalındığından herkesin bilinci altına yerleştirilmiş olan bir ideolojidir. Bkz.: Billig, (2002).

⁷⁸ Bu konu hakkında daha detaylı bilgiye İkinci Bölümün “1990'larda Rusya'da Rus Milliyetçiliği” başlıklı yazısında yer verilmiştir.

Dahası, milliyetçi bir başkanın iktidara gelmesi, siyasi Rus milliyetçiliğini hayatta kalmanın eşiğine getirmiş bulunmaktadır. Çünkü toplumun gözünde artık asıl milliyetçi olan Putin'di, yeni hükümet ise milliyetçilik tekelinin sahibi olmuştu. Bu yüzden Rus milliyetçi gruplar, siyasi ve ideolojik kimliklerini ve varoluş anlamlarını artık kaybetmişlerdi (Solovey & Solovey, 2010: 53). Çünkü yeni hükümet, Yeltsin yönetiminde milliyetçilerin istediği her şeyi yapmıştı. Devlet otoritesi güçlenmiş; oligark sınıfın yönetim üzerindeki etkileri ise keskin bir şekilde sınırlanmıştı, oligarklar ya yurtdışına kaçıyor ya hapsediliyor ya da kamuoyunda kendilerini devlete bağlı olduklarını ilan ediyorlardı; Kuzey Kafkasya'da savaş kazanılmış ve istikrar sağlanmıştı; devlet politikaları milli menfaat üzerine inşa edilmeye başlamıştı; Ortodoks Kilisesi ise kamuya bağlı resmi statü kazanmıştı (Obodets, 2016: 137). Uluslararası alanda ise Rusya, dünya sahnesine geri dönmüştü. Artık Rus toplumu için olduğu gibi, Rus milliyetçileri için de Putin, “milli lider” haline gelmişti. Artık milliyetçiler eski zamanlardan farklı olarak hükümet ile birçok konuda hemfikir oldukları için, ayrı ayrılıkta hükümet yetkililerini eleştiriyor olsalar da, Putin rejimine karşı seslerini yükseltmeye cesaret edemiyorlardı. Siyasi açıdan böyle bir tutum, milliyetçilerin muhalefet statüsünden fiilen feragat etmesi anlamına geldiğini söylemek mümkündür (Solovey & Solovey, 2010: 53). Aslına bakılırsa milliyetçiler, kendileri ve iktidar arasındaki çatışmayı her zaman doğal olmayan bir mücadele olarak görmüşlerdir. Çünkü onlara göre normal Rus hükümeti en sadık destekçileri olarak Rus milliyetçilerine güvenmek zorundadır ve milliyetçilerin bakış açısına göre artık bu dönem gelmişti (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 23).

Bu dönemde Putin'in meşruluğu o kadar güçlenmişti ki, ona muhalif alternatif düşünmek dahi mümkün değildi. Hatta Putin'e karşı çıkmak, akıntıya karşı yüzmek anlamına geliyordu, bundan dolayı yeni Başkana büyük bir destek vardı. Putin rejimine açıkça karşı çıkmayı göze alan tek milliyetçi grup olan Milli Bolşevik Partisinin deneyiminin gösterdiği gibi, açıkça muhalif bir strateji başarısızlığa mahkumdur (Sokolov, 2010: 132). Bunun nedeni sadece devletin baskısının onun üzerine düştüğü için değil, her şeyden önce toplumun Putin karşıtı eylemlerin nedenlerini anlamadığı içindi. 2002-2003'te Milli Bolşevik Partisi, Putin karşıtı parlak mitinglerini düzenlediğinde, Rusya yeni başkanla gerçek mutlu dönemini yaşıyordu. Özellikle de bundan dolayı Rus milliyetçileri kötü, yani eylemsizlik ile çok kötü, politik oportünizm arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır. Artık zamanla siyasi kimliğin

kaybolması ile birlikte ideolojik kimliğin kaybı da gerçekleşmiş oldu. Çünkü milliyetçilerin, iktidarın yürütmekte olduğu vatansever, dünya gücü ve Batı karşıtı güç retoriğine ekleyecek başka hiçbir şeyleri yoktu (Solovey & Solovey, 2010: 53).

Böylelikle Putin'in cumhurbaşkanı olduğu ilk döneminde, zaten zayıf olan Rus siyasi milliyetçiliği fiilen ortadan kalkmış oldu. Sonuçta ise milliyetçi grupların bazıları ya yok oldu, ya pasifize edilerek etkisiz hale getirildi, ya da iktidar partisine katılmak için acele bir şekilde saflarını terk ettiler. Dolayısıyla iktidar, siyasi milliyetçiliği toplumsal vatanseverlik yükselişini kullandığı gibi kullanmaya hazırdı (Solovey & Solovey, 2010: 53). Dolayısıyla Modern Rusya'da, Batılı demokratik toplumlara özgü siyasi (muhalfe) milliyetçiliğin ortaya çıkmadığı söylenebilir. Tabii ki bu, Rusya'da Batı yönlü düşüncelerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak Rusya toplumunda Monarşist dahil olmak üzere muhafazakar fikirler daha çok rağbet görmektedir. Özellikle de Kilise (Rus Ortodoks) ile özdeşleşmekte olan kimlik anlayışı, devlet tarafından kısmen yapay olarak desteklenmektedir. Böylelikle doğal olarak Batı modellerini taklit etmek yerine, dini ve “hanedan” (monarşik) milliyetçilik anlayışı benimsenerek korunmaktadır (Prokopenko, 2016: 21).

Genel olarak belirtmek gerekir ki, Rus milliyetçiliğinin araçsal kullanımı, Rus hükümetine özgü bir karakterdir. Tezin ikinci bölümünde daha detaylı bir şekilde belirtildiği üzere bu strateji, Rus imparatorları ve komünist rejimi tarafından sıkça kullanılmıştır. Bu stratejinin özü, iktidarın milliyetçi söylemler kullanarak Rus milletin duygularını ve enerjisini iktidarı desteklemek ve güçlendirmek için harekete geçirmek olmuştur (Solovey & Solovey, 2010: 54). Dolayısıyla geçmişten bugüne, egemen rejimin doğası ve üslubu milliyetçilere karşı hiç değişmemiştir. Bilindiği üzere, ne Çarlık döneminde ne de Sovyet döneminde milliyetçiliği kullanan yöneticiler Rus milliyetçilerine dönüşmediler, sadece imparatorluklarını sıkı bir şekilde koruyan Rus otokratları olarak kaldılar. Milliyetçiliğin araçsal yaklaşım olarak görülmesi Sovyet sonrası dönemde, yani Yeltsin döneminde de test edilmiştir. Aynı siyaset Putin döneminde de yer almış ve Rus halkının tarihi başarılarına değinilerek toplumun (geçmişe özlem duyan, milliyetçi, muhafazakar, vatansever) ruhuna dokunmaya çalışılmıştır. Bu tür söylemlerin toplum tarafından taktir edilmesi sonucunda ise Rus milliyetçiliği ile doğrudan ilgili olan imgeler ve hikayeler, hükümet tarafından kendini

meşrulaştırılması ve halkı kendi etrafında toplaması için aktif olarak kullanılmıştır (Petukhov & Barash, 2014: 89).

Dolayısıyla Yeltsin rejimine karşı “uzlaşmaz muhalefet” rolünü iddia eden milliyetçilerin çoğu, kimliklerini ve ülkülerini Putin yönetiminde koruyamadı ve kolayca asimilasyon ve oportünizme razı oldular. Putin dönemindeki milliyetçilikle ilgili olarak, asimilasyon stratejisinin çok etkili olduğunu vurgulamak mümkündür. Şöyle ki, dünün uzlaşmaz muhalifleri olan milliyetçi lider ve aydınları, artık en iyi ihtimalle sözde muhalefete dönüştüler (Solovey & Solovey, 2010: 55). Dolayısıyla Putin`in milliyetçileri pasifize etme yönündeki stratejisi başarıyla ilerlemekteydi. Dönemin milliyetçi liderleri, devlette bir pozisyon, biraz para ve medyaya erişim fırsatından gayet memnun olmuşlardı. Artık toplum içerisinde de milliyetçi partilerin ve milliyetçi liderlerin Kremlin`in kuklası olduğuna dair fikirler oluşmuş bulunmaktaydı (Gelman, 2004: 52-53).

Halkın gözünde rekabetsiz bir şekilde milli lider konumunda olan Putin, tüm muhalif ulusal güçleri ya erittikten ya da kendi emri altına soktukten sonra, milli politikalara yön verecek icraatlara başlamıştır. Bu dönemde hükümet tarafından çeşitli araçlarla toplum içerisinde yeni ulusal kimlik anlayışı inşa edilmeye başlanmıştır (Starostin, 2010: 56). Buna göre Rusya Federasyonu vatandaşı olanlar Rusya halkı olarak ulusal kimliğe sahip olacaktı. Yeni tür milliyetçilik ve millet inşa etmenin siyasi alandaki yönelimi ise şu sorulara cevap vermesi gerekmektedir: biz kimiz, devlet olarak neredeyiz, diğerlerine kıyasla boyutlarımız nedir, komşularımız, dostlarımız ve düşmanlarımız kimlerdir? Buradaki milliyetçilik anlayışında devlet, hem Çarlık döneminin parlak çağlarından faydalanmakta hem de SSCB`nin başarılarını hesaba katarak bugünün gelişmekte olan Rusya Federasyonu`nun siyasi arenadaki kazanımlarıyla sentezlenmiş bir milli güruh yaratmayı amaçlamaktadır (Solovey & Solovey, 2010: 55). Dolayısıyla tarihi geçmişe ve kültürel bağlara dayanmakta olan, bu coğrafyanın tüm halklarını ortak değerlerle birleştirebilen unsurlarla donatılmış milliyetçilik anlayışı.

Anlaşıldığı üzere hükümet yetkililer “millet” kavramının etnik manasıyla anlaşılmasından vazgeçmeye çalışmaktadır. Böylelikle Putin`in inşa etmeye çalıştığı “sivil ulus” anlayışı, Rus tarihçi etnolog Valeriy Tişkov`un (1941) “*siyasi bir slogan ve bir seferberlik aracı*” (Tishkov, 1997: 9) yerinde bir söylem olacaktır. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere devlet, Anayasanın 13`üncü maddesinin 2`inci fıkrasından dolayı (“*hiçbir siyasi ideoloji*

zorunlu bir şekilde devlet ideolojisi olarak tanımlanamaz”), açıkça milliyetçilik veya devletin resmi milliyetçilik anlayışı söyleminde bulunamamaktadır. Bunun yerine ise vatanseverlik söylemi sıkça kullanılmaktadır. Hatta 2012 cumhurbaşkanı seçimlerinden önce Putin, vatanseverlik kavramına vurgu yaparak buna dayalı bir milli politika stratejisiyle ilgili makale yazmıştır. Bu makalede “*Rusya’da yaşayan hiç kimsenin inancını ve etnik kökenini unutmaması gerekliliğinin yanı sıra her şeyden önce, Rusya vatandaşı olmanın gururunu yaşamalı ve aynı zamanda devletin yasaları milli ve dini özellikleri dikkate almalıdır*” (Putin, 2012: 6) şeklinde ifadeler yer almıştır. Aynı zamanda Başkan V. Putin, kamu kuruluşlarının gençlerin vatansever eğitime katılmasını ve etno-milliyetçi fikirlere karşı çıkılması gerektiğini sık sık vurgu yaparak, bütünleştirici milliyetçilik fikirlerine dikkat çekmektedir.

Dolayısıyla devletin siyasi pratiğinde, kültürel ve tarihsel özelliklerine vurgu yaparak ulusa yönelik bir yönelim görülmektedir ve buna Modern Rus milliyetçiliği adı verilebilir. Belirtildiği üzere de hükümet bu kavrama tamamen liberal bir içerik bile koymuş olsa dahi kendisini milliyetçi olarak tanımlayamaz. Ancak bu tutum, yetkililerin yeri geldiğinde hitab ettikleri gruba oldukça çekici geleceğini bilerek, açıkça milliyetçi ifadeler kullanmasına engel teşkil etmemektedir. Buna örnek 2008 başkanlık seçimlerinden önce Putin, kendisini ve Dmitriy Medvedyev’i⁷⁹ “iyi anlamda” Rus milliyetçileri olarak tanımlamıştır⁸⁰. Bu söylemindeki milliyetçiliği, vatansever bir tutum ve Rusya’nın uluslararası arenadaki çıkarlarını “en aktif şekilde” savunma arzusu olarak tanımlamıştır (Prokopenko, 2016: 20).

Buraya kadar geline süreçte özet olarak anlatılacak olursa, Rusya Federasyonu’nun Sovyetlerden miras olarak almış olduğu ekonomik kriz, istikrarsızlık ve savaş gibi önemli problemler olduğu bilinmektedir. Bunlara ilave olarak birde Rusya gibi büyük bir coğrafyada yaşamakta olan iki yüze yakın farklı etnik grupların ve halkların kimlik arayışı sorunu da bulunmaktadır. Radikal sağcı grupları ehilleştirerek idaresi altına alan hükümet, uyumakta olan etno-milliyetçi duyguların potansiyel tehlike gücünü bildiği için, her an

---

⁷⁹ **Dmitriy Anatolyeviç Medvedyev** (1965) - Rus devlet adamı ve politikacı olan Medvedyev, uzun yıllardan beri Putin’in güvendiği ve yakın çevresinde bulunan etkili isimlerden birisidir. 7 Mayıs 2008’den 7 Mayıs 2012’ye kadar Rusya Federasyonu Başkanı olarak görev yapmıştır. Bu dönemde Putin Başbakan görevini yürütmekteydi. Bundan sonra ise 8 Mayıs 2012’den 15 Ocak 2020’ye kadar Rusya Federasyonu Başbakanı olmuştur. 26 Mayıs 2012’den beri Birleşik Rusya iktidar partisinin başkanı görevini yürütmektedir. Bkz.: Kremlin, (2020).

⁸⁰ Bu açıklama, 2008 senesinde Angela Merkel (1954) ile gerçekleştirilmiş toplantının ortak basın açıklamasında yapılmıştır. Bkz.: OldMerin, (2008).

uyanarak püskürmesinden ihtiyat etmektedir. Bundan dolayı bu konuda sürekli politikalar üreterek etnik çatışmaları önlemeyi, birincil dereceli devlet güvenliği meselesi haline getirmiştir. Bu kadar farklı halkların içerisinde tabii ki birinci sırayı tutmakta olan Ruslar, Sovyetlerin çöküşünden sonra ve Sovyetler Birliğinden ayrılmış olan cumhuriyetlerin ulus-devlet kurmalarıyla, neden Rusya'nın da üniter bir ulus-devlet olamaması konusunu gündeme getirdiler. Ancak ülke içerisinde uzun yüz yıllardan beridir yaşamakta olan bu coğrafyanın yerli halkları dikkate alınacak olursa, bunun mümkünatı yok derecesinde olduğu aşîkardır. Bunun en bariz örneği, Çeçen savaşı olmuştur. Bazı dönemlerde etno-milliyetçiliğın artmasıyla devlet, bu konuya ne kadar dikkat yetirmesi gerektiğinin önemine varmıştır. Putin rejimi tarafından milliyetçi gruplar, vatansever iktidar muhafızlarına çevrildikten sonra etnik sebeplerden kaynaklanan kargaşalar büyük oranda azalmış olsa da, tüm toplumu rahatsız eden başka bir sorun var olmaktaydı. Bu sorunun adı, Rusya Federasyonu vatandaşlarının ulusal kimlik anlayışı olmaktadır.

Bu konuda uzman olan birçok akademisyene göre bu sorun, Rusya'nın kanayan ve iyileşmesi mümkünsüz olan bir yarasıdır. Vladimir Putin, üçüncü kez cumhurbaşkanı adayı olduğu bir dönemde, her zaman seçim öncesi olduğu gibi devletin milli politikalara öneminden bahsederken, her bir halkın kendi kaderini tayin etme hakkının bulunduğunu ve bu konuda Rus halkının da tayin etmiş olduğu kaderi, *“Rus kültürel çekirdeğinden bir arada tutulan çok milletli bir medeniyet”* (Putin, 2012: 10) olduğunu belirtmiştir. Putin'in yaratmaya çalıştığı modern Rus milliyetçiliğinin her ne kadar toplumun tüm kesimini kültürel ve tarihsel bağlarla, ortak dil ve vatandaşlık unsuruyla birleştiriyor olsa dahi, her halk kendi diline, örf adetine, etnik kimlik bilincine ve kültürüne sahiptir. Bütün bu unsurlar göz önünde bulundurularak, farklı halklara mensup olup ancak aynı ülke vatandaşlığı taşımakta olan insanların ulusal kimlik anlayışı ne olacaktır? Yani örneğın Kafkasya'da yaşayan ve Çeçen halkına mensup olan ancak Rusya Federasyonu vatandaşlığını taşıyan bir kişi bu durumda Rus olarak mı anılacak yoksa Rusyalı olarak mı? Tabii ki bu durumda istisnalar hariç, bu kişi Rusyalı veya Rusya vatandaşı olarak anılma taraftarı olacaktır. Ancak bu durum ikili standart barındırmayan mesele olduğu için tek bir çözüm talep etmektedir. Böyle olduğu durumda ise aslen Rus olan bir vatandaş Rusyalı veya Rusya vatandaşı şeklinde anılmak yerine ulusal kimliğinin Rus olarak anılmasını isteyecektir. Buna ilaveten devletin resmi milliyetçilik gibi uygulaması henüz olmadığına göre, ister istemez her an kriz çıkma durumu

söz konusudur. İşte bu yüzden Sovyet rejiminin dağılmasıyla ve Kafkasya’da çıkan özgürlük mücadelesiyle aktüelleşen etno-milliyetçilik sorunu, patriotism şemsiyesi altında bütün “halkların dostluğu” politikası çabası ile çözülmeye çalışılmıştır. Çünkü Putin’e göre Rusya’nın tek ulusal ideolojisi, vatanseverlik olabilmektedir (Gazetaru, 2016). Bu konuyla ilgili olarak devlet tarafından atılmış olan önemli adımlardan birisi ise 4 Kasım 2005 senesinden beridir her yıl ulusal bayram olarak kutlanmakta olan Halkların Birliği Günü bayramıdır.

Bu konuyla ilgi en önemli adımlardan bir diğeri ise 2016 senesinde Başkan Putin’in Astrahan’daki Milletlerarası İlişkiler Konseyi’nin toplantısında, Rusya Devlet Ulusal Politikası Stratejisinin uygulanması konusunu ele alarak, “Rusya ulusu hakkında” yasanın uzmanlarca ele alınarak 2025 senesine kadar sonuçlandırılması yönünde talimatlar vermesi olmuştur (Filimonov, 2018: 78). Bu toplantıda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, *“Rusya ulusu hakkında bir yasa üzerinde düşünmek ve pratik açıdan çalışmaya başlamak kesinlikle mümkün ve gerekli”* ifadelerinde bulundu (Kremlin, 2016). Bu konuda uzman olan araştırmacı Tişkov’a göre Rusya toplumu için en uygun versiyonun etnik milliyetçiliğe vurgu yapmayan ve birleştirici olan Rusya ulusu kavramını kullanmak olduğunu bildirmiştir. Ancak bununla birlikte Rusya devletini oluşturan Ruslar hakkında da unutmamak gerekmektedir (Tishkov, 2009: 47). Çünkü Putin’in bilinçli bir şekilde çok nadiren Ruslara hitaben bir konuşma yapması, Rus milliyetçi grupların hoşnut olmamasına neden olmaktadır.

Bu konunun ne kadar hassas bir konu olduğu daha ilk aşamada, bu yasa tasarısının ismiyle ilgili olarak bir grup çevrelerce rahatsızlık duyulmaya başlamasıyla bir daha anlaşılır olmuştur. Şöyle ki, Devlet başkanının Rusya ulusuyla ilgili girişimi hakkında geniş bir tartışma, birçok politikacının ve bilim adamının sadece ulus yasasıyla ilgili değil, aynı zamanda ulusun adı konusunda da anlaşılamamasına neden olmuştur. Yani “Rusya ulusu” tabirinin, toplumun Rusya’da yaşamakta olan tüm milletleri birleştiren tek bir ulus anlayışı gibi algılanmasına pek hazır olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu yüzden 2017 senesinde yasanın ismi “Rusya Milletlerinin Birliği ve Etnik İlişkilerin Yönetimi Hakkında Kanun” şeklinde değiştirilmiştir (Chagilov, 2017: 5).

Bugün, politikacılar ve bilim camiası, tarihsel deneyimin ve medeniyet gelişiminin özelliklerini dikkate alarak modern Rusya’da sivil bir ulusun oluşumunun nasıl sağlanacağı

görevi ile karşı karşıyadır. Modern Rusya'da siyasi bir ulus oluşturmak için, toplumdaki modern ulusal ilişkilerin doğasını hesaba katmak gerekmektedir. Özellikle de burada Rus milletinin bu konuda uzlayışa gitmesi gerekmektedir. Çünkü ister Rusya'nın diğer yerli halkları olsun isterse de Ruslar olsun, hiç kimse bu coğrafyadaki tarihi konumundan vazgeçmeyecektir. Dolayısıyla modern Rusya'da yakın bir dönemde siyasi bir ulus oluşumunun imkansız derecede olduğu aşıkardır. Bu yüzden bu konu her zaman Rusya politikasında aktüelliğini koruyacaktır. Amerikalı siyaset bilimci Samuel Phillips Huntington'un (1927-2008) dediği gibi, *“ulus, ev gibi, sürekli dikkat ve bakım gerektirir. Bir ev ancak sakinleri ona bakarsa ayakta kalır, aynı şey bir ulus için de geçerlidir.”* (Huntington, 2004: 173).

Sonda toparlayacak olursak söylemek mümkündür ki, modern Rus milliyetçiliği konusunun başından itibaren anlaşıldığı üzere, Putin rejiminin ilk günden oluşturmaya çalıştığı ve kısmen de amacına ulaşmış sayıldığı modern Rus milliyetçiliği son hali ile iki tipte formüle edilebilir. Bunlardan birincisi “Rusyalı” olarak adlandırılabilir kitle milliyetçiliğidir, -ki bu tür milliyetçilik anlayışına göre ana merkezinde etnik Rus milletini barındırsa da birçok etnik Rusyalı grubunun temsilcilerini içinde barındırarak tüm ülke nüfusunu birleştirmektedir. Rus gazeteci ve araştırmacı Aleksandr Verhovski'ye (1962) göre bu tür milliyetçilik sivil milliyetçiliktir (Verkhovskiy, 2014: 21) ya da Dugin'in iddia ettiği üzere emperyal milliyetçiliktir. Birçok yönden Putin rejiminin projesi olan bu milliyetçilik, Rus toplumunun geniş kitlelerini kucaklayarak mevcut Rusyalı ulusu fikrini tarihi ve kültürel bir topluluk olarak oluşturmaktadır.

İkinci tür modern Rus milliyetçiliği anlayışı ise doğası gereği muhalif ve etnik milliyetçilik biçiminde sunulmaktadır. Bu milliyetçiliğin örgütleri hükümet tarafından sürekli asimilasyon politikasına maruz kalmaları dolayısıyla oldukça zayıflatılmış ve etkisiz hale getirilmiştir. Her şeyden önce tekaren vurgulamak gerekir ki, Rusya Federasyonu Anayasası ve devlet politikası göz önüne alındığında, etnik Rus milliyetçiliğinin örgütleri hiçbir halde pratikte resmi şekilde temsil edilememektedir. Zaten bu durum başlı başına, Rus milliyetçilerini hükümetin vatansever politikasına yakınlaştırarak onların Kremlin kanadı altına girmeleri için bir nedendir. Özellikle de milliyetçilik üzerinden politik kariyer düşünenler açısından bakılacak olursa, bu konuda hükümete yaklaşmanın cazipliği daha çok belirgin olacaktır.

3.3 PUTİN YÖNETİMİ VE RADİKAL RUS MİLLİYETÇİLİĞİ

Putin politikasının daha yeni yeni güç kazanarak, ayağa kalkmaya çalışan siyasi Rus milliyetçiliğini pasifize etmesi konusunu genel çizgileri ile ele aldıktan sonra, bu siyasetin radikal Rus milliyetçileri üzerindeki etkileri hakkında daha detaylı bilgi vermekte fayda vardır. Çünkü Kremlin'in milliyetçiliği asimile etme politikası, genellikle Avrupa ülkeleri için tipik olan milliyetçiliğin karanlık yüzünü ortaya çıkararak yeni bir sorunla karşılaşmasına neden olmuştur. Bu sorunun adı, yabancı düşmanlığıdır. Burada federal ölçekte eşsiz bir rol oynamış radikal Rus etno-milliyetçi örgütlerin yabancı düşmanlığı ve ırkçı görüşleri yaydığı ve bu örgütlerden bazılarının gerçekten faşist olarak adlandırılabilineceği hakkında detaylı şekilde örnek verilerek bahsedilecektir.

Tezin birinci bölümünde “ulus” kavramının farklı milliyetçilik kuramları açısından anlam farklılığı gösterdiğine dair detaylı bilgi verilmişti. Aynı zamanda bölgesel, tarihsel ve diğer birçok özelliklere göre milliyetçilik anlayışının şekillendiği hakkında da bahsedilmiştir. Böylelikle bugün Modern Rusya'daki milliyetçi örgütler arasında milliyetçilik ideolojisinin ve “ulus” kavramının oldukça radikal bir şekilde anlaşılıyor olduğunu söylemek olağandır. Çünkü bu radikal örgütlerce “ulus” kavramı kan ve soy bağlılığı ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu düşünce açısına dayanılarak, Rus kanı taşımayan ve Slav soyundan gelmeyen “öteki”lere karşı dışlayıcı ve kimi zamanda düşmanca yaklaşım sergilenmektedir. Yabancı düşmanlığının en başlıca nedeni ise Sovyetlerin yıkılmasıyla özellikle Orta Asya cumhuriyetlerinden ve Kafkasya bölgesindeki cumhuriyetlerden ekonomik sıkıntı ve savaşlardan dolayı gerçekleşen göç dalgası olmuştur. Tabii ki burada Kafkasya bölgesinden göç edenlere karşı duyulan nefreti ayrıca ele almak gerekmektedir. Çünkü Rusların çoğunluğu kendisini milliyetçi olarak tanımlasa bile ve hatta milliyetçiliğin ayrıştırıcı ve negatif bir şey olduğunu düşünüyor olsa dahi, Ruslar geleneksel olarak, başta göçmenlere ve Kafkasya'lılara karşı fobik duygular olmak üzere yüksek yabancı düşmanlığı göstergelerine sahiptirler (Prokopenko, 2016: 19). Dolayısıyla 2000'lerin yabancı düşmanlığı Çarlık döneminden farklı olarak artık yahudi düşmanlığı değil, Kafkasyalı veya Orta Asyalı düşmanlığı olmuştur. Çünkü Kuzey Kafkasya (Çeçenistan, Dağıstan, İnguşetya) cumhuriyetlerinden göç edenlere karşı olan nefret, Güney Kafkasya (Azerbaycan, Ermenistan) cumhuriyetlerinden göç edenlere kıyasla daha fazla olmuştur. Bunun temel sebebi hiç şüphesiz 90'lı yılların başından itibaren başlayan özgürlük mücadelesi olmuştur.

Özellikle vurgulamak gerekmektedir ki, Çeçen savaşı sadece yabancı düşmanlığını alevlendirmemiş, aynı zamanda Rusya'ya islamofobiyi de beraberinde getirmiştir (Tishkov, 2009: 67)

Bu bölüm, radikal milliyetçi fikirleriyle öne çıkmış ve modern Rus milliyetçiliğinde önemli yere sahip olmuş bazı radikal örgütler ele alınarak işlenmiştir. Hakkında detaylı bir şekilde bahsedilen aşağıdaki radikal sağcı örgütlerin her biri farklı ancak ortak benzerlikleri olan yöntemlerle devlet tarafından pasif duruma düşürülmüştür. Ancak belirtmek gerekmektedir ki, tatbik edilmiş olan bu siyaset (pasifize etmek) sadece bu örgütlere özgü durum olmamıştır. Bunlarla birlikte daha küçük düzeyde olan sokak göstericisi örgütleri ve devlete boyun eğmeyen siyasi partiler de bu tür asimile politikalarına tabii tutulmuştur. Aşağıda bahsi geçmekte olan örgütlerin işlenme nedeni ise bu örgütlerin resmi kayıtlara göre otuzdan fazla olan sağcı radikaller içerisinde en etkili veya en radikali olmalarıdır.

3.3.1 Dazlaklar

Kendi ülkelerinden yeni yaşam umuduyla Rusya'ya, özellikle de Moskova, Sankt-Petersburg, Samara, Rostov, Krasnodar, Çelyabinsk, Khabarovsk, Vladivostok ve bu gibi diğer ekonomik yönden daha gelişmiş olan büyük kentlere göç edenlere karşı ilk ırkçı saldırı ve yabancı düşmanlığı, kendilerini “beyaz ırkın sıhhiyecileri/temizlikçileri” olarak tanımlayan Dazlaklar tarafından olmuştur. Dazlaklar, kelimenin tam anlamıyla, göçmen karşıtı ve yabancı düşmanı duygularının aşırı tezahürü olan zirveyi temsil etmektedirler.

Geçen yüzyılın sonlarında Rusya'da aktif hale gelen ve uzman tahminlerine göre 50 ila 70 bin aktif katılımcıya sahip olan (Solovey & Solovey, 2010: 56) Dazlak hareketinin Rus toplumunda kendine nasıl yer bulduğu konusunu daha iyi anlamak için bu hareketin ortaya çıkma tarihçesine kısa bir şekilde göz atmakta fayda vardır. İlk Dazlak dalgası, 1960'larda burjuva kültürüne karşı bir gençlik sınıfının protesto kültürü olarak, Britanya'nın işçi sınıfı bölgelerinin bir alt kültürü şeklinde ortaya çıkmıştır (Myazin, 2014: 82). İlk Dazlakların günümüzdeki kel kafalı ırkçı imajıyla ünlü olan hareketin hiçbir ilgisi yoktur. İlk Dazlak hareketinin ortaya çıkma tarihçesine bakılacak olursa onların, diğer milletlerle özellikle de siyahilerle düşmanlık içinde olmadıkları görülmektedir. Genel olarak söylemek gerekir ki ilk Dazlak hareketi, “İşçi aristokrasisi” tarafından üretilmişlerdir. İkinci dalga Dazlaklar,

1970'lerin sonlarında İngiltere'de, gençlik isyanları döneminde ortaya çıkmıştır. Ancak birinci dalganın aksine, ikinci dalga depresif toplumun (geleceğe umutsuz bakan) kitlesel işsizlik nedeniyle ortaya çıkmıştır. İkinci dalga Dazlakların daha çok fark edilen özelliği, daha çok kanunsuzluk ve sokak kavgaları gibi olaylarla iç içe olmasıdır. Ancak bu dönemde de henüz ırkçılık yoktu (Myazin, 2014: 83).

Yalnız XX. yüzyılın 70'li yıllarının sonlarından itibaren Neo-faşistlerin Büyük Britanya'da daha aktif hale gelmeye başlaması ve güçlü bir şekilde mobilize olarak dikkat çekmeleri, Dazlaklar için rol modeli haline gelmeye başlamıştır. Zamanla Neo-faşistler, Dazlaklar arasında aktif olarak çalışmaya başladılar. Dazlaklar tarafından Neo-faşistlere karşı duyulan sempati bu iki grubun birbiri ile sentezlenmesine neden olmuştur. Birleştikten sonra birbirlerinden güç alarak sayıları çoğalan Ulusal Cephe, Dazlaklar ve diğer aşırı sağcılar, sokak yürüyüşleri düzenleyerek diğer coğrafyaların mensuplarına (Asyalılar, Afrikalılar, Orta-Doğulular vb.) saldırmaya başladılar. Bu gruplar dönemin yaygın kitlesel işsizlik sorunu için Margaret Thatcher⁸¹ hükümetini değil, “renkli” göçmenleri suçlamaya başladılar. Onlara göre, ülke genelindeki işsizliğin temel nedeni çok sayıda “renkli” insanların bu topraklara göç etmesi yüzünden olmuştur. Öte yandan durumun bu şekilde ilerlemesi Thatcher hükümetinin işine gelmekteydi. Bu yüzden bu dönemde kimse aşırı sağ örgütlere karşı ciddi mücadelede bulunmamıştır. Diğer taraftan ise Ulusal Cephe'nin safları hızla büyümekteydi, hatta bu cephe bazı yerlerde belediye seçimlerine katılarak seçimleri kazanmıştır. Muhafazakarların geleneksel kaleleri olarak sayılan bu yerlerde yerel seçimleri kaybetmelerinden sonra ancak bu gruplara karşı endişelenerek ciddi tepkiler gösterilmeye başlanmıştır (Myazin, 2014: 84-85).

Zamanla faşistlerle sentezlenmiş Dazlaklar, artık ırkçı sloganlar ile “*İngiltere'yi beyaz tatalım!*” şeklinde nefret söylemlerine açıkça başlamışlardır. XX yüzyılın 80'lerinin ilk yarısında “Nazi Dazlakları” İskandinavya'da, Avrupa'da ve ABD'de ortaya çıkmaya başladı. İngiliz veya Amerikan “Nazi Dazlakları” siyahileri ve Asyalıları dövmekle biliniyorlardıysa, Alman Dazlakları göçmen yerleşim yerlerinin kundaklanması ile ve “düşmanlarını” direkt öldürmeleri ile ünlenmişlerdi. Batı Alman Dazlaklarının kurbanları çoğunlukla Türklerdi (Mora, 2009: 73). Bununla birlikte Arapların da öldürüldüğü vakalar mevcuttur. Çok hızlı

---

⁸¹ **Margaret Thatcher** (1925-2013) - Büyük Britanya'nın 1979-1990 seneleri arasında yönetmiş muhafazakar Başbakan.

bir şekilde Alman “Dazlak topluluğu” dünyanın en ünlü siyasi topluluğu haline geldi. Berlin Duvarının yıkılmasından ve Doğu Almanya’nın Batı Almanya’ya dahil edilmesinden sonra, neo-Nazi gruplar sayılarını ikiye katladı ve “Nazi Dazlakları” hareketi Almanya’da yeni bir altın çağını yaşamaya başladı. Sonuç olarak, 90’lı yıllarda Almanya, “Nazi Dazlakları”nın kitlesel bir kanunsuzluk merkezine dönüşmüştür (Lapin, 2017: 232).

“Doğu Bloku”nun çöküşünden sonra, Avrupa’nın doğu kesiminde ortaya çıkmaya başlayan Dazlaklar, yavaş yavaş Rusya’ya yaklaşmaktaydı. Rus toplumunun Dazlaklar ile tanışması, genel olarak Perestroyka döneminde olduğu bilinmektedir. Ancak bu hareketin ortaya çıkışı 90’ların başı olarak bilinmektedir. Bilindiği üzere ilk başlarda (1992) Moskova’da yaklaşık sessiz-sakin, kendi hallerinde, görünüşleriyle toplumun dikkatini çekmeye çalışan bir düzine Dazlak vardı (Kuzmin, 2010: 161). 1994’ün başlarına kadar sürmekte olan bu durum zamanla değişmeye başlamış ve Dazlaklar hareketi artık çok fark edilir bir boyuta ulaşmış bulunmaktadır. Çünkü artık sayıları giderek çoğalıyor ve Moskova dışındaki diğer büyük kentlerde de Dazlaklar ortaya çıkmaya başlıyordu (Kuzmin, 2010: 154).

Dazlak hareketinin Batı’da faşizm ile sentezlenmesi, Rusya’daki Dazlak hareketinde de görülmüştür. Moskova’da ırksal düşmanlığı ile bilinen RNS “Russkiy Natsionalny Soyuz” (Rus Milli Birliği) örgütü, başı boş Dazlakları kendi etrafında birleştirerek kendileri ile aktif olarak çalışmıştır (Verkhovskiy & Pribylovskiy, 1997: 21). Moskova Dazlakları arasında aktif olarak çalışan bir diğer sağcı radikal örgüt, Milli Cephe örgütü olmuştur. Diğer büyük şehirlerde ise Dazlakların mobilize edilmesi konusunda bu görevi, Tezin ikinci bölümünde 1990’ların en etkili milliyetçi hareketlerinden biri olarak belirtilen RNE, etkili bir şekilde yürütmüştür (Kolsto, 2015: 4).

Dazlaklar arasında en aktif çalışma yürüten bir diğer örgüt ise 1994-2006 seneleri arasında faaliyette bulunmuş NNP “Narodnaya Natsional’naya Partiya” (Halkın Ulusal Partisi) olmuştur. NNP, Dazlakları kendi partilerine üye yapmaya çalışmaktaydı. Bu örgütün amacı, “Rusçuluk”⁸² ideolojisini Dazlaklar arasında yaymak olmuştur (Verkhovskiy & Pribylovskiy, 1996: 47). Aynı zamanda belirtmek gerekir ki, 2010 senesine gelindiğinde artık sadece ırkçı veya siyasi gruplar içerisinde değil, popüler futbol takımı taraftar

---

⁸² “**Rusçuluk**” veya “**Rusizm**” - aşırı sağcı radikal ırkçı bir ideolojidir. Hitler’in Ari ırkının yüceliğini savunduğu gibi bu ideolojide Rus ırkının üstünlüğünü savunmaktadır. Bu ideolojinin taraftarlarının en çok seslendirmekte oldukları sloganlar ise şu şekildedir: “*Rusya herşeyden üstündür*”, “*Rusya, Rusların devletidir*”, “*Tanrı Rusya yla ve Ruslarladır*”. Bkz.: Ivanov-Sukharevskiy, (1997).

gruplarının içerisinde de Dazlakların aktif şekilde yer aldığı görülmektedir (Tarasov, 2010: 18). Irkçı ve etnik kökene dayalı şiddete meyilliliği ile tanınmakta olan Dazlaklar, çevresine toplandıkları örgütün miting gösterilerine katılıyor, nefret içerikli broşürler dağıtıyor ve istenilen yerde (metro, sokak ortası, otogar, okul, pazar yeri vb.) herhangi bir “renkli” bir milliyet mensubunu yalnız başına yakaladıklarında öldüresiye toplu şekilde saldırıyorlardı (Kuzmin, 2010: 174). Saldırılan kişiler ise genel olarak erkek öğrenciler oluyordu. Ancak zamanla medyaya katledilen yabancı uyruklu bir kız çocuğu veya parkta gezmekte olan bir kadının Dazlaklar tarafından öldürülmesi gibi olaylarda damgasını vurmaktaydı. Hatta bazı vakalarda şiddet, sistematik ve organize ırkçı terör biçimini almıştır. Dazlakların farklı ırkçı örgütler nezdinde 2006, 2009 ve 2010 senelerinde sıkça saldırıları görülmektedir. Özellikle 2010 yılında Moskova’nın Manejnaya meydanındaki aşırı sağcıların ayaklanması buna örnek olarak gösterilebilir (Sungurov, 2012: 6). Burada toplaşan beş binden fazla kişi, özellikle Kafkas milletine karşı hakaret içerikli sloganlar atıyor, karşılarına çıkan herhangi bir “renkli” insana saldırarak linç ediyor ve hatta durumu kontrol altına almaya çalışan kolluk kuvvetlerine dahi saldırıyorlardı. Genel olarak hepsi bir ağızdan: “*Rusya Ruslar için, Moskova Moskovalılar içindir*” şeklinde ırkçı söylemler kullanmaktaydı. Bu gösteri sırasında çoğunluğu diğer milliyet mensubu olmakla yaklaşık 40 kişi yaralanarak hastaneye kaldırılmıştır (Bezuglova, 2016: 36). Elbette devlet bu olaylara tepki vermek zorunda kalarak bu tür ayaklanmaların ardından, konuyla ilgili Moskova ve Ufa’da Rusya Federasyonu Devlet Konseyi toplantıları gerçekleştirildi. Bu toplantılarda etnik gruplar arası ilişkilerdeki sorunların çeşitli yönleri ayrıntılı olarak incelendi ve pratik çözümler için önlemlerin geliştirmesi amaçlandı. Bundan sonra, “Rusya Federasyonu’nun 2025 Dönemine Kadar Devlet Stratejisi ve Ulusal Politikası” hakkında bir takım kararlar kabul edilmiştir. Araştırmacılar, bu belgelerin hala Rusya’nın ulusal meseleye ilişkin politikasını belirleyen en önemli kaynaklar olmaya devam ettiğini belirtmektedirler (Peregudov, 2013: 83).

Yukarı paragraflarda da anlatıldığı üzere Putin rejimi neredeyse tüm muhalif rakiplerini, özellikle de milliyetçi cephelerin içini boşaltarak onları ehilleştirmiştir. Ancak belirtildiği üzere Rusya’daki Dazlaklar kısmi ideolojilerinden (genellikle ilkel ve yüzeysel) dolayı, genellikle her türlü yasal ve siyasi faaliyetten kaçınarak hiçbir zaman kendi başlarına politik bir örgütlenme yaratmayı gerçekleştirmemişlerdir (Solovey & Solovey, 2010: 56). Bu yüzden her zaman belirli bir grup (genel olarak şovenist, ırkçı, rusist vb.) etrafında var olmuş

ve her an bir gruptan ayrılarak başka bir gruba dahil olmakla faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla Dazlaklar, yekpare olmadıkları ve doğal olarak temsil edildikleri bir liderleri olmadığı için Putin rejiminin pasifize etme eleğinden kısa sürede tamamen geçirilememiştir.

Bu yüzden artık devlet yetkilileri, işleri sadece şiddet olan, ideolojisi farketmeksizin yeterli saldırgan ve etrafına nefret saçan her türlü örgüt içerisinde bulunabilen ve ehilleştirilmesi zor olan Dazlaklara karşı sıkı takip uygulamasına başlamaya karar vermiştir. Böylelikle 2013 senesinde Dazlakların da içlerinde bulunduğu aşırı sağ radikal örgütler yasaklanmaya başlandı ve çoklu sayıda grup üyeleri tutuklanmaya başlandı. Özellikle de dönemin en ünlü ırkçı liderleri sayılan Daniil Konstantinov (1984), Dmitriy Dyemuşkin (1979), Aleksander Belov (Potkin) (1976) tutuklanarak cezaevine atıldıktan sonra, Dazlakların gözle görülür bir şekilde ortadan kaybolmaya başladığı görülmüştür. Bu tedbirlerden sonra artık görünüş olarak (kel kafa, siyah kot pantolon, kalın tabanlı asker botlar vb.) hemen sezilen Dazlaklar gözle görülür bir şekilde ortalıkta gözükmemeye başladılar (Verkhovskiy, 2014: 25). Her yıl Kasım'ın dördü "Rus Marşı"⁸³ olarak kutlanan yürüyüşlerde de artık sayılarının bir hayli azaldığı görülmüştür.

2014 senesine gelindiğinde ise patlak veren Rusya-Ukrayna krizi, Dazlakların üye sayılarının tamamen azaltılarak etkisiz hale getirildiği, hatta Kremlin yanlısı olarak milliyetçi/vatansever hareket şeklinde faaliyetlerde bulundukları yönünde tavır değiştirdikleri bilinmektedir. Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesinden sonra, yani Rusya-Ukrayna krizi döneminde Dazlaklar doğal olarak tarafsız kalamadılar. Dazlakların bir grubu Slav birliğinin önemine vurgu yaparak Doğu Slavlar arasında bu tür savaşın doğru olmadığını ileri sürdüler (Pain, 2014: 40). Diğer bir grup ise "Büyük Rus dünyası" ideolojisini savunarak milliyetçi muhafazakarların yanlarında yer aldılar. Bu durum Dazlakları ciddi bir şekilde birbirinden ayırmış oldu. Daha sonra, Kremlin daha önce yapmış olduğu gibi milliyetçi muhafazakarları pasif duruma düşürerek kendi çıkarları yönünden kullanmayı başardı. Artık onlar, "milli muhafızlar" olarak devletin dikte ettiği söylemlere kulak vererek, eski düşman imajlarını da değiştirmişlerdir. Şöyle ki, daha önce tüm

---

⁸³ **Rus Marşı** - Rus milliyetçi hareketlerinin yıllık yürüyüşü ve gösterisidir. İlk "Rus Marşı", 4 Kasım Halkların Birliği Günü bayramının ilan edilmesinden bir yıl sonra 4 Kasım 2005'te gerçekleşmiştir. Siyasi bir protesto olan bu eylemin bu tarihte ilan edilmesi, bir nevi Rusların diğer halklarla birleşerek bütün olmasına karşı bir itiraz şeklinde yorumlanmaktadır. "Rus Marşı" hareketinin ana sembolü, siyah-sarı-beyaz renklerden ibaret bir bayraktır. Bu yürüyüş sırasında genel olarak, "Rusya Ruslar içindir", "Yeter Kafkasya'yı doyurduğumuz" gibi ırkçı ve saldırgan sloganlar kullanılmıştır. Bkz.: Shnirelman, (2019).

göçmenler düşmandıysa, artık bugün ABD bir numaralı düşman haline gelmiş bulunmaktadır. Bu seçenek, yönetim için en faydalı olanıydı. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri Rusya'dan uzaktaydı ve sadece medyada görünüyor olan sanal düşmanlardı. Böylelikle ülke içerisindeki diğer milletler ise “ulusal düşmanlar” olmaktan çıktılar.

Rusya Ulusal Ekonomi ve Kamu Yönetimi Akademisi (RANKhiGS) Sosyal Bilimler Enstitüsünde doçent olan Yekaterina Şulman, 2013'ten sonra, yani hükümetin aşırılara karşı net tavrından sonra, daha az ırkçı saldırı suçunun işlenmeye başladığını belirtmektedir (Shulman, 2015: 125). Şulman bu durumu, hem devletin uygulamış olduğu baskı politikasının, hem de Rus kesiminin artık ekonomik durumunun iyileşmesi nedeniyle toplumda yabancı düşmanlığının giderek azalmış olduğu yönünde açıklamaktadır. Çünkü artık Ruslar, göçmenlerin onların işlerini ellerinden almadıklarını düşünmeye başladılar. Bunun en başlıca nedeni, eskiden her türlü iş için mücadele içerisinde olan tüm toplum, artık zamanla ekonomik durumları yerine gelmeye başlayınca, zor koşullarda ve en ağır işlerde çalıştırılan işçi gücü göçmenlerin çalıştıkları işleri, özellikle de toplumun Rus kesimi kendilerine reva görmemeye başladılar. Dönemin ekonomik zorluklarından dolayı Dazlaklar her ne kadar toplumun bazı kesimleri tarafından destek almış olsalarda, genel olarak Rus toplumu kontrolsüz göçmen sorunu için terörist yöntemlerden ziyade politik yöntemleri tercih etmekte olduğu belirtmek gerekmektedir (Solovey & Solovey, 2010: 57).

Son olarak ise söylemek gerekir ki, Putin rejiminin eritme politikası, bugünün küresel çağı, bu tür gerici düşüncelerin rağbet kazanmaması ve Rusya Federasyonu genelinde açık bir şekilde ırkçı söylemlerde bulunabilen, radikal, ultra sağcı örgütler ve siyasi partilerin kalmamasından dolayı, modası geçmiş Dazlaklar da artık zamanla eriyip yok olmaktadır. Medya tarafından ara sıra ufak tefek sokak kavgalarında isimleri geçiyor olmasa, herhalde birçok kişi tarafından unutulmuş bir hareket olacaktır.

3.3.2 DPNİ (Yasa Dışı Göç Karşıtı Hareketi)

Başlangıçta bir internet ağı üzerinden ırkçı propaganda faaliyetinde bulunan ancak devlet yetkililerinin pek de dikkatini çekmeyen ve sonra bu faaliyetin Rusya'nın birçok bölgesinde meydanlara taşındığı ilk aşırı milliyetçi hareket, DPNİ “Dvizheniye Protiv Nelegalnoy Immigratsii” (Yasa Dışı Göç Karşıtı Hareketi) olmuştur. Aleksander Belov-Potkin

önderliğinde DPNİ'nin oluşturulduğu resmi tarih 10 Temmuz 2002 senesi olarak bilinmektedir (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 21). Bu hareket resmi bir üyelik gerektirmeyen örgüt olması nedeniyle buraya katılım çok kolay olmaktaydı. DPNİ sıralarına katılmak için resmi şekilde kayıt yaptırmanın zorunluluk teşkil etmemesinin nedenlerinden biri, gerçekleştirilen yasa dışı eylemler sonucu polis tarafından yakalananların DPNİ üyeleri olduklarının ispatlanamaması gibi avantajı söz konusudur. Ancak resmi üyelik gibi bir şartın olmamasından dolayı DPNİ destekçilerinin sayısı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Aynı zamanda bu örgütün bölgesel teşkilatlarının gerçek sayısı hakkında da bilgi vermek zorluk teşkil etmektedir. Ancak 2008 yılına kadar Rusya'nın 40 bölgesinde yaklaşık 40-50 kadar e-posta adresi ve ayrıca Ukrayna ve Beyaz Rusya'daki birkaç adres, iletişim için örgüt tarafından kullanılmış olduğu bilinmektedir (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 22).

DPNİ örgütünün temel amacı, adına uygun olarak başlangıçta açık ırkçı söylemlerden kaçınarak, yasa dışı göç ile mücadele etmek olmuştur (Kozhevnikova, 2010: 9) ve bu hareket, Rus siyasetinde göçmen konusunu kendi faaliyetlerinin merkezine koyan ilk politik güç olarak bilinmektedir. Ancak bu mücadeleleri, yasal zemin teşkil etmeden kendi usulleri gereğince (göçmenlerin yaşadığı apartman dairelerini yasa dışı bir şekilde basmak, sokaklarda devriyeler yaparak Rus olmayanlara karşı pasaport kontrolü gerçekleştirmek, belgeleri olmayanları polise götürmek gibi) yapılmıştır ve ne yazık ki bu gibi faaliyetler devlet yetkilileri tarafından görmezden gelinmiştir (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 22).

Bundan dolayı da emniyet güçleri tarafından pek de ciddi baskılara maruz kalmamakla birlikte, yasa dışı yollarla ülkeye gelmiş olan göçmenlerin yerleşim yerleri hakkında emniyet güçleri ile bir birlerine haber sağlamaktaydılar (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 23). Dolayısıyla bu örgütün bazı faaliyetleri (kaçak göçmenlerin tespiti) emniyet güçlerinin de işine gelmekteydi. Ancak belirtmek gerekmektedir ki, DPNİ'nin üyeleri için genel olarak göçmenler veya Slav olmayanlar “yasa dışı göçmenler” anlamına gelmektedir. Bu sebeple onların iş yerlerini, evlerini kundaklamak, onlar için bir gerekçe olmuştur. Onlar için Slav olmayan kimsenin Rusya vatandaşı olması hiçbir anlam ifade etmemektedir (Kuznetsov, 2003: 7). Çünkü onlar için önemli olan Slav ırkına mensubiyettir.

Genel olarak söylemek gerekir ki, DPNİ için düşman kategorisinde birinci sırada Kafkasyalılar ve Orta Asyalılar olmuştur. Buna sebep olarak ise “*biz farklıyız ve farklı*

geleneklere, zihniyete, dünya görüşüne, ahlaka sahibiz” gibi düşünceler seslendirilmektedir (Voinova, 2016: 18). Bu sebepten dolayı, göçmenlerle evliliklerin kısıtlanmasını ve göçmenler için belirli meslek (toplu taşıt şoförlüğü, ticaret, vb.) faaliyetlerinin yasaklanmasını dahi talep etmişlerdir. Bununla birlikte, İslam karşıtı ifadeler içeren makalelerin ve broşürlerin yayınlandığı da bilinmektedir. DPNİ mitinglerinde İslam karşıtlığının dışında hatta zaman zaman antisemit sloganların da atıldığı görülmüştür (Tarasov, 2010: 26). Dolayısıyla DPNİ'nin, “Ortodoks kimliğini” tüm “Ortodoks olmayan”lara karşı savunmuş olduğunu belirtmek tam yerinde olacaktır. Dolayısıyla bu tür düşünce sahiplerine göre bir Rus bireyin İslamiyeti kabul ederek müslüman olması veya başka herhangi dine inanması, o kişinin kimliğini satmış ve özünü terk etmiş olması demektir⁸⁴. Bir diğer çarpıcı yabancı düşmanlığına örnek olarak ise Moskova'da Haydar Aliyev⁸⁵ için bir anıt dikilmesine karşı düzenlenen protesto gösterilebilir. Bu protestoda Azerbaycanlılara karşı ırkçı sloganlar atılmış ve toplum kışkırtılarak bu anıtın dikilmesi engellenmiştir (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 24).

DPNİ'nin ilk halka açık göçmen karşıtı mitingi 16 Mart 2004'te Moskova'da gerçekleşmiştir. Ancak bu mitinglerde genel olarak Rus halkına destek adı altında, gün geçtikçe aslında ırkçı ifadelerin çoğaldığı görülmüştür. Buna rağmen DPNİ'nin bu mitingleri, yetkililerin neredeyse hiçbir itirazıyla karşılaşmamıştır. Bu örgütün popülaritesini güçlendiren nedenlerden bir diğeri, ülke genelinde yabancı uyruklu kişiler tarafından işlenmiş suç olaylarını gündeme taşıyarak bu davaların takipçisi olmaları olmuştur. Ancak burada, ikili standartın olduğunu, yani Slav kökenli birisi tarafından işlenen gündelik cinayet olayları göz ardı edilirken, yabancı uyrukluların işlemiş oldukları suçların özellikle lanse edildiğini vurgulamak gerekmektedir. Bununla da hareket, “Rus insan hakları savunucuları” şeklinde toplumun bazı kesimleri tarafından itibar kazanmaya başlamıştır.

---

⁸⁴ Bu tür düşünceler, Rus toplumu içerisinde kendisini milliyetçi olarak tanımlamayan bazı bireyler tarafından da seslendirilmektedir. Anlaşıldığı üzere Slavlık veya en önemlisi Rusluk kimliği, Ortodoksluk ile bağdaştırılmıştır. Bazı milliyetçi veya etno-milliyetçi örgütlerin isminde (“Russkaya Pravoslavnyaya Partiya” (Rus Ortodoks Partisi), SPH “Soyuz Pravoslavnykh Khorugvenostsev” (Ortodoks Bayrağı Taşıyıcıları Birliği) vb.) veya ideolojisinde (“Velikaya Rossiya” (Büyük Rusya), “Narodnyy Sovet” (Halk Konseyi), Rusya Ulusal Birliği vb.) millet ile Ortodoksluk inancının açıkça birbirinden ayrı tutulmamasının örneği, bunu daha net bir şekilde göstermektedir.

⁸⁵ **Haydar Aliyev** (1923-2003) - Azerbaycan'ın önde gelen siyasi ve devlet adamı, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı (1993-2003), Azerbaycan'ın Ulusal Lideridir (Ulu önder). Bkz.: Valiyeva, İbrahimova, & Hüseynova, (2018).

Giderek popülaritesi artmakta olan DPNİ hareketi, çevrelerini daha da güçlendirmek için ırkçı Dazlaklara doğru bir yönelim göstermiştir (Sevastyanov, 2015: 179). Nazi Dazlak ortamına yönelen DPNİ, mitinglerinde ırkçı kesimin dikkatini çekebilecek semboller kullanmaya başlamıştır. Buna örnek olarak, 2006'da Belov'un mitingde, beyaz ırkın üstünlüğünü savunan Amerika'lı Neonazi David Lane'nin (1938-2007) ünlü olan ırkçı "14 Kelime"sini kullanması gösterilebilir⁸⁶.

DPNİ'nin ilk en büyük başarısı 2005 senesinde başlatmış olduğu "Rus Marşı" olmuştur. Zamanla bu marşa birçok radikal milliyetçi örgütler de katılarak destek sağladılar. Bundan sonra hem "Rus Marşı" yürüyüşlerine hem de DPNİ'nin neredeyse tüm faaliyetlerine NDPR "Natsionalno-Derzhavnaya Partiya Rossii" (Rusya Ulusal Güç Partisi) katılarak kalıcı ortaklardan birisi olmuştur. Ardından aynı zamanda DPNİ'ye, SS "Slavyanskiy Soyuz" (Slav Birliği), ESM "Yevraziyskiy Soyuz Molodezhi" (Avrasya Gençler Birliği), RNBF "Russkiy Natsional-Bolshevistskiy Front" (Rusya Ulusal Bolşevik Cephesi), NSO "Natsional-Sotsialisticheskoye Obshchestvo" (Nasyonal Sosyalist Cemiyet) ve PRR "Partiya Rodina Rossiya" (Rusya Vatan Partisinden) de destekler gelerek DPNİ sıraları kalabalıklaşmaya başlamıştır (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 24). Bu radikal milliyetçi grupların "Rus Marşı" hareketi etrafında birleşmesi, ROD "Russkoye Osvoboditelnoye Dvizheniye" (Rus İçtimai Hareketi) ve NSS "Natsionalisticheskiiy Studencheskiy Soyuz" (Milliyetçi Öğrenci Birliği) örgütlerinin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Belirtmek gerekir ki, ismi geçen bu örgütlerin hepsinin DPNİ ile sonuna kadar işbirlikleri devam etmemiştir. Bunun ana nedeni ise DPNİ'nin milliyetçi hareketin çıkarlarına ihanet etmek ve hükümet ile işbirliği yapmak suçlamaları olmuştur (Kozhevnikova, 2010: 7).

Ancak buna rağmen 2005 Moskova Şehir Duması seçim kampanyası⁸⁷ dönemi sırasında DPNİ, kampanyalarında göçmen karşıtı söylemler kullanan Rusya Vatan Partisiyle kalıcı olarak işbirliği yapmaya devam etmiştir (Shnirelman, 2019: 78). DPNİ'ye karşı yönetilmiş olan suçlamaların gerçeklik payının olmasına sebep, ileriki dönemde yönetimde kilit rol oynamakta olan KPRF ile yaklaşması gösterilebilir. Şöyle ki, etki ve mobilize etme alanı

---

⁸⁶ "14 Words by David Lane" ırkçılar için kült bir tabirdir: "Halkımızın varlığını ve geleceğini Beyaz Adam'ın çocukları için korumalıyız." Bkz.: Rosmolodezh, (2019: 27)

⁸⁷ Şehir Duması seçimleri, Yerel seçimler (Belediye Meclisi seçimleri) anlamına gelmektedir.

giderek artmakta olan DPNİ, 2006 senesinde KPRF ile yakın temasa geçerek partinin mitinglerinde ve törenlerinde yer almaya başlamış ve hatta zaman zaman Aleksander Belov-Potkin bu etkinliklerde kendi sembolleri ile konuşmalar dahi gerçekleştirmiştir (Belomestnov, 2010: 157).

Artık geniş bir desteğe sahip olmanın vermiş olduğu özgüven ile birlikte DPNİ üyeleri, Devlet Duması seçimlerine katılmayı amaçladılar. Böylelikle etkili bir göçmen karşıtı siyasi parti yaratmak için başvuruda bulunsalar dahi, başarısız bir girişimde bulundular ve resmi statüyü kazanamadılar. Her ne kadar devlet tarafından ciddi baskılara maruz kalmasalar dahi, FSB'nin takibinde olan DPNİ'nin radikal faaliyetlerinden devletin habersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Bu hayal kırıklığı sonrası DPNİ üyeleri, seçimlere katılacak olan “Velikaya Rossiya” (Büyük Rusya), “Narodnyy Soyuz” (Halk Birliği) ve “Patrioty Rossii” (Rusya'nın Vatanseverleri) milliyetçi siyasi partilerinden aday oldular, ancak kazanamadılar (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 26). Çünkü artık Kremlin, bu örgütün muhalif solcularla anlaşabildiğini ve güç kazandığını gördükten sonra, DPNİ'yi etkisizleştirme girişiminde bulundu (Solovey & Solovey, 2010: 57).

Daha önce Putin rejimini destekleyen ve genel olarak bundan dolayı faaliyetlerinde hükümetin pek bir engellemesiyle karşılaşmayan DPNİ, Kremlin'in kendilerine karşı pozisyon almasından sonra artık konumunu değiştirmeye başlamıştır. Örgütün resmi olarak kayda alınmaması ve kendilerinin de 2007 parlamento seçimlerine katılım haklarının engellenmesi sonucu, artık yönetime karşı sloganlar atılmaya başlamıştır. Özellikle de Putin'e muhalif olmayan ve yeri geldiğinde destekleyen örgüt, 2008 senesinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanı seçimlerini boykot etme girişimlerinde dahi bulunmuştur (Verkhovskiy, 2011: 23-24).

Bunun öncesinde de ittifak yapmış olduğu radikal örgütlerle de arası açılmış olan DPNİ, hükümet çevresinden desteği kesildikten sonra hızla düşüşe geçmeye başlamıştır. Bundan ziyade zamanla hareketin yönetici kesimi arasında örgütün politikaları hakkında zaman zaman bir birilerine karşı muhaliflik ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ise kimilerine göre devletin eliyle, kimilerine göre ise örgüt içi çıkar ilişkisi kaynaklı olarak 2008 senesinde teşkilat içerisinde bölünmelerin yaşandığı görülmektedir (Kozhevnikova, 2010: 7).

Bu dönemde psikolojik sarsıntı geçiren örgüt, giderek saldırganlaşarak daha bir ırkçı radikal sesli bir olaya imza atmış oldu. Çeçen savaşı sırasında Kuzey Kafkasya'dan Rusya'nın birçok bölgesine göç etmiş sığınmacılara karşı uygulanmakta olan ırkçılık bu kez Karelia Kondopoga şehrine göç etmiş yüzden çok sığınmacı aileye karşı gerçekleştirilmiştir. Şöyle ki, buradaki sığınmacılar ile yerel halk arasında (ve DPNİ üyelerinin bizzat iştirakiyle) polisin eylemsizliği nedeniyle başlayan günlük çatışmalar hızla günlük yabancı düşmanlığına dönüşerek, etnik kavgalara ve kundaklamalara dönüşmüştür. Bunun sonucunda ise Kafkasyalı sığınmacılar fiziksel zarar tehdidi altında uzun süreliğine şehri terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu gibi örnekler Rusya'nın diğer bölgelerinde de sık sık karşılaşılan durum haline dönüşmüştür. Bu dönemde DPNİ web sitesi, bu olaylarla ilgili aşırı sağ eylemlerin odak noktası haline gelmiş bulunmaktadır. Buradaki web site kullanıcıları, kundaklanarak yıkıma maruz kalması gereken “Kafkasyalılara ait” işletmelerin ve apartların listelerini yayınlamaktaydılar. Sonuç olarak ise DPNİ üyelerinin ve birçok başka radikal ırkçı grupların kışkırtması sonucu her gün etnik zeminde karşıdurumlar sonucu onlarca kişi fiziksel şiddete maruz kalmıştır (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 25).

Bu tür olaylarla ilgili hem Kuzey Kafkasya özerk cumhuriyetleri yetkilileri tarafından hem de Rusya içindeki toplumsal figürlerin tepkileri nedeniyle hükümet, DPNİ'nin hem hükümet aleyhine hem de toplumsal kargaşaya neden olan ırkçı faaliyetlerini daha fazla görmezden gelememiştir. Böylelikle artık bir yandan idari olarak baskılara uğraması, diğer yandan da kendi içerisinde bir dizi çatışma ve bölünme yaşaması, hareketin faaliyet potansiyelinin zayıflamasına yol açarak hükümetin asimile politikasına gerek kalmaksızın kendiliğinden eriyerek yokuşa doğru sürüklenmesine neden olmuştur. 2008 senesinden sonra faaliyeti pasif duruma düşmüş olan örgüt, 2011 senesinden itibaren Rusya Federasyonu sınırları içerisinde resmen yasa dışı örgüt olarak ilan edilmiştir (Pain, 2014: 38). Bundan bir sene önce yasa dışı ilan edilerek kapatılan Dmitriy Dyemuşkin liderliğindeki SS ırkçı örgütü, Aleksandr Belov başkanlığındaki DPNİ'nin de kapatılmasıyla birlikte, ikisi birleşerek yeni bir Etnopolitik örgüt kurdular. Eskiden olduğu gibi yine yabancı düşmanlığı ve “Rus Marşı” yürüyüşleri gibi faaliyetlerde bulunan yeni örgütün ismi “Ruslar” olmuştur. Bu örgütün ana amacı, örgüte siyasi parti statüsü kazandırarak Duma seçimlerine katılmak ve nihai amaç olarak Rus milli devletini kurmak olmuştur. Bu örgütte diğerleri gibi aşırılıkçı ve ırkçı faaliyetlerinden dolayı takibe alınmış ve 2015 yılında yasa dışı ilan edilerek resmen

kapatılmıştır. Her iki lider de zaman farklılığıyla ve farklı suçlamalarla hapis cezasına çarptırılarak hem siyasi hem de toplumsal arenadan men edilmişlerdir (Portnov, 2016: 76).

3.3.3 Vatan bloğu – Rus Toplulukları Kongresi – Rusya Vatan Partisi

Genel olarak Rodina Partisi adıyla bilinmekte olan Vatan Partisi, Kremlin yönetiminin milliyetçi kitleleri iktidar lehine siyasi güç olarak kullanmak için uygulamaya sokmuş olduğu en başarılı projelerinden birisidir. Radikal milliyetçilerin devlet tarafından destek alamamış olması ve dışlanmaları, muhalif partilerde onlara karşı bir ilgi uyandırmıştır. İster LDPR isterse de KPRF olsun, zaman zaman radikalleri kendi bünyelerine katmayı denemişlerdir. Ancak açıkça ve resmi bir şekilde milliyetçilik ideolojisi ekseninde hareket eden ve Rus ulusal devleti kurmayı amaçlayan bir partinin olmaması sağcı kitleyi giderek daha da umutsuzlandırmıştır. Kremlin yönetimi zaten yeni ulus inşa etme projesini yürütürken bir taraftan da siyasi güç ve “aşırılıkçı” milliyetçi lider arayışında olan kitleleri muhalefete kaptırmamak, ve de kendisine rakip olabilecek yeni muhalif gücün yaratılmaması için bu kitleyi, kendi lehine kullanmaya karar vermiştir. Böylelikle milliyetçi Vatan Partisi projesi hayata geçirilmiştir. Bu parti tam da aşırılıkçı kitlelerin hayal ettiği gibi Duma`da söz sahibi olan güçlü ancak perde arkasından iktidar tarafından yönetilen bir milliyetçi parti olmuştur. Rusya Vatan Partisinin siyasi proje olarak nasıl ortaya çıktığını daha iyi anlamak için, bu partinin oluşumu hakkında kısa da olsa bilgi vermekte fayda vardır (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 79).

Sovyetlerin yıkılmasıyla beraber ulus-devlet fikirlerinin bu coğrafyada yeniden geniş popülarite kazanmasından sonra, bu konuyla ilgili kültürel milliyetçilikten ziyade etnik milliyetçiliği daha ön planda tutan birden çok örgütlerin kurulmaya başlaması hakkında önceki paragraflarda daha detaylı bilgi verilmiştir. Bu dönemde, daha doğrusu 1992 senesinde ulusalcı fikirlerin savunucusu ve bir dizi ılımlı milliyetçi siyasi projelerin kurucusu olan Dmitriy Rogozin (1963), MKRO “Mezhdunarodnyy Kongress Russkikh Obshchin” (Uluslararası Rus Toplulukları Kongresi)ni kurmuştur. Kısa bir süre sonra ise bu örgütün temelinde KRO “Kongress Russkikh Obshchin” (Rus Toplulukları Kongresi) kurulmuştur (Fomenkov, 2011: 126). Bu örgütün asıl faaliyeti, Sovyetlerin dağılmasından

sonra Rusya Federasyonu sınırları dışında kalmış olan Rus nüfusunu korumak ve Rusya'ya geri dönmek isteyen Rus göçmenleri yerleştirmek olmuştur (Ryazantsev, 2020: 40).

Dmitriy Rogozin, Mart 1997'de Devlet Duma Milletler Komitesi başkan yardımcılığına seçildikten sonra, Putin rejiminin milliyetçileri kendi yönetimi altında tutarak ehilleştirmeye çalışma politikası için, 1992'nin başından beri milliyetçi çevrelerce aktif faaliyetiyle iyi tanınması dolayısıyla, radikal sağcıları bertaraf etme projesi için tam aranan bir figür olmuştur. Milliyetçilerin enerjisini ve potansiyel oy güçlerini devlet çıkarları için kullanma yönündeki devlet projesi, Rogozin gibi milliyetçi görüşlere sahip olan ve ayrıca yükselmek için bir o kadar da hırslı olanlar açısından büyük bir avantaj sağlamıştır. Böylelikle devlet destekli olan Rogozin, özellikle bu dönemde daha çok rağbet görmekte olan radikal ırkçı örgütlerle iletişime geçmeye hazırды.

Anlaşıldığı üzere Vatan Partisi hareketi kurulumunu, Kremlin'in milliyetçiliği asimile etme ve muhalif duyguları ehilleştirme politikasına borçludur. Özellikle de Başkanlık idaresinin Aralık 2003 Rusya Federal Devlet Duması seçimlerinde komünist seçmenlerin oylarını diğer partiler eksisine yönlendirerek komünistleri pasif duruma düşürme çabalarıyla oluşturulmuştur. Böylelikle Rogozin önderliğinde, kendisinin eskiden başkanlığını yapmış olduğu KRO ve RPR “Regionalnyye Partii Rossii” (Rusya Bölgeleri Partisi), “Dostoynaya Zhizn” (İyi Bir Yaşam İçin), “Narodnaya Volya” (Halk İradesi) ve SEPR “Sotsialisticheskaya Yedinaya Partiya Rossii” (Rusya Sosyalist Birleşik Partisi) ile birlikte “Rodina” (Vatan) milliyetçi koalisyonu kurulmuştur (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 78). Bu strateji sayesinde Vatan bloğu oyların %9'unu alarak Duma'ya girmeyi başarmıştır (Tsikrf, 2003). Bu kadar yüksek başarının ana nedeni, Vatan bloğu çerçevesinde Rus bilinci için en hassas fikirlerin (milliyetçilik ve sosyal adaletin) başarılı bir şekilde sentezlenmesi sayesinde gerçekleşmiştir. Daha detaylı bir şekilde ifade edilecek olursa, birçok aşırılıkçı örgütlerin resmi kayıtlarının alınmaması sonucu seçimlere katılımı engellendiğinden dolayı, oyunu kimden yana kullanacağını bilemeyen milliyetçi seçmenlerin, milliyetçi örgütlerden oluşan Vatan bloğu etrafında mobilize edilmeleri; ve aynı şekilde blok içerisinde bulunan sosyalistler sayesinde Rusya'nın ana muhalefet konumunda olan KPRF'ten oy koparma siyaseti sayesinde amaca başarıyla ulaşılmıştır. Bu başarı sonucu Rogozin, Devlet Duması Başkan vekili olarak seçilmiştir (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 78). Bu durum, hem milliyetçilerin Vatan Partisine olan güvenini pekiştirmiş ve milliyetçi kitlenin siyasi

potansiyellerini kontrol altında tutmuş hem komünistlerin Duma'daki sandalye sayısını azaltmış hem de Rogozin'i Putin'e karşı daha da vefalı yapmıştır.

Bir sene sonra yani 2004 senesi cumhurbaşkanlığı seçimleri döneminde, Vatan bloğu örgüt yönetimi liderleri arasında anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Anlaşmazlığın nedeni olarak Rogozin'in doğal olarak seçimlerde Putin'i desteklemesi, bloğun diğer yönetim kurulu üyesi olan solcu teknokrat Sergey Glazyev'in (1961) ise kendi adaylığını ileri sürmek istemesi olmuştur. Sonuç olarak, Rogozin Şubat 2004'te kendisinin eskiden liderliğini yapmakta olduğu iki örgüt temelinde kurulmuş olan Vatan bloğunu dağıtarak, kendisini destekleyen örgüt üyeleri ile birlikte Rusya Vatan Partisini kurmuş ve Glazyev'i hem bloktan hem de partiden uzaklaştırmıştır (Titkov, 2006: 21).

2003 yılı seçimlerinden sonra yüksek başarıya ulaşmış olan Rogozin, 2004-2005 yılları arasında ülkedeki en etkili ve hatta gelecek vaat eden milliyetçi politikacı olarak kabul edilmeye başlamıştır. Serbest parti olarak faaliyete başlamış olan Vatan partisi, 2005 bölge seçimlerine başarıyla katılmış ve birçok seçmenin desteğine talip olmuştur. Bu durum her ne kadar devlet eliyle yapılmış olsa dahi, Rogozin'in bu boyuttaki popülaritesi yavaş yavaş hükümetin rahatsızlığına sebebiyet vermeye başlamıştır. Bu rahatsızlığın ilk belirtisi olarak öncesinde de ırkçı söylemlerde bulunmasına rağmen ciddi bir hükümet tepkisiyle karşılaşmayan parti, ideolojisinde etno-milliyetçi bir karaktere sahip olması ve seçim kampanyalarında yabancı düşmanlığı ifade eden fikirlerden dolayı 2005 Moskova Şehir Duması seçimlerine katılımının yasaklanması gösterilebilir. Belirtmek gerekir ki, partinin resmi metinlerinde genellikle ılımlı terimler formüle edilmesine rağmen, parti içi teşkilat liderleri tarafından açıkça ırkçı söylemler barındıran çok sayıda makaleler yayınlanmıştır (Shnirelman, 2007: 168).

Rogozin'in kariyer gelişimi yüksek hızla ilerleyerek hükümet görevlerine ulaşmayı başarmış olması, aynı zamanda onu bir Rus milliyetçisi olarak siyasi mücadeleden fiilen çekilmesine yol açmıştır. Şöyle ki, Mart 2006'da Kremlin'in baskısı sonucu Vatan partisinin başkanlığından istifa etmek zorunda kalmıştır. Onun yerine gelen yardımcısı ise kısa bir süre sonra "Rossiyskaya Partiya Zhizni" (Rusya Hayat Partisi) ve "Rossiyskaya Partiya Pensionerov" (Rusya Emekliler Partisi) ile birleşerek Vatan partisinin adını "Spravedlivaya Rossiya" (Adil Rusya) olarak değiştirmiştir. Böylelikle Rusya Vatan Partisi asimilasyon

politikasına uğrayarak “Adil Rusya” içerisinde çözülerek tamamen ortadan kaldırılmıştır (Mukhametov, 2015: 3). Böylelikle Vatan partisi resmen lağvedilmiştir.

Ancak 2006 senesi sonunda Rogozin, KRO'nun “restorasyon kongresini” gerçekleştirerek bu örgütün adını “Vatan – KRO” olarak değiştirmiştir. Başkanlığına geçmiş olduğu örgüt, dış baskılardan dolayı radikal milliyetçiliğe doğru daha da ilerlemeye başlamıştır. Örgütün merkezi komitesinde: DPNİ, “Institut Natsionalnoy Strategii” (Milli Strateji Enstitüsü), “Pravoslavno-Natsionalisticheskaya Organizatsiya «Russkaya Liniya»” (Ortodoks-Milliyetçi örgüt “Rus Çizgisi”) ve daha birçok etno-milliyetçi örgüt liderleri yer almıştır (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 81). Ancak belirtmek gerekir ki, bu örgüt hiç bir zaman resmi statü kazanamamıştır. Birçok araştırmacıya göre bu aslında Rogozin'e verilen yeni bir görev olmuştur. Görevin esası ise etkili radikal milliyetçi örgütlerin bir şemsiye altında toplaşarak yönetilmesidir (pasif duruma düşürülmesi/asimile edilmesi/eritilerek yok edilmesi) (Solovey & Solovey, 2010: 58).

Çoğunluğu yabancı düşmanlığıyla bilinen liderlerin birleştiği Vatan – KRO, faaliyetini bu dönemde Rus toplumunu giderek daha fazla endişelendiren göçmen gündemine odaklamıştır. Çünkü bu dönemde özellikle de büyük şehirlerde aktüel bir şekilde verim sağlayan göçmen teması, siyasi seferberlik açısından önemli potansiyele sahiptir. Rogozin, örgüt ideolojisinin “*Rus milletinin dirilişi sayesinde Rus halkının büyük Rus devletinin restorasyonu*” olduğunu belirtmiştir (Rogozin, 2007). Böylelikle doğal olarak bu örgütün, yabancı düşmanlığı eleştirisinin en sık hedefi, Kafkasya'dan (vatandaşlıktan bağımsız olarak) ve eski SSCB'nin Orta Asya cumhuriyetlerinden olanlar ve ayrıca yahudiler olmuştur (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 84).

DPNİ örgütünde olduğu gibi burada da Rus ve Rusyalı milli kimlik anlayışı bulunmaktadır. Bu anlayışa göre Ruslar, Rusya'nın ulusal, devlet ve kültürel geleneklerini oluşturan Rus ırkına mensup olanlar, Rusyalılar ise geleneksel olarak Rusya topraklarında yaşayan, etnik kimliklerini koruyan ve Rus kültürüne yönelen yerli Rus olmayan etnik gruplardır (Sokolov, 2012: 63). Örgüt ideologları aynı zamanda Ortodoksluğa ve Kilisenin toplumdaki rolüne de büyük önem vermiştir. Örgüt ideolojisine göre, “*Ortodoksluk, atalarımızın eski inancı ve Rus devletine ait olan bir değerler sistemidir*” ve “*Rusların devletlerini üzerine inşa etmeleri gereken ideolojik ve ahlaki temeldir*” (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 84). Aynı zamanda da, örgütün ideologları “Rusya Ruslar içindir” sloganını desteklemektedir ve

“Vatan – KRO”nun tüzüğüne göre örgütün tüm faaliyetleri yalnızca Rus halkının yararınadır. Örgüte göre böyle bir durum, Rus halkının çıkarlarını ifade eden güçlü bir milli devlet yaratma ihtiyacını ortaya koymaktadır (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 84).

Bu gibi düşüncelerin yanında bir de, Batı karşıtlığı söz konusu olmaktadır. Örgüte göre Rusya’nın Avrupa Birliğine girmek gibi durumu da söz konusu olamaz. Aksi durumda Rusluğun özünü oluşturan inanç ve manevi değerler yok olacaktır (Titkov, 2006: 95). Bu yüzden Rusya, Batı ülkeleri bloğuna karşı mücadele etmesi gerekmektedir. Anlaşıldığı üzere hükümet bütün aşırılıkçı ve yabancı düşmanı örgütleri tek örgüt içine alarak, yeni bir düşman profili çizmektedir. Ulaşılmaya çalışılan amaç, bu örgütlerin yabancı düşmanlığı istikametlerini Batıya doğru çevirmektir. Böylelikle ülke içerisinde krizlere yol açan sıcak çatışmalar bertaraf olacaktır. Üstelik yeni düşman profilinde olan Batı’ya karşı anavatanı korumak ister radikal ister ılımlı olsun bütün vatansever milliyetçilerin ana görevi durumuna dönüşecektir.

İlerleyen zamanlarda Putin rejiminin bu amaca ulaştığını görmek mümkündür. Potansiyel göçmen karşıtı örgütleri kısmen yok eden hükümet, aynı zamanda milliyetçiler tarafından formüle edilen göçmen karşıtı gündemin kontrolünü de ele geçirmeye çalışmıştır. Şöyle ki Kremlin, Rusya Federasyonu topraklarındaki göç akışlarını düzenlemek için bir girişimde bulundu: göç mevzuatında ve işgücü göçünün daha sıkı kontrolünü ve yasa dışı göçün önlenmesini amaçlayan pratik politikada gözle görülür değişiklikler meydana gelmiştir. Bununla da hükümet, 2008 cumhurbaşkanlığına seçimlerine az bir süre kalmış, milliyetçi kesimin gönlünü almaya çalışmıştır. Seçimlerden sonra ise Devlet Duması’nda ülkede yaşamakta olan göçmenlerin vatandaşlık almasını kolaylaştıran “Rusya Federasyonu Vatandaşlık Yasası” kabul edilmiştir (Solovey & Solovey, 2010: 59). Ancak bu durum birçok milliyetçi taraftarların, hükümetin “yasa dışı” göçmenlere karşı önlem beklentisini karşılamamıştır. Bu dönemde artık ister “Vatan – KRO” teşkilatı içerisinde, isterse de devletin bizzat kendi eliyle eritilen aşırılıkçı teşkilatların yok edilmesi, Rogozin’in görevini başarılı bir şekilde yerine yetirmesi anlamına gelmektedir. Çünkü artık neredeyse bütün potansiyel tehdit oluşturan ırkçı örgütler ya asimile edilmiş ya da ortadan kaldırılmıştır.

Böylelikle Rogozin başkanlığındaki hem Vatan bloğunun hem de sonrasındaki Vatan – KRO örgütünün açık bir şekilde projeden ibaret olduğu sonucuna varmak mümkündür. Bunun karşılığında ise 2008 senesinde, büyük başarılarından dolayı Putin, Rogozin’i Rusya

Federasyonu'nun NATO'daki daimi temsilcisi görevine atamıştır (Laurinavichyus, 2014: 3). Vatan – KRO örgütü ise dağıtılarak faaliyeti durdurulmuştur. Vatan bloğu ve partisindeki görevinden sonra da her zamanki gibi cumhurbaşkanına sadakat göstermiş olan Rogozin, artık kendisini milliyetçi değil vatansever olarak tanımlamaya başlamıştır (Prokopenko, 2016: 54). Dolayısıyla bu konunun başında da belirtildiği gibi Vatan Partisi, genel olarak proje şeklinde Kremlin'in Rus milliyetçiliğine yönelik asimilasyon ve kendi lehine kullanma politikalarında birisi olmuştur.

Ancak 2006 senesinde kapatılan Rusya Vatan Partisi, 2012 senesinde Rogozin'in desteğiyle Adalet Bakanlığı'na siyasi partinin restorasyonu hakkında bir bildiri sunulmuş ve sonuç olarak parti resmi bir şekilde yeniden kurulmuştur. Partinin ideolojisi ise Rus milliyetçiliğiyle beraber ulusal muhafazakarlık ve en önemlisi Putin'e destekten ibarettir. Faaliyete başladığı günden itibaren cumhurbaşkanı seçimlerinde Putin'i destekleyen parti, genel seçimlerde (%1,5) ve yerel seçimlere (%2) oy alarak pek de başarılı sayılmamaktadır. Araştırmacılara göre partinin tekrardan faaliyete geçmiş olmasındaki neden, LDPR'in milliyetçilerden aldığı oyları iktidar yanlı bir milliyetçi partiye kaydırmaktır (Belonuchkin, 2017: 154).

3.4 PUTİN DÖNEMİ MİLLİYETÇİLİK POLİTİKASI VE HÜKÜMET YANLISI MİLLİYETÇİ ÖRGÜTLER

Buraya kadarki bölümlerde Putin rejimi döneminin modern Rus milliyetçiliğini ne şekilde etkilediğini ve yeni tür milliyetçilik anlayışı inşası için ne tür politikaların izlendiği hakkında genel bilgi aktarılmaya çalışılmıştır. Kısa bir özet olarak vurgulamak gerekirse, Putin rejimi uygulamakta olduğu politikalar çerçevesinde kimi radikal sağcı grupları proje örgütler içerisinde asimile ederek ortadan kaldırmaya çalışmış, kimi örgüt liderlerini makam mevki ile davasından vaz geçirerek örgütünü dağıtmış, kimini düşman anlayışını değiştirerek radikal milliyetçilikten hükümet yanlı ılımlı milliyetçiliğe döndürmüş, kimini de hapislerle, baskılarla ortadan kaldırmıştır. Bu tür sert politikalar tabii ki de Kremlin'in asıl ulaşmak istediği amaç değildir. Çünkü “Modern Rus Milliyetçiliği” bölümünde de belirtildiği üzere Putin'in amacı, onun oluşturmuş olduğu değerler ekseninde ortaya çıkmış ve onun isteği doğrultusunda hareket eden yeni ulus anlayışı yaratmak olmuştur. Tehdit oluşturmakta olan

ve toplumun aklını bulandırarak onu galeyana getirebilecek milliyetçi örgütler, siyasi ve toplumsal arenanın dışına itilerek amacın sadece yarısına ulaşmıştır. Yani böylelikle artık, devlet propagandası toplumun zihnine daha kuvvetli bir şekilde işlemiş olacaktır. Ancak bu propagandayı toplumun her kesimine ve özellikle de genç nüfusa daha iyi bir şekilde ulaştırabilmek için, hiç şüphesiz gençlik örgütleri ve hatta bir proje olarak “Kremlin milliyetçi örgütleri”ni kurmak gerekmektedir. Bu tür örgütlerin kurulmasındaki bir diğer neden ise baskı ve sıkı takiplerden dolayı kendi milliyetçi görüşlerini veya plansız göçmenlere karşı tavırlarını açıkça ifade edemeyen tatminsiz Rus milliyetçilerini, Kremlin yanlısı bir vatanseverlik olgusu etrafında mobilize etmektir.

3.4.1 Bizimkiler

Rusya için siyasi arenada gençlik örgütlerini kullanma geleneği eski Sovyetler döneminde kurulmuş olan Komsomol geleneğinden gelmektedir⁸⁸. Kremlin yönetimine hiç de yabancı olmayan bu tür iktidar yanlısı örgütlerin Rusya Federasyonu’nda en popüler ve aktif olduğu dönem 2005 yılı olarak bilinse de, aslında ilk kez Putin’in iktidara gelmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Putin’in cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden sonra 7 Mayıs 2000 senesinde “Idushchiye Vmeste” (Beraber Yürüyenler) gençlik teşkilatı, Putin’i desteklemek amacıyla miting düzenlemişlerdir (Yemelyanov, 2012: 140). “Beraber Yürüyenler” örgütünün Moskova hariç başka büyük kentlerde de şubeleri mevcuttu. Daha önce vurgulandığı üzere Sovyet rejimi yıkıldıktan sonra ortaya birçok legal-illegal örgütler çıkmıştı. Putin destekli olan “Beraber Yürüyenler” örgütünün faaliyeti, iktidar partisini desteklemekten ziyade öncü bir gençlik teşkilatı olmak olmuştur. Dolayısıyla diğer örgütleri hem aktiflikleri ile geride bırakmak hem de onları da kendi bünyelerine katmak istemişlerdir. Ancak bu amaç pratiğe uygun bir şekilde geçirilememiştir. Çünkü sık sık Kremlin yanlısı örgüt üyeleri ile onlara muhalif diğer ideoloji savunucuları arasında sıcak karşıdurmalar gerçekleşmiştir (Stepanov, 2020: 96). Bu tür olaylar doğal olarak toplum içerisinde memnunsuzluğa neden olmuştur.

---

⁸⁸ Sovyetler Birliği kurulduktan sonra 1924 senesinde Rusya Leninist Komünist Gençlik Birliği (RLKSM) olarak ilk gençlik teşkilatı kurulmuştur. KPSS partisinin bünyesinde olan bu örgüt kısa olarak Komsomol, üyelerine ise kısaca Komsomollar adı verilmiştir. Artık 1977 senesine gelindiğinde Komsomol, yaşları 14-28 arasında değişen 36 milyondan fazla Sovyet vatandaşından oluşmaktaydı. Komsomol’un genel olarak faaliyeti, ulusal ekonomiyi restore etmek, sanayileşmek, kolektifleştirilmek ve kültür devrimi gerçekleştirmek için koyduğu görevlerin yerine getirilmesinden ibaret olmuştur. Bkz.: Terokhina, (2018).

Disiplin eksikliğinden dolayı toplumda kötü imaj kazanmış olan örgüt yeniden yapılanmaya ihtiyaç duymuştur. Böylelikle 2005 senesinde “Beraber Yürüyenler”, “Nashi” (Bizimkiler) adı ile yenilenmiştir (Yemelyanov, 2012: 141). Daha ciddi ve daha disiplinli kadrolu Kremlin yanlısı gençlik teşkilatını bizzat ziyaret eden Putin, bu teşkilattan çok şey beklediğini açıkça ifade etmiştir. 2005 senesinde “Bizimkiler” örgütü ile beraber: MGER “Molodaya Gvardiya Yedinoy Rossii” (Bütün Rusya’nın Genç Muhafızları), “Molodaya Rossiya” (Genç Rusya), “Mestniye” (Yerliler) ve ESM “Yevraziyskiy Soyuz Molodezhi” (Avrasya Gençler Birliği) gibi gençlik teşkilatları da kurulmuştur (Stepanov, 2020: 98). Üyeleri çoğunlukla üniversiteli gençlerden ibaret olan bu örgütlerin içlerinde en çok aktif faaliyette bulunanları ise “Bizimkiler” ve ESM olmuştur. Belirtmek gerekmektedir ki, bu dönemde bu tür teşkilatların popüleritesindeki artışın bir diğer ana nedeni, Ukrayna’da gerçekleşmiş “Renkli Devrim” olarak bilinen “Turuncu Devrim”⁸⁹ olmuştur (Loskutova, 2008: 260). Komşu ülkede gerçekleşmiş olan renkli devrimin öncü aktörleri sayılan gençlik örgütlerinin bu denli etkili gücü, Kremlin yönetimini rahatsız etmemiş değildi. Bu tür protestoların Rusya’da da ortaya çıkma ihtimalinden endişe eden Kremlin, bu gücü kendi lehine kullanmak için ciddi bir kararlılıkla harekete koyulmuştur. Çünkü iktidara muhalif güçler de renkli devrimlerin gerçekleşmesindeki etkili güç olan gençlik örgütlerinin başarısından haberdardı. Böylelikle “Bizimkiler” örgütü özellikle renkli devrimciler konusuna odaklanarak her daim iktidarın propagandasını yürütüyor ve özellikle de Vladimir Putin’i yüceltiyorlardı.

“Bizimkiler” hareketi kurulurken, Büyük Vatan Savaşı’ndaki zaferin 65. yıldönümü fırsat olarak kullanılmıştır. Bu günün özelliğinden faydalanan örgüt, kendisini Nazilerin fikirlerine karşı çıkan anti-faşist bir hareket olarak ilan etmiştir. Bundan dolayı örgüt, esasen radikal ultra sağcılara karşı mitingler düzenleyerek bütünleştirici vatansever milliyetçilik taraftarlığı ile bilinmektedir. Dolayısıyla “Bizimkiler” hareketi ve benzeri örgütler, aşırı sağ gruplarla

---

⁸⁹ **Turuncu Devrim** - 22 Kasım 2004 senesinde Ukrayna’da gerçekleşmiş barışçıl bir protestodur. Bu dönemde Ukrayna’nın her bir yanından yüz binlerce insan Kiev’in ana meydanına, gerçekleşmiş olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin şaibeli olduğu iddiası ile itiraz mitingine gelmiştir. Devrimin isminin turuncu renk olmasındaki neden ise “Bizim Ukrayna” partisinin sembolik renginin turuncu renk olmasından ve bu partiden cumhurbaşkanı adayı olan Viktor Yuşçenko’nun (1954) mitinglerde turuncu renkte bayraklar kullanmasından ileri gelmektedir. Böylelikle “Turuncu Devrim” veya “Maydan Olayları” adı verilen barışçıl protesto kampanyası gerçekleşmiştir. Bir aydan fazla sürmüş olan bu protesto sonucunda Ukrayna Yüksek Mahkemesi seçim sonuçlarını geçersiz ilan etmiştir. Böylelikle protestocular amaçlarına ulaşarak yeniden seçim hakkını kazanmışlardır. Bkz.: Umland, (2010).

mücadele ederek kendilerini “kötü milliyetçilere” alternatif olarak konumlandırmaya çalışmışlardır (Kozhevnikova, 2010: 8). Ancak örgütün tek düşmanları bunlarla sınırlı kalmamıştır. “Bizimkiler” örgütü gibi bu dönemde kurulmuş olan yan teşkilatların da esas rakipleri (düşmanları) komünistler, Batı ve Batı merkezli liberalistler olmuştur.

“Bizimkiler” örgütünün diğer yan kuruluşlardan daha çok belirgin olmasındaki neden, bu örgütün gelecekte iktidar yanlısı siyasi parti olabilmesi olasılığıdır. Buna sebep ise örgüt yönetimindeki liderlerin potansiyel başarılarının yüksek olmasıdır. Bu yüzden “Bizimkiler” diğer Kremlin yanlısı örgütlere önderlik yapan bir örgüt konumunda olmuştur. Ancak zamanla bu örgüt Kremlin’in beklentilerini doğrultmayarak feshedilmeye doğru yüz tutacaktır. Örgüt liderleri ise Putin karşısındaki yüksek hizmetlerinden dolayı iktidar partisinden Duma’ya milletvekili ve başka görevlerle ödüllendirileceklerdir.

“Bizimkiler” örgütünü eleştiren bazı araştırmacılara göre, ideoloji olarak kendilerini anti-faşist ve yabancı düşmanlığına karşı olmayı seçen bu örgüt, kendi ideolojisiyle zaman zaman zıtlaşmıştır. Hatta örgüt isminden bile belli olduğu üzere “bizimkiler” anlayışı olan bir yerde “bizden olmayan, bizim gibi olmayan” dışlayıcı bir anlam ortaya çıkmaktadır. Yani hem yetişmekte olan genç nüfusu kendi bünyesine katarak iktidar yönlü bir “vatansever” yetiştirmeyi amaçlayan örgüt, aynı zamanda da radikallerle de gayri resmi bir şekilde iletişim içerisinde bulunmuştur. Dolayısıyla proje olarak kurulmuş olan bu örgüt, aslında “herkesi yakala” anlayışıyla hareket etmiş bir örgüttür. 2008 senesine doğru örgüt artık yavaş yavaş ifşa olmaya doğru adım atmıştır. Bunun en bariz örneği ise bu dönemde “Bizimkiler” örgütünün yönetici kadrosunda olan Vsevolod Moguçev’in (1988) DPNİ Yekaterinburg şubesinde de görevli olduğu ortaya çıkmasıdır. Bu olayın ortaya çıkmasından sonra itirafçı olan Vsevolod Moguçev, “Bizimkiler” örgütünün DPNİ’ye maddi yardımda bulunduğunu ve hatta Dazlakların DPNİ’nin safına katılmaları için yardım ettiğini de belirtmiştir (Kozhevnikova, 2010: 8). Bu olaydan sonra toplum içerisinde imajı yerle bir olmuş “Bizimkiler” örgütü, 2008 cumhurbaşkanı seçimi öncesinde küçük ve pasif beş tane teşkilat şeklinde dağıtılmıştır. Bu örgütlerin hepsi merkezden uzak illerde kurulmuş ve 2013 senesinde de hepsi tamamen ortadan kaldırılmıştır. İşin garip tarafı ise yukarıda da belirtildiği gibi, “Bizimkiler” örgütünün yöneticileri devlet kadrosu sıralarına katılmışlardır. Hatta itirafçı Vsevolod Moguçev, Yekaterinburg Şehir Duması’ndaki Kamu Gençlik Meclisinde göreve atanmıştır. Bu olayla ilgili olarak Kremlin resimleri ise örgütün kurulma

amacı olan renkli devrimlerin sona ermiş olduğunu ve dolayısıyla artık iktidar partisinin bu örgütün hizmetlerine ihtiyaç duymadığı için faaliyetinin durdurulduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak, iktidar partisinin cumhurbaşkanı adayı olan Dimitriy Medvedyev'in bu tür örgütler olmadan da yüksek reytinge sahip olduğunu vurgulamıştır (Kommersant, 2008).

3.4.2 Avrasya Gençler Birliği

Kurulma amacı ve faaliyeti az çok “Bizimkiler” örgütüne benzeyen ve 2005 senesinde kurulan Avrasya Gençler Birliği teşkilatı hakkında da bahsetmek gerekmektedir. Bu iki örgütün ortak yönleri: Putinizm, muhafazakarlık, anti-komünizm, anti-liberalizm, anti-faşizm ve Batı karşıtlığıdır. Avrasya Gençler Birliği örgütünün tüzüğü gereği “Bizimkiler”den ayrıştığı tek yönü ise ideolojisinde Rus emperyalizminin yer almasıdır. Ancak ESM'nin kurulma amacını ve faaliyet prensibini daha iyi anlamak için, 2002 senesinde eski NBP üyesi Aleksandr Dugin liderliğinde kurulmuş olan Avrasya Partisine değinmek gerekmektedir (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 248).

Aleksandr Dugin, NBP'den ayrıldıktan sonra avrasyacılık, emperyalizm, muhafazakarlık ve milliyetçilik prensiplerine dayanmakta olan “Partiya Yevraziya” (Avrasya Partisi'ni) kurmuştur. İktidar partisine ve Putin'e yakınlığıyla bilinen parti, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya arasında sonsuz bir çatışma olacağını belirtmektedir. Dugin'e göre yeni Avrasya emperyalizmi, ortak bir düşman (ABD) temel ilkesi üzerine inşa edilmelidir ve bu ortak uygarlık dürtüsü, siyasi ve stratejik bir birliğin temelini oluşturacaktır (Dugin, 1997: 126). Bu yüzden Avrasya Partisi bünyesinde 2003 senesinde MED “Mezhdunarodnoye Yevraziyskoye Dvizheniye” (Uluslararası Avrasya Hareketi) teşkilatı kurulmuştur. Resmi kaynaklara göre MED'in 29 ülkede şubesi bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Türkiye'de bulunmaktadır⁹⁰ (Verkhovskiy & Kozhevnikova, 2009: 250). Bu hareketin amacı hem eski Sovyet ülkelerindeki (Gürcistan, Romanya, Ukrayna, Sırbistan vb.) partiler ile hem de diğer komşu ülkelerdeki (Türkiye, İran) partiler ile sıkı ilişki kurarak kendi ideolojileri ekseninde Rus emperyalizmi propagandası yürütmektedir. Hatta coğrafi konum

---

⁹⁰ Avrasya Partisi bünyesinde olan MED'in resmi internet sayfasında, Doğu Perinçek liderliğindeki Vatan Partisi ile ilişkilerinin olduğu gösterilmektedir. Bundan ziyade Doğu Perinçek, Uluslararası Avrasya Hareketi'nin 20 Kasım 2003 yılında Moskova'da toplanan Konferansına katılarak bir bildiri sunarak Avrasya Hareket'in Yüksek Konseyi'ne seçildiği bildirilmektedir. Bkz.: MED, (2005).

olarak kendilerinden bir hayli uzakta olan Afrika'daki ülkeler ile de temas kurmaktadırlar. Dugin'in kendi internet kanalında yayınlamış olduğu "Afrika Halklarına Sesleniş" konuşmasında, Afrika halkları için özgürlüğün ancak Rusya ile temas kurarak ve sıkı ilişkiler yürütülmesi sonucunda ancak Batı köleliğinden kurtulması söz konusu olacağını belirtmektedir. Dugin'e göre buna sebep, Rusya'nın "kara güçlerin" küreselleşme politikasına karşı başarılı bir şekilde direnmesidir ve bu yüzden de Afrika halklarının da özgürlüğe giden yolları Rusya'yla temastan geçmektedir (Dugin, 2021). Anlaşıldığı üzere tamamen kutuplaşmış bir dünya anlayışı sergileyen Avrasya Partisi, ister Rusya genelinde olsun isterse de Rusya dışında olsun propaganda faaliyetlerinde bulunarak Rusya önderliğinde bir Avrasya bloğu kurmayı amaçlamaktadır. Açıkçası böyle bir konsept Kremlin yönetiminin de işine gelmiyor değildir. Kruşçev ve Brejnev dönemindeki şiddetli soğuk savaştan sonra Batı ile Doğu arasındaki güçlü karşıdurma ilk kez Putin döneminde tekrarlanmaktadır. Özellikle de son dönemler yıldızı parlamakta olan Çin'in bu coğrafyada Rusya'nın yerini alabilme potansiyeli, Rusya yönetimini Avrasya liderliği anlayışına daha da yakınlaştırmaktadır.

Dugin'in kurmuş olduğu partinin ideolojisinde milliyetçilik fikirlerinin olduğu hakkında yukarıda bahsedilmiştir. Ancak belirtmek gerekmektedir ki, bu milliyetçilik anlayışının kendi değerleri ve özellikleri bulunmaktadır. Şöyle ki, Dugin'in savunmakta olduğu milliyetçilik anlayışı emperyal milliyetçiliktir. Bu milliyetçilik anlayışına göre, Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan kültürel zemine dayanan ve yapay bir ulus anlayışı ortaya çıkaran milliyetçilik, azınlıkta olan halkların özgürlük haklarını elinden alan Batının sömürü politikalarından bir diğeridir. Alman milliyetçiliği ise bundan daha beter olan ırka dayalı bir saldırgan milliyetçilik olmanın yanı sıra ayrıştırıcı ve ötekileştiricidir. Böylelikle Dugin'in savunmakta olduğu milliyetçilik tipi, herkesi bütünleştiren ve eşit haklar sağlayan, her halkın kendi dilini, kültürünü ve inancını korumaya teşvik eden, ülke genelinde yaşayan herkesi bütünleştiren ve asla sömürmeyen bir milliyetçilik anlayışından bahsetmektedir (Dugin, 2016). Avrasya Partisi, bu milliyetçilik ekseninde tüm milliyetçi fikirli gençleri saflarına çekmeyi amaçlamaktadır. Bunun için de 2005 senesinde Avrasya Gençler Birliği teşkilatı kurulmuştur. DPNİ konusu ele alınırken de zaten Avrasya Gençler Birliği'nin zaman zaman "Rus Marşı" yürüyüşleri sırasında radikaller ile aynı safta olduğuna değinilmiştir. Diğer Kremlin yanlısı örgütler gibi bu örgütün bu dönemde kurulma nedenlerinden bir diğeri de

doğal olarak komşu ülkede gerçekleşen “Turuncu Devrim”e karşı pozisyon almak olmuştur (Shnirelman, 2009: 141).

Avrasya Gençler Birliği, bugün dahi faaliyetini aktif bir şekilde yürütmektedir. Eski SS ırkçı örgütü kurucularından olan Dmitriy Dyemuşkin, Putin`in muhalif rakiplerinden olan Aleksey Navalni`nin⁹¹ FBK “Fond Borby s Korruptsiyey” (Yolsuzlukla Mücadele Vakfı) kurucularından ve yardımcısı olan gazeteci Lyubov Sobol`a (1987) vermiş olduğu demeçte, *“2005 senesinde Kremlin`in teşviki ile gerçekleştirilmiş olan “Rus Marşı”nda Aleksandr Dugin bu mitingte çoklu sayıda kişinin katılımı için para karşılığında bizim katılmamızı da istemiştir. Kremlin bu yürüyüşün gerçekleştirilmesindeki görevi Dugin ve ekibine havale etmiştir”* (Sobol, 2021) ifadelerini kullanmıştır. Buradan da anlaşıldığı üzere, DPNİ`nin en büyük başarısı olarak bilinen “Rus Marşı” yürüyüşü dahi Dugin ve ekibi tarafından, daha doğrusu ise Kremlin tarafından gerçekleştirilmiştir. Tarihin ortaya çıkarmış olduğu olayları karşılaştırarak kronolojisine bakılacak olursa, Kremlin yetkililerinin ister ılımlılar eli ile isterse de radikaller eli ile Rus milliyetçiliğini nasıl ele alarak pasifize etmeye çalıştığını görmek mümkün olacaktır.

Kendisini çok etnikli bir Avrasya imparatorluğunun yaratılmasına adanmış bir organizasyon olarak tanımlamakta olan ESM`nin faaliyetleri bununla da bitmiş değildir. Şöyle ki, herhangi bir muhalefet kanadından iktidara karşı protesto veya itiraz kampanyaları düzenlendiği durumlarda, ESM`nin bu itirazları dağıtmaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin, böyle bir durumda hemen ESM iktidar partisini savunacak yürüyüşler gerçekleştirerek muhaliflerin sesini bastırmaya çalışıyor ve hatta bazen bu durum iki grup arasında kavgaya dönüşebiliyor. Ancak Kremlin tarafından örgüt üyelerinin bir takım yasa dışı veya saldırgan faaliyetlerinin üstü kapatıldığı için ve bu olaylara medya tarafından ışık tutulmadığı için, ESM üyeleri çok nadiren cezai uygulamaya maruz kalmaktadırlar (Loskutova, 2008: 83). Durum böyle olduğundan dolayı ESM halihazırda Rusya`da Kremlin yanlısı ılımlı bir örgüt olarak bilinmektedir.

---

⁹¹ **Aleksey Anatolyeviç Navalni** (1976) - Rusya'daki yolsuzluk soruşturmalarıyla ün kazanan Rus avukat, ünlü aktivist, siyasi ve toplumsal figür, demokrat liberalist ve reformcu olarak bilinmektedir. Bugün Rus muhalefetine ana lideri ve Putin`in bir numaralı rakibi olarak tanımlanmaktadır. Aktiv olarak siyasete 2004 senesinde başlamıştır. Bir sıra hükümet politikalarına muhalif siyasi hareketlerin kurucusu olmuştur. Bkz.: Navalni, (2018).

“Kremlin Yanlısı Gençlik Örgütleri” bölümün giriş kısmında da bahsedildiği üzere Putin rejiminin Kremlin yanlısı örgütler kurmasının birkaç nedeni olmuştur. Bunlardan birisi yeni ulus inşasını tamamlamak, diğeri ise gençleri ve özellikle de milliyetçi gençleri iktidar yanlısı yapmak olmuştur. Bu örgütlerin bilinçaltı olarak yürütmekte oldukları bir diğeri siyasette aslında, hükümetin dış siyasetteki yürütmekte olduğu politikaları, ülke içindeki topluma ulusal güvenlik stratejisi gibi lanse ettirmek olmuştur.⁹² Özellikle renkli devrimler sırasında bu girişimin ne kadar önemli olduğunun farkına varılmıştır. Bu dönemde iktidarın kabul etmiş olduğu bir takım yasa tasarısı bu örgütlerce desteklenmiş ve ülke genelinde aktif propagandası yürütülmüştür. Dolayısıyla bu girişimin ne kadar katkı sağlamış olduğu aşikardır. Ancak Putin rejiminin yıllardan beridir üzerinde çalıştığı ulus inşası projesi hakkında da aynı düşünceleri paylaşmak mümkünsüzdür. Her cumhurbaşkanı seçimleri öncesi değinilen bu hassas konu, halen çözüme kavuşmuş değildir. Hatta Rusya-Ukrayna krizinden sonra bu sorunun ikinci sıraya gerilediği zaman zaman görülmektedir. Daha önce de hakkında bahsi geçmiş olan “Rusya Ulusu Hakkında” yasa konusuyla ilgi son tarihin 2025 yılı olduğunu hatırlatmakta fayda vardır.

3.5 RUSYA – UKRAYNA KRİZİ

2013 yılının sonundan itibaren Ukrayna’da başlamış olan “Turuncu Devrim” olarak adlandırılan olayları, önceki renkli devrim olaylarından hayli ayrıışmaktadır. 2014 senesini de kapsamakta olan gerginlik, halen bir çözüme ulaşmış değildir. Ancak kesin olarak bilinen tek şey şu ki, bu gerginlik iki kardeş ülkeyi bir birine düşman yapmıştır. Bu bölümde 2013 “Turuncu Devrim” olaylarını ve devamında gelişmiş olan Ukrayna iç savaş konusunu; Kırım’ın Rusya tarafından ilhak edilmesini; Donetsk ve Luhansk bölgelerinin bağımsızlık taleplerini ve nihayetinde bu olaylarda önemli rol oynamış olan milliyetçi gençlik örgütleri hakkında bahsedilecektir.

Bu konuyu daha iyi anlayabilmek için 2004 senesinde Ukrayna’da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine tekraren kısaca değinmek gerekmektedir. İlk “Turuncu Devrim” olarak bilinen halk itirazının gerçekleştiği bu dönemde, yüz binlerce Ukraynalı itirazçı şaibeli bir şekilde

---

⁹² Kremlin’in gençlik örgütleri üzerinden yürütmekte olduğu bu strateji detaylı olarak “Rusya – Ukrayna Krizi Döneminde Rus Milliyetçiliği” konusunda ele alınmıştır.

seçimleri kazanmış olan Viktor Yanukoviç'e (1950) karşı çıkılmış ve sonuç olarak Ukrayna Yüksek Mahkemesi seçim sonuçlarını geçersiz ilan etmiştir. Böylelikle halkın iradesi tecelli etmiş ve Avrupa yönlü olan Viktor Yuşçenko iktidara gelmiştir.

2010 yılına gelindiğinde ise bu kez tekrardan cumhurbaşkanı adayı olan ve Rusya'ya yakınlığıyla bilinen Yanukoviç seçimleri kazanmıştır. Gerçi 6 yıl önce olduğu gibi ikinci turda da seçimleri geçersiz kılma girişimleri olmuş olsa da, bu kez seçimler iptal edilmemiştir (Enemo, 2010: 2). İktidara gelen Yanukoviç, hemen Rusya ile yakın ilişkiler kurmaya başlamış, ancak aynı zamanda da Avrupa'ya sırtını dönemeyerek aynı anda iki sandalyeye oturmaya çalışmıştır. Seçim öncesi Ukrayna'nın Avrupa Birliği ile aşamalı yakınlaşmasına katkıda bulunacağı sözünü veren Yanukoviç, 21 Kasım 2013 senesinde anlaşmanın imzalanmasına bir hafta bu kala anlaşmadan vazgeçtiğini ilan etmiştir. Ukrayna-Avrupa Birliği Ortaklık Anlaşmasını imzalamayı reddetmesi üzerine, başta öğrenciler olmak üzere gençlik örgütleri ve geniş halk kitlesi Kiev'in merkezine toplaşarak protestolara başlamıştır.

24 Kasımdan itibaren Kiev'in merkezinde başlamış olan protesto gösterileri, muhalefet tarafından da hemen desteklenmiştir. İktidarın Avrupa Birliği ile planlanan anlaşmasının askıya alınması ise Kremlin tarafından desteklenmiştir. Çünkü Ukrayna'nın Avrupa Birliğine dahil olması, Rusya için NATO'ya dahil olması anlamına gelmekteydi. Doğal olarak bu durum, Rusya için kırmızı çizgi niteliğinde bir durumdur (Tsedilina, 2018: 50). Ukrayna halkının çoğunluğu Yanukoviç'in atmış olduğu adımın, Ukrayna halkını Rusya'nın esiri durumuna düşüreceğini ve gelişmiş Avrupa'dan da bir hayli uzak düşereceğini bilmekteydi. Bu yüzden Maydan olayları sadece Yanukoviç'e karşı değil, aynı zamanda Kremlin'e karşı bir protesto olmuştur. Bundan dolayı üç ay devam etmekte olan "Euromaydan", Avrupa Birliği ile anlaşma imzalama talebinden cumhurbaşkanının devrilmesine ve tüm Ukrayna siyasi sisteminin tamamen değişmesi talebine dönüşmüştür ve bu süre zarfında Kiev'de gerçekleşen barışçıl eylem, tam teşekküllü bir protesto savaşına dönüşmüştür. Bu karşıdurmalarda resmi olmayan bilgilere göre yüzlerce sivil ve onlarca kolluk kuvveti hayatını kaybetmiştir (Vorozheykina, 2014: 13). Ülke de çıkılmış karışıklıktan dolayı başkent Kiev'i terkeden Yanukoviç, Kırım üzerinden Rusya'ya kaçmıştır. Anayasal

görevlerini yerine getirmediği için, 23 Şubat 2014 senesinde Rada'nın⁹³ kararıyla Yanukoviç görevinden uzaklaştırılmış, onun yerine ise geçici icraatçı olarak Oleksandr Turçinov devlet Başkanı olmuştur. Bu olaydan sonra Maydan'da protestoya devam eden halk bu olayı zafer olarak kutlamıştır (Schneider-Deters, 2014: 106).

Yanukoviç'in görevinden uzaklaştırılması, Rusya tarafından darbe olarak nitelendirilmiştir (Solovyev & Rabotyazhev, 2017: 18). Aynı şekilde Ukrayna'nın Doğu bölgesindeki ve Kırım'daki Yanukoviç yanlısı bazı yerel yöneticiler de bu durumu anayasal iktidara darbe olarak değerlendirmiştir. Çoğunluğu milliyetçi muhalif parti üyelerinden oluşmakta olan yeni kurulmuş geçici hükümet, Ukrayna'da ikinci resmi dil statüsünde olan Rusçanın resmi statüsünün kaldırılmasını talep ettiler. Bundan ziyade, yeni kabul edilmiş dil yasasıyla paralel olarak parlamento, önceki siyasi rejimlerde liderlik pozisyonlarında bulunan kişilerin kamu hizmetine ve yerel yönetimde görev yapmasını kısıtlayan kanun kabul etmiştir (Vorozheykina, 2014: 22). Bu olay, Ukrayna'nın Doğu ve Güney-Doğu bölgelerindeki (Harkov, Luhansk, Kırım ve Donetsk) gibi bölgelerinde çoğunluğu Rus dilli ve Rusyalı olan halkın itirazına neden olmuştur. Bunun sonucunda zaten Rusya yanlılığıyla bilinen bu bölgelerin hem yerel yönetimi hem de halkı, yeni hükümetle karşı karşıya gelmiş bulundular. Yeni hükümeti meşru bulmayan ve resmi şekilde ilk itiraz eden Kırım bölgesi olmuştur. Burada olan Rus sivil kuruluşlarının ve Rusya medyasının manipülasyonu sonucu, etnik olarak Rus Kırımlılarının önemli bir bölümü Ukrayna'nın yeni hükümetine karşı galeyana getirilerek seferber edilmişlerdir (Matsiyevskiy, 2014: 47-48). Kırım'daki Ukrayna hükümetine karşı olan protestoları Rusya desteklemiştir. 23 Şubat tarihinde Rusya destekli özel harekat kolluk kuvvetleri, Kırım parlamento binasını işgal ederek yerel yönetimi istifaya zorlamış ve Rusya yanlısı olan Sergey Aksyonov'u (1972) yönetime getirmiştir. Buna itiraz eden yerel halk olan Kırım Tatarları, aktivist ve siyasetçi Mustafa Kırımoğlu (1943) önderliğinde ayaklanarak Ukrayna hükümetini desteklediklerini bildirmiş ve Rusya'yı işgalci güç olarak nitelendirmiştir (Zayets, Matviychuk & Skripnik, 2015: 37). Kırım'ın meşru olmayan yeni yönetim kurulu ise Kırım Özerk Cumhuriyeti topraklarında barış ve huzurun sağlanması için, Rusya hükümetine yardım talebi başvurusunda bulunmuştur. Bunun üzerine Rus nüfusunu korumak adı altında sınır bölgesinde hazırda

---

⁹³ **Rada** - Ukrayna parlamentosu

beklemekte olan Rusya Silahlı Kuvvetlerinin askerleri bölgeye giriş gerçekleştirmiştir (Fesenko, 2018: 40).

16 Mart 2014 senesinde Sergey Aksyonov hükümeti, Kırım'ın Rusya'ya ilhakı için halk referandumu gerçekleştirmiştir. Buna göre Kırım, tek taraflı olarak Ukrayna'dan ayrıldığını ilan etmiş ve Rusya Federasyonu'na katılmıştır. Hem Ukrayna için hem de Rusya için stratejik öneme sahip olan Kırım, artık resmen Kremlin yönetimi altına girmiştir. Ancak bu durum bugüne dek başta Avrupa olmak üzere birçok ülke için meşruluk taşımamaktadır ve böylelikle Kırım'ın Rusya tarafından işgal edildiği söylenebilir (Zayets, Matviychuk & Skripnik, 2015: 21). Bazı araştırmacılara göre bu referandum aslında silah gücüyle yapılmış, bazı araştırmacılara göre ise şaibeli bir oylama olmuştur. Dolayısıyla birçok bağımsız araştırmacı ve politikacılara göre bu referandum aslında sadece göstermelikten ibaret olmuştur (Afanasyeva & Zayets, 2019: 55).

Kırım'da yaşanan olayların etkisiyle Ukrayna'nın Güney-Doğu bölgelerinde ülkenin yeni liderliğine karşı protestolar başlamıştır. Protestocular yeni Ukrayna hükümetini tanımayı reddederek Ukrayna'nın federalleştirilmesini talep etmişlerdir. Bu bölgedeki ilk kitlesel protesto Donetsk'te gerçekleşti ve buradaki ayrılıkçılar kendilerine onların taleplerini destekleyen Pavel Gubarev'i (1983) "Vali" olarak seçerek merkezi yönetimin atamış olduğu Valinin meşruluğunu kabul etmediklerini belirttiler. Yüz binlerce protestocu Rus dilinin Resmi devlet dili olmasını ve Donetsk'in özerk cumhuriyet olmasını talep etmekteydiler. Ukrayna merkezi hükümetine karşı ayaklanmış ayrılıkçılar, tüm kamu binalarını ele geçirmiş ve Ukrayna bayrağını indirerek Rusya bayrağını sançmışlardı (Zayets, Matviychuk & Skripnik, 2015: 71).

7 Nisan tarihine gelindiğinde ise protestocular Donetsk Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ederek Ukrayna'dan ayrıldıklarını ilan etmişlerdir. Bunu kabul etmeyen geçici Ukrayna Cumhurbaşkanı Turçinov ise 7 Nisan'da televizyon konuşmasında Luhansk ve Donetsk bölgelerindeki idari kurumları silah gücüyle işgal eden kişilerle karşı "terörle mücadele önlemleri" kapsamında tedbir alacağını belirtmiştir. Merkezi hükümetin yayınlamış olduğu bildiriden sonra protestocular gönüllü birlikler ile "halkı ve cumhuriyetin toprak bütünlüğünü korumak" adına kendi halk ordusunun kurmuştur (Chernova, Pashkova, & Klimenko, 2018: 67).

13 Nisan'da Oleksandr Turçinov televizyonda yaptığı bir konuşmada, ülkenin Doğusundaki kanunsuz olaylardan dolayı Ukrayna Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi'nin silahlı kuvvetlerin katılımıyla geniş çaplı bir terörle mücadele operasyonun başlatılmasına karar verildiğini ilan etmiştir. Donetsk'teki protestocularca ilan edilmiş halk ordusu mensupları Ukrayna silahlı kuvvetlerine ait olan askeri mühimmatı ele geçirmiş olduğundan dolayı merkezi hükümet yönetimi emrinde olan orduyla sürmekte olan çatışma sonucunda her iki taraftanda yüzlerce kayıp gerçekleşmiştir. Tarih 11 Mayıs 2014 senesine geldiğinde ise Donetsk Halk Cumhuriyeti meclisi, Anayasasını kabul etmiş ve Rusyalı siyasetçi Aleksandr Boroday başkanlığında “bağımsız” bir ülke olduğunu ilan etmiştir. Kabul edilmiş olan bu Anayasada, aynı zamanda Rus dili ve Ukrayna dilinin resmi devlet dili statüsünde olduğu belirtilmiştir. Burada yer almakta olan diğer bir maddede ise Donetsk'in ileride Rusya'yla birleşme olasılığının mümkünatı ibaresi yer almıştır (Belkina, 2015: 47).

Donetsk bölgesinde gerçekleşmiş olan senaryo aynı şekilde 2014 senesinin başlarında Luhansk bölgesinde de gerçekleşmiştir. Şöyle ki, Güneyinde Kırım'ın bağımsızlık ilan ettiğini, Kuzeyinde ise Donetsk'in özgürlük ilan ettiğini gören Luhansk'ın Rusya yönlü yerel yönetimde söz sahibi olan yetkilileri, Mart ayının sonlarında, bölgenin çoğunluğu etnik Ruslardan olan büyük orandaki nüfusu ayağa kaldırarak merkezi hükümetten bağımsızlık talep etmiştir (Sharikova, 2018: 191). Luhansk şehrinin merkezine toplaşmış binlerce insan, “*Ukrayna Rustur*”, “*Luhansk Rustur*”, “*Avrupayı istemiyoruz*” şeklinde sloganlar atarak, Rus dilinin ikinci devlet dili statüsünde kalmasını talep etmişlerdir. Protestocular merkezi hükümetten Luhansk bölgesinde referandum gerçekleştirmesini ve bunun sonucunda yerel halkın Ukrayna sınırları içerisinde mi yoksa Rusya'ya birleşmek istediklerini mi seçmelerini talep etmiştir. Aksi takdirde Luhansk Halk Cumhuriyeti'nin kurulacağını beyan etmişlerdir. Bu taleplerin hiçbirini kabul etmeyen Ukrayna hükümeti, 7 Nisan tarihinde Donetsk ile paralel olarak Luhansk bölgesine de terörle mücadele operasyonu ile müdahale etmiştir (Chernova, Pashkova, & Klimenko, 2018: 67).

Buradaki ayrılıkçılar ile Ukrayna silahlı kuvvetleri arasında gerçekleşen çatışmalar sonucu her iki taraf kayıplar vermiştir. Ne yazık ki, ister Donetsk'te olsun isterse de Luhansk'ta yaşamakta olan sivil halk dahi ciddi sayılarda can kaybı vermiştir (Belkina, 2015: 47). Luhansk'ta olan küçük şehirlerdeki bazı kolluk kuvvetleri silahlarıyla birlikte protestoculara destek vererek çatışmanın boyutu giderek artmıştır. Merkezi hükümetin ayrılıkçıların

taleplerini yerine getirmemesi dolayısıyla 27 Nisan'da protestocular Luhansk Halk Cumhuriyeti meclisini kurarak Luhansk Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Bundan sonra bölgedeki merkezi hükümet tarafından atanan tüm yetkililer, ayrılıkçıların baskısıyla görevlerinden istifa etmeye mecbur bırakılmışlardır.

11 Mayıs 2014 tarihinde Luhansk Halk Cumhuriyeti meclisinin gerçekleştirmiş olduğu halk referandumu sonucuna göre, Luhansk Halk Cumhuriyeti bağımsız devlet olarak ilan edilmiştir. 24 Haziran 2014 tarihinde ise Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri, bir konfederasyon devleti olarak birleşme kararlarını açıkladılar. Bu karara göre Donetsk ve Luhansk bölgesi, "Novorossiya" (Yeni Rusya Konfederasyonu) adı altında birleşecektir. Bu Konfederal birlik, adını daha önce XVIII — XX. yüzyıllar arası Rus İmparatorluğu bünyesinde olmuş ve Ukrayna topraklarının Güney-Doğu bölgesinin adını simgeleyen tarihi bölgenin isminden almaktadır (Sorokina, 2016: 130). Ancak Mayıs 2015 senesinde Luhansk ve Donetsk resimleri, Yeni Rusya Konfederasyonu projesinin geçici olarak dondurulduğunu belirtmişlerdir. Bunun başlıca nedeni olarak ise taraflarca Minsk'te yapılmış olan anlaşmada Ukrayna'nın Doğusundaki bölgenin adı ayrı ayrılıkta Luhansk ve Donesk olarak belirtilmesi olmuştur (Chernova, Pashkova, & Klimenko, 2018: 89).

Hem ülke genelinde yaşanan gerginlikten dolayı hem de geçici hükümetin Doğu ve Güney-Doğu bölgelerince meşru kabul edilmemesi, merkezi hükümetin ülkenin Doğu bölgesindeki siyasetini başarısız ve üstelik kanlı sonuçlandırmıştır. 25 Mayıs 2014 senesinde gerçekleştirilen erken cumhurbaşkanlığı seçimi ile iktidara Ukrayna milliyetçisi ve Avrupa yanlısı Petro Poroşenko (1965) geldikten sonra artık çatışmaların son bularak istikrarın kurulacağına inanılmıştır (Levchenkov & Gushchin, 2019: 13). Ancak olaylar beklenildiği gibi gerçekleşmemiş ve hatta tam aksine Poroşenko, ülkenin bütünlüğünü bozguna uğratmaya çalışan ayrılıkçılara karşı terörle mücadele operasyonunu (savaş) başlatmıştır.

Ukrayna'nın Doğusundaki karışıklık iç savaşa dönmüş ve hem ayrılıkçılar hem sivil halk hem de Ukrayna askerleri tarafından ciddi kayıplar söz konusu olmuştur. Donetsk ve Luhansk bölgelerindeki ayrılıkçılara hem maddi hem de silah yardımıyla bulunmaktan dolayı Ukrayna hükümeti, Kremlin'i suçlamaktaydı (Baumann, 2019: 5). Bundan dolayı Ukrayna hükümeti resimleri ülkenin Doğusundaki ayrılıkçı güçlerin yöneticilerini meşru olarak tanımadıkları ve onların arkasında Rusya'nın olduğunu vurguladığı için, herhangi bir ateşkes veya barış anlaşması için muhatap olunacak tarafların Ukrayna ve Rusya hükümeti

arasında olacağını belirtmiştir. Rusya tarafı ise her zaman Ukrayna bölgesinde Rus askerlerinin olmadığını belirtmiştir. Bugün dahi Kremlin yetkilileri, ilk önce Ukrayna hükümeti ile ülkenin Doğusundaki Halk Cumhuriyetleri yönetimi arasında anlaşma sağlandıktan sonra, talep olduğu takdirde ancak Rusya'nın bu meseleye üçüncü taraf olarak müdahale edebileceğini belirtmektedir (Baumann, 2019: 14). Böylelikle Rusya hükümeti Luhansk ve Donetsk bölgelerinin Kremlin tarafından desteklendiğini inkar etmektedir. Ukrayna'nın Doğusundaki ayrılıkçılara yönelik Ukrayna hükümeti tarafından böyle bir adımın atılması ise ayrılıkçıları resmen meşru görmüş olacağı anlamına gelecektir.

Nihayet 5 Eylül 2014 senesinde Beyaz Rusyanın aracılığı ile taraflar arasında Minsk antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın tarafları Ukrayna'dan tarafından eski Cumhurbaşkanı (1994-2005) Leonid Kuçma (1938), Rusya tarafından Ukrayna'daki Rusya Büyükelçisi Mihail Zurabov (1953) ve OSCE temsilcisi Heidi Tagliavini (1950) ve ayrılıkçı güçlerin temsilcileri olmuştur. Bu antlaşmaya göre, ateşkes ilan edilerek kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren bir ay içinde ayrılıkçı güçlerce silahların bırakılması ve rehinenlerin teslim edilmesine; bu bölgelerin özel statü durumunun üç sene içerisinde çözüme kavuşturulacağına; bu bölgelerde Rus dilinin resmi dil statüsünde olacağına ve bir sıra bu gibi diğer maddelerin hayata geçirileceğine karar verilmiştir (Frantishchik, 2020: 50).

Ancak bu antlaşma sadece kağıt üzerinde kalmakla yetinecektir. Taraflar bu antlaşmaya uymamış ve aralarındaki sıcak çatışma devam etmiştir. Bundan dolayı 12 Şubat 2015 tarihinde Minsk'te gerçekleştirilmiş zirvede, Normandiya Dörtlüsü liderleri (Almanya, Fransa, Ukrayna ve Rusya) Temas Grubu tarafından kabul edilen Minsk Anlaşmalarının Uygulanmasına Yönelik Önlemler Paketini destekleyen bildirge, Ukrayna'daki durumun çözümü için kabul edilmiştir (Frantishchik, 2020: 50). Taraflarca kabul edilmiş olan bu bildirgeye göre, bir an önce ateşkes ilan edilmeli ve silahlar bırakılmalıdır. Ancak bu Minsk antlaşması ne de Minsk'te gerçekleştirilen zirvede kabul edilen bildirge uygulanmamıştır. Taraflar anlaşmaların uygulanmamasında birbirini suçlamaktadır. Uzun yıllardır çıkmaza girmiş olan durum halen kesin bir çözüme ulaşamamıştır. Luhansk ve Donetsk Halk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığı ise halen ne Birleşmiş Milletler tarafından ne de diğer ülkeler tarafından resmi bir şekilde tanınmış değildir (Belkina, 2015: 47).

3.5.1 Rusya – Ukrayna Krizi Döneminde Rus Milliyetçiliği

2013 senesinin sonlarına doğru “Euromaydan” olayları patlak verdiği bir dönemde Rusya hükümeti, bu döneme kadar üzerinde çalışmalar yürütmekte olduğu milliyetçilerin hangi konumda yer alacağına dair endişeye kapılmışlardır. Çünkü Ukrayna’daki karışıklık ister Ukrayna’da olsun isterse de Rusya’da olsun, milliyetçi örgütlerin dikkatini çeken ve tarafsız olma ihtimallerini minimuma indiren bir durum olmuştur. Ukrayna milliyetçileri işgalci olarak gördükleri Rusya’ya karşı yekpare cephe haline gelirken, Rusya’daki milliyetçiler arasında bu durum böyle olmamıştır. Özellikle de Kremlin yanlısı örgütler, Ukrayna’daki olayları kınamış ve Kremlin iktidarı yanlısı muhafazakar gardını almaya çoktan girişmiştir. Kırım’ın Rusya tarafından ilhak edilmesi durumu ise her ne kadar Kremlin’in kuklası olmamaya çalışan milliyetçi camia tarafından desteklenmiş olsa da, aynı zamanda iki kardeş milletin arasını açabileceği endişesi ihtimali de rahatsızlık vermiştir. Bu dönemde milliyetçiler arasında kesin bir çizgi oluşmasa da, ileriki dönemde Ukrayna’nın Doğusundaki iç savaş durumu sırasında bu çizgi netleşmiştir.

Sovyetler yıkılmasından sonra Rusya’da ortaya çıkan milliyetçi akımlarının en temel ortak yönlerinin ulus-devlet inşası prensibi olduğu daha önce de vurgulanmıştır. En azından Kremlin’e ellerinden geldiği kadar muhalif olmaya çalışan milliyetçilerin de en temel prensiplerinden birisi halen ulus-devlet inşası anlayışı olarak kalmaktadır. Ancak anlaşıldığı üzere Putin rejiminin inşa etmeye çalıştığı modern Rus milliyetçiliği anlayışı projesinde böyle bir iddia bulunmamaktadır veya en azından temel bir şart niteliğini taşımamaktadır. 2013 senesinin sonlarından itibaren Ukrayna’da çıkmış olan iç karışıklık ve bu kargaşada protestoların başını çekmekte olanlardan birisinin de milliyetçi gençlik örgütlerinin olması, Rusya’daki henüz tamamen asimileye maruz kalmamış milliyetçilere motive edici güç kaynağı niteliği taşımıştır.

Ancak belirtmek gerekmektedir ki, Rusya’daki milliyetçilerin 2013-2014 senesinde Ukrayna iç karışıklığı sonrası birbirinden ayrıldığını söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü daha önce yukarıda ele alınmış konulardan da anlaşıldığı üzere, 2000 senesinin başından itibaren Putin ekibinin milliyetçilik konusuyla ilgili yürüttükleri çalışma sonucu Rusya’da milliyetçilik iyi (vatansever, iktidarı destekleyen, Putin’i destekleyen) ve kötü (ulus-devlet taraftarı, yönetime muhalif, Rusçu vb.) olarak ikiye ayrılmıştır. Bununla da kalmamış, “kötü” nitelikteki milliyetçi gruplar zamanla asimile edilmiş, zayıflatılmış ya da ortadan

kaldırılmıştır. Dolayısıyla Ukrayna'daki iç karışıklık dönemine kadar zaten Rus milliyetçiliği iki ayrı kutuplarda meskenleşmiştir. Yalnızca bu dönemden sonra, Rusya hükümetinin asimile politikası sonucu pasif duruma düşmüş sayıları iki bini dahi geçmeyen milliyetçi gençler daha sık sahalarda görülmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde bir tarafta Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik dış politikasını destekleyen ve hatta Ukrayna'nın Doğu ve Güney-Doğu bölgesinden ayrılıkçıları destekleyen çok büyük bir kitle, diğer yanda ise Ukrayna'nın arazi bütünlüğünü ve ulus-devlet anlayışını savunarak, Rusya hükümetini işgalci ve emperyalist güç olarak tanımlayan, az sayıda bir kitle ortaya çıkmıştır.

Ukrayna'daki iç karışıklığın ortaya çıkmasından sonra birçok politikacıya göre Rusya medyasının Ukrayna krizine olan yakın ilgisi, halkın dikkatinin iç sorunlardan dış sorunlara kaymasını tetikledi ve bu sayede Putin rejimi, halkın gözünde kendi meşruiyetini artırmaya çalışmıştır. Toplumda biriken enerji, Putin rejiminin inşa etmeye çalıştığı vatanseverlik ve siyasal ulus sentezi olan modern Rus milliyetçiliğinin yayılmasıyla, nüfusun seferberliğini güçlendirerek zamanla otoritenin işine yarayan bir kanala dönüşmüştür. Bu milliyetçiliğin ana merkezinde etnik Rusların bulunması, Rusya-Ukrayna krizi döneminde Kremlin'in ana politik silah gücü olmuştur. Ukrayna'nın Doğusundaki iç karışıklığı, Rusya propagandacı medyasının "Rus dilli ahaliye ve Ruslara zulüm ediliyor" şeklinde lanse etmesi, Putin rejimi yönetimi altında olan milliyetçileri daha da provoke etmiştir (Prokopenko, 2016: 42).

Bu dönemde sanal ortamların popülerite kazanmasıyla beraber milliyetçi teşkilat üyeleri bu konuyla ilgili birçok görüş mübadelesini internet üzerinden yapmaya başlamıştır. Sanal alemin özellikle de gençler arasında dikkat çeken bir mecra olması, Kremlin yönetiminin de bu yönde adım atmasını mutlak kılmıştır (Solovey & Solovey, 2010: 56). Bundan dolayı bu dönemde Kremlin tarafından milliyetçi internet sitelerinin, sosyal medya hesapları ve bu gibi diğer mekanik araçların finanse edilmesi gerçekleşmiştir⁹⁴. Zamanla geleneksel medyanın arka plana itilmesi ile birçok politik tartışmaların internet üzerinden gerçekleşmesi dolayısıyla bu gibi siteler, milliyetçi söylemin iktidar kontrolünün bir aracı olarak hizmet etmiştir.

İnternet üzerinden propagandası yürütülen milliyetçi politikanın tezahürü, Donetsk ve Luhansk bölgesinde savaşın çıkmasıyla, sahaya yansımıştır. Dolayısıyla bu iki kitle

---

⁹⁴ Kremlin'in kontrolünde olan (stoletie.ru, rus-obr.ru, inosmi.ru, russkiymir.ru) gibi Rus milliyetçi-muhafazakar yönelimde olan sosyo-politik bir İnternet yayını faaliyetiyle uğraşan siteler ve internet dergiler.

arasındaki çatışmalar ilk başlarda sadece mitinglerde ve yürüyüşlerde sözlü ve çok nadiren kavgayla sonuçlanan karşı durmalar şeklinde oluyorduysa, Ukrayna'nın Donbass bölgesinde (Donetsk, Luhansk) iç savaşın başlamasıyla artık iki muhalif kanat arasındaki karşı durma savaş alanına taşınmıştır. Bu dönemde önemli rol oynamış Kremlin'in milliyetçi örgütleri, Rusya hükümetinin resmi verilerine göre savaş bölgesine sadece insani yardım (ilaç, giysi, gıda vb.) ulaştırma faaliyeti ile meşgul olduğunu belirtmiş olsa da, hem Ukrayna resimleri hem de tarafsız araştırmacılara göre, insani yardım adı altında bu örgütler ayrılıkçılara silah tedarikinde bulunmuş ve hatta ayrılıkçılar sırasında Ukrayna'ya karşı silahlı çatışmalara katılmışlardır (Chuperski, Khorbst, & Polyakova, 2015: 3-5). Ancak bu iddialar her zaman Rusya hükümeti tarafından inkar edilmiştir.

Ayrı ayrılıkta örnek vermek gerekirse bu dönemde akıllara ilk, 2014 senesinde kurulmuş ROD SERB "Russkoye Osvoboditel'noye Dvizheniye South East Radical Block" (Rus Kurtuluş Hareketi Güneydoğu Radikal Blok) adıyla bilinmekte olan aşırılıkçı milliyetçi teşkilat, ulusal-bolşevizm ideolojisine sahip İnterbrigada isimli gönüllü askeri birlik ve Kafkasyalılardan (Çeçenler, Abhazlar, Osetinler) oluşmakta olan ayrı ayrı taburlar gelmektedir. Bu üç grup ideolojik olarak ayrı ayrılıkta ele alınacak farklı cepheler olsalarda, Donbass'ta patlak vermiş savaş, bu üç tane birbirinden farklı kitleyi bir cephede Ukrayna'ya karşı birleştirmiştir. İdeolojik ve dini inançtan dolayı birbirinin zıddı olan bu grupların, Putin'in yaratmaya çalıştığı modern Rus milliyetçiliği kapsamında başarılı bir projenin sonucu olarak belirtmek mümkün olabilir.

Birinci grup ROD SERB adıyla bilinmekte olan milliyetçi teşkilat genel olarak anti-maydan hareketiyle ve 2014 senesinin başlarında Ukrayna'nın Doğusunda ortaya çıkmış isyanlar sırasında, bu bölgedeki kamu binalarını basarak işgal etmekle bilinmektedir (Vaganov, 2017). ROD SERB hareketi buradaki protestolara katılarak, Ukrayna merkezi hükümetinden federalite, Kırım'daki referandumu tanınmasını ve Donbass'taki Ukrayna'nın askeri hareketini durdurmasını talep etmiştir. Bu taleplere ilaveten ROD SERB teşkilatı, Güney-Doğu Ukrayna Cumhuriyeti'nin kurulmasını ve Yeni Rusya Konfederasyonu fikirlerini de desteklemiştir. Resmi verilere göre bu örgüt, Rusya güvenlik güçleri tarafından finanse edilmekte ve denetlenmektedir (Mikhaylova, 2017). ROD SERB örgütü, 2014 senesinin sonlarına doğru Ukrayna güvenlik güçleri tarafından terörle mücadele kapsamında Ukrayna sınırlı içerisinde faaliyeti yasaklanan örgüt olmuştur. Bu andan itibaren ise örgüt üyeleri artık

bu bölgede başka gönüllü birlikler bünyesinde faaliyetlerine devam etmişlerdir (Laryuel, 2019: 37). ROD SERB örgütü ise resmi faaliyetini Rusya`da anti-maydan ve Ukrayna`nın yeni hükümetine karşı şeklinde yürütmeye devam etmiştir. Ancak resmi olmayan kaynaklara göre ROD SERB örgütü üyeleri Ukrayna`nın Doğusunda Ukrayna devletine karşı silahlı çatışmalara katılmaktadır.

Faaliyetleriyle ROD SERB örgütüne benzeyen ve yine bu dönemde kurulmuş olan bir diğer örgüt ise İnterbrigada isimli gönüllü askeri birliktir. Bu birlik, resmi şekilde kaydı bulunmayan “Drugaya Rossiya” (Diğer Rusya) ulusal bolşevik siyasi partisinin Ukrayna`nın Doğusundaki (Luhansk ve Donetsk) bölgelerde savaşması için kurulmuş bir askeri birliğidir (Likhachev, 2016: 21). Bazı araştırmacılara göre İnterbrigada hareketi, Ocak 2015'e kadar Donbass'a 2.000'den fazla savaşçı nakletmiştir. Aynı zamanda bu örgüt bünyesinde Rusya`dan gelen askeri eğitmenler buradaki “gönüllü”⁹⁵ olarak savaşanlara dövüş taktikleri eğitimi vermektedirler (Prilepin, 2015). İnterbrigada, her ne kadar resmi şekilde Kremlin tarafından teşkil edilmiş bir grup sayılmasa da, Donbass`ta bu dönemde Rusya için, Ruslar için savaşmış ve bunun için de Rusya`nın maddi desteğini almış olduğu kesindir. Aslında bu durum, daha önce de tespit edildiği gibi Kremlin yönetiminin arka sahnede aşırılıkçılara göstermiş olduğu desteğinin tekrarıdır.

İster ROD SERB isterse de İnterbrigada veya bu bölgede Ukrayna hükümetine karşı savaşan diğer örgütler olsun, her iki örgütün mensupları genel olarak Doğu Slav ırkına mensup (Rus, Beyaz Rus, Ukraynalı ayrılıkçı) kişilerden ibaret olmuştur. Ancak çarpıcı olan diğer mesele şu ki, bu örgütlerle birlikte ortak “düşmana” karşı savaşan bir de Kafkasyalı örgütler olmuştur. Bunlar Abhazlardan, Osetinlerden ve Çeçenlerden oluşmakta olan ayrı ayrı gönüllü taburlar şeklinde olmuştur (Beda, Bardyak, & Novikov, 2015: 46). Bazı politikacılara göre Donetsk ve Luhansk`ta Abhaz ve Osetinlerin savaşarak Halk Cumhuriyetlerine destek vermeleri siyasi amaçla yapılmaktadır. Şöyle ki, Gürcistan içerisinde ayrılıkçı güç olarak bilinen ve Gürcistan hükümeti tarafından tanınmayan Abhazya ve Güney Osetya Cumhuriyetleri bununla da siyasi arenada hem Rusya`dan hem de yeni kurulmuş olan Luhansk ve Donetsk Halk Cumhuriyetlerinden destek almış

---

⁹⁵ Resmi olmayan kaynaklara göre (internette yayınlanan video görüntülere göre) Ukrayna askerlerine esir düşmüş Rusya yanlısı askerler, Donbass bölgesinde “gönüllü birlikler adı altında” ama aslında paralı askerler olarak savaştıklarını itiraf etmektedirler. Bkz.: Ananyev, (2016).

olacaklardır (Panfilov, 2018). Bir başka versiyona göre ise bu askeri birlikler Abhazya ve Güney Osetya'da Rus askerleri tarafından eğitilerek Rusya tarafından bilinçli bir şekilde gönderilmiş askeri birliklerdir. Ancak bu konu ile ilgili kesin olan resmi bir bilgi bulunmamaktadır.

Bu konuyla ilgili en dikkat çekici husus ise burada Ukrayna hükümetine karşı savaşmakta olan Çeçen birliklerin olmasıdır. Birçoğu Birinci ve İkinci Çeçen savaşı gazisi komutanlarıya yönetilen bu birlik, kendilerinin bu savaşa gönüllü olarak katıldıklarını her fırsatta belirtmektedirler. Savaşma nedenlerini ise Ukrayna hükümetinin ülkenin Doğu ve Güney-Doğu bölgesindeki “yerli halka yöneltmiş olan zulme karşı” oldukları şeklinde açıklamaktadırlar (Tsvevkova, 2014). Bu dönemde Rusya devlet televizyonu muhabiri ile gerçekleşmiş demeçte Ramzan Kadirov⁹⁶, Ukrayna'nın Doğusunda savaşmakta olan Çeçenlerin kendisinin veya herhangi bir Rusya'lı resmi bir yetkilinin emri ile savaşmadıklarını, onların gönüllü birlikler olduklarını belirtmiştir (Brilov, 2014). Bazı araştırmacılara göre ise Çeçenistan'dan Donbass'a gelen Çeçen savaşçıların, Kadirov'un emri olmadan bırakın savaşmayı, taş bile atamayacaklarını vurgulamaktadırlar. Bazı politikacılara göre bununla aslında Kadirov, Putin'e her konuda sadakatini ve emrindeki askerlerinin fedakarlıklarını göstermektedir (Goryashko, 2015). Kadirov'un böyle bir uygulaması, açık bir şekilde Putin'in inşa etmeye çalıştığı vatanseverlik/milliyetçilik anlayışına hizmetten ibarettir. Bununla da aslında Putin, farklı milletlerden oluşan, ancak tek bir ülke uğruna savaşan ve böylelikle her kesi cemleştiren bir milliyetçiliğin mümkün olabileceğini vurgulamaya çalışmaktadır.

Ukrayna'nın Doğusundaki savaşta Rusya tarafı savaşan “gönüllü” birlikler olduğu kadar, ayrılıkçılara karşı savaşan Ukrayna yönlü gönüllü örgütler de olmuştur. Hem Rusya hem de

---

⁹⁶ **Ramzan Ahmedoviç Kadirov** (1976) - 10 Mayıs 2004'te babası Ahmed Kadirov'un ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olmak istese de yaşı daha 28 olduğu için cumhurbaşkanlığına adaylık ileri sürememiştir. Çünkü Anayasaya göre, ancak 30 yaşına ulaşmış bir Rusya Federasyonu vatandaşı cumhurbaşkanlığı görevini üstlenebilirdi. Bu yüzden Çeçenistan Devlet Başkanı Ali Alhanov (2004-2007) oldu ve Ramzan Kadirov'u Çeçen Cumhuriyeti'nin Birinci Başbakan Yardımcısı olarak atadı. 18 Kasım 2005'te Çeçen Devlet Başkanı Ali Alhanov, Ramzan Kadirov'u Başbakan vekilliğine atadı. 4 Mart 2006'da ise Çeçenistan Halk Meclisi'nin ortak kararıyla Ramzan Kadirov Başbakan oldu. 2007'de Alhanov ile Ramzan Kadirov arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı ve 15 Şubat tarihinde Alhanov görevinden istifa etti. Artık bu dönemde Ramzan Kadirov, Cumhurbaşkanı olmak için yeterli yaşa ulaşmıştı. Böylelikle Başkan Vladimir Putin, Ramzan Kadirov'u Çeçenistan cumhurbaşkanı vekili olarak atayan bir kararnameyi imzaladı. 5 Nisan tarihinde ise Çeçenistan parlamentosunun oy çokluğuyla Çeçenistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı olarak göreve başladı. Bu dönemden itibaren günümüze kadar Ramzan Kadirov, bu görevi yürütmektedir. Bkz.: Yashin, (2016).

Ukrayna medyasının gündemini zapteden bu örgütlerden en çok bilinenleri Özel Kuvvetler Birimi “Otdelnyy Otryad Spetsialnogo Naznacheniya «Azov»” (Ayrı Özel Kuvvetler Birliği “Azov”), “Batalyon İmeni Dzhokhara Dudayeva” (Cevher Dudayev Taburu), “Kiyevskaya Rus” (Kiev Rusyası) vb. gönüllü askeri birlikler olmuştur. Ukrayna tarafından savaşmakta olan bu ve bu gibi diğer gönüllü askeri birliklerin hepsi Ukrayna Silahlı Kuvvetler tabiliğinde bulunduklarını vurgulamak gerekmektedir (Umland, 2016: 152). Rusya’daki Ukrayna destekçileri arasından “Azov” taburuna katılarak ayrılıkçılara karşı savaşan yirmiden çok Rusya’lı savaşçının olduğu bildirilmektedir. Rusya’dan gelerek Ukrayna tarafında savaşmakta olan milliyetçiler, genel olarak kendilerini “sosyalist milliyetçiler” olarak isimlendirmektedir. Bu kişiler genel olarak Rusya’da muhalif yönlü ve iktidar karşıtı faaliyetlerinden dolayı sık sık tutuklanan ve takip edilen milliyetçiler olmaktadır. Bunlardan ünlüsü de 2014 senesinde Rusya’dan Ukrayna’ya gelerek “Azov” sıralarına katılmış sosyalist milliyetçi Roman Jeleznov (Zyukhel) (1987) olmuştur. Roman Jeleznov gibi diğer sosyalist milliyetçilere göre, Rusya tarafında Ukrayna’ya karşı savaşan milliyetçi birlikler, Kremlin’in kuklası ve emperyalizm ideolojisinin köleleri olduklarını bildirmektedir (Tumanov, 2014).

Bu dönemde Ukrayna tarafında Rusya’ya karşı savaşan diğer bir etkili birlik ise Ukrayna sınırları dışında (Danimarkada) 2006 senesinde kurulmuş olan “Svobodnyy Kavkaz” (Özgür Kafkasya) sivil örgütünün bünyesinde 3 Mart 2014 senesinde kurulmuş olan Cevher Dudayev taburudur. Bu taburun üyeleri, genel olarak İkinci Çeçen savaşı sonrası Rusya’yı terk etmiş ve bağımsız İçkerya Çeçen Cumhuriyeti’nin kurulmasının hayalinde olanlardan ibaret olmuştur (Puglizi, 2015: 85). Taburun bünyesinde çoğunluğu Çeçenler olmak üzere yanı sıra Azerbaycanlılar ve müslüman Gürcü ve Ukraynalılar da bulunmuştur. Bu taburun başındaki yöneticilerin geneli ise İkinci Çeçen savaşı sırası Rusya’ya karşı savaşmış komutanlar olmuştur (Perevozkina, 2015).

Buraya kadarki kısımda anlaşıldığı üzere 2014 senesinden itibaren resmi olarak iki ülke arasında savaşın bulunmamasına rağmen Ukrayna’nın Doğusunda iki ülke destekli birliklerin savaşı devam etmektedir. Ukrayna resmilerinin resmi kaydında olan Ukrayna tarafı gönüllü birliklerin bulunduğu biliniyor olsa da, Donetsk ve Luhansk bölgesindeki ayrılıkçı güçlerin Rusya tarafından desteklendiklerinin resmi şekilde kabulü

bulunmamaktadır. Durum böyle iken ne Ukrayna hükümeti ayrılıkçılar ile bir uzlaşuya varabiliyor, ne de Kremlin resimleri kendilerini muhatap taraf olarak kabul etmiyorlar.

Bu konuda anlaşıldığı üzere, Putin'in inşa etmiş olduğu milliyetçilik anlayışı Ukrayna-Rusya krizi döneminde meyvelerini vermeye başlamıştır. Böyle bir sonuç özellikle de Rusya'da radikal milliyetçi örgütler üzerinde görülmüştür. Dolayısıyla Putin rejimi aşırılıkçı örgütleri pasifleştirerek kendi yönetimleri altına soktuktan sonra, onları yeri geldiğinde bu gibi durumlarda siyasi agresif güç gibi kullanma yöneliminde bulunmuştur. Buna benzer diğer örnekler de (Rusya içerisindeki muhalif siyasi örgütlere karşı kaba kuvvetin kullanılması) diğer başlıklı konu içerisinde gösterilmiştir.

Bu bağlamda Rusya – Ukrayna krizi dönemini iyi şekilde anlamakta fayda vardır. Bu konuyu detayı ile bilmek, Rusya – Ukrayna krizi döneminde Rus milliyetçiliğindeki anlayışın ne şekilde değiştiğini ve en esaslı inşa edilmiş milliyetçiliğin bu gibi durumlarda tepkisinin ne şekilde olduğunu daha anlaşılır kılmaktadır. Görüldüğü gibi, ırkçı olarak tanımlanan ve uzun bir süre ehilleştirilemeyen radikal milliyetçilerin Kremlin hükümeti tarafından yeniden yapılandırılmalarından sonra, kendi milli ideolojilerinin zıttı olacak eylemleri gerçekleştirebildiklerine şahit olunmaktadır. Çünkü 2000'li yılların başında hiç akla bile getirilemeyecek iki kardeş milletin bir biri ile savaşması, bu dönemde Rusya'da ki birçok milliyetçiler için milli vazife ve vatan borcu olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yüzden bu kadar geniş bir konuyu daha iyi anlayabilmek için, Rusya – Ukrayna krizi tüm tarafları ile ele alınarak hem krizin çıkma nedenleri hem de bu kriz sonucu ortaya çıkmış durum detaylı bir şekilde incelenmiştir.

SONUÇ

Milliyetçilik ideolojisi her ne kadar zor ve karmaşık bir ideoloji olsa da, bağlamında ele alındığı durumlarda anlaşılabilmesi ve açıklık getirilmesi mümkün hale gelmektedir. Bundan dolayı mutlak şekilde coğrafi konum, tarihi geçmiş, dini inanç, ekonomik ve sosyal değerlerden etkilenecek zamanla ortaya çıkmış farklı milliyetçilik tipolojiler, onu anlamayı zorlaştırdığı gibi bir o kadar da yerine ve zamanına göre ortaya çıkmış milliyetçilik anlayışını anlaşılır kılmaktadır. Bu yüzden bir toplumu birleştirerek millet veya halk şeklinde mobilize etme gücüne malik inanç ve değerler bütününe anlamak için mutlak şekilde geçmişten bugüne dek yukarıda bahsi geçen bütün değerlerin irdelenerek ele alınması gerekmektedir. Ancak bu şekilde bir milletin nihai milli değerlerini gerçek manada anlamak mümkün olacaktır.

Aynen bu çalışmada da olduğu gibi ilk başta milliyetçilik ideolojisi genel çizgileri ile ele alınmıştır. Okuyucuyu çok da boğmadan kısa ve öz bir şekilde millet nedir; milliyetçilik nasıl ortaya çıkmıştır; ne gibi milliyetçilik kuramları ve tipolojileri vardır; ve kitleleri mobilize etme gücüne sahip en etkili ideolojilerden biri olan milliyetçiliğin günümüzdeki son durumu ve kullanım biçimi ne şekildedir gibi sorular çerçevesinde milliyetçilik ideolojisi hakkında bahsedilmiştir. Buradan murat edilen amaç, çalışma konusunun ana teması olan mevzuyu daha iyi anlayarak analiz etmek ve böylelikle sonuca ulaşmaktır. Dolayısıyla belirtmek gerekmektedir ki, birinci bölümde ele alınmış konu başlıkları hiç de tesadüfen seçilmemiştir. İster farklı dönemlerde toplumda zuhur etmiş farklı milli değerler bütününe isterse de bu duyguları kullanmaktan hiç de geri kalmayan dönemin yöneticilerinin uyguladıkları milli politikaları daha iyi kavrayabilmek için milliyetçilik ideolojisini genel hatları ile bilmekte fayda vardır.

Bu aşamayı geçtikten sonra araştırma mevzusunun ana teması olan Rus milliyetçiliğini anlamak için Rusların uzun geçmişine göz atmak gerekmektedir. Bundan dolayı ilk önce

Slavların yaşadığı coğrafi alan ve bölgedeki halkların tarihi serüvenine geçiş yapılmıştır. Slav kabilelerini birbirinden ayıran mezhepsel inanç ve devamındaki savaflara kısaca değinilmiştir. İlerleyen dönemde devlet oluşumu ve paralelinde devletçilik anlayışı hakkında bahsedildikten sonra kabile anlayışından çıkarak halk anlayışına doğru yüz tutulmuştur. Bu zaman diliminde, daha doğrusu Knyazlıktan Çarlığa kadar olan dönemde ortaya çıkmış Doğu ve Batı Slavları ayırımında henüz milli unsurdan kaynaklanan sebeplere rastlanılmamaktadır. Bunun nedeni ise bu dönemde daha millet anlayışının formüle edilmemiş olmasıdır. Bu dönemdeki birlik ve bir birine yakınlık, genel olarak kan bağına dayanan akrabalık ilişkilerine, kabile anlayışına ve en esası Ortodoks Hristiyanlığa dayanmaktadır. Sosyal bilimler alanında genel kabul gören milliyetçilik anlayışının ortaya çıkma tarihi, genel olarak Fransız Devrimi ile birlikte anılmaktadır. Bu yüzden XVIII. yüzyıla kadar olan süreçte herhangi bir milli değerden bahsetmek doğru olmayacaktır. Özellikle de Çarlık döneminde ve yakın geçmişinde de Rusluk bilinci, Ortodoksluk mezhebi dahilinde bulunan ve henüz tam olarak adı konulmamış bir kimlik şeklindedir.

Pozitivizmin geniş bir şekilde yayılmasıyla ve Fransız Devrimi'nin de etkisiyle içi boşaltılarak zayıf duruma düşmüş Hristiyanlık ve diğer dini inançlar, yerini yavaş yavaş aydınların felsefi çalışmaları sayesinde ortaya çıkmış millet, milli bilinç, milli gurur, vatan gibi kavramlara bıraktığı görülmektedir. Ancak belirtildiği üzere milliyetçilik anlayışının “bukalemunvareliği” sayesinde, bu kavramlara atfedilen anlamların yerine ve zamanına göre farklılık göstermesi Çarlık Rusyası'nda da görülmüştür. Bu dönemde aynı coğrafyada ve aynı dönemde bulunmalarına rağmen, kavramlara atfedilen anlam farklılığı dolayısıyla bir birine muhalif milli görüşlerin tartışılır olduğu görülmektedir. Bunun en temel nedeni ise bir grubun milli görüş anlayışı Batı ekseninde ve pozitivizm üzerine inşa edilirken, diğer bir grubun milli birlik anlayışı ise örf adet ve dini inanç üzerine inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Dönemin yönetici seçkinleri ise I. Petro'dan itibaren Batı yönümlü olmalarından kaynaklanarak, yerli olarak bilinen ve dini zemin üzerine inşa edilen Rusluk anlayışına sıcak bakmamalarının yanı sıra Fransız Devrimi sonrası monarşik ve mutlakiyetçi iktidarların milliyetçi rüzgardan dolayı yerle yeksan olmasını bildiklerinden dolayı ikinci gruba da pek sıcak yaklaşımlarda bulunmamışlardır. İlk başlarda sadece aydınlar arasında sürdürülmekte olan ve köylü halka pek nüfuz etmeyen milli görüş münazaraları zamanla seyrini

değiştirmeye başlamıştır. Zamanla Batı yönelimli aydınların yönetici elit tabakanın nüfuz alanında olması ve seçkinler ile köylüler arasında olan uçurumun daha da büyümesi, yerli düşünceye sahip düşünürlerin sıradan halk ile yakınlaşmasına neden olmuştur. Tabii ki bunun en temel nedeni eğitimsiz olan köylü halkın inançlı ve muhafazakar monarşi destekçileri olmalarından kaynaklanmaktadır. Köylü halkın kötü yaşam şartlarına olan itirazları yerli değerler zeminine dayanmakta olan milli görüşçüler ile yakınlaşmaları geniş kapsamlı ve etkili isyanların çıkması için mobilize olmalarına yardımcı olmuştur.

Monarşist milliyetçilik anlayışının bu dönemde Çarlık Rusya’da geniş bir güce malik olması, yaklaşmakta olan büyük Rus Devrimi’ni engelleyememiştir. Ülkeyi ele geçiren Marksist-Leninist devrimciler, milliyetçiliği Batı Burjuvazisinin sömürücü gücü olarak betimlemiştir. Bu yüzden bu dönemde milliyetçi fikirler yasaklanmış ve milliyetçilere karşı sıkı takip sürdürülmüştür. Tüm halkları bir arada tutacak ideoloji olarak ise bolşevizm prensipleri benimsenerek yürürlüğe konulmuştur. Bu fikirlere karşı gelenlere ise sert represyonlar (sürgünler, idam edilmeler, göç ettirilmeler) uygulanmıştır.

Ancak belirtildiği üzere İkinci Dünya Savaşı yaklaştığında faşist güçlere karşı, derin motivasyona ve kitleleri mobilize etme gücüne sahip bir moralin olması gerekmiştir. Bolşevizmin tek başına böyle bir manevi gücü olmadığı için, milli duygular ile sentezlenmiş bir ideoloji gündeme gelmek zorunda kalmıştır. “Anavatan”nın kutsallığı, Marksist-Leninist fikirlere sahip komünist bireyin (yoldaşın) “bizimki” niteliğinde olması gibi milliyetçilik ideolojisinin ayrılmaz temel prensiplerine artı olarak, Batı’nın vahşi Kapitalizmine karşı bizim topraklarda komünizm hedefimiz gibi muhafaza edici yönlü muhafazakarlık fikirlerinin karışımı, Bolşevizm prensipleri ile harmanlaştırılarak yeni bir yerli ve milli olan fikirler öne sürülmüştür. Başarılı bir sonuca ulaşmış bu proje, Sovyet döneminin milli politikası olarakta belirtmek mümkündür. Ancak XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra SSCB yönetimindeki liderlerin zaman zaman milli Bolşevizm fikirlerinin merkezine Rus ulusunu koydukları görülmektedir. Bunun dışındaki milli fikirler ise doğal olarak ayrılıkçılık ve ya daha sert ifadelerle vatana ihanet şeklinde kabul edilerek yasaklanmıştır. Özellikle de Birlik Cumhuriyetlerinde bu gibi konular daima KGB tarafından ciddi takipte olmuştur.

Sovyetler dağıldıktan sonra ideolojisiz kalmış toplum bir anlık boşluğa dönmüştür. Bolşevizmin içerisinde hem milliyetçi unsurları hem de komünizmi barındırması dolayısı ile toplum içerisinde farklı ideoloji ve akımlar meydana gelmeye başlamıştır. Büyük bir kitle

Sovyetlerin dünya liderliği maratonunda geriye düşmesini kabul etmeyerek bağımsızlığını ilan eden eski Birliklerin ayrılmasına karşı çıkararak emperyalizmi savunmuş; kimileri Rus milletini ana merkeze alarak Batı modelini taklid eden ulus-devlet anlayışını desteklemiş; kimileri ise uzun yıllardır demir perdeler arkasında yaşamalarından dolayı Batının vahşi Kapitalizminden korktukları için Leninist değerlere geri dönülmenin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu tür karmaşık ve siyasi istikrarsızlığın ve en önemlisi etkili siyasi gücün eksikliği, 90'lı yılların Rusya'sında her türlü radikal ve denetimsiz örgütlerin oluşmasına müsait bir yer haline dönüşmüştür. Büyük ekonomik sorunlar içerisinde olan ülkenin Güneyinde Kafkaslarda bağımsızlık için savaşa kalkan halkların da bulunması, dönemin Rusya'sını apokalips durumuna çevirmiştir. Bundan dolayı ülkeye, karizmatik ve güçlü bir lider önderliğinde; dinsel, muhafazakar, tarihi, milli, otoriter vb. temellere dayalı herkesi birleştirecek bir ideolojinin gerekliliğini şart kılmıştır.

Bu dönemde yukarıdaki özellikleri kendisinde cem eden lider Vladimir Putin; ideoloji olarak ise Putin rejiminin inşa ettiği Rus milliyetçiliği olmuştur. Sovyetlerin yıkılmasıyla oluşmuş gergin ülke gündeminin yükü Putin dönemine rastlamıştır. Birçok araştırmacıya göre ise Kremlin Putin'i bu problemleri çözmesi için iktidara getirmiştir. Her iki durumda da kabul etmek gerekmektedir ki, Putin rejimi ülkede zuhur etmiş sorunları sırasıyla geniş bir zamanda çözmeye büyük oranda başarmıştır. Putin dönemine geniş bir çerçeveden bakıldığı zaman, ulusal kimlik sorununun çözümündeki politikayı kısmen Sovyet rejiminin millet siyasetinden ilham almış olduğunu görmek mümkündür. Putin hükümeti tarafından Sovyet rejiminin kurgulmuş olduğu yukarıda bahsi geçen milli Bolşevizm ideallerine benzer bir milliyetçilik politikasının inşa edildiği aşikardır.

Bu çalışmanın ana konusunun yer aldığı üçüncü bölümde de izah edilmeye çalışılan asıl mesele, Putin dönemi milliyetçiliğin neden ibaret olduğu ve nasıl bir şey olduğudur. Bu soru bölüm içerisinde ayrı ayrılıkta geniş olarak ele alınmıştır. Ancak tüm bu parçaların bütün bir haldeki resmi, şu şekildedir: yeri geldiğinde Çarlık Rusya döneminin tarihi ihtişamına atıf yapan; kimi zaman Sovyet yönetiminin özellikle de İkinci Dünya savaşı ve soğuk savaş dönemindeki başarısını vurgulayan; ama aynı zamanda da dini inancı (Ortodoksluğu) dikkate alan; ve nihayetinde serbest piyasa ekonomisini uygulayarak çağdaş uygarlığa ayak uyduran bir milliyetçilik politikasından bahsedilmektedir. Çarlık dönemine ait tarihi Rus serkerdelerinin anım törenlerini gerçekleştirerek ve onların anısına abideler yücelterek

geçmişe bir vurgu yapılmaktadır. Bugün dahi ABD başta olmakla Batı ülkelerine karşı bir siyasi mesaj iletmek istenildiğinde SSCB'nin Batı üzerindeki etkili siyasetine değinilmektedir. Bazen ise Batı ülkelerinin başını çekmekte oldukları küreselleşme politikasına karşı Ortodoksluk inancının gereklerine ve Rus örf ve adetlerinin önemine değinilmektedir. Dolayısıyla ne Sovyetlerin yapmış olduğu gibi Rus Devrimi öncesi olan her şey silinip atılmaktadır, ne de Yeltsin döneminde olduğu gibi Sovyet rejimi lanetlenerek Rusya tarihinin kara lekesi gibi anılmaktadır. Aslında burada yapılmak istenen şey, her iki dönemin de ihtişamlı geçmişine vurgu yapılarak bunun sonucunda mevcut Putin dönemi otoritesini güçlendirmek ve milli lider pozisyonunu yakalamaktır. Böylelikle aslında toplum içerisinde hem monarşi taraftarı olan emperyalistlerin hem de Sovyet özleminde olan büyük kitlenin kalpleri feth edilecektir. Bununla beraber, tarihin ihtişamlı geçmişine vurgu yapılmasının milliyetçilik açısından önemi vurgulanacak olursa, buradan milliyetçi kitleye de bir seslenişin olduğunu görmek mümkün olacaktır. Dini bayramlarda sık sık kameralar karşısında tarihi ve manevi önem arz eden mabetlerde dini ritüeller sergileyerek, dindar ve muhafazakar kitlenin güvenini de kazanacaktır. Nihayetinde bütün bu kitleye doğru bir şekilde yapılacak hitabet sonucu, uzun yıllar iktidarını koruyabilecek bir yönetim oluşacaktır.

Ancak kabul etmek gerekiyor ki, Rusya Federasyonu'nun çok milletli bir ülke olması ve devletin Anayasasına göre resmi milli ideolojisinin olmaması/yapılamaması bu konuyu daima gündemde olmaya mecbur kılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken iki husus vardır. birincisi böyle bir maddenin neden olmamasıdır. Çarlık Rusya'da böyle bir gerekçeye veya daha doğrusu vatandaşlık anlayışının pek yaygın olmadığını söylemek mümkündür. Sovyet döneminde ise etnik kökene dayalı milli kimlik anlayışı her zaman bastırılmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı genel olarak her Sovyet vatandaşı “yoldaş” şeklinde veya “Sovyet insanı” şeklinde anılmıştır. Sovyetlerin dağılmasından sonra ise Birlik cumhuriyetlerinin ulus-devlet kurmaları, Rusya Federasyonu'nda resmi milli ideolojinin Anayasada bulunmasını gündeme getirmiştir. Milliyetçilik fikirleri bu dönemde Rus nüfusunda ne kadar yükselişe çıkmış bulunuyor ise aynı zamanda da Rusya'da tarihi olarak meskenleşmiş yerli halklarda da bu bilinç yükseliş göstermiştir. Bunun en bariz örneği Kafkasya'da gerçekleşmiştir. Bu yüzden modern Rusya'da ulusal kimlik konusu çok hassas bir niteliktedir. Rusya Federasyonu Anayasasında resmi olarak sadece bir etnik milletin şemsiyesi adı altında ulusal kimlik

maddesinin yer alamamasındaki ana neden, yukarıda bahsi geçmekte olan tarihi ve manevi değerler bütününün Rusya'daki Rus nüfusu ile birlikte diğer halkları da kapsamaktadır. Bu yüzden bütün Rusya vatandaşlarının Rus milleti şeklinde baz alınması diğer halkların itirazına neden olmaktadır. Bu konuda itirazı olan ve hükümetin tüm Rusya nüfusunu etkili bir şekilde yönetme politikasına engel teşkil eden radikal Rus etnik milliyetçiler, hükümetin farklı yöntemlerle gerçekleştirmiş olduğu eritme politikalarıyla pasif duruma düşürülmüştür (çoğunluğu hükümetin yönetimi altına girmiş, geri kalanları ise etkisiz hale getirilerek zayıflatılmıştır).

Putin ve ekibi, bütün bu konuları dikkate alarak, tarihi, manevi, kültürel ve milli değerleri bir araya toplayarak vatanseverlik adı altında milliyetçilik anlayışı yaratmıştır. Bu anlayış içerisinde ana merkeze Ruslar ve Ruslarla ortak tarihi geçmişi bulunan diğer halklar yerleştirilmiştir. Bugüne dek Rusya'da resmi milliyetçilik anlayışı bulunmasa dahi, milliyetçiliğin alternatifi olan Putin'in eli ile yaratılmış, rejim yanlısı vatanseverlik adı altındaki iktidar kontrolünde olan milliyetçilik anlayışı inşa edilmiştir.

Buradan yola çıkarak bazı özellikle de iktidar yanlısı olmayan milliyetçilere göre, Rus toplumundaki kitlesel milliyetçi duygular ve bağımsız siyasi Rus milliyetçiliği birleşmemiştir. Bugün Rus siyasi milliyetçiliği, Rusya siyasetinde bağımsız bir oyuncu haline gelemediği ve iktidar manipülasyonlarının nesnesi rolüne mahkum edilmiş olduğu söylenilmektedir. Bundan dolayı özgür Rus milliyetçiliğinin Putin dönemi sırasında katledilmiş olduğu vurgulanmaktadır.

Buradan da anlaşıldığı üzere Putin rejimi, kısmen de olsa belirlemiş olduğu amaca ulaşmayı başarmıştır. Neden kısmen, çünkü kendisinin 2025 yılına kadar süre tanımış olduğu ulusal kimlik politikası henüz kesin bir çözüm bulamamıştır. Ancak belirtmek gerekmektedir ki, Putin'in inşa etmiş olduğu milliyetçilik anlayışı, başarısını özellikle Rusya-Ukrayna krizinde göstermiştir. Üçüncü bölümün son konusunu ele almakta olan kısımda, bu krizde gayri resmi olarak bilinse de Ruslarla birlikte diğer Rusya halklarının da iştirak ettiği bilinmektedir. Sadece savaş alanında değil, ülke içerisindeki büyük orandaki vatandaşların da bu konuda Kremlin yanında olması örnek olarak gösterilebilir.

Bu çalışmada, başlangıç amaç olarak belirlenen Putin dönemi Rus milliyetçiliği konusu, oldukça geniş bir şekilde işlenmiş bulunmaktadır. Tarihi geçmişten yola çıkarak inşa

sürecinde önemli katkıda bulunmuş bütün fikirler ve kuramlar ele alınmıştır. Tarihi süreçte Putin dönemi Rus milliyetçiliğini etkileyecek bütün unsurlar ayrı ayrılıkta incelenmiştir. Bu çalışmanın özgünlüğü ve literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında ise ortaya çıkan farklılığı, ana mevzunun işlenmesinde Rusça kaynaklardan faydalanmış olunmasıdır. Böyle bir durum, konunun birincil kaynaklardan araştırılarak ele alınması demektir.

Son olarak söylemek mümkündür ki, Putin döneminde Kremlin`in uygulamakta olduğu etnik bir Rus milliyetçiliğinden bahsetmek hataya yol vermek olacaktır. Sadece kısmen milliyetçi duygular üzerinden bir politikanın yürütüldüğünü söylemek doğru olacaktır. Genel olarak söylemek mümkündür ki, hem Sovyet dönemindeki yönetimin bütün halkı mobilize etmek için yeri geldiğinde komünizm değerleri içerisinde milliyetçilik politikalarına yer verdikleri; hem de Putin yönetiminin, yeri geldiğinde radikal etnik milliyetçilere yaklaştığı dönemlerin bulunduğu olmuştur. Ancak bilinmelidir ki her iki durumda da milliyetçi duygular, iktidarın kendi siyasi çıkarları için kullanmış oldukları bir yönetim aracı şeklindedir. Bu durumda, ne Sovyet döneminde bu uygulamayı yapanların milliyetçi, ne de Putin`in bir etnik milliyetçi olduğu anlamına gelmez. Anlaşıldığı üzere burada ana iddia, Putin milliyetçiliğinin sivil ve pragmatist bir milliyetçilik olduğudur. Sadece bu sivil milliyetçilik anlayışını idame ettirebilmek için ve daha etkili bir hale getirebilmek için zamanla diğer farklı milliyetçilik anlayışlarıyla da etkileşim içerisine girmiştir. Bunun sonucunda ise muhalif olan milliyetçi gruplar ile irtibata geçerek onları yönlendirdiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abışov, V. (2007). *Azerbaycanlıların Soyqırımı (1917-1918-ci iller)*. Bakü: Nurlan.
- Abovyan, Y. N., & Mosin, V. A. (2019). Istoriya Dinastii Doma Romanovykh. *Nauka, Obrazovaniye i Kultura*, 9(43), 9-11.
- Afanasyeva, M., & Zayets, S. (2019). *Krymskiy Pretsedent. Imitatsiya Demokratii*. Kiev: Regionalnyy Tsentr Prav Cheloveka.
- Agurskiy, M. S. (2003). *Ideologiya Natsional-Bolshevizma*. Paris: YMCA-PRESS.
- Ağaoğulları, M. A. (2020). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 131-150.
- Akıncı, M. (2012). *Türk Muhafazakarlığı. Çok Partili Siyasal Hayattan 12 Eylül'e*. İstanbul: Ötüken.
- Aleksandra, A. (2009). Traditsii i Novatsii v Anekdotakh o Putine. *Antropologicheskiy Forum*(10), 181-251.

- Alekseyev, S. V. (2011). K Rekonstruktsii Praslavyanskoy Mifologii. *Russkiy Mir*(4), 79-89.
- Altunoğlu, M. (2010). Millet İnşası: Özcü, Modernist ve Etno-Sembolcü Yaklaşımlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(26), 1-7.
- Ananyev, V. (2016). Markus. Rossiyskiye Voyska v Ukraine:
https://www.youtube.com/channel/UCw9EjcSur6DF_hDU5uD8tRQ adresinden alındı
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Andreyeva, Y. (1990). *General Vlasov i Russkoye Osvoboditelnoye Dvizheniye*. Londra: Overseas Publications Interchange Ltd.
- Ataeva, M. A. (2013). Struktura Tsennostey Russkogo Konservatizma XIX veka. *Debyut Sotsiologiya*(2), 173-175.
- Atuk, M. V. (2018). Kutuplaşma Siyaseti Bağlamında İngiliz-Rus Konvansiyonu ve Osmanlı Devleti. *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*, 15(57), 99-109.
- Avtorkhanov, A. G. (1988). *Imperiya Kremlya Sovetskiy Tip Kolonializma*. Garmisch-Partenkirchen: Prometheus-Verlag.
- Aydın, A. (2020). Vladimir Putin: Bir KGB Ajanının Kremlin'e Yolculuğu. *Stratejik Ortak Uluslararası İlişkiler Dergisi*(1), 20-21.
- Bauer, Y. A. (2011). *Ideya "Moskva — Tretiy Rim" V Russkoy Obshchestvennoy Mysli Kontsa XV — Nachala XVII vv*. Nizhnevartovsk: Nizhnevartovskiy Gosudarstvennyy Gumanitarnyy Universitet.
- Baumann, G. (2019). Vyrabatyvat Podkhody k Uregulirovaniyu Konflikta i Normalizatsii Ukrainsko-Rossiyskikh Otnosheniy. A. Chernova, A. Pashkova, & G. Balanovich

içinde, *Konflikt Moskvy i Kiyeva: Okno Vozmozhnostey, Sokhraneniye Status Quo ili Novyy Vitok Eskalatsii?* (s. 5-16). Kiev: Zapovit.

Bazanov, A. (2020). *Kniga Buntov, Narodnykh Volneniy, Revolyutsiy i Grazhdanskikh Voyn*. Noginsk: OOO Osteon-Grupp.

Beda, A., Bardyak, Y., Denisenka, D., & Novikov, V. (2015). *Perezhivshiye Ad: Svidetel'stva Zhertv o Mestakh Nezakonnykh Lisheniy Svobody na Donbasse*. Kiev: Spravedlivost Radi Mira na Donbasse.

Belkina, A. (2015). Vliyaniye Voyennogo Konflikta Mezhdue Zapadom i Yugo-Vostokom Ukrainy na Uroven i Kachestvo Zhizni Naseleniya. *Mezhdunarodnyy Nauchnyy Zhurnal "Innovatsionnaya Nauka"*, 4(43), 47-50.

Belomestnov, D. (2010). Praktika Ulichnogo Natsionalizma. V. V. Pribylovskiy içinde, *Russkiy Natsionalizm Mezhdue Vlasyu i Oppozitsiyey* (s. 85-158). Moskova: Panorama.

Belonuchkin, G. V. (2017). *Yest Takiye Partii! 2016/2017: Putevoditel Izbiratelya*. Moskova: Panorama.

Bezuglova, M. V. (2016). *Osveshcheniye Mezhnatsionalnykh Problem v Rossiyskikh SMI*. Krasnoyarsk: Sibirskiy Federalnyy Universitet.

Billig, M. (2002). *Banal Milliyetçilik*. (C. Şişkolar, Çev.) İstanbul: Gelenek.

Blinov, N. V. (2006). Rus Kak Ulus Zolotoy Ordı. *Vestnik Rossiyskogo Universiteta Druzhby Narodov*, 3(21), 5-10.

Brilov, S. (2014). *Russia Today na Russkom*. Ramzan Kadyrov o Chechentsakh na Ukraine: https://www.youtube.com/watch?v=A8_ozONwe14 adresinden alındı

- Cesur, A. (2018). Meşrutiyet Dönemi Siyasi Fikir Cereyanlarını Milliyetçilik Teorileri Üzerinden Okumak. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 4(8), 210-222.
- Chagilov, V. R. (2017). Globalizatsiya i Natsiyestroitelstvo v Sovremennoy Rossii. *Gumanitarnyye, Sotsialno-Ekonomicheskiye i Obshchestvennyye Nauki*(12), 3-7.
- Chebotarev, A. N. (2006). Dvizheniye Russkoy Natsionalisticheskoy Oppozitsii. V SSSR v 1960-1970. *Vestnik RUDN Istoriya Rossii*, 3(7), 332-336.
- Cherkasov, A., & Orlov, O. P. (2010). *Rossiya — Chechnya: Tsep Oshibok i Prestupleniy*. Moskova: Zvenya.
- Chernavskiy, M. Y. (2014). Liberalnyye İstoki İdeologii Natsionalizma. *Tsennosti i Smysly*, 6(34), 32-37.
- Chernova, A., Pashkova, A., & Klimenko, V. (2018). *Rossiysko-Ukrainskiy Konflikt: Perspektivy i Parametry Mirotvorcheskoy Missii OON na Donbasse*. Kiev: Tsentr Razumkova.
- Chernyshov, B. V. (2010). Manipulyatsii M. S. Gorbachova Faktami i İkh Posledstviya Dlya Sudby SSSR. *Informatsionnaya Bezopasnost Regionov*, 1(6), 106-110.
- Chuperski, M., Khorbst, D., Khiggins, E., Uilson, D., & Polyakova, A. (2015). *Pryachas u Vsekh na Glazakh: Doklad Atlantic Council ob Agressii Putina v Ukraine*. Kiev: Atlantic Council.
- Churbanov, Y. (2007). *Moy test Leonid Brezhnev*. Moskova: Algoritm.
- Dağı, Z. (2002). *Rusya'nın Dönüşümü. Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Danilov, Y. P. (2007). *Lenin: Tayny Zhizni i Smerti*. Moskova: AST: Zebra E.

- Degtyarev, A. K., & Chernous, V. V. (2011). Religioznyy Faktor v Genezise Natsionalizma. *Gosudarstvennoye i Munitsipalnoye Upravleniye. Uchenyye Zapiski*(2), 89-101.
- Dikikh, A. A. (2014). "Partiya Vlasti" v Rossii. *Sovremennyye Issledovaniya Sotsialnykh Problem*, 1(33), 1-18.
- Dobayev, I. (2006). Islamistskoye Dvizheniye na Severnom Kavkaze: Tendentsii, Perspektivy Razvitiya, Vektory Protivodeystviya. *Tsentral'naya Aziya i Kavkaz*, 3(45), 167-175.
- Dostyan, I. S. (1980). *Russkaya Obshchestvennaya Mysl i Balkanskiye Narody ot Radishcheva do Dekabristov*. Moskova: Nauka.
- Dubin, B. V. (2014). "Chuzhiye" Natsionalizmy i "svoi" Ksenofobii Vcherashnikh i Segodnyashnikh Rossiyan. *Pro et Contra*, 1-2(62), 6-18.
- Dugin, A. (2016). *Imperiya - Privivka ot Natsionalizma*. Tsargrad TV: <https://www.youtube.com/watch?v=9UpLoH5-1nY&list=LL&index=20> adresinden alındı
- Dugin, A. (2021, 05 24). *Afrika - Koloniya Zapada: Obeshchannogo Osvobozhdeniya ne Proizoshlo*. Tsargrad TV: https://am.tsargrad.tv/shows/afrika-kolonija-zapada-obeshchannogo-osvobozhdeniya-ne-proizoshlo_358811 adresinden alındı
- Dugin, A. G. (1997). *Osnovy Geopolitiki*. Moskova: Arktogetya.
- Dyomin, A. S. (2009). *Poetika Drevnerusskoy Literatury(XI-XIII vv.)*. Moskova: Rukopisnyye Pamyatniki Drevney Rusi.
- Edelman, O. (2017). *Poyavleniye Stalina*. IA REGNUM: <https://regnum.ru/news/society/2304755.html> adresinden alındı
- Enemo. (2010). Vybory Prezidenta Ukrainy Otchet o Predvybornom Periode. *Yevropeyskaya Set Organizatsiy po Nablyudeniyu za Vyborami*, 1-7.

http://enemo.eu/press/Ukraine%202010%20Report%20on%20Pre-Election_final_RUS.pdf adresinden alındı

- Eroshkin, N. P. (2012). Chernosotentsy. *Bolshaya Sovetskaya Entsiklopediya*. içinde Moskova: Nauka.
- Ershov, B. A., & Zimenkova, Y. V. (2016). Posledstviya Raspada SSSR. *Mezhdunarodnyy Zhurnal Gumanitarnykh i Yestestvennykh Nauk*, 3(3), 20-23.
- Felde, O. V. (2010). Lik Postsovetskoy Rossii v Zerkale Prozhivshch. *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Pedagogicheskogo Universiteta*, 6(96), 25-28.
- Felshtinskiy, Y., & Pribylovskiy, V. (2001). *Rossiya i KGB vo Vremena Prezidenta Putina*. Moskova: Korporatsiya.
- Fesenko, V. (2018). Kompromiss po Mirotvorcheskoy Missii OON na Donbasse Nevozmozhen, Poka ne Zavershatsya Prezidentskiye i Parlamentskiye Vyborny v Ukraine. A. Chernova, A. Pashkova, & V. Klimenko içinde, *Rossiysko-Ukrainskiy Konflikt: Perspektivy i Parametry Mirotvorcheskoy Missii OON na Donbasse*. Kiev: Zapovit.
- Filimonov, A. G. (2018). Politicheskaya Natsiya v Sovremennoy Rossii. *Nauchnyy Vestnik Omskoy Akademii MVD Rossii*, 4(71), 76-80.
- Fomenkov, A. A. (2011). Russkiye Emigranty i Rossiyskaya Pravaya Oppozitsiya: k Voprosu o Sotrudnichestve na Rubezhe 1980-kh 1990-kh godov. *Vestnik Chuvashskogo Universiteta*(1), 125-128.
- Frantishchik, R. I. (2020). Slozhnosti Implementatsii Minskikh Soglasheniy. *Zhurnal Belorusskogo Gosudarstvennogo Universiteta: Politika i Politicheskiye Nauki*(9), 49-54.

- Friedland, R. (2000). Kogda v İstorii Poyavlyayetsya Bog. *Institutsionalnaya politika Religioznogo Natsionalizma. Sotsiologicheskiye İssledovaniya - Institut Sotsiologii RAN*(3), 90-93.
- Frolov, I. A. (2014). Prichiny Russko-Yaponskoy Voyny 1904-1905. *Vlast*(7), 173-176.
- FSB. (1999-2021). *Istoriya Sozdaniya*. Federalnaya Sluzhba Bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii: <http://www.fsb.ru/fsb/history.htm> adresinden alındı
- Gabov, K. V. (2015). Evolyutsiya Vzglyadov na Slavyanofilstvo v Otechestvennoy Istoriografii. *Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Universiteta Kultury i Iskusstv*, 1(63), 58-63.
- Garkin, I. N., & Koroleva, L. A. (2014). Russkoye Natsionalnoye Dvizheniye v SSSR (1960-1980 gg.). *Nauchno-Prakticheskiy Zhurnal "Istoriya i Arkheologiya"*.(6), 26-30.
- Gazetaru. (2016, 02 03). *Putin Nazval Patriotizm Yedinstvenno Vozmozhnoy Natsionalnoy Ideyey Rossii*. Gazeta.ru: https://www.gazeta.ru/politics/news/2016/02/03/n_8204507.shtml adresinden alındı
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusculuk*. (B. E. Behar, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gelman, V. Y. (2004). Politicheskaya Oppozitsiya v Rossii: Vymirayushchiy Vid? *Polis. Politicheskkiye İssledovaniya*, 4, 52-69.
- Goryashko, S. (2015, 07 31). *Kommersant*. Chechenskikh Khuliganov Priveli iz Donbassa Domoy: <https://www.kommersant.ru/doc/2780399> adresinden alındı
- Gözler, K. (2015). *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gradoboyev, N. (1962). *Destalinizatsiya: razoblacheniya XXII syezda KPSS*. Münih: Izdatelstvo Tsentralnogo Obyedineniya Politicheskikh Emigrantov iz SSSR (TSOPE).

- Gromov, M. N. (2018). *Panslavizm*. Elektronnoy Biblioteka Instituta Filosofii Rossiyskoy Akademii Nauk Novaya Filosofskaya Entsiklopediya: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH011d9ed86e4e9aaea3a95b1d> adresinden alındı
- Gurov, V. A. (2011). Nekotoryy Istoricheskiy Analiz Terroristicheskikh Aktov na Territorii Rossiyskoy Federatsii v Period s 1999 po 2008 gody. *Vestnik Volzhskogo Universiteta im. V. N. Tatishcheva*, 7, 11-17.
- Guseva, N. Y., Looga, V. O., & Solovyov, A. V. (2010). *Velikaya Yekaterina*. Sankt-Peterburg: Slavia.
- Güder, S. (2016). Milliyetçilik Tartışmalarında Tarih ve Geçmişin Rolü: Eric J. Hobsbawm ve Anthony D. Smith'in Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi. *İnsan ve Toplum*, 6(2), 7-25.
- Heywood, A. (2015). *Siyasi İdeolojiler*. (L. Köker, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2003). *Devrim Çağı Avrupa 1789-1848*. (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hocaoğlu, D. (2003, 07 23). Milliyetçilik “İşte Öyle Bir Şey” mi? *Zaman Gazetesi*(30), s. 12.
- Hroch, M. (2011). *Avrupa'da Milli Uyanış Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*. (A. Özdemir, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Huntington, S. (2004). *Kto my? Vyzovy Amerikanskoy Natsional'noy Identichnosti*. Moskova: Tranzitkniga.
- Ilyin, Y., & Omelyanchuk, I. V. (2016, 10 08). "Yevreyev Schitali Ekspluatatorami Russkogo Naroda" Kogo Chernosotentsy Prichislyali k Glavnym Vragam Rossii. Lenta.ru: <https://lenta.ru/articles/2016/10/08/blackhundred/> adresinden alındı

- Isayev, B. A. (2017). *Istoriya Partiy i Partinykh Sistem. Chast III*. Moskova: Yurayt.
- Ishin, A. V. (2016). Kontsepsiya "Moskva – Tretiy Rim": Geopoliticheskoye Izmereniye. *Istoriya i Metodologiya Politicheskoy Nauki*, 2(68), 3-8.
- Ivakin, G. A. (2011). Istoriografii Chernosotennogo Dvizheniya v Rossii: Etapy Stanovleniya. *Gosudarstvo, Religiya, Tserkov v Rossii i za Rubezhom*, 3-4, 397-408.
- Ivakin, G. A. (2013). Chernosotentsy: Kritika Sleva. *Moskovskiy Zhurnal Mezhdunarodnogo Prava*, 2(82), 111-113.
- Ivanov, V. (2018, 06 07). *Narodnichestvo*. Rossiyskoye Voenno-Istoricheskoye Obshchestvo: Istoriya RF: <https://histrf.ru/read/articles/narodnichestvo#> adresinden alındı
- Ivanov-Sukharevskiy, A. (1997). *Moya Vera-Rusizm*. Volgograd: Naslediye Predkov. <http://www.panorama.ru/works/patr/pdoc/13f.html> adresinden alındı
- Kaliganov, I. I. (2008). Rossiya i Slavyane Segodnya i Zavtra (Polskiye Cheshskiy Resursy). *Slavyanskiy Mir v Tretyem Tysyacheletii. Slavyanskaya Identichnost – Novyye Faktory Konsolidatsii* (s. 75-91). Moskova: Institut Slavyanovedeniya RAN.
- Karadağ, A., & Yaman, H. (2018). Üç Farklı Milliyetçilik. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 9(2).
- Khlobustov, O. M. (2003). Chechnya, Terrorism i Konterroristicheskiye Operatsii v Zerkale Obshchestvennogo Mneniya. *Rossiya i Musulmanskiy Mir*, 9, 53-60.
- Khorina, G. P. (2018). Patriotizm v Russkoy Kulture. *Znaniye Ponimaniye Umeniye*, 4, 92-101.
- Kidanova, Y. A. (2017). "Zolotoy Vek" Yekateriny II. *Yunyy Uchenyy*, 4(13), 18-19.

- Kidyarov, A. Y. (2017). Fevralskaya Revolyutsiya 1917 g. i Obshchestvennyye Nastroyeniya. *Vestnik Kurganskogo Gosudarstvennogo Universiteta*(4), 278-280.
- Kiryanov, Y. I. (1998). Prichiny Krizisa i Krakha. K. Y. Ilyich içinde, *Pravye Partii v Rossii. 1911—1917 gg.* (s. 388-424). Moskova: Rosspen.
- Kolsto, P. (2015). Etnifikatsiya Natsionalizma v Rossii. *Kontrapunkt*, 2, 1-12.
- Kommersant. (2008, 01 29). "Nashi" Stali Chuzhimi. Vlast Otkazalas ot Uslug Svoego Molodezhnogo Dvizheniya. Deyatelnost Organizatsii "Nashi": <https://www.kommersant.ru/doc/846635> adresinden alındı
- Konstitutsiya, R. F. (12 Aralık 1993 - 1 Haziran 2020). *Federativnoye Ustroystvo*. Moskova: Kodeks.
- Konstitutsiya, R. F. (12 Aralık 1993 - 1 Haziran 2020). *Osnovy Konstitutsionnogo Stroya*. Moskova: Kodeks.
- Korenevskiy, A. (2001). Kem i Kogda Byla "Izobretena" Teoriya "Moskva – Tretiy Rim"? *Ab Imperio*(1), 87-124.
- Korkmaz, T. (2016). *Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadluculuk*. Ankara: Binyıl Yayınevi.
- Koshelev, V. A. (1984). *Esteticheskiye i Literaturnyye Vozzreniya Russkikh Slavyanofilov (1840—1850-ye gody)*. Leningrad: Nauka.
- Kozhevnikova, G. V. (2010). Ultrapravye Tendentsii v Prokremlevskikh Organizatsiyakh. V. V. Pribylovskiy içinde, *Russkiy Natsionalizm Mezhdue Vlastyu i Oppozitsiyey* (s. 4-18). Moskova: Panorama.
- Kozlov, V. I. (2012). Antisemitizm. *Bolshaya Sovetskaya Entsiklopediya* (s. 119-125). içinde Moskova: Nauka.

- Kremlin. (2000, 12 30). *Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii O Tekste Gosudarstvennogo Gimna Rossiyskoy Federatsii*. Prezident Rossii: <http://kremlin.ru/acts/bank/16459> adresinden alındı
- Kremlin. (2016, 10 31). *Zasedaniye Soveta po Mezhnatsionalnym Otnosheniyam*. Prezident Rossii: <http://kremlin.ru/events/president/news/53173> adresinden alındı
- Kremlin. (2020, 01 16). *Medvedev, Dmitriy Anatolyevich*. Prezident Rossii: <http://kremlin.ru/catalog/persons/37/biography> adresinden alındı
- Kuzmin, A. G. (2008). Raskol v Russkom Natsionalnom Yedinstve (RNE): Zhizn Posle Smerti? *Politicheskaya Ekspertiza: Politeks*, 4(2), 111-136.
- Kuzmin, A. G. (2010). Ultrapravye Skinkhedy v Sovremennoy Rossii: Evolyutsiya Politicheskoy Ideologii i Praktiki. *Politicheskaya Ekspertiza: Politeks*, 6(1), 143-178.
- Kuznetsov, A. (2003). Skolko Russkikh Ostalos v Moskve. *Russkiy Vestnik*, 6-11.
- Lapin, A. A. (2017). Pravyy ekstremizm v Germanii. *Vestnik Moskovskoy Mezhdunarodnoy Akademii*(1), 230-241.
- Laryuel, M. (2019). *Neformalnyye Voenizirovannyye Gruppy v Rossii i Ikh Ispolzovaniye v Strane i za Rubezhom*. Paris: Ifri.
- Laurinavichyus, M. (2014). Rossiya pri Putine. Klan Dmitriya Rogozina – Arkhitektory i Ispolniteli Agressii v Otnoshenii Ukrainy. *Tsentr Issledovaniy Vostochnoy Yevropy Delfi*, 2-8.
- Lenin, V. I. (1969). *Polnoye Sobraniye Sochineniy*. Moskova: Izdatelstvo Politicheskoy Literatury.
- Leontyev, K. N. (1993). *Vizantizm i Slavyanstvo*. Moskova: Slavica.

Letopisets, N. (2001). *Povest Vremennykh Let*.

https://librebook.me/povest_vremennykh_let/vol1/1 adresinden alındı

Levchenkov, A. S., & Gushchin, A. V. (2019). *Ukraina Posle Yevromaydana. Pyat Let Krizisa i Nadezhd*. Moskova: NP RSMD.

Levin, K. (2020). Vooruzhonnoye Vosstaniye v Moskve. (Dni 7—19 Dekabrya 1905 goda). Otryvki iz Dnevnika. *Nauchno-Prosvetitel'skiy Zhurnal Skepsis*, 5-28.

Likhachev, V. (2016). *Pravye Radikaly po Obe Storony Rossiysko-Ukrainskogo Konflikta*. Paris: İfri.

Loskutova, Y. (2008). *Yunaya Politika. Istoriya Molodozhnykh Politicheskikh Organizatsiy Sovremennoy Rossii*. Moskova: Panorama.

Lukyanov, V. Y. (2021). Garmonizatsiya Sistemy Mezhdunarodnykh Otnosheniy XXI veka Ideologicheskiiy Aspekt. *Vestnik Severnogo Arkticheskogo Federalnogo Universiteta. Seriya: Gumanitarnyye i Sotsialnyye Nauki*, 21(2), 20-29.

Luneva, Y. V. (2012, 06 22). *Vtorzheniye Napoleona v Rossiyu*. Rossiyskiy Institut Strategicheskikh Issledovaniy: <https://riss.ru/article/1095/> adresinden alındı

Madariaga, I. d. (2002). *Rossiya v Epokhu Yekateriny Velikoy*. Moskova: Novoye Literaturnoye Obozreniye.

Markov, Y. A. (2017). Goryachaya Tochka Novoy Rossii: Chechenskiy Krizis 1991–1996 gg. v Otsenkakh Rossiyskogo Obshchestva. *Historia Provinciae - Zhurnal Regionalnoy Istorii*, 1(3), 92-98.

Marr, A. (2013). *Büyük Dünya Tarihi*. (Ç. I. Ece, Çev.) Ankara: Korza Yayıncılık / Yakamoz Kitap.

Martynenko, B. K. (2017). Obshchaya Kartina Gosudarstvennogo Nasiliya v Epokhu Petra I: Itogi. *Vestnik Krasnodarskogo Universiteta MVD Rossii*, 2(36), 162-165.

- Martynov, M. I. (1935). *Vosstaniye Yemelyana Pugacheva*. Leningrad: OGYZ Gosudarstvennoye Sotsialno - Ekonomicheskoye Izdatelstvo.
- Maslanov, Y. V. (2009). Slavyanofily o "Sobornosti" i "Obshchinnosti". *Vestnik Nizhegorodskogo Universiteta im. N.I. Lobachevskogo. Seriya: Sotsialnyye Nauki*, 4(16), 202-208.
- Matsiyevskiy, Y. (2014). K Diskussii ob Istochnikakh "Vosstaniya" v Donbasse: Nedostatki Argumenta Sergeya Kudeli. *Forum Noveyshey Vostochnoyevropeyskoy Istorii i Kultury - Russkoye Izdaniye*(2), 45-48.
- MED. (2005). *Avrasya Büyük Vatanımız*. Mezhdunarodnoye Yevraziyskoye Dvizheniye: <http://med.org.ru/article/1568> adresinden alındı
- Melgunov, S. P. (2005). *Sudba Imperatora Nikolaya II Posle Otrecheniya*. Moskova: Veche.
- Melnikov, G. P. (2013). Kirillo-Mefodiyevskaya Traditsiya v Cheshskoy Kulture XIV–XVIII vv. Y. S. Uzenova içinde, *Slavyanskiy Mir v Tretyem Tysyacheletii* (s. 13-28). Moskova: Institut Slavyanovedeniya RAN.
- Melnikov, I. I., & Melnikova, A. A. (2015). Istoriko - Filosofskiye Aspekty Izucheniya Slavyanofilstva. *Pravovoye Gosudarstvo: Teorii i Praktika*, 3(41), 50-54.
- Meral, Y. (2020). Yahudi Alimlerin Gözüyle Matbaanın İcadı ve Matbaada Basılan Metinlerin Hükmü. *Belleten Türk Tarih Kurumu*, 84(300), 559-584.
- Mikhaylova, A. (2017, 11 09). *Titushki Tsentra "E": Kak Gruppya SERB Svyazana s Gosdumoy, MVD i Administratsiyey Prezidenta*. Telekanal Dozhd: <https://tvrain.ru/teleshov/reportazh/serb-449758/> adresinden alındı
- Mishulin, A. V. (2020). *Drevniye Slavyane v Otryvkakh Vizantiyskikh Pisateley po VII v.n.e*. Biblioteka Gumer - Istoriya: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/drevn_slav.php adresinden alındı

- Mlechin, L. (2007). *Boris Yeltsin. Poslesloviye*. Moskova: Tsentrpoligraf.
- Mora, N. (2009). *Alman Kültüründe Düşman İmgesi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mukhametov, R. S. (2015). *"Spravedlivaya Rossiya" i Vlast': Evolyutsiya Vzaimootnosheniy*. Yekaterinburg: Tsentr Regionalnykh Politicheskikh Issledovaniy.
- Musayeva, S. (2019). Natsionalnyy Vopros v Kulturnoy Politike Rossii Epokhi Perestroyki. *Izvestiya Vysshikh Uchebnykh Zavedeniy. Severo-Kavkazskiy Region. Obshchestvennyye Nauki*, 4(204), 64-69.
- Myazin, N. A. (2014). Ulichnyye Pravoradikalnyye Gruppirovki Velikobritanii. *Sovremennaya Yevropa*, 2(58), 81-90.
- Navalni, A. (2018). *Kto takoy Aleksey Navalnyy*. Kampaniya Navalnogo 2018: <https://2018.navalny.com/biography/> adresinden alındı
- Nedelko, N. F. (2012). A Byl Li Ubit Syn Tsarya Ivana IV Groznogo? *Sibirskiy Meditsinskiy Zhurnal*(3), 107-112.
- Nikolayeva, N. D. (2009). "Moskva – Tretiy Rim" – Artikulyatsiya Russkoy Idei. *Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Universiteta Kultury I Iskusstv*, 7(27), 78-82.
- Nikonenko, S. A. (2010). Formirovaniye Imidzha Lidera Politicheskoy Partii Kak Neobkhodimoye Usloviye Pobedy na Vyborakh. *Vestnik Tambovskogo Universiteta. Seriya: Gumanitarnyye Nauki*, 9(89), 246-249.
- Nolev, E. V. (2013). "Mongolo-Tatarskoye Igo": Ideologicheskiy i Metodologicheskiy Aspekty Istoricheskogo Diskursa. *Vestnik Buryatskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Filosofiya*, 8, 92-96.
- Novikov, S. V. (2012). Russkiye Natsionalisty: Mezhdue Liberalizmom i Kommunizmom. *Omskiy Nauchnyy Vestnik*, 5(112), 261-264.

- Obodets, B. A. (2016). Konsolidatsiya Rossiyskogo Obshchestva v Pervyy Prezidentskiy Srok V. V. Putina. *Vestnik Rossiyskogo Gosudarstvennogo Gumanitarnogo Universiteta. Seriya: Politologiya. Istoriya. Mezhdunarodnyye Otnosheniya*, 3(5), 135-141.
- Obolkin, Y. S. (2020). Istoriografiya Prichin Raspada SSSR. *Izvestiya Laboratorii Drevnikh Tekhnologiy*, 16(2), 201-210.
- OldMerin. (2008). *Medvedev - Russkiy Natsionalist, Kak i Sam Putin*.
<https://www.youtube.com/watch?v=Cxu7oK0cG-I> adresinden alındı
- Omelyanchuk, I. V. (2006). *Chernosotennoye Dvizheniye v Rossiyskoy Imperii (1901 - 1914 gg.)*. Voronezh: Voronezhskiy Gosudarstvennyy Universitet.
https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01003309411.pdf adresinden alındı
- Oshchepkov, A. N. (2016). Raskol. Opyt Istoriko-Filosofskogo Osmysleniya. *Tekhnologos*, 1, 73-89.
- Osipov, V. N. (1978). *Tri Otnosheniya k Rodine*. Frankfurt: Posev.
- Ovsyannikova, T. A. (2009). Pravoslavnyy Tip Lichnosti v Filosofskom Nasledii Slavyanofilov. *Vestnik Maykopskogo Gosudarstvennogo Tekhnologicheskogo Universiteta*, 3, 18-22.
- Ozhegov, S. İ., & Shvedova, N. Y. (2016). *Tolkoviy Slovar Russkogo Yazika*. Moskova: Rossiyskaya Akademiya Nauk Institut Russkogo Yazika im. V. V. Vinogradova.
- Özkırmıh, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Özkırmıh, U. (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Pain, E. (2014). Ksenofobiya i Natsionalizm v Epokhu Rossiyskogo Bezvremeniya. M. Lipman içinde, *Natsionalizm v Rossii: Obshchestvennyye Nastroyeniye i Gosudarstvennaya Politika*. Moskova: Carnegie Endowment for International Peace.
- Panarin, I. N. (2006). *Informatsionnaya Voyna I Geopolitika Doktrina Yevrazii "Moskva — Tretiy Rim"*. Moskova: Pokoleniye.
- Panfilov, O. (2018, 01 11). *Krym.Realii*. Zachem v Zone ATO Voyuyut Abkhazy i Osetiny?: <https://ru.krymr.com/a/28968638.html> adresinden alındı
- Parfiryev, S. D. (2020). Raspad SSSR. *Entsiklopediya Vsemirnaya Istoriya*. https://w.histrf.ru/articles/article/show/raspad_sssr_n adresinden alındı
- Pavlenko, N. I. (1989). *Pyotr Pervyy i Yego Vremya*. Moskova: Prosveshcheniye.
- Pavlov, N. A. (1999). *Russkiye: Bremya Vyбора*. Moskova: Russkiy Mir.
- Peregudov, S. P. (2013). "Russkiy Vopros" v Kontekste Etnonatsionalnykh Otnosheniy v RF. *Polis. Politicheskiye Issledovaniya*, 3, 74-87.
- Perevozkina, M. (2015, 02 03). MKRU. "Brigadnogo Generala" Munayeva Smenil Nesostoyavshiysya Killer Osmayev. Kem On Komanduyet?: <https://www.mk.ru/politics/2015/02/03/brigadnogo-general-munaeva-smenil-nesostoyavshiysya-killer-osmaev-kem-on-komanduet.html> adresinden alındı
- Petrov, A. M. (1983). *Vospominaniya o Kirillo-Mefodiyevskom Obshchestve*. Starodub: Zvenya.
- Petrovich, V. G. (2016). General Vlasov - Predatel ili Geroy? *Istoricheskaya i Sotsialno-Obrazovatel'naya Mysl*, 8(1), 53-59.
- Petukhov, V. V., & Barash, R. E. (2014). Russkiye i "Russkiy Mir": Istoricheskiy Kontekst i Sovremennoye Prochteniye. *Polis. Politicheskiye Issledovaniya*, 6, 83-101.

- Platonov, S. F. (1998). *Ivan Groznyy*. Moskova: Izdatelstvo URAO.
- Polinov, M. F. (2009). M. S. Gorbachev: Nachalo Reformatorskoy Deyatelnosti. *Obshchestvo. Sreda. Razvitiye (Terra Humana)*(3), 41-48.
- Polivanov, M. K. (1992). Napravleniye Peremen. A. I. Solzhenitsyn içinde, *Iz-pod Glyb : Sbornik Statey* (s. 151-159). Moskova: Russkaya Kniga.
- Polyakov, K. (2019, 12 8). *Zakonny li Belovezhskiye Soglasheniya o Raspade SSSR?* Znayushiy: İstoriya Rossii Kratko: <https://www.instagram.com/p/B50lZvxgyFR/> adresinden alındı
- Portnov, A. A. (2008). Organizatsionnaya Istoriya i Programmnyye Printsipy Dvizheniya Russkoye Natsionalnoye Yedinstvo (1990–2001). *Obshchenatsionalnyy Nauchno-Politicheskiy Zhurnal "Vlast"*, 9, 88-92.
- Portnov, A. A. (2016). Natsional-Sotsialisticheskoye Dvizheniye "Slavyanskiy Soyuz": Genezis, Razvitiye, Upadok. *Vlast*, 2, 72-78.
- Pribylovskiy, V. (2016). *Kommunisticheskaya Partiya Rossiyskoy Federatsii (KPRF)*. Panorama: <http://www.panorama.ru/works/vybory/party/kprf.html> adresinden alındı
- Prilepin, Z. (2015, 01 03). *Zakhar Prilepin: Ne Prodolzhayte Voynu!* RIA Novosti Ukraina: <https://rian.com.ua/interview/20150103/361689127.html> adresinden alındı
- Prokopenko, A. Y. (2016). *Sovremennyy Russkiy Natsionalizm i Yego Politicheskaya Znachimost*. Tomsk: Tomskiy Gosudarstvennyy Universitet.
- Prokudin, B. A. (2004). *Panslavizm*. Bolshaya Rossiyskaya Entsiklopediya: https://bigenc.ru/domestic_history/text/2702844 adresinden alındı
- Prokudina, Y. A., & Komissarova, L. V. (2017). Ostrozhskeye Kirillo-Mefodiyevskoye Bratstvo A. D. Bludovoy Kak Primer Pravoslavnogo Bratstva v Rossii Vtoroy Poloviny XIX Veka. *Vestnik Svyato-Filaretovskogo Instituta*, 21, 87-100.

- Puchenkov, A. S. (2020). Etnicheskaya Dezintegratsiya i Raspad SSSR. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta. Istoriya*, 63(3), 826-841.
- Puchenkov, A. S., Romanko, O. V., & Mashkevich, S. V. (2017). A. I. Denikin. General Vlasov i "Vlasovtsy". *Noveyshaya İstoriya Rossii*, 2, 228-255.
- Puglizi, R. (2015). Geroi ili Zlodei? Dobrovolcheskiye Batalony v Poslemaydannoy Ukraine. *Forum Noveyshey Vostochnoyevropeyskoy Istorii i Kultury - Russkoye Izdaniye*, 1, 79-98.
- Putin, V. V. (2012). Rossiya: Natsionalnyy Vopros. *Rossiya i Musulmanskij Mir*, 4, 5-17.
- Radugin, V. M. (2015). Patrioticheskaya Pesnya Polskikh Katolikov Kak Gimn Demokraticheskoy Rossii? Ostorozhno, Bolshaya Lozh! *Kulturnoye Naslediye Rossii*, 4, 60-63.
- Renan, E. (2016). *Ulus Nedir?* (G. Yavaş, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Rogozin, D. (2007, 06 21). Osoboye Mneniye. (E. Gevorkyan, & T. Felgengauer, Röportajı Yapanlar) <https://echo.msk.ru/programs/personalno/52671/> adresinden alındı
- Rousseau, J.-J. (1987). *Toplum Sözleşmesi*. (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Adam Yayınları.
- Rozhdestvenskiy, S. V. (1902). *Istoricheskiy Obzor Deyatelnosti Ministerstva Narodnogo Prosveshcheniya : 1802-1902*. Moskova: Ministerstvo Narodnogo Prosveshcheniya.
- Ryazantsev, S. V. (2020). *Vozvratnaya Migratsiya: Mezhdunarodnyye Podkhody i Regional'nyye Osobennosti Tsentralnoy Azii*. Moskova: Mezhdunarodnaya Organizatsiya po Migratsii.
- Savelyev, A. N. (2008). K Ponimaniyu Politicheskogo Natsionalizma. *Zolotoy Lev*, 60-64.
- Savinov, A. V. (2012). *Rossiyskiye Knyazya, Tsari, İmperatory. Petr I. Velikiy*. Moskova: Ashett Kolleksiya.

- Schneider-Deters, W. (2014). Doktrina Putina – Konets Yevropeyskoy Bezopasnosti. *Forum Noveyshey Vostochnoyevropeyskoy Istorii i Kultury - Russkoye Izdaniye*, 1, 98-113.
- Semenov, Y. S. (2013). Russkaya Osvoboditelnaya Armiya. *Entsiklopediya Vsemirnaya Istoriya*. https://w.histrf.ru/articles/article/show/ruskaia_osvoboditeliinaia_armiia adresinden alındı
- Senchakova, L. (1967). "Svyashchennaya Druzhina" i Yeye Sostav. *Vestnik Moskovskogo Universiteta "Istoriya"*, 2(9), 62-75.
- Sevastyanov, A. N. (2015). K Istorii Sovremennogo Russkogo Dvizheniya (1991-2014). *Voprosy Natsionalizma*, 1(25), 166-187.
- Shafarevich, I. R. (1992). Obosobleniye ili Sblizheniye? A. I. Solzhenitsyn içinde, *Iz-pod Glyb : Sbornik Statey* (s. 97-115). Moskova: Russkaya Kniga.
- Shafarevich, I. R. (1992). Sotsializm. A. I. Solzhenitsyn içinde, *Iz-pod Glyb : Sbornik Statey* (s. 29-73). Moskova: Russkaya Kniga.
- Sharikova, V. P. (2018). Problema Samoopredeleniya Lichnosti v Kontekste Sobytiy v Luganskom i Donetskom Regionakh 2013-2015 godov. V. Poklad içinde, *Kriminologicheskiye Issledovaniya* (s. 188-200). Luhansk: Luganskiy Gumanitarnyy Tsentr.
- Shavrey, A. (2018, 10 24). "Svideteli Putina" i Ikh Znakomye v Rige. *Novaya Gazeta*: <http://novyagazeta.ee/articles/22433/> adresinden alındı
- Shevelev, V. (1999). *N. S. Khrushchev*. Rostov-na-Donu: Feniks.
- Shevlyakov, A. I. (1998). Kniga N.YA. Danilevskogo "Rossiya i Yevropa" v Polemike 80-kh godov XIX veka. *Sotsiologicheskiye Issledovaniya*, 12, 126-129.
- Shirokova, M. A. (2002). Teoreticheskiye Istochniki Politicheskoy Filosofii Slavyanofilstva. *Izvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 4, 91-96.

- Shnirelman, V. A. (2007). Rasologiya v Deystvii: Mechty Deputata Savelyeva. *Verkhi i Nizy Russkogo Natsionalizma*, 1(2), 163-187.
- Shnirelman, V. A. (2009). Yevraziya ili Yevropa? Rol Ukrainy v Yevraziyskom i Yevrazii v Ukrainskom Diskurse. *Forum Noveyshey Vostochnoyevropeyskoy Istorii i Kultury - Russkoye Izdaniye*, 1, 125-147.
- Shnirelman, V. A. (2019). Russkiy Marsh — ot Voskhoda do Zakata. *Vestnik Obshchestvennogo Mneniya. Dannyye. Analiz. Diskussii*, 1-2(128), 75-85.
- Shulman, Y. (2014). Surrogaty Parlamentarizma. M. Lipman içinde, *Natsionalizm v Rossii: Obshchestvennyye Nastroyeniya i Gosudarstvennaya Politika* (s. 124-150). Moskova: Carnegie Endowment for International Peace.
- Shustov, S. (2005). Zakon 3 Dekabrya 1862 g. i Yego Primeneniye v Mayorate Grafini N.P. Stroganovoy. *Fundamentalnyye Issledovaniya*, 7, 63-66.
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. (D. Kömürcü, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. (S. Bayramoğlu, & H. Kendir, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik*. (Ü. H. Yolsal, Çev.) Ankara: Atıf Yayınları.
- Smith, A. D. (2017). *Etno - Sembolizm ve Milliyetçilik*. (B. F. Çallı, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Smith, A. D. (2018). *Seçilmiş Halklar*. (A. Küçük, Çev.) İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Sobol, L. (2021). Pro "Russkiye Marshi", Skinkhedov, Natsionalizm, Rogozina | Intervyu Lyubovi Sobol s Dmitriyem Demushkinym. Lyubov Sobol:

<https://www.youtube.com/watch?v=w6NEudN8KK8&list=LL&index=31>
adresinden alındı

Sokolov, M. (2010). Natsional-Bolshevistskaya Partiya: Ideologicheskaya Evolyutsiya i Politicheskiy Stil. *Forum Noveyshey Vostochnoyevropeyskoy Istorii i Kultury - Russkoye Izdaniye*, 1, 114-136.

Sokolov, N. (2012). Rossiya dlya Russkikh. *Grazhdanskoye Obshchestvo v Rossii*, 3(56), 61-68.

Solovev, K., & Zaplechny, T. (2015). Iz Podpolya v Legalnuyu Politiku. *Zhivaya Istoriya*, 5(5), 128-134.

Solovey, T. D., & Solovey, V. D. (2009). *Nesostoyavshayasya Revolyutsiya. Istoricheskiye Smysly Russkogo Natsionalizma*. Moskova: Feoriya.

Solovey, T., & Solovey, V. (2010). Russkiy Natsionalizm pri Putine – Medvedeve. V. V. Pribylovskiy içinde, *Russkiy Natsionalizm Mezhdv Vlastyu i Oppozitsiyey* (s. 51-63). Moskova: Panorama.

Solovey, V. D. (2000). Glava XXX. Natsional-Radikalizm. A. I. Zevelev içinde, *Politicheskiye Partii Rossii: Istoriya i Sovremennost* (s. 594-621). Moskova: Rosspen.

Solovyev, E. G. (2018). Tretiy Rim. *Novaya Filosofskaya Entsiklopediya*. <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASHbb6bc2e18034798a2096bb> adresinden alındı

Solovyev, E. G., & Rabotyazhev, N. V. (2017). Ukrainskiy Krizis: Mezhdv Politikoy Identichnosti i Geopolitikoy. *Aktualnaya Politologiya*, 3, 9-28.

Solzhenitsyn, A. I. (1974). Raskayaniye i Samoogranicheniye. A. I. Solzhenitsyn içinde, *Iz-pod Glyb: Sbornik Statey* (s. 115-151). Paris: YMCA-PRESS.

- Sorokina, N. D. (2016). Konflikt na Yugo-Vostoke Ukrainy: Istoriya Povtoryayetsya? *Political Institutions, Processes and Technologies*, 4, 119-134.
- Sputnik, T. (2015, 12 13). *Benedict Anderson hayatını kaybetti*. Sputnik Türkiye: <https://tr.sputniknews.com/asya/201512131019641450-benedict-anderson-hayat-kaybetme-/> adresinden alındı
- Starostin, A. A. (2010). Politicheskaya Identichnost Sovremennykh Rossiyan: Problemy Formirovaniya. *Sotsium i Vlast*, 2(26), 53-58.
- Stepanov, A. A. (2020). "Molodaya Gvardiya Yedinoy Rossii" v Obshchestvenno Politicheskoy Zhizni RF 2000–2013 godov. *Gosudarstvennoye Upravleniye. Elektronny Vestnik*(78), 91-111.
- Suchanek, L. (2017). Slavyanskaya Identichnost – v Istorii i v Nashe Vremya. *Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU*, 1, 54-69.
- Sukharnikov, Y. (2018, 05 04). *Kratkiy Kurs Istorii. Zapadniki i Slavyanofily*. Rossiyskoye Voenno-Istoricheskoye Obshchestvo "Istoriya RF": <https://histrf.ru/read/articles/kratkii-kurs-istorii-zapadniki-i-slavianofily> adresinden alındı
- Sukhov, A. D. (1998). *Stoletnyaya Diskussiya: Zapadnichestvo i Samobytnost v Russkoy Filosofii*. Moskova: Ifran.
- Sukhov, A. D. (2018). Slavyanofilstvo. *Novaya Filosofskaya Entsiklopediya*, 81-85. Slavyanofilstvo. adresinden alındı
- Sungurov, A. Y. (2012). *V Poiskakh Prichin "Besporyadkov na Manezhnoy"*. Sankt-Petersburg: Natsionalnyy Issledovatel'skiy Universitet Vysshaya Shkola Ekonomiki.
- Süleymanoğlu, R. (2009). Sumqayıt Hadiseleri 27-29 Fevral 1988. *Adalet*(5). http://anl.az/down/meqale/adalet/adalet_fevral2009/70529.htm adresinden alındı

- Svetov - Korsakov, F. G. (1974). Russkiye Sudby. A. I. Solzhenitsyn içinde, *Iz-pod Glyb: Sbornik Statey* (s. 59-177). Paris: YMCA-PRESS.
- Tarasov, A. (2010). Subkultura Futbolnykh Fanatov v Rossii i Pravyy Radikalizm. V. V. Pribylovskiy içinde, *Russkiy Natsionalizm Mezhd Vlastyu i Oppozitsiyey* (s. 18-51). Moskova: Panorama.
- Tarkhan-Mouravi, G. D. (2011). Konflikt v Yuzhnoy Osetii: Segodnyashniye Problemy i Perspektivy Vozvrashcheniya Peremeshchennykh Lits. S. A. Nan içinde, *Gruzino-Osetinskiy Konflikt: v Poiskakh Mira* (s. 6-27). Tiflis: Gruzinskiy Fond Strategicheskikh i Mezhdunarodnykh Issledovaniy.
- Tatishchev, S. S. (1903). *Imperator Aleksandr II Yego Zhizn i Tsarstvovaniye* (Cilt 1). Sankt-Petersburg: Tipografiya A.S. Suvorina.
- Terokhina, V. N. (2018). Chto Takoye Komsomol i Kto Takiye Komsomoltsy? *Konfetti*(7), 1-4.
- Teslya, A. A. (2019). K Kharakteristike Politicheskoy Teorii slavyanofilov: o Vozzreniyakh I. V. Kireyevskogo. *Vestnik Svyato-Filaretovskogo Instituta*(31), 189-203.
- Timoshin, A. S. (2017). Russkiy Kommunizm, Russkaya Identichnost (k 100-letiyu Russkoy Revolyutsii). *Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Oblastnogo Universiteta. Seriya: Filosofskiye Nauki*(3), 88-99.
- Tishkov, V. A. (1997). *Ocherki Teorii i Politiki Etnichnosti v Rossii*. Moskova: Rossiyskaya Akademiya Nauk Institut Etnologii i Antropologii.
- Tishkov, V. A. (2009). *Vestnik Rossiyskoy Natsii*. Moskova: Spetsvypusk 2008–2016.
- Titkov, A. (2006). *Partiya № 4: "Rodina" i Okrestnosti*. Moskova: Panorama.
- Tok, N. (2016). Siyasal İdeolojiler. H. Çetin içinde, *Siyaset Bilimi* (s. 169-255). Ankara: Orion Kitabevi.

- Trubachov, O. N. (1992). Etnogenez Slavyan I Indoyevropeyskaya Problema. *Etimologiya*, 12-28. <http://www.ruslang.ru/doc/etymology/1988-1990/02-trubachev.pdf>
adresinden alındı
- Tsedilina, Y. V. (2018a). Ukraina i NATO: Yevroatlanticheskiye Perspektivy Ukrainy. *Ukraina Segodnya*(4), 42-56.
- Tsentr, T. (Yöneten). (2018). *Kak Yeltsin Prishel k Vlasti? Vashingtonskiy Obkom. Devyanostyye*. [Sinema Filmi]. <https://www.youtube.com/watch?v=7gNOiGv9Uho>
adresinden alındı
- Tsikrf. (1993, 12 12). *Rezultaty Vyborov Deputatov Gosudarstvennoy Dumy Po Odnomandatnym Izbiratelnyim Okrugam 12 Dekabrya 1993 goda*. Tsentralnaya Izbiratel'naya Komissiya Rossiyskoy Federatsii:
http://www.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/gosduma/1993/1993_itogi_FS_obshefed_okrug.php adresinden alındı
- Tsikrf. (1995, 12 17). *Vybory v Gosudarstvennuyu Dumu Federal'nogo Sobraniya Rossiyskoy Federatsii 1995*. Tsentralnaya izbiratel'naya komissiya Rossiyskoy Federatsii: http://www.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/gosduma/1995/ adresinden alındı
- Tsikrf. (1999, 12 19). *Protokol Tsentralnoy Izbiratel'noy Komissii Rossiyskoy Federatsii o Raspredelenii Deputatskikh Mandatov Mezhdue Izbiratel'nyimi Obyedineniyami, Izbiratel'nyimi Blokami i o Rezultatakh Vyborov po Federal'nomu Izbiratel'nomu Okrugue*. Tsentralnaya Izbiratel'naya Komissiya Rossiyskoy Federatsii:
http://www.cikrf.ru/banners/vib_arhiv/gosduma/1999/ adresinden alındı
- Tsikrf. (2000, 03 26). *Protokol Tsentralnoy Izbiratel'noy Komissii Rossiyskoy Federatsii o Rezultatakh Vyborov Prezidenta Rossiyskoy Federatsii*. Tsentralnaya Izbiratel'naya Komissiya Rossiyskoy Federatsii: http://cikrf.ru/banners/vib_arhiv/president/2000/
adresinden alındı

- Tsikrf. (2003, 12 7). *Vybory v Gosudarstvennuyu Dumu Federalnogo Sobraniya Rossiyskoy Federatsii 2003 goda*. Tsentralnaya Izbiratel'naya Komissiya Rossiyskoy Federatsii: http://cikrf.ru/banners/vib_arhiv/gosduma/2003/ adresinden alındı
- Tsimbayev, N. I. (1986). *Slavyanofilstvo iz Istorii Russkoy Obshchestvenno - Politicheskoy Mysli XIX Veka*. Moskova: Maskovskiy Universitet.
- Tsvetkova, M. (2014, 12 10). *Reuters*. Loyalnyye Kremlyu Chechentsy Voyuyut za Separatistov na Ukraine: <https://www.reuters.com/article/orutp-donetsk-chechens-idRUKBN0JO1D020141210> adresinden alındı
- Tszinin, C. (2016). Vladimir Vladimirovich Putin: Politicheskoy Portret. *Altayskiy Gosudarstvennyy Universitet. Sovremennyye Innovatsii*, 10(12), 45-47.
- Tumakov, D. V. (2021). Politika Separatistskogo Rezhima Chechni po Otnosheniyu k Voiny v Dagestane v Avguste-Sentyabre 1999 goda. *Samarskiy Nauchnyy Vestnik*, 10(1), 258-264.
- Tumanov, G. (2014). *Telekanal Dozhd*. Slavyanskiye Voyny. Zachem Rossiyskiye Natsionalisty Yedut Voyevat v Ukrainu: <https://www.youtube.com/watch?v=3CqhQMj6TNI&list=LL&index=3&t=1s> adresinden alındı
- Türköne, M. (2014). *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Umland, A. (2009). Kontseptsiya "Negrazhdanskogo Obshchestva" i Postsovetskaya Rossiya. Y. R. Yarskaya-Smirnova, & P. V. Romanov içinde, *Obshchestvennyye Dvizheniya v Rossii: Tochki Rosta, Kamni Pretknoveniya* (s. 137-164). Moskova: Variant.
- Umland, A. (2010). "Oranzhevaya Revolyutsiya" Kak Postsovetskiy Vodorazdel: Demokraticheskiy Proryv v Ukraine, Restavratsionnyy Impuls v Rossii. *Kontinent*(142), 1-13.

- Umland, A. (2016). Dobrovolcheskiye Vooruzhonnyye Formirovaniya i Radikalnyy Natsionalizm v Poslemaydannoy Ukraine: Nekotoryye Osobennosti Vozniknoveniya Polka "Azov". *Forum Noveyshey Vostochnoyevropeyskoy Istorii i Kultury - Russkoye Izdaniye*(1), 141-178.
- Umland, A., & Shekhovtsov, A. V. (2011). "Liberalnyye Demokratiy" Zhirinovskogo Pered Parlamentskimi Vyborami. *Monitoring Obshchestvennogo Mneniya Neformat*, 5(105), 123-127.
- Uzun, T. (2016). Uluslar ve Milliyetçilikler . H. Çetin, & H. Çetin (Dü.) içinde, *SİYASET BİLİMİ* (s. s.619-659). Ankara: ORİON Kitabevi Yayınları.
- Vaganov, I. (2017, 02 10). *Lider Dvizheniya SERB: My Vskryvayem Liberalnyye Naryvy Rossii*. Kolokol Rossii: <http://kolokolrussia.ru/russkiy-mir/lider-dvijeniya-serb-m-vskrvaem-liberalne-narv-rossii> adresinden alındı
- Vaganov, M. S. (2020). Kontseptsiya Panslavizma Slavyanofilov v Eksteryere Epokhi XIX v. *Nauchnyy Zhurnal*, 1(46), 20-23.
- Valiyeva, M., İbrahimova, M., & Hüseynova, A. (2018). *Heydar Aliyev (Aliyev Haydar Alirza oğlu)*. Bakü: M.F. Akhundov adına Milli Kitabkhana.
- Vasenko, P. G. (1912). *Nachalo Dinastii Romanovykh*. Sankt Petersburg: Ya. Bashmakov i K.
- Vashchenko, M. S. (2013). Vatroslav Yagich i Yego Vospriyatiye Rossii (k 90-letiyu so Dnya Smerti Khorvatskogo Uchenogo). U. Y. Semenovna içinde, *Slavyanskiy Mir v Tretyem Tysyacheletii* (s. 111-124). Moskova: Institut Slavyanovedeniya RAN.
- Veretennikov, P. A., & Ivanov, K. V. (2015). G. Y. Zinovyev Kak Politicheskoy Deyatel, Vstupleniye v Partiyu i Yego Vozvysheniye. *Nauchnyy Zhurnal "Apriori. Seriya: Gumanitarnyye Nauki"*(6), 3-23.

- Verkhovskiy, A. (2011). Evolyutsiya Postsovetskogo Dvizheniya Russkikh Natsionalistov. *Vestnik Obshchestvennogo Mneniya. Dannyye. Analiz. Diskussii*, 1(107), 11-36.
- Verkhovskiy, A. (2014). Etnopolitika Federalnoy Vlasti i Aktivizatsiya Russkogo Natsionalizma. M. Lipman içinde, *Natsionalizm v Rossii: Obshchestvennyye Nastroyeniye i Gosudarstvennaya Politika* (s. 19-34). Moskova: Carnegie Endowment for International Peace.
- Verkhovskiy, A., & Kozhevnikova, G. (2009). *Radikalnyy Russkiy Natsionalizm: Struktury, Idei, Litsa*. Moskova: Tsentr "Sova".
- Verkhovskiy, A., & Pribylovskiy, V. (1996). *Natsional-Patrioticheskiye Organizatsii v Rossii. Istoriya, Ideologiya, Ekstremistskiye Tendentsii*. Moskova: Institut Eksperimentalnoy Sotsiologii.
- Verkhovskiy, A., & Pribylovskiy, V. (1997). *Natsional-Patrioticheskiye Organizatsii. Kratkiye Spravki. Dokumenty i Teksty*. Moskova: Informatsionno-Ekspertnaya Gruppy "Panorama".
- Vestnik - INFO. (2021, 01 03). *"My sdayomsya!" Rech' Yeltsina v Kongresse SSHA 1992*. Novosti v Rossii:
<https://www.facebook.com/INFOvestnik/videos/200836091711945/> adresinden alındı
- Voinova, E. A. (2016). Mezhetnicheskiye Konflikty v Molodozhnoy Srede Polietnichnogo Regiona: Fakty, Prichiny, Puti Resheniya. *Sotsialnaya Pedagogika* (3), 18-31.
- Volobuev, O. V. (2003). Istoriya Rossii. *Rossiyskaya Imperiya*.
<https://www.rusempire.ru/istoriya-rossii-kratko.html> adresinden alındı
- Volper, I. N. (1965). *Psevdonimy V. I. Lenina*. Sankt-Peterburg: Lenizdat.
- Vorozheykina, T. (2014). Ukraina: Neutrachennyye İllyuzii. *Vestnik Obshchestvennogo Mneniya. Dannyye. Analiz. Diskussii*, 4(84), 6-25.

- Vozheva, L. B. (2014). Natsionalnaya Ideya Rossii (Istoriya i Sovremennost). *Ural Industrialnyy. Bakuninskiye Chteniya: Industrialnaya Modernizatsiya Urala v XVIII—XXI vv.*, 2, 53-56.
- Vyrko, R. G. (2012). Nelegalnoye Napravleniye v Russkoy Natsionalno-Patrioticheskoy Oppozitsii v SSSR (Na Primere Vserossiyskogo Sotsialno-Khristianskogo Soyuzu Osvobozhdeniya Naroda). *Vestnik Baltiyskogo Federalnogo Universiteta im. I. Kanta. Seriya: Gumanitarnyye i Obshchestvennyye Nauki*(12), 30-34.
- White, S. (2007). Proshloye i Budushcheye: Toska po Kommunizmu i Yeye Posledstviya v Rossii, Belorussii i Ukraine. *Mir Rossii. Sotsiologiya. Etnologiya*(2), 25-47.
- Wlassow Action. (2019). *Pribytiye i rech generala Vlasova na uchreditel'nom syezde KONR v Prage*. General Vlasov v Prage:
<https://www.youtube.com/watch?v=qtVMMgHyzb8> adresinden alındı
- Woodard, J. D. (2012). Ronald Reagan a Biography. *Clemson University Faculty Monographs*, 1, 1-13.
- Yakushev, A. V. (2011). *Istoriya Rossii (Konspekt Lektsiy)*. Moskova: A-Prior.
- Yanık, C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*(20), 225-237.
- Yashin, İ. (2016). *Ugroza Natsional'noy Bezopasnosti*. Moskova: Nezavisimyy Ekspertnyy Doklad.
- Yasin, Y. G. (2017). *Razvitiye Postsovetskoy Ekonomiki: iz Proshlogo v Budushcheye*. Moskova: Izdatelskiy Dom Vysshey Shkoly Ekonomiki.
- Yemelyanov, V. A. (2012). Sozdaniye Prokremlevskikh Molodezhnykh Obshchestvenno-Politicheskikh Organizatsiy. *Lokus: Lyudi, Obshchestvo, Kultury, Smysly*(3), 139-142.

- Yıldırım, E. (2016). Millet ve Milliyetçiliğe Dair Kavramlar ve Sınıflandırmaların Ötesinde: Yeni Bir Model Önerisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(28), 123-141.
- Yıldız, A. (2001). *Ne Mutlu Türküm Diyene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim Yayıncılık A. Ş.
- Yunusova, A. B. (2012). Prichiny i Posledstviya Etnicheskikh Intsidentov v Ferganskoy Doline 80-ye gody XX veka. *Rossiya i Musulmanskij Mir*, 3(18), 60-67.
- Zadorozhnyuk, E. G. (2013). Slavyanskiy Mir, Somknis Tesney. U. Y. Semenovna içinde, *Slavyanskiy Mir v Tretyem Tysyacheletii k 1150-letiyu Slavyanskoy Pismennosti* (s. 61-77). Moskova: Institut Slavyanovedeniya RAN.
- Zakharov, V. A. (2009, 08 14). 17 let Nazad Nachalsya Vooruzhennyy Konflikt Mezhdru Gruziyey i Abkhaziye. Govoryat Eksperty Moskovskiy Gosudarstvennyy Institut Mezhdunarodnykh Otnosheniy: <https://mgimo.ru/about/news/experts/118851/> adresinden alındı
- Zakirova, R. R. (2014). Protivostoyaniye Dvukh Sverkhderzhav SSSR i SSHA na Pike Kholodnoy Voyny: 80-ye gg. XX v. *Intellektualnyy Potentsial XXI veka: Stupeni Poznaniya*(21), 16-19.
- Zayets, S., Matviychuk, A., Pechonchik, T., Sviridova, D., & Skripnik, O. (2015). *Poluostrov Strakha: Khronika Okkupatsii i Narusheniya Prav Cheloveka v Krymu*. Kiev: Tsentr Informatsii po Pravam Cheloveka.
- Zhakovska, M. (2010). Fenomen Natsional-Bolshevistskogo Dvizheniya. *Istoriya i Sovremennost*(1), 202-222.

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu	
Öğrencinin Adı Soyadı:	
Evet	
Kapak	
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?
İçindekiler	
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?
Giriş	
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?
Özet/Abstract	
11	Kılavuza uygun mu?
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?
Kaynakça	
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐	
Genel Değerlendirme	
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası